

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Ročník V.

1/2007

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Medzinárodné vzťahy 1/2007, ročník V.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: lipkova@euba.sk

Hlavná redaktorka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zdražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Richard Woltemar

Jazyková redaktorka:

PhDr. Katarína Strelková, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 – 1562

Obsahové zameranie

Variability of Contents

Vedecké články

Scientific articles

Diskusie

Discussion

Názory

Opinions

Prehľady

Surveys

Informácie

Information

Tézy doktorandov

Doctorand's Thesis

Recenzie

Reviews

Obsah

Content

Vedecké články

VLIV ROZVOJOVÉ POLITIKY EU NA ZAPOJOVÁNÍ ZEMÍ ACP DO SVĚTOVÉ EKONOMIKY
doc. PhDr. Lenka Adamcová, CSc. _____7

GLOBALNÝ KAPITÁL – ZÁKLADNÁ PRIORITA EKONOMICKEJ GLOBALIZÁCIE
prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc. _____16

Diskusie

PŘÍČINY A DŮSLEDKY ROZPADU ČESKO-SLOVENSKEJ FEDERÁCIE
PhDr. Peter Greguš, CSc. _____23

DOLOŽKA NAJvyšších VÝHOD V MEDZINÁRODNOM OBCHODE
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc., JUDr. Roman Jurík _____35

PRETRVÁVAJÚCE BARIÉRY JEDNOTNÉHO TRHU PO ROZŠÍRENÍ EURÓPSKEJ ÚNIE
Ing. Beata Tomková, PhD. _____42

Názory

OSN V TIENI SPOJENÝCH ŠTÁTOV
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. _____51

**EXPANZIA INFORMAČNÝCH TECHNOLOGIÍ A ROZVOJ INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI NA
MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI**
RNDr. Jana Pásztorová, PhD. _____60

Prehľad

**О некоторых международно-правовых проблемах обеспечения исполнения
международных договоров**
С.В. Шульга _____71

**K PROCESU A HISTORICKÉMU VÝZNAMU KONŠTITUOVANIA ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH
NÁRODOV**
PhDr. Peter Weiss, CSc. _____85

Informácie

MOŽNOSTI A PERSPEKTÍVY ROZVOJA EKONOMICKEJ SPOLUPRÁCE MEDZI SLOVENSKOU REPUBLIKOU A RUSKOU FEDERÁCIOU

Ing. Vladimír Hniličan, PhD. _____ 103

PREJAV ZO STRETNUTIA REPREZENTANTOV SLOVENSKEJ HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE

Ing. Ján Plško _____ 118

Tézy doktorandov

PŘÍSTUP 3C ANEB SMĚREM KE EFEKTIVNĚJŠÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCI EU ?

Ing. Tereza Němečková _____ 121

Recenzie

Keith Ewing: PARTY FUNDING AND CAMPAIGN FINANCING IN INTERNATIONAL PERSPECTIVE FINANCOVANIE POLITICKÝCH STRÁN A PREDVOLEBNÝCH KAMPAŇÍ V MEDZINÁRODNEJ PERSPEKTÍVE

Ing. Juraj Skovajsa _____ 143

ÚVOD

Skupina zemí Afriky, Karibiku a Pacifiku (dále ACP – Africa, Caribbean, Pacific) dnes představuje méně rozvinutou polovinu zemí rozvojového světa. Od počátku evropské integrace patřily tyto země v oblasti rozvojové spolupráce mezi prioritní. Řada smluvních vztahů mezi Evropskými společenstvími (dále ES), resp. Evropskou unií (dále EU) a zeměmi ACP směřovala dlouhodobě k podpoře jejich sociálně ekonomického rozvoje. Jedním ze základních cílů ES byla i podpora postupné integrace zemí ACP do světové ekonomiky. K naplňování tohoto cíle byly vytvořeny speciální nástroje, které měly podporovat zejména rostoucí podíl zemí ACP na světovém obchodě. **Cílem studie je zhodnotit dosavadní vliv rozvojové politiky EU na zapojování zemí ACP do světové ekonomiky a současně se zamyslet nad dohodami o ekonomickém partnerství, které jsou dnes ze strany EU považovány za budoucí efektivní nástroj na podporu vytýčeného cíle.** V úvodní části je vymezen termín rozvojová politika EU, včetně definice jejích cílů a nástrojů. Dále následuje popis hlavních nástrojů vytvořených na podporu zapojování zemí ACP do světové ekonomiky a stručný popis hlavních problémů, které s sebou přináší v současnosti projednávané dohody o ekonomickém partnerství. V závěru je zhodnoceno naplnění cíle v kontextu celosvětového vývoje.

1 Rozvojová politika EU – vymezení předmětu zkoumání

Rozvojová politika dnes tvoří důležitou součást vnějších ekonomických vztahů EU. **Zahrnuje především ekonomické, ale z menší části i politické vztahy států dnešní EU se zeměmi rozvojového světa.** Vzhledem ke koloniální minulosti některých zakládajících členů Evropského hospodářského společenství (EHS) vznikla potřeba upravovat formu a obsah vzájemných vztahů již na počátku procesu evropské ekonomické integrace. **Smluvní základ tak byl položen již v Římských dohodách (1957).** Ve Smlouvě o založení EHS bylo vymezeno tzv. **přidružení** mimoevropských zemí, které měly „zvláštní vztahy s Belgií, Francií, Itálií a Nizozemím“¹. V té době však ještě řada těchto zemí (dnešních tzv. rozvojových) byla součástí evropských koloniálních říší. V souvislosti se vznikem nových samostatných politických subjektů zejména v průběhu 60. let vznikla potřeba nově vzájemné vztahy definovat. Dohody o přidružení byly podepisovány jednak se zeměmi subsaharské Afriky, a jednak s vybranými rozvojovými zeměmi Středomoří. Na rozdíl od dohod o přidružení s africkými zeměmi však dohody se zeměmi Středomoří předpokládaly budoucí možné členství těchto zemí v ES. K dynamickému rozvoji procesu přidružení došlo v první polovině 70. let, zejména v souvislosti se vstupem Velké Británie do ES v roce 1973. V roce 1975 byla podepsána první z dohod z Lomé (mezi 9 zeměmi ES a 46 zeměmi ACP), která představovala ve světě dosud neobvyklou úpravu vzájemných, zejména ekonomických, vztahů mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi. Od poloviny 70. let se také významně začal rozšiřovat rozsah smluvních vztahů se zeměmi ostatních rozvojových regionů, tedy Latinské Ameriky, Asie a Pacifiku. Nejednalo se však již o formu přidružení, nýbrž zejména o dohody o obchodní a rozvojové spolupráci.

¹ Jednalo se především o kolonie a bývalé kolonie těchto zemí v subsaharské Africe.

Ve Smlouvě o EHS z roku 1957 není termín rozvojová politika používán. Vedle oblasti vztahů „přidružení“ se ve Smlouvě o EHS objevuje termín „rozvojová spolupráce“.² „Rozvojová politika“ se v dokumentech a materiálech Evropské komise (dále EK) objevuje až od začátku 90. let. V primárních dokumentech se poprvé objevuje až ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu (1992). **Z hlediska terminologie je tedy nutné rozlišovat mezi „rozvojovou politikou“ (development policy) a „rozvojovou spoluprací“ (development cooperation), někdy používané jako synonyma, a „rozvojovou pomocí“ (development assistance, development aid), která představuje jeden ze základních nástrojů rozvojové spolupráce a je definována Výborem pro rozvojovou pomoc při OECD (DAC – Development Assistance Committee).** Pro „rozvojovou pomoc“ se navíc v oficiálních materiálech ES/EU někdy také objevuje termín „zahraniční pomoc“ jako synonymum pro „zahraniční spolupráci ES“ (EC External/Foreign Cooperation). Touto „zahraniční pomocí ES“, resp. zahraniční spoluprací ES“ se rozumí veškeré nenávratné finanční toky směřující do zemí mimo EU.

Smluvní základ „rozvojové politiky EU“ byl položen až s přijetím Smlouvy o založení EU z Maastrichtu v roce 1992. Zatím posledním primárním pramenem, který tento termín definuje, je **Smlouva o EU z Nice** z roku 2002. Text její XX. kapitoly s názvem Rozvojová spolupráce se od dob Smlouvy o založení EU z Maastrichtu nezměnil. Základním dokumentem rozvojové politiky EU se teprve až v roce 2000, resp. v roce 2006 staly Prohlášení o rozvojové politice ES, resp. **Evropský konsensus o rozvoji**. Poslední zmiňovaný dokument v současnosti představuje základní strategii přístupu EU k rozvojovým zemím.

Původním cílem rozvojové spolupráce, resp. formy přidružení, bylo „přispět k hospodářskému a sociálnímu rozvoji přidružených zemí a vytvořit užší hospodářské vztahy mezi nimi a Společenstvím jako celkem.“³ Za hlavní oblasti spolupráce byly označeny liberalizace vzájemného obchodu zbožím a službami, pohyb osob a pohyb kapitálu.⁴ Na obecné úrovni byly základní cíle rozvojové politiky definovány poprvé až v roce 1982 v tzv. Pissaniho memorandu. K jejich reformulaci došlo v roce 1992 ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu. Základními cíli rozvojové politiky EU, které byly následně potvrzeny i smlouvou z Amsterdamu a Nice, se stala podpora: i) trvalého hospodářského a sociálního rozvoje rozvojových zemí a obzvláště těch z nich, které jsou v nejméně výhodné situaci, ii) **harmonického a postupného zapojení rozvojových zemí do světové ekonomiky**, iii) boje proti chudobě.⁵ Právě **boj proti chudobě** se stal v průběhu 90. let dominantním tématem mezinárodní rozvojové spolupráce. Proto také z toho důvodu se stal hlavním cílem rozvojové politiky EU na prahu nového tisíciletí.⁶ Je však podmiňován několika dílčími cíli, z nichž jedním je i nadále podpora postupného zapojování rozvojových zemí do světové ekonomiky.

Za účelem naplňování vytýčených cílů byla postupně vytvářena řada **nástrojů**. Mezi hlavní z nich patří **rozvojová pomoc** definovaná dle DAC jako finanční toky směřující do rozvojových zemí za účelem podpory jejich sociálně ekonomického rozvoje.⁷ Tyto finanční toky jsou buď nevratné (formou grantů), nebo musejí obsahovat tzv. grantový element (např. tzv. měkké půjčky). Mezi další nástroje rozvojové politiky lze zařadit **nástroje smluvní** (např.

² Smlouva o založení Evropských společenství, část IV, čl. 182-188.

³ Smlouva o založení EHS, část IV, článek 131.

⁴ Landa, V.: Přidružení rozvojových zemí k Evropskému hospodářskému společenství. Praha, EÚ ČSAV 1977, IPE č.125.

⁵ Smlouva o založení EU. Bruxelles-Luxembourg, hlava XVII, čl. 130u, str. 126.

⁶ Poprvé byl tento cíl definován jako hlavní v roce 2000 v dokumentu s názvem Prohlášení o rozvojové politice ES (Statement on the EC's Development Policy) a následně v kontextu přijatých Rozvojových cílů tisíciletí znovu potvrzen v dokumentu s názvem Evropský konsensus o rozvoji (European Consensus on Development) přijatý Evropskou radou na počátku roku 2006.

⁷ Termín rozvojová pomoc se začal používat až v průběhu 60. let v souvislosti s ustavením oficiálního termínu rozvojové země. V původních dokumentech EHS z 50. a 60. let lze proto najít pouze termíny jako finanční a technická pomoc, které z dnešního pohledu lze zařadit mezi formy rozvojové pomoci.

dohoda z Cotonou), **finanční** (např. rozpočet EU nebo Evropský rozvojový fond), **obchodní** (např. obchodní preference), nástroje na podporu rozvoje soukromého sektoru (např. program ProInvest), nástroje na podporu činností nevládních organizací, na podporu rybolovu a další tematické, jako např. potravinová pomoc.

2 Zapojování zemí ACP do světové ekonomiky jako jeden ze základních cílů rozvojové politiky EU

Již bylo řečeno, že původním **cílem přidružení** definovaným v Římských dohodách bylo **příspěk k hospodářskému a sociálnímu rozvoji přidružených zemí a vytvořit užší hospodářské vztahy mezi nimi a Společenstvím jako celkem**. V souvislosti s postupným odklonem od původního záměru na vytvoření zóny volného obchodu mezi EHS a zeměmi Afriky docházelo zejména v průběhu dohod z Lomé (1975 – 2000) k postupnému rozšiřování oblastí vzájemné spolupráce (nikoliv už pouze hospodářské), čemuž odpovídala i definice základních cílů. První dvě dohody z Lomé podepsané mezi zeměmi ES a v roce 1975 nově zformovanou skupinou zemí ACP definovaly pouze obecné cíle přidružení převzaté z Římských dohod. Teprve až dohoda z Lomé III (1985) definovala základní cíl spolupráce obsáhleji jako **podporu ekonomického, kulturního a sociálního rozvoje zemí ACP a upevnění a diversifikace jejich vztahů s ES**⁸. Další zpřesnění cílů vzájemné spolupráce přinesla až dohoda z Cotonou, podepsaná 23. června 2000 v hlavním městě Beninu. Hlavním cílem spolupráce mezi EU a zeměmi ACP se stalo **snížení a dlouhodobě vymýcení chudoby v souladu s cíli trvale udržitelného rozvoje a urychleného zapojování zemí ACP do světové ekonomiky**.

Za účelem podpory postupného zapojování zemí ACP do světové ekonomiky vzniklo několik nástrojů. Zaprvé, již dohoda z Lomé I zajistila zemím ACP **převedení dosud recipročních obchodních preferencí na nerekiproční**. Tento krok znamenal, že ve srovnání s předchozí etapou přidružení (1957 – 1974) získaly země ACP určitou výhodu. Preferenční uvolnění trhu států ES pro zboží původem ze zemí ACP totiž nebylo vázáno na poskytnutí podobných preferencí pro dovozy zboží z ES do ACP. Navíc ze strany ES země ACP byly chápány jako státy se shodným režimem pro vývoz a dovoz zboží. Zadruhé, v rámci Lomé I došlo k vytvoření **nástroje pro zajištění stabilizace exportních příjmů (STABEX)**. Tento stabilizační fond byl vytvořen zejména z toho důvodu, že ekonomika většiny zemí ACP byla závislá na vývozu několika málo komodit, které podléhaly výkyvům vývoje jejich cen na světových trzích. Neměly tudíž zajištěnu přibližně stálou hladinu exportních příjmů. STABEX v období Lomé I obsahoval 34 položky a postižená země ze stabilizačního fondu mohla čerpat, klesly-li její příjmy z vývozu některé v seznamu uvedených komodit o více jak 5 % ve srovnání s předchozím rokem. Seznam položek se sice v následujících letech prodlužoval (v období podpisu dohody z Lomé IV již čítal 47 komodit), avšak jeho největším problémem se ukazoval zdouhavý byrokratický proces při čerpání finančních prostředků. Třetím podpůrným nástrojem byly zvláštní protokoly týkající se obchodu s problematickými zemědělskými komoditami. Jednalo se o **protokoly o cukru, o banánech, o hovězím mase a o rumu**. Přispívaly k zajištění takových exportních podmínek vybraným zemím pro uvedené komodity, jaké odpovídaly preferencím uplatňovaným v koloniálním období. Dohoda z Lomé II dala vzniknout dalšímu podpůrnému mechanismu s názvem **SYSMIN**. Ten měl **napomoci zmírnit obtíže těžebního průmyslu v zemích ACP** v případě, že pokles exportu jedné z komodit zařazených do SYSMIN doznal ve srovnání s předchozím rokem pokles o více než 10 %.⁹ Tato komodita však musela zároveň tvořit minimálně 15 % ve struktuře vývozu dané země.¹⁰

⁸ Convention de Lomé III. Bruxelles, Le Courrier ACP-CEE, leden-únor 1985, č. 89, část I., kap. 1, str. 1.

⁹ Jednalo se o 7 komodit - měď, kobalt, fosfáty, magnesium, bauxit a hliník, cín a minerály obsahující železnou rudu.

¹⁰ La Convention de Lomé II. Bruxelles, CEE, Information Coopération-Developpement, No 194/X/80-FR.

Vedle výše uvedených obchodních nástrojů byla v rámci Evropského rozvojového fondu (dále EDF – European Development Fund) financována řada podpůrných programů, např. **na podporu rozvoje regionální ekonomické integrace v zemích ACP, či na rozvoj malých a středních podniků**. V rámci technické spolupráce došlo také k **vytvoření odborných center podporujících rozvoj průmyslu**, např. v rámci Lomé I vzniklo Centrum pro průmyslový rozvoj (CDI - Centre du développement industriel) a Rada pro průmyslovou spolupráci (CCI - Conseil de la coopération industrielle). Kromě spolupráce v průmyslové výrobě, zaměřené především na podniky zpracovávající místní suroviny a na podporu rozvoje technické infrastruktury, měly uvedené instituce přispívat k zakládání společných podniků s kapitálem ze zemí ES.

Přes relativně uspokojivé fungování zmíněných stabilizačních mechanismů, obchodních preferencí a zvyšující se objem finančních prostředků vynakládaných na další podpůrné nástroje se **konkurenceschopnost zemí ACP ve světovém obchodě dlouhodobě snižovala. Klesal dokonce i jejich podíl na obchodě s ES/EU a nedošlo ani k výraznějším změnám ve zbožíové struktuře jejich zahraničního obchodu**. Na sociálně ekonomický vývoj zemí ACP negativně působila řada jevů, např. i vývoj ve světové ekonomice v průběhu 70. a 80. let. Podpůrné nástroje ES nemohly těmto nepříznivým dopadům vývoje světového hospodářství na země ACP zabránit, nemohly ale ani změnit systém mechanismů tržního hospodářství, neboť představovaly jeho nedílnou součást.

3 Dohody o ekonomickém partnerství jako budoucí nástroj podpory efektivnějšího zapojování zemí ACP do světové ekonomiky

Dohoda z Cotonou, resp. dohoda o partnerství mezi zeměmi EU a ACP, podepsaná v roce 2000 mezi 15 státy EU a již celkem 79 zeměmi ACP¹¹, definovala za **základní pilíře partnerství politický dialog, rozvojové strategie, hospodářskou a obchodní spolupráci a finanční spolupráci**. Jedna z nejvýraznějších novinek, kterou do vzájemných vztahů mezi EU a zeměmi ACP přinesla, se týkala dle principu partnerství „narovnání“ vzájemných obchodních vztahů. Již v rámci jednání o novém smluvním urovnání mezi oběma skupinami zemí v druhé polovině 90. let se zejména ze strany Světové obchodní organizace (WTO – World Trade Organisation) ozývaly kritické hlasy proti doposud výrazně preferenčnímu postavení zemí ACP ve vnějších vztazích EU, zejména pak ve vztahu k ostatním rozvojovým (sub)regionům. **Dle dohody z Cotonou se proto dosavadní n reciproční obchodní výměna od 1. ledna 2008 nahrazuje novými dohodami o ekonomickém partnerství (dále EPA - Economic Partnership Agreement), které již mají mít reciproční charakter a mají být kompatibilní s pravidly WTO. Dle čl. 34 dohody z Cotonou by EPA měly zemím ACP napomoci čelit výzvám globalizace a adaptovat se progresivně na nové podmínky mezinárodního obchodu.**

V souladu s **regionálním přístupem** EU ke skupině zemí ACP, který státy EU začaly rozvíjet přibližně od revize Lomé IV v polovině 90. let a který představuje jeden z principů spolupráce v rámci nového partnerství, vybídla EU země ACP, aby do jednání o nových dohodách vstupovaly nikoliv jako jedna skupina zemí, ale podle geografických (sub)regionů, např. východní Afrika, Karibik, oblast Tichého oceánu apod., anebo podle existujících (sub)regionálních integračních seskupení (ECOWAS, SADC,...). Po relativně zdlouhavých jednáních o zařazení některých zemí do vyjednávacích skupin začala v září roku 2002 jednání zástupců EK s celkem šesti regionálními seskupeními – se státy CARICOM¹², ECOWAS¹³,

¹¹ Dohodu podepsala i Kuba, která ji však nakonec neratifikovala, a Jižní Afrika, která však jako jediný stát ACP má s EU samostatnou dohodu o obchodní a rozvojové spolupráci z roku 1999.

¹² *Karibský společný trh*: Antigua/Barbuda, Bahamské ostrovy, Barbados, Belize, Dominické společenství, Dominikánská republika, Grenada, Guyana, Haiti, Jamajka, Ostrov Svatého Kryštofa a Nevis, Ostrov Svaté Lucie, Ostrov Svatého Vincenta a Grenadiny, Surinam, Trinidad a Tobago.

CEMAC¹⁴, SADC¹⁵, COMESA¹⁶ a se státy Pacifiku sdruženými v rámci Pacifického fóra. Vzhledem ke spuštění nového obchodního režimu pro nejméně rozvinuté země v roce 2001 s názvem Vše kromě zbraní (dále EBA – Everything But Arms) se některé země ACP rozhodly do obchodních jednání nevstupovat a využít možnosti bezcelního vstupu na trh EU se všemi produkty kromě zbraní a vojenského materiálu.

Od doby zahájení jednání (která k dnešnímu datu nebyla ani v jednom případě ukončena) se rozpoutala relativně ostrá diskuse ohledně jejich obsahu. Zatímco zástupci EK spatřují v EPA **nástroj na podporu rozvoje, který bude posílen jednak výraznější obchodní liberalizací a také vytvořením prostoru pro příliv zahraničních investic, což povede k rychlejšímu ekonomickému růstu a tedy i rozvoji**, představitelé zemí ACP jsou zdrženlivější. Obchodní liberalizaci a příliv zahraničních investic sice považují za nutný, nicméně zdaleka ne dostačující pro podporu jejich rozvoje. Řada zástupců ze zemí ACP, některých členských států EU, mezinárodních i nevládních organizací sdružených v rámci kampaně „*stop jednání o EPA*“ stále silněji protestují proti skutečnosti, že **země ACP nemají vytvořené dostatečné instituce, dosud nezačaly nutné strukturální reformy a stále nejsou schopny produkovat mezinárodně konkurenceschopné výrobky, a proto ani nejsou schopny výhod z EPA využít ve svůj prospěch**. Podle jejich názoru vytvořením volných trhů mezi zeměmi s tak odlišným stupněm ekonomického rozvoje dojde ke zničení domácí produkce v zemích ACP, což podstatně zvýší nezaměstnanost, čímž se přispěje ke zvýšení chudoby a nikoliv naopak.¹⁷

Ožehavou otázkou se stal i problém spojený s poskytováním rozvojové pomoci. Zatímco představitelé EK tvrdí, že EPA by se měly dle dohody z Cotonou výhradně zabývat otázkou obchodu a jevů s ním souvisejících (trade related issues), představitelé zemí ACP naopak vyžadují po EU dodatečnou rozvojovou pomoc, která by směřovala k překonávání překážek, jako např. nedostatek lidských a institucionálních kapacit, či nízká konkurenceschopnost domácích produktů. Dle představitelů zemí ACP nelze bez tzv. **doprovodné pomoci (TRA – trade related assistance)** docílit výhod ze vzájemné liberalizace obchodních vztahů. EK se naopak brání, že k podpoře zemí ACP jsou vyčleněny finanční prostředky v rámci EDF, jež byly pro období 2008-2013 navýšeny na celkových 23,6 mld. EUR.¹⁸ Navíc má EK od členských států EU mandát pouze k vyjednávání obchodních podmínek, nikoliv podmínek pro poskytování rozvojové pomoci. Jelikož se však jednání o EPA, mimo jiné i z důvodu nedostatečné ochoty EU poskytnout dodatečné finanční prostředky, začala v roce 2006 výrazně zpomalovat, přijala Rada pro obecné záležitosti a vnější vztahy (GAERC) v říjnu 2006 rozhodnutí o vyčlenění dodatečné 1 mld EUR na pomoc doprovázející jednání zemí ACP o EPA. Členské státy EU se rozhodly přispět rovněž 1 mld EUR. Jednání s jednotlivými regionálními bloky proto i nadále v současnosti pokračují.

¹³ *Hospodářské společenství zemí západní Afriky*: Benin, Burkina Faso, Kapverdské ostrovy, Pobřeží slonoviny, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Libérie, Mali, Niger, Nigérie, Senegal, Sierra Leone, Togo. Mauretánie jednání nezačala, i když v seskupení je také zastoupena.

¹⁴ *Středoafričké hospodářské a měnové společenství*: Kamerun, Středoafričká republika, Čad, Kongo (Brazaville), Gabun, Rovnická Guinea.

¹⁵ *Jihoafričké rozvojové společenství (South African Development Community)*: Angola, Botswana, Lesotho, Mozambik, Namibie, Svazijsko, Tanzánie. JAR měla až do února 2007 statut pozorovatele, avšak stala se právoplatným členem jednání.

¹⁶ *Společný trh východní a jižní Afriky (Common Market of East and South Africa)*: Burundi, Komory, Džibuti, Demokratická republika Kongo, Eritrea, Etiopie, Keňa, Madagaskar, Rwanda, Seychelské ostrovy, Súdán, Uganda, Malawi, Mauritius, Zambie, Zimbabwe.

¹⁷ Bilal, S.: Redefining EU – ACP Relations: Economic Partnership Agreement. ECDPM, Maastricht, 2006, str. 8.

¹⁸ The 10th European Development Fund: Negotiations, next steps and key issues. Working paper of ECDPM, Maastricht, 2005, str. 2.

Nad budoucností EPA však visí řada otazníků. Stále nedořešenou otázkou je, **zda se jednání o EPA stihnout ukončit včas** tak, aby nový obchodní režim mohl být dle dohody z Cotonou spuštěný k 1.1.2008. Nejasné také je, **jaký vliv budou mít EPA na rozvoj regionální ekonomické integrace v zemích ACP**, zejména vezmeme-li v potaz, že některé nejméně rozvinuté země se jednání neúčastní, nebo že členské země sdružené v jednom ekonomickém integračním seskupení jednají v rámci dvou bloků. A neméně důležitou otázkou také zůstává, **jaké sociálně ekonomické dopady s sebou EPA přinesou**. V současnosti je zřejmé pouze to, že **původní záměr o sepsání ryze obchodních dohod bude pozměněn**. EPA se totiž nestanou pouhými obchodními dohodami, jak EK původně zamýšlela, ale jejich obsah bude výrazně propojený s otázkou rozvoje zemí ACP (např. formou asymetrické liberalizace). Jejich nedílnou součástí se pravděpodobně stanou i ujednání o rozvojové pomoci, jejímž cílem bude napomoci získávat zemím ACP výhody ze vzájemné liberalizace s daleko více rozvinutým obchodním partnerem. Může se tak stát, že obsah EPA bude výrazně širší, zahrnující nejen obchod, ale i rozvoj, včetně politického dialogu. Obdobné dohody má již EU uzavřené s jednotlivými, byť ekonomicky vyspělejšími rozvojovými zeměmi, např. s Jižní Afrikou, Chile nebo s Mexikem, ale zůstává otázkou, zda tento (sub)regionální přístup po vypršení dohody z Cotonou nakonec v rozvojové politice EU zcela nepřevládne.

4 Zhodnocení dosavadní spolupráce mezi ES/EU a zeměmi ACP

Chceme-li zhodnotit vliv rozvojové politiky EU na zapojování zemí ACP do světové ekonomiky z pohledu jejich podílu na světovém obchodě, pak musíme bohužel konstatovat, že veškeré podpůrné nástroje k dosažení tohoto cíle nepřispěly. **Podíl zemí ACP na světovém obchodě se dlouhodobě snižoval a zhruba od poloviny 80. let se udržuje na stabilní úrovni kolem 2 %**. Zatímco podíl rozvojových zemí na světovém obchodě zhruba od 80. let, nejdynamičtěji však v 90. letech, stabilně narůstal, země ACP vykazovaly stagnující tendenci. K velmi pozvolnému nárůstu jejich podílu na světovém obchodě došlo až v posledních 5 letech. V roce 2000 činil podíl zemí ACP na světovém obchodě ještě pouhých 1,7 %, v roce 2005 pak už 2,2 %.¹⁹

Vzhledem ke skutečnosti, že ES/EU představuje pro země ACP dlouhodobě nejvýznamnějšího obchodního partnera, nedošlo překvapivě k výraznému nárůstu obchodu ani mezi těmito skupinami zemí. **Přestože měla skupina zemí ACP ze všech rozvojových zemí nejvýhodnější preferenční podmínky pro vstup na trh ES/EU, představovala jedinou skupinu rozvojových zemí, jejíž podíl na celkovém vnějším obchodu ES/EU dlouhodobě relativně klesal**. V některých obdobích dokonce docházelo i k poklesu absolutnímu (mezi léty 1980 – 1990). V posledních 15 letech sice opět docházelo k nárůstu dovozu ze zemí ACP v absolutním vyjádření, avšak relativní pokles i nadále pokračoval. V roce 2005 představoval podíl dovozu ze zemí ACP na celkových dovozech EU už jen pouhých 3,1 % (v porovnání se zhruba 10 % ještě na počátku 80. let).²⁰ V případě vývozu ES/EU do zemí ACP byl trend velmi obdobný. Během dekády 90. let, zejména v souvislosti s ekonomickým rozvojem v regionu subsaharské Afriky, se vývoz EU do zemí ACP v absolutním vyjádření výrazně navýšil, avšak v relativním vyjádření došlo opět k dalšímu poklesu. Hodnota podílu vývozu EU do zemí ACP na celkových vývozech EU se od počátku nového století ustálila zhruba na úrovni 2,9 %.

Snižující se podíl zemí ACP na celkovém obchodě ES/EU však byl doprovázen i postupným snižováním závislosti zemí ACP na obchodu s ES/EU. Zejména v posledních pěti letech je tento trend velmi patrný. Zatímco v roce 2001 činil např. podíl zemí EU na vývozu ACP 31,3 %, v roce 2005 již tento podíl činil „pouhých“ 26,7 %. Tento trend odpovídá celosvětovému vývoji v teritoriálním zaměření zahraničního obchodu rozvojových zemí.

¹⁹ DG Trade. Podle: <http://ec.europa.eu/comm/trade/issues/bilateral/data.htm>, bez Jižní Afriky.

²⁰ Tamtéž.

Celosvětově dochází ke snižování podílu vývozu rozvojových zemí směřujících do rozvinutých zemí. Narůstá tak tzv. obchod Jih – Jih a země ACP nestojí v tomto vývoji stranou.

Přesto je bilance sociálně ekonomického vývoje zemí ACP po 50 letech podpory ze strany zemí ES/EU velmi neuspokojivá. **Z celkového počtu 79 zemí ACP na počátku nového tisíciletí se stále více jak polovina z nich zařazuje mezi nejméně rozvinuté země. Vykazují jedny z nejhorších výsledků v ukazatelích, jako např. průměrná délka života, podíl obyvatelstva s přístupem k pitné vodě, k základnímu vzdělání apod., z ekonomického pohledu jejich podíl na světovém obchodě i HDP dlouhodobě klesá.** To vše navzdory snahám ES/EU o podporu jejich sociálně ekonomického rozvoje, včetně podpory pro zapojování do světové ekonomiky. Na vině přirozeně není pouze neefektivní přístup EU k těmto zemím, ale i celá řada dalších faktorů (politický vývoj v zemích ACP, vývoj ve světové ekonomice, vývoj cen primárních komodit na světových trzích a celá řada dalších). Je však potřeba tento nepříznivý trend sociálně ekonomického rozvoje zemí ACP již konečně zvrátit. Jednou z možných cest je výraznější podpora **naplňování Rozvojových cílů tisíciletí**, jež však dle současných vývojových tendencí zejména v zemích subsaharské Afriky s největší pravděpodobností splněny nebudou. Je ale také potřeba si uvědomit, že vývoj v zemích ACP bude v následujících minimálně 10 letech velmi výrazně ovlivňovat i výsledek současných jednání o EPA.

ZÁVĚR

Rozvojová politika představuje dnes již nedílnou součást vnějších vztahů EU. Jejím hlavním cílem je od roku 2000 odstraňování chudoby ve světě. Mezi jeden z důležitých cílů se však po několik desetiletí řadila podpora rozvojovým zemím v procesu jejich zapojování do světové ekonomiky. Zejména z důvodu rozsáhlé koloniální minulosti se mezi prioritní země rozvojové spolupráce ES od počátku evropské integrace řadily země subsaharské Afriky, které se v roce 1975 rozrostly ve skupinu zemí ACP. Dnes tvoří skupinu ACP celkem 79 zemí, z nichž se stále více jak polovina zařazuje mezi nejméně rozvinuté země světa. Jejich marginalizace ve světové ekonomice se po několik desetiletí prohlubovala, a to navzdory skutečností, že celosvětový trend vykazoval od 80. let rostoucí zapojování rozvojových zemí do světové ekonomiky, a rovněž i navzdory 50 letům podpory ze strany ES/EU (25 let v rámci dohod z Lomé). O neúčinnosti nástrojů na podporu zapojování zemí ACP do světové ekonomiky svědčí mj. i fakt, že země ACP, ačkoliv patřily mezi nejvíce preferované rozvojové země v rámci obchodní politiky ES/EU, dlouhodobě vykazovaly snižující se podíl na vnějším obchodě ES/EU.

V druhé polovině 90. let, v souvislosti s jednáním o nové podobě smluvních vztahů mezi oběma skupinami zemí, se výrazně diskutovala i otázka nových nástrojů na podporu zapojování zemí ACP do světové ekonomiky. Dle pravidel WTO se nakonec obě strany dohodly, že hlavním nástrojem se stanou tzv. dohody o ekonomickém partnerství. Tyto dohody by se do budoucna měly stát efektivním řešením pro zapojování méně rozvinutých zemí do světové ekonomiky, resp. měly by přispět k odstraňování chudoby v těchto zemích. Obsah těchto dohod však stále není znám. Do spuštění nového obchodního režimu zbývá již jen 8 měsíců. Otázkou tak zůstává, zda se vůbec podaří texty nových dohod včas vyjednat. Sporných otázek ale nové dohody o ekonomickém partnerství doprovází celá řada. Nejdůležitější v současnosti je, zda se podaří navázat liberalizaci vzájemných obchodních vztahů na otázku efektivního rozvoje zemí ACP, resp. do jaké míry budou nové dohody reflektovat tu skutečnost, že propojí skupinu ekonomicky nejvyspělejších zemí světa se skupinou zemí nejméně rozvinutých zemí. Pokud toto propojení nebude dostatečně reflektovat relativně velmi nízkou ekonomickou úroveň zemí ACP a jejich nerozvinutou hospodářskou strukturu, pak hrozí, že EPA nepovedou k odstraňování chudoby, nýbrž k jejímu dalšímu prohlubování, resp. k další marginalizaci zemí ACP ve světové ekonomice.

POUŽITÁ LITERATURA

1. Accord de Partenariat ACP–EU signé a Cotonou le 13 juin 2000. Brusel, Le Courier, září 2000.
2. Adamcová, L.: *Ekonomické vztahy Evropské unie a rozvojových zemí – utváření rozvojové politiky EU*. In: Holub, A. a kol.: *Česká ekonomika na cestě do Evropské unie (se zaměřením na mezinárodní podmínky)*. Institut integrace České republiky do evropské a světové ekonomiky, Praha, 2003, str. 211-236.
3. Adamcová, L.: *Rozvojové země ve světové ekonomice na přelomu 20. a 21. století a jejich vztahy k Evropské unii a k České republice*. Working paper 31/2004. Praha : Institut integrace České republiky do evropské a světové ekonomiky, 2004. 40 s.
4. Brůžek, A. a kol.: *Světová ekonomika na prahu 21.století*. Velryba, Praha, 2003.
5. Cox, A., Chapman, J.: *The European Community External Cooperation Programmes – Policie, Management and Distribution*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 1999.
6. EC Support for the private sector in ACP Countries. EC Official Publications, Luxemburg, 1997.
7. Engel, P., Maxwell, S.: *European Development Cooperation to 2010*. Working paper 219, Overseas Development Institute, Londýn, UK, 2003.
8. EU Strategy for Africa: *Towards a Euro-African pact to accelerate Africa's development*, EC, Brussels, 12.10.2005, COM(2005) 489 final.
9. GEMDEV: *L'Union européenne et les pays ACP – Un espace de coopération à construire*. Karthala, Paříž, 1999.
10. GEMDEV: *La Convention de Lomé en questions – Les relations entre les pays d'Afrique, des Caraïbes et du Pacifique (ACP) et l'Union européenne après l'an 2000*. Karthala, Paříž, 1998.
11. Granell, F.: *La coopération au développement de la Communauté Européenne*. Institut d'Etudes Européennes, Université de Bruxelles, 2005.
12. Grimm, S., Gillson, I.: EU trade partnerships with developing countries. In: *European Development Co-operation to 2010*. Overseas Development Institute, Londýn, 2004. ISSN – 1465-2617.
13. Grimm, S.: International development and foreign policy. In: *European Development Cooperation to 2010*. Overseas Development Institute, Londýn, 2004. ISSN – 1465-2617.
14. Hoebink, P.(ed.): *The treaty of Maastricht and development cooperation*. Brusel, 2004. ISBN 90-5260-184-4.
15. Holub, A. a kol.: *Česká ekonomika na cestě do Evropské unie (se zaměřením na mezinárodní podmínky)*. Institut integrace České republiky do evropské a světové ekonomiky, Praha, 2003.
16. Holub, A. a kol.: *Metamorfóza světové ekonomiky na sklonku 20. století a na počátku 21. století a její výhled*. Praha, Oeconomia 2002.
17. Kol. autorů: *Zapojení české ekonomiky do EU : dynamika, restrukturalizace a mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha, VŠE, 2001.
18. La Convention de Lomé II. Bruxelles, CEE, Information Coopération-Developpement, No 194/X/80-FR.
19. La Convention de Lomé III. Bruxelles, Le Courier ACP-CEE, leden - únor 1985, č. 89.
20. La Convention de Lomé IV. Le Courier ACP-CE, Bruxelles 1990, č.120.
21. Landa, V.: *Přidružení rozvojových zemí k Evropskému hospodářskému společenství*. Praha, EÚ ČSAV 1977, IPE č.125.
22. Livre vert sur les relations entrée l'Union Européenne et les pays ACP a l'aube du 21ème siecle. Luxemburg, CECA-CE-CEEA, 1997.

23. Lomé IV (1990-2000): Contexte, Innovation, Amélioration. Bruxelles 1990, Europe Information č.64.
24. Michel, L.: *Setting a new course in co-operation between Europe and Africa*. Projev komisaře EU pro rozšíření z regionálního semináře konaného v únoru 2006 v Gaborone. EC/speech/06/129.
25. Obrovsky, M., Günther, T.: *Die Europäische Union als Hauptakteur der Internationalen Entwicklungsfinanzierung*. In: *EU- Entwicklungspolitik – Quo vadis?* ÖFSE, Vídeň, 2005, ISBN 3-900592-93-4, str. 65-73.
26. Smlouva o založení ES. Bruxelles-Luxembourg, EEC 1993, Praha, Victoria publishing, 1994.
27. The 10th European Development Fund: Negotiations, next steps and key issues. Working paper of ECDPM, Maastricht, 2005.
28. The Least Developed Countries Report 2004. N.Y. – Ženeva, UN, 2004.
29. UNCTAD Handbook of Statistics 2005. N.Y. – Ženeva, UN, 2005.
30. <<http://ec.europa.eu/comm/trade/issues/bilateral/data.htm>> stránky DG Trade – úřad EK sledující statistiku vývoje obchodu EU se světem
31. <<http://europa.eu.int/comm/dev/>> stránky DG Development - úřad EK zabývající se vztahy EU a zemí ACP

KONTAKT

doc. PhDr. Lenka Adamcová, CSc.
Fakulta mezinárodních vztahů
Vysoká škola ekonomická v Praze

ÚVOD

Základný fenomén súčasného vývoja svetového hospodárstva je ekonomická globalizácia, ktorá sa taktiež mení a podlieha stálemu vývoju. Významné protiklady svetovej ekonomickej globalizácie však naďalej pretrvávajú a niektoré sa aj vyostrejujú.

Celkový spoločenský svetový vývoj, ako aj vedecko–technický progres od druhej polovice 20. storočia vstúpili do procesov globalizácie a významnou mierou sa podieľajú na novom kvalitatívnom formovaní terajšieho rozvoja ekonomickej globalizácie sveta.

Na základe týchto skutočností dochádza postupne k významným zmenám v procesoch využívania samotných produktívnych faktorov podľa súčasnej liberálnej ekonomickej vedy – v ktorej taktiež naďalej pretrvávajú dva základné a v podstate dosť markantné rozdiely a to medzi ich severoamerickým a európskym prúdom.

Dominantným ostáva naďalej americký ekonomický teoretický model jednoznačne prezentujúci vysokú efektívnosť jednotlivých produktívnych faktorov v ich spojení s významným vedecko-technickým a komerčným progresom, kým európsky teoretický model akceptuje v podstate aj humánne aspekty: konkrétne napríklad teoretická ekonomická prezentácia výskumných ústavov spolkovej republiky Nemecka formuluje k hlavným ekonomickým cieľom štátu aj sociálno-ekonomický blahobyt občanov v rámci sociálno-trhového hospodárstva a napríklad Helmut Schmidt v tejto súvislosti prezentuje v svojej knihe „Na spoločnej ceste, Pragma, Praha, 1997, str. 2005: „Kto – aj nevedome – prispeje k tomu, že tiež v Nemecku vznikne nová ekonomická spodná vrstva chudobných, ten ponesie morálnu zodpovednosť za to, že opäť vznikne ostrý antagonizmus vo vnútri celej našej spoločnosti.“

V tejto súvislosti treba uviesť, že od polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia začal v USA platiť pre všetkých špičkových manažérov najnovší princíp, nazvaný „shareholder value“ a dávať mu prednosť pred všetkými ostatnými princípmi. Jeho zásada spočíva v tom, že sa dividendy a akciový kurz stávajú najvyšším meradlom a zodpovednosťou podnikateľa voči zamestnancom, dodávateľom a zákazníkom, ale tiež voči obci, mestu aj celej krajine.

Uvedený princíp v podstate platí až doteraz a jeho dôsledkami sú ekonomické výsledky krajiny, dominantné postavenie kapitálu až v celej globálnej sfére, rast a koncentrácia bohatstva v USA aj celej globálnej ekonomiky – súčasne však s ďalšími vážnymi problémami vývoja súčasného globálneho sveta.

V rámci uvedenej projekcie už na konci 20. storočia nastáva nová vývojová etapa globálnej ekonomiky, tzv. nová ekonomika – prezentovaná podstatne vyššou ekonomickou efektívnosťou využívania produktívnych faktorov – osobitne v prínosoch trvalého ekonomického rastu pri súbežnej nízkej inflácii - a konečnými dôsledkami vyššej kvalitatívnej úrovni ekonomického rastu služieb aj tovarov, ako aj a to hlavne samotného kapitálu – ktorý postupne nadobúda stále väčšiu váhu v rámci produktívnych faktorov až ich absolútnu dominanciu.

Uvedený vývoj nastal a naďalej prebieha aj napriek novým vlnám razantných útokov globálneho terorizmu proti zásadnej euro - atlantickej civilizácii počnúc 11. septembrom 2001 do súčasnosti.

Základný stabilizačný a rozvojový faktor globálneho svetového hospodárstva predstavuje sociálno-ekonomický komplex USA prezentovaný predovšetkým prvoradým globálnym vedecko-technickým a kapitálovým centrom – tvoriacim hlavný akcelerátor a motor ekonomiky globálneho sveta v terajšej novej vývojovej fázy – podľa prezentácie USA: v Štvrtej svetovej vojne - konflikte globálneho terorizmu proti západnej vyspelej spoločnosti a ekonomike, tiež aj vzrastajúcej epoche zásadnej zmeny klímy zeme aj ďalších ohrození /primárne v dôsledku ľudských civilizačných aktivít aj obrovských dispartit globálneho sveta ako celku/.

Zdvojnásobenie globálneho kapitálu a jeho priorita v globálnej ekonomike.

Kapitál v súčasnom systéme globálnej ekonomiky predstavuje rozhodujúci rozvojový faktor, ktorý najmä v sústavnom efektívnom organickom prepojení so svetovým vedecko-technickým progresom – dosahuje stále vyššej úrovne zhodnocovania a tvorby nových progresívnych hodnôt tak v službách aj tovaroch – do súčasnosti prakticky nedosiahnuteľných.

Významným rastom a akcelerátorom osobitne vysokého zhodnocovania kapitálu je jeho základná prínosová vlastnosť multiplikačných efektov investovaného kapitálu, ako aj jeho trvalý globálny rozsah využívania s osobitne vysokými prínosmi z rozsahu.

Tieto podstatné vlastnosti kapitálu a osobitne globálneho kapitálu v súčasnosti umocňuje sústavný a doteraz nikdy neprezentovaný rozsah globálneho outsourcingu /osobitne Čína, India aj ďalšie rozvíjajúce sa ekonomiky/. Globálne hodnoty služieb a tovarov tak v súčasnosti vytvára vždy množstvo nutnej globálnej práce vrátane optima globálneho outsourcingu.

Produktívny faktor kapitál funguje nateraz vždy ako globálny kapitál. Základy tohto jeho pohybu boli vytvárané už v 60. rokoch uplynulého storočia a jeho plná efektívnosť globálneho pohybu a využívania už od polovice 80. rokov.

Kapitál predstavuje najvýznamnejší, najväčejší produktívny faktor podnikateľských aktivít kapitalistického trhového hospodárstva. Cieľom jeho využívania v podnikaní je zisk, resp. úrok. Jeho zdrojom sú úspory premenené na investície prinášajúce podnikaním výnosy.

Voľný pohyb kapitálu zahŕňa voľný pohyb vecného kapitálu, vlastníctvo produktívneho kapitálu, podnikateľských účastí súkromných, korporatívnych aj štátnych, pohyb peňažného kapitálu, cenných papierov, voľný pohyb platieb a najnovšie celý rad výnosov z obrovského množstva termínovaných kapitálových kontraktov v rozsahu aj globálnej ekonomiky. Voľný pohyb kapitálu zahŕňa – okrem komplexu jeho legálnych transferov – aj v podstate obrovskú dimenziu jeho nelegálnych globálnych pohybov.

Základným cieľom voľného pohybu kapitálu na globálnom trhu je optimálna alokácia kapitálových investícií, rozširovanie kapitálových aktivít nad vlastné zdroje, integrácie finančných trhov na globálne konvergencie, aktivizovať stále väčší rozsah aj foriem nových kapitálových transakcií – osobitne terminovaných /futures/, ako aj určité konvergencie úrokovej miery.

Terajšia úroveň globálnej ekonomiky svetového hospodárstva je charakteristická mimoriadnou intenzitou a rozsahom kapitálových vstupov, celkovým nadbytkom globálneho kapitálu, jeho celkovou dostupnosťou a v posledných rokoch aj najnižšou cenovou úrovňou za posledných až sto rokov. Novinkou je obrovský rozsah využívania globálneho outsourcingu. Ďalej efektívnosť investovaného kapitálu ako aj celého komplexu kapitálových transakcií výrazne umocňuje kvalitný a vynikajúco odmeňovaný manažment globálnej podnikateľskej sféry – osobitne nadnárodných spoločností. Na týchto základoch spočíva obrovský úspech zhodnocovania súčasného globálneho kapitálu.

Celková hodnota globálneho kapitálu zaznamenáva v poslednom období mimoriadne stabilný a rýchly rast. Za vykazované obdobie posledných siedmich rokov došlo až k jeho neuveriteľnému zdvojnásobeniu. V roku 1998 bol prezentovaný objem globálneho kapitálu 75 triliónov USD. V roku 2005 už však jeho enormný nárast až na 140 triliónov USD /údaje The Wall street Journal, 11. 1. 2007 s. 20/. Uvedená výška globálneho kapitálu prekračuje trojnásobne objem vyprodukovaného hrubého domáceho produktu služieb a tovarov globálnej ekonomiky.

Teritoriálna štruktúra globálneho kapitálu v jeho poslednej prezentácii za rok 2005 v rámci globálneho hospodárstva je nasledovná /údaje The Wall Street Journal, 11. 1. 2007, str. 20/:

Teritoriálne členenie globálneho kapitálu v roku 2005 /trilióny USD/

	Krajina	Kapitál
1.	USA	47,612
2.	Eurozóna	26,567
3.	Japonsko	17,323
4.	Emerging Ázia	9,581
5.	Veľká Británia	6,710
6.	Austrália, Nový Zéland, Kanada	5,046
7.	Ostatné západne krajiny Európy	3,620,
8.	Latinská Amerika	2,554
9.	Hong Kong, Singapur	1,820
10.	Východná Európa	1,780

Centrum aktivít globálneho kapitálu je naďalej sústredené v hlavnej „finančnej, ekonomickej a vedeckej lokomotive“ globálneho sveta v USA, kde je súčasne bezpečnosť uloženia aj optimum zhodnocovania najvyššia.

Súčasne postavenie USA na globálnom kapitálovom trhu je celkom osobitné. V minulosti a najmä v období po prvej a druhej svetovej vojne predstavovali USA najvýznamnejšie aktívne kapitálové centrum svetového hospodárstva. V súčasnosti je však situácia paradoxne iná. USA predstavujú najvýznamnejšieho kapitálového dlžníka globálneho sveta. Konkrétne údaje sú nasledujúce /prameň: the Wall Street Journal, 2. 7. 2007, str. 11/.

Rozsah zahraničných kapitálových aktivít USA predstavovali v roku 2006 celkove 13,7655 triliónov USD. Súčasne objem zahraničných kapitálových aktív v USA podstatne prekračoval uvedené údaje a činil 16,295 trilióna USD. Následkom tejto skutočnosti USA prezentujú čistú pozíciu dlžníka v rámci globálneho kapitálu vo výške 2,540 trilióna USA..

Samotná dlžnícka pozícia vo sfére globálneho kapitálu je nielen obrovská, ale aj veľkým paradoxom ekonomického, finančného aj vedeckého postavenia jedinej supervelmoci v rámci globálneho hospodárstva.

USA však túto skutočnosť prezentujú – osobitne vzhľadom k celkovému bohatstvu amerických rodín /a tým aj podnikateľov/ vo výške nad 55 triliónov za plne primeranú. Predstavuje len 5,4 % zadĺženie USA k svojmu celkovému bohatstvu.

Obdobne aj pomerne značná pasivita zahranično-obchodnej bilancie v ročnom rozsahu cca 5% HDP nie je tak v obrovskej ekonomike USA aby zabrzdlila doterajšie tempo rastu hrubého domáceho produktu v rozsahu cca 4% v posledných rokoch. Uvedené problémy pasivity zahranično-obchodnej bilancie USA plne pokrývajú prílivom zahraničného kapitálu – osobitne z Ázie.

Obrovský rozsah rastúcej spotreby na vnútornom trhu USA rieši celkový dynamický vývoj americkej ekonomiky. V poslednom období až takmer zo 70%.

Súčasne určitým pozitívnym riešením je aj politika nízkeho kurzu amerického dolára, ktorá znamená vždy určité znižovanie tohto obrovského zahraničného zadlženia. Devalvácia vlastnej meny súčasne slúži zdražovaniu dovozov a podpore exportu. Za to sa však spravidla platí stratou dynamiky rastu ekonomiky, pretože devalvácia brzdí spotrebu aj investície.

Z hľadiska kvality života a rastu spotreby súčasný stav americkej globálnej stratégie a osobitne využívanie globálneho outsourcingu predstavuje vždy značné prínosy /ktoré štatistické údaje aj v USA priamo prezentujú/.

Súčasne USA využívajú aj ďalšie obrovské pozitívum v prospech globálnej ekonomiky. Táto skutočnosť spočíva v poslaní burzy a Wall Streetu vo sfére odlišného financovania podnikateľských aktivít v porovnaní s ostatnými vyspelými ekonomikami najmä v Európe i Ázii.

USA sa vyhýba hospodárskej krízy a podporuje rast konjunktúry predovšetkým vlastným financovaním podnikateľských aktivít vo veľkej časti formou emisií účastín a dlhopisov. Hodnota všetkých amerických cenných papierov dosahovala napríklad v roku 2001 takmer trojnásobok hrubého domáceho produktu. V porovnaní s tým činila hodnota celkových bankových úverov poskytnutých podnikom len cca 65% amerického HDP.

Výhoda tohto financovania podnikateľských aktivít spočíva v rozptýlenom vlastníctve a odpadá významná požiadavka kapitálovej primeranosti. Cenné papiere sú držané v portfóliách obrovského množstva jednotlivcov, podielových fondov a penzijných fondov. V prípade zhoršenia ziskovosti a platobnej neschopnosti podnikov, investori majú menší objem peňazí z podnikateľských aktivít, hospodárska kríza sa však nekoná.

Účastiny sú tak pre emitenta navyše podstatne menej rizikovým zdrojom kapitálu ako bankové úvery. V prípade že hlavnú časť finančných zdrojov tvorí akciový kapitál, podnik môže prestať vyplácať dividendy – čo môže byť nepríjemné, avšak nie katastrofálne. V prípade bankových úverov však banka nepočká. V tejto skutočnosti spočíva značná výhoda tohto spôsobu podnikania prevažnej časti americkej podnikateľskej sféry. Americký podnikatelia tak využívajú každú výhodu vo svoj prospech /táto prezentácia tiež potvrdzuje uvedené nemecké konštatovanie o prioritách hodnotenia podnikateľských aktivít USA/.

V súčasnosti konjunktúra americkej ekonomiky naďalej pokračuje – avšak v roku 2007 určitým zníženým tempom. V tejto súvislosti je tak v súčasnosti úroveň konjunktúry ekonomiky ako celku Európskej únie o niečo vyššia ako tempo rastu ekonomiky USA.

Osobitný význam v ekonomickom raste Európskej únie má tiež rozsah zahraničného kapitálu, ktorý predstavuje celkovo 3,2 trilióna USD z toho 1,8 trilióna USD Švajčiarsko /údaje The Wall Street Journal, 6. 2. 2007, s. 32/.

Zahraničné kapitálové investície znamenajú pre každú krajinu pozitívum. Napríklad za posledných 13 rokov /1992-2005/ došlo k rastu hrubého domáceho produktu v USA o celých 100% - kým celkový svetový HDP ako celok zaznamenal vzrast len o 70%. V tomto období USA vytvorili štvornásobne viacej pracovných miest ako v Európe a Japonsku.

Zahraničný kapitál zamestnáva napríklad 5,3 miliónov Američanov s priemerným platom o 50% vyšším /53 000 USD ročne/ v porovnaní s priemerom USA. Celková hodnota bohatstva amerických domácností vykazuje v roku 2006 55 triliónov USD a v porovnaní s deficitom bežného účtu USA, ktorý v tom istom období vykazuje pasívum /len/ 200 miliárd USD /údaje The Wall Street Journal, 13. 3. 2006, str. 12/.

Uvedené obrovské bohatstvo amerických rodín v USA môže pre budúcnosť znamenať určitý významný faktor spoločenskej nestability až ohrozenia. Podstata spočíva v obrovskej nerovnováhe až disparite vlastníctva tohto bohatstva. Údaje US Federal Reserve Survey of Consumer Finances prezentujú pre rok 2004 nasledujúcu diferenciaciu bohatstva amerických rodín:

- 50% bohatých amerických obyvateľov vlastní 97,5% bohatstva krajiny
- 50% chudobných amerických obyvateľov vlastní 2,5% bohatstva krajiny.

V podrobnejšom členení 10% najbohatších obyvateľov USA vlastní 69,5% bohatstva, druhá najbohatšia skupina 15% Američanov vlastní 17,6% majetku a tretia skupina 25% bohatej časti obyvateľstva má 10,5 % celkového bohatstva USA /údaje - The Wall Street Journal, 2.3. 2007, str. 16/.

Z hľadiska bohatstva globálneho sveta by mohol byť zaujímavý pohľad na rozdiely jeho využitia podľa jednotlivých regiónov a sfér luxusných nákupov /prameň The Wall Street Journal, 5. 7. 2007, str. 31/.

Rozdiely v nákupoch luxusných tovarov podľa regiónov v %

región	umenie	klenoty	automobily, člny, lietadlá	ostatné
Severná Amerika	15	18	26	41
Európa	25	13	25	37
Ázia - Pacifik	19	24	30	27
Latinská Amerika	25	16	25	34
Stredný východ	15	32	27	26

1./ cestovanie, odevy, kluby, zbierky

Zdroj: Capgemini/Merril Lynch Financial Survey, marec 2007

Novým kapitálovým centrom svetového hospodárstva – po USA, Európe a Japonsku – sa postupne stáva stále intenzívnejšou Ázia, Čína v roku 2007 už vykazuje výšku devízových rezerv 1,2 triliónov USD/, nasleduje tiež Stredný východ.

Najnovšie údaje o globálnom pohybe kapitálu prezentovala Svetová banka v máji 2007. Banka uvádza celkový objem priamych zahraničných investícií v roku 2006 vo výške 1,3 trilióna USD. Tri štvrtiny týchto investícií sa pohybuje v rámci vyspelých ekonomík.

Posledná jedna štvrtina smerovala do rozvojového sveta /emerging markets/ - čo v roku 2006 činilo 325 miliárd USD. V teritoriálnom členení týchto priamych zahraničných investícií najvýznamnejšiu časť vykazuje Východná a Pacifik 48,4 mld. USD, paradoxne nasleduje Sub-Saharská Afrika 12,3 mld. USD, oblasť Latinskej Ameriky a Karibiku 11,1 mld. USD. Európa a Centrálna Ázia 10,5 mld. USD, Južná Ázia 10 mld. USD a na poslednom mieste Stredný východ a Severná Afrika 1,6 mld. USD.

Celkové zvýšenie týchto priamych zahraničných investícií v roku 2006 oproti roku 2005 činí 64 mld. USD. Podnikateľské subjekty rozvojového sveta ďalej zvýšili v roku 2006

svoje investičné zámery o Ďalších 333 mld. USD na nákupy účastín a pôžičky v zahraničných menách /údaje The Wall Street Journal, 29. 5. 2007, str. 21/.

Nové tendencie v medzinárodnom pohybe kapitálu

V poslednom období možno prezentovať určité nové opatrenia k medzinárodnému pohybu priamych zahraničných investícií, resp. k stratégii limitov k nákupom národných investícií zo strany globálnych aktérov na trhu investícií. Táto tendencia je markantná najmä v rámci Európskej únie, v prvom rade vo Francúzku a smeruje k ochrane národných šampiónov – v podstate v ochrane vlastných nadnárodných kapitálových subjektov pred ich predajom iným globálnym kapitálovým aktérom.

Určité odstredivé tendencie v rámci Európskej únie vykazuje aj Spolková republika Nemecko na úseku zahraničných investícií. Konkrétny príklad spočíva v budovaní priameho plynovodu Nemecko-Ruská federácia Baltickým morom mimo ďalších členských krajín Európskej únie /osobitne Poľska/.

Konkrétny negatívny príklad aktivít zahraničného kapitálu prezentuje tiež Česká republika, ktorá svoj tradičný cukrovárnický priemysel predala zahraničnému partnerovi, ktorý v roku 2007 likviduje produkciu medzinárodne konkurenčný tradičný obor v cukrovarníctve – pri súčasnom vrátení produkčných kvót cukru Európskej únii a následnom inkase 2 mld. Kč.

V dôsledku týchto operácií došlo k zníženiu vlastnej produkcie cukru o jednu tretinu a Česká republika sa tak stáva pre budúcnosť čistým dovozcom cukru – po prvý raz vo svojej histórii.

Najvýznamnejšou vývojovou zmenou vo sfére pohybu globálnych kapitálových investícií v súčasnosti /roky 2006 – 2007/ je obrovský boom až explózia termínovaných kapitálových burzových obchodov /Globál trading in futures contracts and options on futures/.

Za posledných 6 rokov globálne termínové obchody na svetových burzách vzrastali až o 30% ročne. Celkový trh kapitálových derivátov dosahuje až neuveriteľných 500 triliónov USD, t.j. štvornásobne vyššia hodnota ako objem oficiálne obchodovaných základných burzových obchodov globálneho trhu /údaje The Wall Street Journal, 6. 7. 2007, str. 1/.

Najvýznamnejší globálny denník USA aj Európy k tematike globálnych kapitálových tokov, aj globálnych pohybov tovarov, služieb aj pracovných síl aj ďalšej aktuálnej ekonomickej tematiky prezentuje v poslednom období zásadne novú významnú tematiku k obrovskej vlne nového protekcionizmu na globálnych kapitálových trhov.

Uvedené – ako aj ďalšie odborné publikácie prezentujú projekcie vážnych reštrikcií v rámci globálnych pohybov . nákup a predaj kapitálových spoločností, majetkov, prírodných zdrojov, ako aj priamych zahraničných investícií – čo vyvoláva až obavy z útlmu globálneho kapitálového rastu aj globálneho ekonomického rastu svetového hospodárstva.

Osobitne významné sú aktivity prezentované Ruskou federáciou, ktoré obsahujú až celkovo 39 prezentovaných limitov v stratégii zahraničného vlastníctva ruského prírodného bohatstva. Obdobné limity k podnikateľským aktivitám prezentuje aj Čína, ktorá doteraz bola pomerne značne ústretová k zahraničným kapitálovým aktivitám nadnárodných firiem. Obdobné zábrany k zahraničným kapitálovým vstupom v poslednom čase vykazuje aj India, v rámci Európskej únie tiež Spolková republika Nemecko a na Americkom kontinente Kanada.

V podstate najtvrdšie postoje k zahraničnému kapitálu prezentujú však krajiny Latinskej Ameriky, hlavne Venezuela a Columbia.

ZÁVER

Záverom uvedenej krátke stati venovanej aktuálnej tematike fungovania a medzinárodnému pohybu globálneho kapitálu treba prezentovať názor jednak obrovského významu globálneho kapitálu v rámci terajšieho rozvoja svetového hospodárstva, súčasne však je žiaduce prezentovať osobitnú pozornosť na zásadný význam aktuálnych opatrení v jeho využívaní a najmä aktuálnym opatreniam k medzinárodným pohybom globálneho kapitálu.

Prvoradý význam v rámci rozvojových stratégií globálneho hospodárstva majú naďalej nadnárodné firmy – medzinárodné korporácie. Ich postavenie a význam v globálnej ekonomike bude naďalej vzrastať. Túto skutočnosť plne potvrdzuje americké U.S. Bureau of Economic Analyses, ktoré prezentuje údaje amerických vývozov v roku 2004: kým nadnárodné firmy USA v tomto roku vyviezli tovary v hodnote 400 miliárd USD, ich zahraničné dcérske spoločnosti uskutočnili v rovnakom období exporty tovarov až v celkovej hodnote 2,62 triliónov USD /údaje The Wall Street Journal, 6. 7. 2007, s. 2/.

Záverom je vhodné uviesť aktuálnu úroveň základnej výšky úrokových mier počiatkom júla 2007 /6. 7. 2007/ nasledovne: USD 5,25%, ECB 4%, BCE 5,75%, Japonsko 0,50%.

KONTAKT

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: balhar@euba.sk

1 Spoločné znaky rozpadu ZSSR, Juhoslávie a česko-slovenskej federácie

Už v roku 1991 sa z mapy stráca Zväz sovietskych socialistických republík a Federatívna socialistická republika Juhoslávie, v roku 1993 ich nasleduje Česká a Slovenská federatívna republika. Bola to náhodná zhoda historických dátumov alebo tu pôsobili nejaké spoločné faktory, ktorých dôsledkom bol rozpad týchto federácií? Musíme však upozorniť na jeden podstatný rozdiel: kým rozpad sovietskej a juhoslovanskej federácie sprevádzali boje,¹ rozdelenie ČSFR sa udialo pokojnou cestou.²

Príčiny rozpadu týchto federácií tvoria zložitý komplex. Jednak v týchto krajinách prebiehal zložitý proces zániku dovtedajšieho politického a ekonomického systému, ktorý sa oficiálne nazýval „socializmus“.³ Nemôžeme tu podrobne analyzovať príčiny tohto procesu, je však nesporné, že tento systém sa nedokázal vyrovnáť s výzvami a problémami, ktoré sa zjavili v 80. rokoch minulého storočia (napríklad vedecko-technickú revolúciu začala sprevádzať informačná revolúcia a socialistická ekonomika sa nevedela vyrovnáť so záťažou, ktorú vyvolali stupňujúce sa preteky v zbrojení. Hlavným politickým princípom tohto systému bola „vedúca úloha komunistickej strany“, v praxi to znamenalo, že hoci ZSSR, Juhoslávia a ČSFR sa deklarovali ako federácie, kľúčové problémy boli direktívne riešené z jedného centra. Navyše tento princíp fakticky podporoval hegemoniu národa, ktorý tieto štáty ovládal pred ich federalizáciou, či to bol ruský, srbský alebo český národ.⁴

Česko-slovenská federácia sa od sovietskej alebo juhoslovanskej federácia odlišovala tým, že ju tvorili iba dva národy, kým iné federácie tvoria viacero národov alebo jeden národ vytvoril federálny štát.⁵ V tejto súvislosti treba pripomenúť dvojaké chápanie pojmu „národ“, v západnej Európe (modelovým prípadom je Francúzsko, kde okrem etnických Francúzov žijú ďalšie etniká ako Alsanania, Lotrinci, Bretónci, Baskovia atď.) sa za príslušníkov národa považujú všetci občania danej krajiny bez ohľadu na etnickú príslušnosť, kým Nemci presadili také chápanie národa (ktoré sa potom prijalo v strednej a východnej Európe s výnimkou Uhorska), že je to spoločenstvo ľudí, ktoré spája spoločný jazyk, územie, národná kultúra a historické osudy.

2 Problém českej a slovenskej identity

V rannom stredoveku existovali dva štátne útvary, ktoré pravdepodobne obývali aj predkovia Slovákov a Čechov – Samova a neskôr Veľkomoravská ríša. Potom sa však historické osudy oboch národov rozvetvujú. Česi si vytvárajú svoj stredoveký štát, ktorý svoju samostatnosť stráca až počas Tridsaťročnej vojny. Slováci sa stávajú súčasťou Uhorska. Počas stredoveku bol problém národa chápaný inak, za „natio“ sa považovala šľachta, mestá však mali iné postavenie a prevažne jazykom náboženstva, vedy, ale aj administratívy bola latinčina.⁶ Najprv renesancia, ale potom aj reformácia viedli k procesom napomáhajúcim národné sebauvedomenie. Menovite u husitov nešlo iba o nápravu cirkevných nešvárov, ale Hus bol napríklad tvorcom prvého českého pravopisu.

Spolu s reformáciou na Slovensko od konca 16. storočia preniká aj čeština ako spisovný jazyk („bibličtina“). Ako spisovný jazyk ju používali nielen evanjelici, ale aj katolíci. Lenže už vtedy vyvstáva charakteristický problém: mala sa dodržiavať pôvodná podoba jazyka alebo sa jazyk mal prispôbovať prostrediu, kde mali diela ním písané pôsobiť a zároveň ako mal reagovať na čoraz rýchlejšie tempo spoločenských zmien? Išlo tu predovšetkým o nástup osvietenstva a s ním spojeného absolutizmu. V podmienkach habsburskej monarchie to znamenalo nielen tuhú centralizáciu, ale aj presadzovanie nemčiny na úkor jazykov iných národov, ktoré tam žili.⁷ Pravda, idey osvietenstva (predovšetkým v podobe v akej ju

presadzoval cisár Jozef II.) inšpirovali Antona Bernoláka nielen ku kodifikácii prvého slovenského spisovného jazyka, ktorý sa zakladal na západoslovenskom nárečí, ale aj ku koncepcii národnej a sociálnej emancipácie slovenského národa. Lenže napriek všetkým úspechom (ber noláčtina sa stala na istý čas vyučovacím jazykom na základných katolíckych školách a vzniká umelecká literatúra, ktorej najvýznamnejším predstaviteľom bol básnik Ján Hollý) začína vplyv bernolákovcov upadať, len čo osvietenská politika vlády začína meniť na snahy o udržanie feudálnych poriadkov za každú cenu.

V prvej polovici 19. storočia začína prevažovať u obrodencov romantický prístup. Vo filozofickom kontexte romantické názory o úlohe ľudovej kultúry a ľudových mäs nájdeme najprv u J. J. Rousseaua a neskôr J. G. von Herdera. Ten romantickú filozofiu spojil s víziou budúceho rozkvetu slovanských národov. Herderova filozofia veľmi silno zapôsobila na Ľudovíta Štúra. Ten si napríklad uvedomil, že spisovná podoba češtiny, ktorá sa vtedy na Slovensku používala je už vlastne nezrozumiteľným jazykom a treba ho nahradiť jazykom zrozumiteľným ľudu. Lenže, hoci tu už bola bernoláčtina, vytvoril vlastnú podobu spisovnej slovenčiny na základe stredoslovenského nárečia. Kým na bernoláčtinu sa v českých krajinách nereagovalo, v máji 1846 vychádza v Prahe zborník Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky. Autori v ňom polemizovali s myšlienkou národnej svojbytnosti Slovákov. Lenže z jednej strany sa zároveň v roku 1846 sa postupne medzi bernolákovcami zjavujú názory, že by sa mal nový spisovný jazyk akceptovať a z druhej strany Štúr pod vplyvom O. Radlinského súhlasil s takými zmenami, ktoré by jeho spisovný jazyk približovali bernoláčtine.

Na zasadnutí uhorského snemu jeho poslanec Ľudovít Štúr 21. decembra 1847 prednáša prejav, v ktorom požaduje zrušenie poddanstva, rovnosť všetkých obyvateľov pred zákonom a zaručenie základných národných práv Slovákov. Nik ešte netušil, že čoskoro príde revolučný rok 1848. Vtedy sa začína formovať slovenská politika. Vzniká národný politický reprezentatívny orgán – Slovenská národná rada. Slováci po prvý raz používajú zbrane v boji za svoju slobodu. Kým najprv slovenská politická reprezentácia žiadala autonómiu v rámci Uhorska, od jesene 1848 už žiadalo oddelenie od Uhorska a autonómne postavenie Slovenska v rámci monarchie. Po porážke revolúcie Viedeň „zmrazila“ dovtedajšie pomery v Uhorsku. Jediným skromným úspechom revolúcie bolo, že slovenský národný život dočasne neohrozovala maďarizácia.

Prelomom však bolo rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867. Monarchia sa premenila na duálny štát Rakúsko-Uhorsko. Kým v Rakúsku boli uskutočnené demokratické reformy, ministri už boli zodpovední parlamentu, spolkový a zhromažďovací zákon umožňoval tiež formovanie politických strán a napokon v tzv. decembrovej ústave boli zaručené základné občianske práva a slobody. Česká politika sa snažila o čo najlepšie štátoprávne postavenie českých krajín v rámci monarchie. Lenže vyvstal iný problém: geopolitická situácia českého národa.

Slovenský národ mal priaznivejšie geopolitické postavenie. Hlavným problémom však bolo, a dôsledky pociťujeme vlastne dodnes, že hoci slovenská reprezentácia v roku 1848 žiadala stanovenie hraníc slovenského územia, nikdy k tomu počas existencie Uhorska nedošlo a po prvý raz južné hranice Slovenska stanovila až Trianonská mierová zmluva.

Jedným z dôsledkov Tridsaťročnej vojny bolo, že historické hranice českých krajín prestávali byť etnickými hranicami, české a moravské pohraničné územia boli ponemčené. Na severe, západe a juhu Česi susedili s Nemcami (resp. rakúskymi Nemcami). Výnimkou bol krátky úsek v okolí Ostravy, kde susedili s Poliakmi a na východe susedmi boli Slováci. Každý pokus o riešenie štátoprávneho postavenia českého národa musel rátať s týmto problémom. Treba však podotknúť, že medzi Nemcami v českom pohraničí mali vplyv „veľkonemecké“ koncepcie, t. j. snahy o zjednotenie všetkých (teda aj rakúskych) Nemcov do jedného štátu – Veľkonemeckej ríše. Tradičnou politikou Viedne bolo rozoštvávanie národov, napríklad v Haliči Ukrajincov a Poliakov. „Veľkonemeckým“ snahám v českom pohraničí čelila

ústupkami Čechom, nie však prílišnými, napríklad v styku s úradmi sa mohol používať český jazyk.

Český politický život sa rozdelil na tri základné prúdy: konzervatívny, liberálny a socialistický. Mimo týchto prúdov s vlastným riešením politických problémov českej spoločnosti vystupuje T.G.Masaryk. Prichádza s vlastnou politickou filozofiou, ktorá zväčša vyvolala nevôľu. Niekoľko ráz prejavil odvahu, napríklad keď zverejnil názor, že staré české rukopisy Královodvorský a Zelenohorský sú novodobými falzifikátmi alebo keď počas tzv.hilsneriády, keď sa tvrdilo, že zavraždenie mladého dievčaťa v mestečku Polná bolo židovskou rituálnou vraždou, vyhlásil podobné názory za stredovekú poveru. Z nášho hľadiska je však dôležité, že sa snažil českú verejnosť upozorniť na existenciu slovenskej otázky a na Slovensku tiež získal skupinu prívržencov sústredených okolo časopisu Hlas (tzv.hlasistov). Väčší záujem o slovenskú otázku však prejavovali českí sociálni demokrati, ktorí sa snažili pomáhať aj vznikajúcemu robotníckemu hnutiu na Slovensku.

Po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 sa v Uhorsku začala modernizovať ekonomika i spôsob života. Najsilnejší hospodársky rozvoj zaznamenala Budapešť, kam za prácou odchádzali desaťtisíce Slovákov, no popri Budapešti si postavenie priemyselne najrozvinutejšieho regiónu Uhorska zachovávalo Slovensko. Lenže, začínajú sa prejavovať hlboké rozdiely medzi slovenskými regiónmi a z mnohých začínajú Slováci hľadať prácu v zahraničí, najsilnejší prúd smeroval do USA. V USA Slováci nachádzali nielen pracovné miesta, ale aj politické slobody a práva, ktoré neexistovali v Uhorsku a pôsobenie amerického „taviaceho kotla“, ktorý postupne pretváral prisťahovalcov na Američanov, necítili ako násilie, ba v USA existovali aj školy s vyučovacím jazykom slovenským.

Slovenská politika mala minimálny priestor na odpor voči silnejúcej maďarizácii. Pripomíname, že voľby v Uhorsku boli verejné.⁸ Hoci sa slovenský politický život rozdelil na niekoľko prúdov: martinskí „konzervatívci“ v Národnej strane sa spoliehali na Rusko, pod vedením Andreja Hlinku vzniká ľudová strana, spomínali sme už hlasistov a sformovala sa aj sociálna demokracia. Na obranu proti maďarizácii ostávala iba kritická publicistika. Občas sa napriek volebnému systému podarilo získať aj nepatrné zastúpenie v parlamente.⁹ Lenže, silnejúca maďarizácia sa napríklad prejavila zákazom Matice slovenskej. Zrušené boli aj slovenské gymnázia a po slovensky sa mohlo vyučovať iba na cirkevných základných školách. Za vzdelaním odchádzali Slováci do českých krajín a to nielen za vyšším, ale aj vyučiť sa niektorým remeslám.

3 Spoločný štát Čechov a Slovákov pred 2. svetovou vojnou

Prvá svetová vojna znamenala v minulom storočí jeden z kľúčových prelomov. Na jej začiatku nik asi nečakal, že to bude strašná kataklizma, ktorá pripraví neuveriteľné utrpenie nielen vojakom na frontoch, ale aj ľudom v zázemí. Už pred vojnou sa zjavili predpovede, že budúci mohutný konflikt habsburská monarchia neprežije, uvedomoval si to aj následník trónu František Ferdinand, a je iróniou dejín, že práve tie výstrely atentátnika, ktoré ho zavraždili, boli zároveň štartovacími výstrelmi svetovej vojny.

Proti habsburskej monarchii začali Česi a Slováci v zahraničí organizovať odboj. Jeho najvýznamnejšími predstaviteľmi boli T. G. Masaryk, E. Beneš a M. R. Štefánik. V Rusku, Francúzsku a Taliansku začali Česi a Slováci vytvárať vojenské jednotky ako základ budúcej československej armády. V zahraničnom odboji dôležitú úlohu mali americkí Slováci. Tí napríklad poskytli odboju významnú finančnú podporu. Predstavitelia amerických Slovákov podpísali s predstaviteľmi amerických Čechov dve dohody, Clevelandskú z roku 1915 a Pittsburskú z roku 1918. Kým tá prvá hovorila o federatívnom zväzku medzi Čechmi a Slovákmi, druhá už postavenie Slovenska redukovala na autonómiu. Osudy týchto dohôd akoby predznačovali budúce komplikácie vo vzťahoch medzi Čechmi a Slovákmi. Masaryk a Beneš považovali Čechov a Slovákov za jeden národ, ktorý by tvorili dve „vetvy“ a ako jediný ústupok boli ochotní uznať slovenský jazyk ako úradný jazyk na Slovensku.

Už v júni 1918 francúzska vláda uznala právo „československého“ národa na samostatnosť a najvyšší orgán zahraničného odboja Národnú radu Československa za základ budúcej československej vlády. V auguste 1918 podobné vyhlásenie urobila britská vláda a v septembri 1918 vláda USA. 16. októbra 1918 rakúsko-uhorský cisár Karol I. vydal proklamáciu o federalizácii monarchie. Tento pokus o záchranu monarchie jednak odmietli maďarskí politici, ktorí trvali na integrite Uhorska a predstavitelia národov žijúcich v Rakúsku, ktorí ráтали so zánikom monarchie. 18. 10. 1918 dočasná československá vláda (utvorená v septembri 1918 a ktorú tvorili Masaryk, Beneš a Štefánik) vypracovala Washingtonskú deklaráciu ako vyhlásenie československej samostatnosti, kde sa zdôrazňovalo, že Československo bude republikou. Táto deklarácia bola reakciou na spomínaný pokus cisára Karola I.

V septembri 1918 sa z iniciatívy M. Dulu začala formovať Slovenská národná rada ako reprezentatívny orgán Slovákov. Jediný zástupca Slovákov v uhorskom sneme F. Juriga vystúpil s osvedčením, v ktorom požadoval pre slovenský národ právo na sebaurčenie.

28. októbra 1918 minister zahraničných vecí Rakúska-Uhorska gróf Andrassy poslal americkému prezidentovi nótu, kde prejavil ochotu jednať o prímerí. V Prahe túto nótu pochopili ako kapituláciu monarchie a pražský Národný výbor vydal zákon o ustanovení samostatného československého štátu. Zhodou okolností sa vtedy v Prahe nachádzal aj slovenský politik Vavro Šrobár, ktorý tu potom vystupoval ako zástupca Slovákov. 30. októbra 1918 sa v Turčianskom Svätom Martine zišli slovenskí politici, ktorí zvolili Slovenskú národnú radu a prijali deklaráciu o spoločnom štátnom živote Čechov a Slovákov.

Od samotného vzniku existenciu Československa negatívne ovplyvňovalo niekoľko faktorov. Jednak to bol samotný tvar územia, od východu na západ bolo vzdialenosť okolo 1000 km, kým na najširšom mieste to zo severu na juh bolo ledva 200 km. Takého hranice sa veľmi ťažko bránia. Navyše susedné štáty buď od samotného vzniku Československa alebo postupom času sa stávali nepriateľskými. Bolo to Nemecko a Maďarsko, s Poľskom tu boli spory o Tešínsko, Oravu a Spiš, v prípade Rakúska tu bola hrozba spojenia s Nemeckom, k čomu došlo v roku 1938. Jediným spojencom, s ktorým Československo malo spoločnú hranicu, bolo Rumunsko.

Už pri vzniku Československa dávali predstavitelia sudetských Nemcov najavo, že si neželajú byť jeho občanmi. Československá armáda musela obsadiť Nemcami obývané pohraničné územia a zároveň viesť boj s maďarskými vojskami o Slovensko. Súčasťou štátu Čechov a Slovákov sa stalo Zakarpatsko, čo umožnilo mať spoločnú hranicu s Rumunskom. Obyvatelia Zakarpatska boli maďarizáciou postihnutí oveľa viac ako Slováci, medzi nimi sa viedol spor o identitu, či sú Rusmi, Ukrajincami alebo samostatným etnikom – Rusínmi.¹⁰ Pravda, treba upozorniť, že pri rozpade Rakúska-Uhorska tamojší Ukrajinci, ktorí žili na území Haliče, sa pokúsili vytvoriť samostatný štát – Západoukrajinskú ľudovú republiku, ktorej súčasťou bolo aj Zakarpatsko. Po krátkom čase však východnú Halič začali okupovať poľské vojská, Zakarpatsko Rumuni, no nakoniec pripadla Československu, čo tamojšie obyvateľstvo prijalo pozitívne.

Vznik Československa priniesol slovenskému národu veľa pozitívneho. Vzniká tu školstvo, od základných škôl až po univerzitu. Činnosť začína viacero kultúrnych spolkov, počínajúc obnovenou Maticou slovenskou, dochádza aj k slovakizácii Slovenska, podľa sčítania z roku 1910 žilo na Slovensku už iba 57,7% Slovákov, kým podľa sčítania v roku 1921 už 65,1%.¹¹ Podľa slov historika Ľubomíra Liptáka: „...v mestách už slovenčina neznie iba na trhu, ani vo vlakoch iba v tretej triede, preniká aj do pánskych salónov, ozýva sa v kaviarniach, v divadle.“¹² Rozhodujúcu úlohu pri „poslovenčovaní“ Slovenska zohrali Česi. Prichádzajú tisícky českých úradníkov, učiteľov, železničiarov, četníkov, vojakov, obchodníkov, ktorí nahrádzali nespoľahlivých maďarských úradníkov. Ľ. Lipták konštatoval, že „príbuznosť slovenčiny a češtiny umožnila odmaďarčiť verejný život i napriek tomu, že si väčšina Čechov vo verejnom živote, a samozrejme aj súkromí, podržala svoj jazyk“.¹³ Už sme vyššie naznačili,

že pomery v rakúskej časti monarchie boli demokratickejšie ako v Uhorsku. Príchod Čechov tak napomáhal aj demokratizácii verejného života.

Jedna z okolností, ktorá tiež hádzala na vzťah medzi Čechmi a Slovákmi bola ekonomická politika československého štátu. Ľubomír Lipták uvádza, že významný slovenský ekonóm profesor Imrich Karvaš v roku 1935 načrtnol takýto obraz: „Industrializačný vývoj na Slovensku, zahájený v osemdesiatych rokoch minulého storočia maďarskou priemyslovou politikou, ktorá ohromnými výhodami začala podporovať zakladanie a rozširovanie nových podnikov, nebol v roku 1918 ešte ukončený. Nastalo obdobie, v ktorom kapitálovo silne vyvinutý exportný priemysel zemí zamoravských, vybudovaný za Rakúska neodvisle od Uhorska čisto poľnohospodárskeho, mohol voľne konkurovať so slabým priemyslom slovenským, nachádzajúcim sa v plienkach. Liberalistický princíp voľnej súťaže, ktorý sa po prevrate na celom území štátnom uplatňoval(...) bol pre slovenský priemysel pohromou, pretože do konkurenčného boja prišli živly nerovnorodé a hospodársky slabší musel vo voľnej súťaži podľahnúť... *Štát Československý nebol po stránke hospodárskej pripravovaný ako celok a dôsledky toho sa museli dostaviť(...)* Nie je možné prevádzať splynutie dvoch území na princípe voľnej súťaže. To je možné len usmernou politikou.“¹⁴ Spomínali sme už, že samotný tvar územia Československa znamenal veľmi dlhé spojenie medzi východnou a západnou časťou štátu, navyše bolo drahé. Zahraničnoobchodná politika však bola projektovaná z hľadiska záujmov českých krajín.

Ďalším problémom bolo politické riešenie vzťahu Slovákov a Čechov. Pravda, hoci vyššími územnosprávnymi jednotkami boli v českých krajinách kraje a na Slovensku a Zakarpatsku župy, Československo sa rozdelilo na krajiny (po česky země): Čechy, Moravskosliezsko, Slovensko a Podkarpatská Rus. Kraje neboli zriadené kvôli hrozbe, že by v niektorých vznikla nemecká väčšina obyvateľstva. Krajiny však mali obmedzené právomoci a úplne podliehali centru v Prahe, hoci napríklad mierové zmluvy ukladali Československu, že Zakarpatsko by malo mať autonómiu.

Čechoslovakizmus mal viacero podôb, počínajúc veľkočeským šovinizmom, až po síce uznávanie istých osobitostí Slovenska, ale s nadradeným postavením českých krajín. Čechoslovakizmus sa prejavoval vo väčšine českých politických strán, ktoré na Slovensku vytvárali iba svoje filiálky (napríklad agrármici alebo sociálni demokrati). Osudový význam pre ďalšie osudy Československa mal vývoj názorov na postavenie Slovenska v komunistickej strane. Na 1. zjazde KSČ v roku 1923 bolo prijaté také stanovisko k slovenskej otázke, ktoré kopírovalo čechoslovakistické postoje sociálnej demokracie. Témy o „československom národe“ kritizovali nielen slovenskí, ale aj maďarskí a nemeckí komunisti. Problém sa napokon ocitol na pôde Komunistickej internacionály, ktorá na svojom V. kongrese v roku 1924 prijala stanovisko, že Slováci sú národ, ktorý má právo na sebaurčenie až do odtrhnutia. Českí predáci v KSČ sa síce museli formálne vzdať čechoslovakizmu, no išlo iba o formálne odrieknutie. Menovite išlo o Klementa Gottwalda, Václava Kopeckého, či Antonína Novotného. Ich ozajstné postoje sa potom prejavili po roku 1948, keď sa KSČ dostala k moci. Na Slovensku sa však formovala generácia mladých komunistov, ktorí chceli dosiahnuť rovnoprávne postavenie Slovenska v československom štáte.¹⁵

Lenže osudový význam pre ďalší vývoj mala okolnosť, že najsilnejšou politickou silou na Slovensku, ktorá presadzovala svojbytnosť slovenského národa, a z toho vyplývajúce zmeny štátoprávneho usporiadania, najprv to bola požiadavka autonómie. Lenže kým ľudová strana v českých krajinách svojím programom zodpovedala kresťanskodemokratickým stranám v dnešnej dobe, Hlinkova slovenská ľudová strana prijímala program, ktorý by sa dal označiť ako „klérofašizmus“. Prvý typ takejto diktatúry nastolil v roku 1923 v Portugalsku Salazar, v Rakúsku podobný režim nastolil Dollfuss. Musíme tu upozorniť na dôležitú okolnosť: v porovnaní s nacizmom takáto diktatúra vyzerala „humánnejšie“ a dokonca po Druhej svetovej vojne bolo napríklad Salazarovo Portugalsko prijaté do NATO.

Československo už od počiatku 30.rokov minulého storočia ostalo v regióne strednej Európy jediným demokratickým štátom. Keď sa v roku 1933 dostali v Nemecku k moci nacisti, bolo zrejmé, že bude prvou (alebo jednou z prvých) obeťou hitlerovskej agresie. Už sme spomínali katastrofálnu geopolitickú situáciu krajiny, jediný spojenc, s ktorým Československo susedilo – Rumunsko, malo napäté vzťahy s Maďarskom, ale priateľské vzťahy s nacistickým Nemeckom.

ČSR mala brániť opevnená hranica s Nemeckom (ale žiaľ už nie s Rakúskom) a silní spojenci. V roku 1935 bola podpísaná spojenecká zmluva so Sovietskym zväzom. Lenže ZSSR bezprostredne s ČSR nesusedil, od jeho územia Československo oddeľovalo Poľsko a Rumunsko. Aby Červená armáda mohla pomôcť Československu, musela by najprv poraziť poľskú a rumunskú armádu.

Pre prvú Československú republiku bol jej posledným rokom – rok 1938. Nacistické Nemecko najprv anektovalo Rakúsko, čím sa české krajiny ocitli v úplnom obkľúčení. Hitler potom vyslovil požiadavku, aby Československo nacistickej Ríši odstúpilo územia obývané Nemcami a vyhovel tiež požiadavkám Maďarska a Poľska. Vlády Francúzska a Veľkej Británie uverili, že Hitlerovi ide „iba“ o pripojenie územia ČSR obývaného Nemcami a mysleli si, že tak „zachraňujú“ mier. V skutočnosti tomu bolo naopak, vojna v Európe vypukla v roku 1939.

4 Slovenská otázka počas Druhej svetovej vojny

29. septembra 1938 na konferencii v Mníchove Hitler Mussolini, Chamberlain a Daladier podpísali dohodu, že Československo odstúpi pohraničné územia českých krajín nacistickému Nemecku a zároveň mu naznačili, že by malo vyhovieť aj územným požiadavkám Maďarska a Poľska. Deň nato československá vláda tento diktát prijala. 5. októbra 1938 prezident Beneš odstúpil a 22. októbra odletel do Veľkej Británie.

Spoločné zasadnutie vedenia HSEŠ, slovenskej agrárnej strany, strany národne socialistickej, živnostenskej strany a národnej strany prijalo 6. októbra 1938 dohodu požadujúcu autonómiu Slovenska. 7. októbra 1938 bola ustanovená slovenská autonómna vláda. Jedným z jej prvých rozhodnutí bol zákaz komunistickej a sociálnodemokratickej strany. V novembri 1938 HSEŠ pohltila ostatné slovenské politické strany. Režim, ktorý bol na Slovensku nastolený, možno označiť ako totalitný. K podobným zmenám došlo aj v českých krajinách. Došlo k zmene názvu krajiny na Česko-Slovensko a transformovaný štát sa začal nazývať „druhá republika“. Nik asi neušiel, že tento štátny útvar čaká iba niekoľko mesiacov ďalšej existencie.

9.-13. októbra 1938 sa konali v Komárne rokovania s Maďarskom o zmene hraníc. Maďarská strana vychádzala z výsledkov sčítania z roku 1910, čo bolo neprijateľné pre slovenskú stranu. O nových hraniciach rozhodli vo Viedni 2. novembra 1938 nemecký minister zahraničných vecí Ribbentrop a taliansky minister zahraničných vecí Ciano. Maďarské územné požiadavky boli v zásade splnené, z toho, čo žiadalo, nedostalo iba Nitrú a Bratislavu.

Nacisti dospeli k rozhodnutiu zlikvidovať československý štát. Hitlerova smernica z decembra 1939 nerátala s mobilizáciou, ani s nasadením väčších síl. Malo ísť iba o akúsi policajnú akciu. Nacisti sa spoliehali na to, čo sa im už osvedčilo v prípade Rakúska a Sudiet – vyvolanie vnútorného rozkladu. Tentoraz nástrojom tohto rozkladu mali byť ľudáci.

Medzi ústrednou vládou v Prahe a autonómnou vládou v Bratislave sa začali zostrovať kompetenčné spory, požadovala sa napríklad slovakizácia veliteľského zboru armády na Slovensku a povolenie ozbrojiť Hlinkovu gardu. Niektorí ľudácki politici ako Tuka, Mach, Ďurčanský, či líder slovenských Nemcov Karmasin sa na „neústupnosť“ Čechov začali sťažovať v Berlíne. 12. februára 1939 Hitler povedal Tukovi, že sa chystá proti „nepolepšiteľným“ Čechom zakročiť. Keď dôjde k riešeniu „českej otázky“, pohne sa aj Maďarsko a Poľsko. Ak sa Slovensko včas od Čechov neodtrhne, bude platiť „spolu chytení, spolu obesení“.

Beranova vláda v Prahe dostala informácie o rokovaní niektorých Ľudákov s Nemcami, vliezla však do nacistickej pasce. Nemecký vyslanec v Prahe tvrdil, že „riša“ vraj nemá záujem na samostatnosti Slovenska. V roku 2007, ako reakcia na výroky istého cirkevného činiteľa, sa po istý čas diskutovalo o rozpade Československa v roku 1939. Zväčša sa pozabudlo, že tomuto rozpadu predchádzal tzv. puč generála Homolu. V noci z 9. na 10. marca 1939 pražská vláda poslala na Slovensko četnícke oddiely, zosadila Tisovu autonómnu vládu a predákov HSLS internovala. Nacisti možno ráтали s ozbrojeným konfliktom, no tento zásah mal našťastie iba jedinú obeť. Moc prevzala armáda.

Ľudácky predák K. Sidor odmietol Hitlerovu ponuku vyhlásiť samostatnosť Slovenska. Napokon do Viedne odišiel rokovať s Hitlerom J. Tiso. Tam mu Hitler povedal, že buď bude vyhlásená „bleskovo“ samostatnosť Slovenska alebo bude ponechané osudu, minister Ribbentrop ukázal telegram o sústredovaní maďarských vojsk. Tiso odmietol vyhlásiť samostatnosť prejavom vo viedenskom rozhlase, bolo mu umožnené spojiť sa s prezidentom Háchom, ktorý na 14. marca 1939 zvolal slovenský snem.

J. Tiso často ospravedľoval svoju politiku, že je to politika „menšieho zla“. Je však paradoxom, že snem stál pred voľbou, buď vyhlási samostatnosť alebo Slovensko bude rozdelené medzi susedné štáty.

V súvislosti so 14. marcom sa málokedy uvádza ďalšia okolnosť. Samostatnosť vyhlásila aj Zakarpatská Ukrajina. Ešte na začiatku roku 1939 mal Stalin zlostný prejav, kde reagoval na plány, že by samostatná Zakarpatská Ukrajina bola zárodkom budúcej veľkej samostatnej Ukrajiny. Správy o sústredovaní maďarských vojsk neboli výmyslom, ale tie zaútočili na územie Zakarpatskej Ukrajiny. Tamojšie československé jednotky i miestni dobrovoľníci sa pokúsili klásť odpor maďarským vojskám. Ale, keď na Zakarpatsko došla správa, že české krajiny okupujú nacisti, ozbrojený odpor sa skončil. No maďarské vojská zaútočili aj na slovenské hranice a Slovensko muselo odstúpiť okolo 1000 km² na východnom Slovensku. Je paradoxom, že o krátky čas, keď nacisti začali dávať „priateľské“ signály Moskve, okolnosť, že Maďarsko mohlo okupovať Zakarpatskú Ukrajinu interpretovali ako „ústretové“ gesto voči ZSSR.

O niekoľko hodín po vyhlásení samostatnosti Slovenska dostal československý prezident Hácha pozvanie do Berlína. Už počas jeho cesty nemecké vojská začali okupovať české krajiny. Treba však zdôrazniť, že sa nezastavili na slovenskej hranici, ale okupovali pruh územia na západnom Slovensku. Už v prvých hodinách slovenskej samostatnosti nacisti dali najavo, ako ju rešpektujú. Po rokovaní bola uznaná formálna slovenská suverenita nad týmto územím, no nacistické vojská tu ostali.

Háchu v Berlíne čakalo ultimátum. Musel podpísať dokument, že české krajiny sa stávajú protektorátom nacistickej ríše. Takto sa vyhlásenie slovenskej samostatnosti dostalo do čudného svetla, jeden národ síce samostatnosť získal, no druhý ju stratil. Napriek týmto pochybným okolnostiam sa Slovensko stalo medzinárodne uznaným štátom. S výnimkou USA ho uznali (de iure alebo aspoň de facto) všetky vtedajšie veľmoci: Nemecko, Taliansko, Francúzsko, Veľká Británia a dokonca aj Sovietsky zväz.

Do roku 1989 sa o vtedajšom Slovensku hovorilo ako o „takzvanom“ slovenskom štáte. Treba však zdôrazniť, že Slovensko získalo nielen medzinárodné uznanie, ale malo všetky atribúty štátnosti: vládu, ústredné orgány, políciu, armádu, pravidelne sa schádzal a vynášal zákony slovenský snem. Slovensko bolo tiež samostatným colným územím a malo vlastnú menu. V dnešnej dobe sa používa názov „vojnový slovenský štát“. Hoci sa niekedy ozývajú protesty (ide najmä o sympatizantov s tými politickými silami, ktoré vtedy vládli Slovensku), podľa nášho názoru je presnejší: o štátnosti Slovenska nemožno pochybovať, no vznikla za pochybných okolností, ako jeden z krokov Hitlera pri rozpútavaní vojny. Práve táto viazanosť na nacistické Nemecko spochybňovalo existenciu tohto štátu.

Už sme spomínali, že po mníchovskom diktáte prezident Beneš podal demisiu a odišiel do emigrácie. Po vypuknutí Druhej svetovej vojny sa začali v zahraničí formovať

československé vojenské jednotky, vznikla exilová československá vláda, ktorú uznali štáty protihitlerovskej koalície. Znamenalo to, že po porážke nacistického Nemecka sa na mape znova zjaví Československo. Pokiaľ ZSSR nevstúpil do vojny, medzi skupinkou slovenských komunistov (v tejto súvislosti sa spomína najmä meno Ján Osoha) zjavil názor, že Slovensko by sa malo stať súčasťou Sovietskeho zväzu. Lenže po nacistickom útoku ZSSR uznal československú vládu v Londýne a navyše to bola jediná emigračná vláda, s ktorou dokonca uzavrel v roku 1943 spojenectvo.¹⁶

Vojnový slovenský štát vznikol jednak za kompromitujúcich okolností, jednak už v prvých hodinách jeho existencie nacistické Nemecko dalo najavo, že nerešpektuje jeho hranice a navyše 18. marca 1939 bola Slovensku vnútená tzv. „ochranná zmluva“. Slovensko v nej jednak uznalo okupáciu západnej časti svojho územia a zároveň sa zaviazalo, že svoju zahraničnú politiku bude viesť v zhode s nemeckou vládou.

Už sme naznačovali istý paradox, a to, že v porovnaní s nacizmom sa môže zdať „liberálnym“ dokonca taliansky fašizmus, ešte miernejšia podoba by bol „klérofašizmus“. Vzorom pre Ľudákov bolo Salazarovo Portugalsko alebo režim v Rakúsku, predtým ako ho anektovalo nacistické Nemecko. Slovenský štát vznikol za zvláštnych okolností, nie po konflikte protikladných politických síl ako v Taliansku alebo Nemecku, ale ako povestné „menšie zlo“, keď dovtedajšie rozhodujúce politické sily stratili možnosť zasahovať. Pre slovenskú verejnosť, bez ohľadu na politické zameranie, bolo samostatné Slovensko lepšou alternatívou ako bol pre český národ nemecký protektorát alebo život pod horthyovskou diktatúrou, kde boli pre Slovákov rovnaké, ak nie dokonca horšie podmienky, než za Uhorska. Navyše nacisti v krajinách, ktoré patrili pod ich sféru vplyvu, k moci pripúšťali skôr predstaviteľov „umiernenejšej“ línie. Aj v okupovaných Čechách bol prezidentom Hácha a fašista Gajda ostával v zálohe, vo Francúzsku to bol hrdina do Verdunu Pétain, a nie cagouardi. V Maďarsku mali nacisti v zálohe Nyilássiho. Na Slovensku zasa Tislo vystupoval tiež ako umiernenejšia alternatíva než Tuka alebo Mach.

Po istý čas na Slovensku existovala akási mlčanlivá dohoda medzi tými, čo boli pri moci a tými, čo zmýšľali opozične. Neľudácke sily mali vplyv v štátnom aparáte, súdnictve, ale aj v armáde, čo malo neskôr d'alekosiahly význam. Lenže kým režim (aspoň do augusta 1944) bol relatívne liberálny voči inakšie zmýšľajúcim Slovákom, tragický osud postihol slovenských Židov a dokonca sám Hitler vyslovil počudovanie nad horlivosťou Ľudáckeho režimu v tejto oblasti.

V roku 1943, po prehratej bitke pri Stalingrade, bolo (s výnimkou fanatikov) zrejme, že nacisti v dohľadnom čase prehrajú vojnu. V januári 1943 prijalo Prezídium exekutívy Komunistickej internacionály uznesenie O politickej línii a najbližších úlohách KSČ. V ňom sa hovorí, že všetky odbojové zložky by mali vytvoriť spoločný orgán, ktorý by mal nielen pripravovať protifašistické povstanie, ale aj nové základy moci po vojne. Koncom roka 1943 bola uzatvorená Vianočná dohoda. Tento dokument predpokladal nielen spoluprácu v protifašistickom odboji, ale po vojne malo byť Československo obnovené na základe „rovného s rovným“, zahraničná politika sa mala opierať o slovanské národy – menovite o ZSSR a mali sa tiež uskutočniť sociálne reformy, no na základe demokracie. Vianočná dohoda znova ustanovovala orgán, ktorý zohrával významnú úlohu v dejinách národa v rokoch 1848 a 1918 – Slovenskú národnú radu. Tá sa naozaj stala orgánom štátnej moci, ktorý existuje dodnes. Zároveň Vianočná dohoda umožnila protifašistickým silám spoločne pripraviť a realizovať Slovenské národné povstanie.

Hoci sa počas Slovenského národného povstania nepodarilo realizovať jeho vojenské ciele, malo pre dejiny slovenského národa kľúčový politický význam. Beneš chcel po vojne na Slovensku obnoviť také isté politické pomery, aké tu boli počas predmnichovskej ČSR. Na odôvodnenie takéhoto postupu mala slúžiť legenda o akejsi „zrade“ Slovákov. Benešova pozícia u protinacistických spojencov bola natoľko silná, že by pravdepodobne nijak nezasahovali do povojnového riešenia vzťahu Čechov a Slovákov. Slovenské národné

povstanie však zaradilo viditeľne a nespochybyiteľne Slovákov medzi národy protifašistickej koalície. Navyše počas Povstania Benešov zástupca Němec nemohol prevziať moc, ale londýnska vláda musela Slovenskú národnú radu uznať a rokovať s jej zástupcami a akceptovať fakt, že sa v obnovenom Československu už neobnovia predmníchovské pomery. Možno predpokladať, že ak by sa plán Povstania realizoval v optimálnom variante a na územie pod kontrolou Slovenskej národnej rady by vstúpila Červená armáda, presadil by sa variant federatívneho usporiadania Československa. Takto Slovensko dostáva iba autonómiu a to postupne obmedzovanú, a dokonca ani slovo autonómia sa nesmelo používať, pretože išlo o požiadavku HSLS počas 1.ČSR.

5 Vývoj po Druhej svetovej vojne

4. apríla 1945 bol v Košiciach vyhlásený program československej vlády, ktorý vošiel do dejín ako Košický vládný program. Čo sa týka jeho celkovej charakteristiky, z dnešného hľadiska je zrejmé, že išlo o akýsi štartovací bod budúcej konfrontácie komunistov a nekomunistických síl. Čo bolo pre komunistov iba akýmsi minimom (napríklad znárodnenie kľúčového priemyslu), pre nekomunistov to bolo maximom na hranici únosnosti. Košický vládný program uznal existenciu Slovenskej národnej rady ako mocenského orgánu na Slovensku a obsahoval prísľub budúcich ústavných zmien, zaručujúcich rovnoprávnosť Slovákov.

Ale, medzi českými krajinami a Slovenskom bolo viacero podstatných rozdielov. Napríklad, kým v českých krajinách existovalo viacero politických strán (komunisti, sociálni demokrati, národní socialisti a lidovci), všetky (okrem lidovcov) deklarovali úsilie o nejakú podobu socializmu. Na Slovensku existovali iba dve strany, komunistická a demokratická. Existovali síce pokusy zmeniť pomer síl, ale bez väčšieho úspechu. Napríklad počas SNP sa komunisti a sociálni demokrati zjednotili, po vojne vzniká sociálnodemokratická Strana práce. Zároveň sa ustanovuje Strana slobody, ktorá v dnešnej terminológii mala byť kresťanskodemokratickou stranou.

Voľby v apríli 1946 zjavne demonštrovali rozdiely medzi českými krajinami a Slovenskom. V českých krajinách KSC získala 40,17% hlasov a sociálni demokrati 15,58%, čo znamenalo nadpolovičnú väčšinu. Na Slovensku voľby vyhrala Demokratická strana, získala 62% hlasov, KSS získala 30,37%.

Keď v roku 1946 Winston Churchill v známom prejave na americkej univerzite o Fultone hovoril, že je Európa rozdelená „železnou oponou“ na dve časti, kde ZSSR v tej svojej zavádza svoj systém, pripomenul, že v Československu panujú demokratické pomery. Bolo iba otázkou času, kedy v Československu dôjde ku konfrontácii, ktorá rozhodne „kto z koho“. Lenže neúspech KSS vo voľbách v roku 1946 znamenal postupné okliešťovanie práv Slovenska. Osudovejšie však bolo, že snahy slovenských komunistov o rovnoprávne postavenie slovenského národa v Československu bol označený za „buržoázny nacionalizmus“ a neskôr boli tieto snahy kriminalizované.

Kým niektoré politické procesy (napríklad s Rudolfom Slánskym) boli uskutočnené na pokyn a za réžie z Moskvy, proces s tzv. „buržoáznymi nacionalistami“ bol iniciatívou Prahy, najväčšiu zodpovednosť za ne majú Klement Gottwald, Antonín Novotný a Viliam Široký. Proces s „buržoáznymi nacionalistami“ sa konal v apríli 1954, po Stalinovej a Gottwaldovej smrti. V ZSSR sa vtedy začalo obdobie, ktoré možno nazvať „odmäk“, ktoré vyvrcholilo XX. zjazdom KSSZ. Po Gottwaldovej smrti sa na čele KSC ocitol Antonín Novotný, ktorý viac razy demonštroval také postoje, ktoré by sa dali dokonca nazvať ako „veľkočeský šovinizmus“.

Hoci Slovenská národná rada a Zbor povereníkov existovali naďalej, ich právomoci boli iba formálne (napr. SNR mohla prijať iba zákon o Tatranskom národnom parku). Aby sa tieto zásahy mohli odôvodniť, muselo sa spochybníť aj Slovenské národné povstanie, o ktorom sa šírili nehorázne lži.

K rehabilitácii prenasledovaných funkcionárov KSS (G. Husáka, I. Horvátha, D. Okáliho, L. Holdoša a L. Novomeského) došlo až v roku 1963. V tomto období vychádzajú aj vedecké práce, ktoré sa snažili podať historicky verný obraz Slovenského národného povstania. Lenže, hoci došlo k spomínanej rehabilitácii, postavenie Slovenska v ČSSR sa nemenilo. V 60. rokoch postupne v ČSSR narastá politická a ekonomická kríza, ktorej súčasťou je aj slovenská otázka. Bolo čoraz zrejmejšie, že A. Novotný a jeho ľudia nedokážu riešiť narastajúce ekonomické a politické problémy. Plénum ÚV KSČ, ktoré sa konalo na konci decembra 1967 a začiatkom januára 1968 sa rozhodlo odvolať A. Novotného z vedenia KSČ a nahradiť ho A. Dubčekom. Hoci si účastníci pléna uvedomovali páľivosť problémov, ktoré mali riešiť, nevytýčilo jasnú koncepciu ďalšieho postupu. V KSČ fakticky existovalo niekoľko frakcií, ktoré sa nemohli zhodnúť na riešení problémov. Jednu frakciu tvorili konzervatívci, druhú reformátori, no pre konzervatívcov boli zásadné politické a ekonomické reformy čímsi nemysliteľným. Jediné riešenie bolo vtedy zrejme v prípade slovenskej otázky – transformácia štátu na federáciu.

V apríli 1968 bol prijatý Akčný program KSČ, zjavili sa v ňom myšlienky, ktoré napríklad veľmi priaznivo prijali západoeurópske komunistické strany. V politike išlo o partnerské chápanie Národného frontu, nekomunistické politické strany mali dostať reálny priestor pre svoju činnosť. V ekonomike išlo o nahradenie direktívneho systému riadenia takým, ktorá by akceptoval princípy trhovej ekonomiky. Koncepcie vyrastajúce z tohto programu dostali neskôr názov „eurokomunizmus“ a dodnes pôsobia v nástupníckych stranách komunistických strán v západnej Európe. V Európskom parlamente tieto strany vytvorili stranu Európska zjednotená ľavica.

V septembri 1968 sa mal konať mimoriadny zjazd KSČ. V Moskve bolo čoraz zrejmejšie, že v krajine majú čoraz väčší vplyv reformné sily. Všetky snahy o reformu zmarila okupácia krajiny v auguste 1968. Z plánovaných reforiem sa realizovala jediná – federalizácia krajiny.

V období tzv. normalizácie sa ukázala neschopnosť vedenia krajiny riešiť narastajúce problémy. Aj kópia sovietskeho modelu federácie sa ukázala ako nevhodná pre riešenie vzťahu Slovákov a Čechov. Zaujímavá je však okolnosť, že na čelo krajiny sa dostáva Gustáv Husák, ktorý mal bližšie k reformátorom, než ku konzervatívcom. Neskôr sa priznal, že na najvyšších postoch bol vlastne v izolácii a jeho politiku možno charakterizovať ako povestnú politiku „menšieho zla“.

Po smrti Leonida Brežneva narastá kríza aj v Sovietskom zväze. V roku 1985 sa k moci dostáva Michail Gorbačov, ktorý prichádza s heslom „perestrojky“. Husákov diskretné návrhy, aby ZSSR ospravedlnil sa okupáciu krajiny nielenže odmietal, ale na čelo KSČ sa dostáva garnitúra na čele s Milošom Jakešom. Napríklad Jakeš riadil v roku 1970 čistky v KSČ. Takáto garnitúra mohla vtedajší režim doviest iba k novembriu 1989 – k pádu režimu.

Po roku 1989 sa mení ekonomický, spoločenský i politický systém krajiny. Čoraz viac sa obnažujú aj rozdiely medzi Slovenskom a českými krajinami. Po voľbách v roku 1992 sa ukazuje, že federálne zákonodarné orgány, ktoré boli zvolené v slobodných voľbách nielenže by nedokázali prijať ústavu zodpovedajúcu novým pomerom, ale po abdikácii Václava Havla sa nenašla politická osobnosť, ktorá by bola prijateľná ako hlava štátu pre obe časti federácie.

Jediným východiskom bolo rozdelenie Československa, na ktorom sa dohodli na rokovaníach v brnianskej vile Tugendhat český premiér Václav Klaus a slovenský premiér Vladimír Mečiar. Hoci v Prahe boli pokusy inzultovať federálnych poslancov, ktorí odsúhlasili výsledky týchto rokovaní, od 1.1.1993 sa na mape Európy zjavili vedľa seba dva štáty – Slovenská republika a Česká republika.

Teraz, v roku 2007, je zrejme, že bolo prijaté najlepšie možné riešenie. Kým v spoločnom štáte by narastali rozpory, medzi samostatnými štátmi sa vyriešili. Rozdelenie oba národy nerozoštválo, ale pretrvávajú pocit blízkosti. Navyše oba štáty sa stali členmi Európskej

únie, takže sú súčasťou zjednocujúcej sa Európy. Vojensky sú spojencami v rámci NATO, kde vytvorili aj česko-slovenskú jednotku.

Pripomíname, že pesimistické scenáre, ktoré predpovedali samostatnému Slovensku hospodársku katastrofu, sa nerealizovali. V súčasnosti sa slovenská ekonomika nachádza v období vzostupu.

POZNÁMKY A ODKAZY NA LITERATÚRU

¹ Dodnes (t. j. do roku 2007) trvá v Rusku vojna v Čečensku. Od ZSSR sa mohli oddeliť iba zväzové republiky, no nie autonómne útvary na území samotného Ruska. Predstavitelia čečenských povstalcov dodnes požadujú vytvorenie samostatného štátu, kým Rusko je ochotné rokovať nanajvýš o rozšírení autonómie. Niektoré aspekty tohto problému pripomínajú otázku Kosova, ktoré obývajú Albánci a ktoré v bývalej Juhoslávii malo tiež štatút autonómneho územia.

² Jediným incidentom v tomto čase bol útok na federálneho prezidenta Václava Havla, na ktorého v Bratislave niekoľko ľudí hádzalo vajíčka.

³ V roku 1948 vypukol medzi ZSSR ostrý ideologický konflikt, ktorý sa po smrti J. V. Stalina iba podstatne zmiernil, no naďalej pretrvával. Hoci juhoslovanská kritika ZSSR mala do istej miery racionálne jadro, predsa len v 60. rokoch Juhoslávia prijala ako súčasť oficiálneho názvu slovo „socialistický“, podobne ako Československo a Rumunsko, hoci išlo hlavne o propagandistický akt.

⁴ J.V. Stalinovi sa všetka moc dostala do rúk už v roku 1923. Patrí k paradoxom histórie, že V. I. Lenin varoval pred zavedením takého systému federácie, ktorý presadzoval Stalin. Hoci boli po Stalinovej smrti zverejnené dokumenty o tom, že Leninove predstavy sa líšili, „stalinský“ systém federácie sa zachoval až do zániku ZSSR.

⁵ Pokiaľ je nám známe, dvojčlennou federáciou je iba Belgicko, ktoré tvoria Flámi a Valoni. Švajčiarsko už tvorí viacero etník (švajčiarski Nemci, švajčiarski Francúzi, švajčiarski Taliani a Rétorománi). Spojené štáty americké a Nemecko sú federáciami, ktoré netvorí etnické, ale historicky vzniknuté jednotky, napríklad bývalé samostatné štáty obývané Nemcami, pred zjednotením Nemecka.

⁶ Dôsledkom reformačných procesov v cirkvi, boli aj počiatky národného sebauvedomovania. Napríklad protestanti dbali na to, aby veriaci poznali Bibliu, čo znamenalo preložiť ju z latinčiny či hebrejčiny do národných jazykov (v tejto súvislosti hádam stačí pripomenúť Lutherov preklad Biblie do nemčiny, čo bol krok k ustanoveniu celonemeckého spisovného jazyka).

⁷ Pravda, už za vlády cisárovnej Márie Terézie sa Slováci ocitli v inej situácii než Česi, pretože uhorská šľachta cisárovnej pomohla počas Sedemročnej vojny a za to jej boli poskytnuté značné ústupky.

⁸ Kalinčiakov satirický román Reštaurácia z roku 1860 podáva obraz volieb v Uhorsku až do jeho zániku.

⁹ Ako poslanec uhorského parlamentu vynikol M. Hodža. Neskôr sa stal poradcom následníka trónu Františka Ferdinanda. Ten si uvedomoval neudržateľnosť pomerov v Uhorsku a po nástupe na trón plánoval federalizovať monarchiu. Ako samostatná jednotka sa malo zjaviť aj Slovensko.

¹⁰ Tento spor trvá dodnes. Zanikla iba koncepcia, že ide o Rusov. Napríklad na Slovensku sa časť obyvateľstva etnicky súvisiaceho so Zakarpatskom hlási k ukrajinskej národnosti a časť k rusínskej.

¹¹ V súčasnosti sa počet Slovákov žijúcich na Slovensku pohybuje okolo 84%.

¹² Lipták Ľubomír, Slovensko v 20.storočí, Bratislava 1968, s.97

¹³ Tamže, s.99.

¹⁴ Tamže, s.109.

¹⁵ Tamže, s.138-149.

¹⁶ V Londýne síce bola juhoslovanská emigračná vláda, no jej verné jednotky (tzv. četnici) bojovali s Titovými partizánmi. Nórska vláda v Londýne nedovolila vstup Sovietskej armáda na svoje územie a väčšina územia Nórska ostala okupovaná až do 8. mája 1945 a najostrejšie rozpory mal ZSSR s poľskou vládou (išlo tu napríklad o to, že táto vláda súhlasila, aby Medzinárodný červený kríž vyšetroval Katynský masaker).

KONTAKT

PhDr. Peter Greguš, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: gregus@euba.sk

DOLOŽKA NAJvyšších VÝHOD V MEDZINÁRODNOM OBCHODE

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. , JUDr. Roman Jurík

ABSTRAKT

Doložka najvyšších výhod (DNV) je dôležitým inštitútom medzinárodného obchodu. DNV zaväzuje štát rozšíriť obchodné výhody, ktoré poskytol inému štátu, ostatným štátom. DNV má niekoľko foriem. Poznáme nepodmienečnú DNV a DNV podmienenú reciprocitou. Hlavnou úlohou DNV je zabezpečiť medzinárodný obchod bez diskriminácie. Európske štáty uplatňujú DNV od 17. storočia. Spojené štáty americké založili svoj zahraničný obchod na začiatku svojej existencie na podmienečnej DNV. USA uplatňovali podmienenú DNV aj neskôr, hoci v roku 1947 bola podpísaná Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT). Napríklad USA začali uplatňovať DNV voči Československu až v roku 1990 (Československo bolo signatárom GATT od roku 1947 rovnako ako USA).

DNV je veľmi dôležitým inštitútom v rámci Svetovej obchodnej organizácie (WTO). DNV je definovaná v čl. I GATT a ďalej špecifikovaná vo viacerých marrákešských dokumentoch, ako Všeobecná dohoda o obchode so službami, Dohoda o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva. Hoci je DNV všeobecným inštitútom medzinárodného obchodu podľa GATT/WTO, existujú viaceré výnimky z DNV. Tieto výnimky sú určené zvlášť rozvojovým krajinám a najmenej rozvinutým krajinám, aby im pomohli zapojiť sa do medzinárodného obchodu a vyrovnať ich ekonomické nevýhody.

ABSTRACT

The most-favoured-nation clause (MFN) is important institute of international trade. MFN binds the state to extend the trading benefits which it accords to another state to any other states. MFN have several forms. MFN could be recognised as unconditional clause or as conditioned by reciprocity. The main role of MFN is to provide the international trade without discrimination. MFN have been exercised within European states since 17th century. United States have based its foreign trade in the begin of its existence in 18th century on conditional MFN. USA have provided conditional MFN later as well, through in 1947 have been signed General Agreement on Trade and Tariffs (GATT). For example, USA have began apply MFN to Czechoslovakia since 1990 (Czechoslovakia have been signatory of GATT since 1947 as the USA).

MFN is very important institute within the World Trade Organisation (WTO). MFN is defined in art. I of the GATT and is specified in several Marrakesh documents, as General Agreement on Trade in Services, Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. However, MFN is general institute of international trade according to GATT/WTO, there are any exception from MFN. This exception have been addressed especially to the developing countries and to the least developed countries to help them to join to the international trade and justify their economical disadvantages.

ÚVOD

Doložka najvyšších výhod (po anglicky most-favoured-nation clause) je označenie pre ustanovenie o právnom režime v oblasti medzinárodného obchodu, ktorý zaväzuje štát viazaný doložkou poskytnúť akúkoľvek výhodu, ktorú poskytol alebo v budúcnosti poskytne inému štátu alebo tovaru z iného štátu, aj všetkým ostatným štátom, uplatňujúcim doložku najvyšších výhod.

Z hľadiska rozsahu DNV je dôležité poznamenať, že DNV sa spravidla vzťahuje len na clá a iné dávky týkajúce sa dovozu alebo vývozu. DNV sa zvyčajne netýka dávok, ktoré sa vzťahujú na vnútorný trh, resp. na domáci obchod. Závazok rovnosti voči iným štátom alebo

tovarom z ich územia v oblasti dávok a opatrení týkajúceho sa domáceho obchodu sa nazýva národný režim.

Doložka najvyšších výhod môže mať niekoľko podôb. Môže byť jednostranná alebo môže byť vyjadrená v dvojstrannej zmluve alebo v mnohostrannej zmluve. Ďalej hovoríme o DNV bezpodmienečnej (európskej) a podmienečnej (americkej)¹. Bezpodmienečná DNV zaväzuje štát poskytnúť výhody druhému štátu bez akýchkoľvek podmienok. Podmienečná DNV zaväzuje štát poskytnúť inému štátu výhody len vtedy, ak takéto výhody poskytol iný štát aj tretím štátom.

Hlavnou úlohou DNV je zabezpečiť v medzinárodnom obchode nediskrimináciu, rovnaké zaobchádzanie.

1 Stručná história doložky najvyšších výhod

DNV sa dá nájsť už v 11. storočí. Stredovekí európski obchodníci sa pokúšali zabezpečiť si monopol v oblasti zahraničného obchodu. Keďže však ich snaha nebola úspešná, pokúšali sa dosiahnuť aspoň rovnaké postavenie obchodníkov v zahraničí. Na naliehanie francúzskych a španielskych miest vtedy arabské kniežatá v západnej Afrike zaručili obchodníkom z týchto miest rovnaké zaobchádzanie, ako obchodníkom z Benátok a neskôr z Pise, Janova a iných talianskych miest². Taktó ustanovená doložka mala povahu jednostrannej doložky. Neskôr bola doložka zavádzaná v dvojstranných zmluvách. Ako príklad možno uviesť zmluvu medzi anglickým kráľom a kniežaťom burgundským z roku 1417³. Koncom 15. storočia sa rozšírili dohody, ktoré zaručovali výhody nielen na základe výhod poskytnutých konkrétnym vymenovaným štátom, ale akýmkoľvek iným štátom. Príkladom takýchto dohôd sú dohoda medzi Anglickom a Bretónskom z roku 1486 a anglicko - dánska dohoda z roku 1480⁴.

Používanie doložky sa stalo všeobecnou praxou v 17. storočí. V 18. storočí sa objavil pojem „najvyššie výhody cudzích národov“ (most favoured foreign nation). V tomto období sa zároveň výraznejšie oddelili politické a obchodné dohody a dá sa povedať, že sa začali vyskytovať obchodné dohody ako samostatné medzinárodné zmluvy.⁵ Neskôr sa DNV objavila vo viacerých dvojstranných zmluvách medzi európskymi štátmi. Dôležitá bola obchodná dohoda medzi Francúzskom (ktorému vtedy vládol cisár Napoleon III.) a Veľkou Britániou z roku 1860, nazývaná aj ako Chevalier – Cobdenova dohoda⁶. Dohoda sa označuje aj ako triumf liberalizmu v oblasti obchodu. Dohoda o. i. podstatne znížila clá a ďalšie obchodné prekážky medzi Francúzskom a Veľkou Britániou. Chevalier – Cobdenova dohoda zaviedla nepodmienečnú DNV medzi Francúzskom a Veľkou Britániou⁷. Stala sa inšpiráciou pre mnohé ďalšie európske štáty, ktoré medzi sebou uzavreli podobné obchodné dohody. Dôležitá bola aj skutočnosť, že dohoda ako prejav liberálneho pohľadu na medzinárodný obchod znamenala pre Európu zavedenie praxe nepodmienečných DNV.

Prvá svetová vojna spôsobila podstatné obmedzenie medzinárodného obchodu medzi znepriatelenými štátmi a blokmi štátov. Po vojne však víťazné mocnosti Versailleskými mierovými dohodami donútili porazené štáty zaviesť voči sebe jednostrannú nepodmienečnú DNV. Doložka mala trvať päť rokov pre Nemecko a tri roky pre Bulharsko, Rakúsko a Maďarsko. Podobné ustanovenia sa objavili aj v zmluvách s Poľskom, Kráľovstvom Srbov,

1 Slovník obchodního práva, Praha 1996,

2 USTOR, Endore, First report on the most-favoured-nation clause. Exact of the Yearbook of the International Law Commission, s. 159, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_213.pdf

3 Cit. dielo, s. 159 – 160.

4 Cit. dielo, s. 160.

5 Cit. dielo, s. 160.

6 Podľa mien hlavných iniciátorov dohody, britského politika, štátnika a podnikateľa Richarda Cobdena a francúzskeho politika a ekonóma Michaela Chevaliera.

7 <http://www.britannica.com/eb/topic-123335/Anglo-French-Agreement-of-1860>.

Chorvátov a Slovincov, Československom, Rumunskom a Gréckom⁸. Hospodárske krízy medzivojnového obdobia, najmä veľká kríza zo začiatku 30. rokov, však priniesli mnohé deformácie medzinárodného obchodu. Štáty medzi sebou zavádzali mnohé obchodné prekážky v záujme ochrany vlastného trhu. Pred krízou ostal do istej miery ušetrený Sovietsky zväz, najmä vzhľadom na izolovanosť jeho ekonomiky a zavedenie inej hospodárskej politiky, než aká bola obvyklá v ostatných štátoch. Obchodná politika Sovietskeho zväzu sa označuje ako obchodná politika sui generis, východno – západná obchodná politika. Sovietsky zväz používal v obchodných dohodách DNV s mnohými výnimkami. Tieto výnimky súviseli najmä s problémom neuznávania sovietskej vlády mnohými štátmi sveta, ale boli to aj vecné výnimky, ako napríklad udržiavanie a rozvoj národnej flotily, ochrana národného rybolovu a iné⁹.

Z hľadiska histórie DNV má význam sledovať vývoj DNV v Spojených štátoch amerických. Dôvodom osobitného významu štúdia DNV v Spojených štátoch je jednoducho skutočnosť, že Spojené štáty sú v súčasnosti najsilnejšou ekonomikou sveta. Spojené štáty v čase, keď vznikali, čelili výzvam revolúcie a snažili sa o emancipáciu. Preto nemohli ihneď zaviesť bezpodmienečnú DNV voči všetkým krajinám, zvlášť voči tým, s ktorými boli vtedy vo vojne. USA zavádzali podmienenú DNV. Konkrétne možno uviesť dohodu medzi Francúzskom a Spojenými štátmi americkými z roku 1778. Model podmienennej DNV však v praxi amerického zahraničného obchodu ostal dlhé obdobie. Spojené štáty zaviedli nepodmienečnú DNV až v roku 1922. Súviselo to so zmenou ich postavenia vo svetovej politike a v medzinárodnom obchode. Pre expandujúcu americkú ekonomiku už nebola podmienená DNV adekvátna. No Spojené štáty uplatňovali rôzne diskriminačné praktiky v medzinárodnom obchode aj neskôr, a to aj v čase, keď sa začal vytvárať medzinárodný obchodný systém založený na Všeobecnej dohode o clách a obchode (GATT). Napriek záväzku zmluvných strán GATT Spojené štáty neuplatňovali DNV voči vtedajším socialistickým krajinám, ktoré boli tiež zmluvnými stranami GATT. Príkladom môže byť Československo, zmluvná strana GATT od jej podpísania v roku 1947. Dovozy z Československa bol zaťažovaný vysokými clami¹⁰. Spojené štáty a Československo si navzájom udelili doložku najvyšších výhod v roku 1990 medzivládnu obchodnou dohodou¹¹. Dohoda vstúpila do platnosti v novembri 1990.

2 Všeobecná doložka najvyšších výhod podľa GATT/WTO

Doložka najvyšších výhod je veľmi dôležitým právnym inštitútom uplatňujúcim sa v rámci Svetovej obchodnej organizácie. V marrákešských dokumentoch¹², ktorými sa ukončilo uruguajské kolo GATT sa doložka najvyšších výhod spomína na viacerých miestach. V samotnej Všeobecnej dohode o clách a obchode v znení z roku 1994 (GATT 1994) rovnako ako v pôvodnej GATT z roku 1947 (GATT 1947) je DNV chápaná veľmi široko ako všeobecný inštitút medzinárodného obchodného systému. DNV je definovaná v čl. I GATT, ktorý nesie názov Všeobecná doložka najvyšších výhod. Čl. I ods. 1 GATT znie: „Všetky výhody, prednosti, výsady alebo oslobodenia poskytnuté ktoroukoľvek zmluvnou stranou akémukoľvek výrobku pochádzajúcemu z ktorejkoľvek inej krajiny alebo tam určeného budú

8 USTOR, Endore, First report on the most-favoured-nation clause. Exact of the Yearbook of the International Law Commission, s. 162, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_213.pdf

9 Cit. dielo, s. 164 – 166.

10 Spoločná parlamentná knižnica, Parlament ČR, <http://www.psp.cz/eknih/1971fs/slsn/stenprot/004schuz/s004011.htm>

11 Dohoda o obchodných vzťahoch medzi vládou Česko-slovenskej federatívnej republiky a vládou Spojených štátov amerických; Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 158/1991 Zb.

12 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 152/2000 Z. z.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Dohody o zřízení Světové obchodní organizaci (WTO) č. 191/1995 Sb.

ihneď a bezpodmienečne priznané obdobnému výrobku pochádzajúcemu z územia všetkých ostatných zmluvných strán alebo tam určenému. Toto ustanovenie sa vzťahuje na clá a dávky akéhokoľvek druhu ukladané pri dovoze alebo vývoze alebo súvisiace s dovozom alebo vývozom, ako i ukladané pri medzinárodných prevodoch platieb za dovozy alebo vývozy, na spôsob vyberania týchto ciel a dávok, na všetky pravidlá a formality spojené s dovozmi alebo vývozmi, ako aj na všetky náležitosti, o ktorých to ustanovujú odseky 2 a 4 článku III.“

Bližšie vymedzenie DNV obsahujú marrákešské dokumenty na viacerých miestach. Konkrétne v čl. II Dohody o obchode so službami (GATS) ustanovuje, že „každý člen okamžite a bezpodmienečne poskytne službám a dodávateľom služieb ľubovoľného druhého člena zaobchádzanie nie menej priaznivé, než aké poskytuje obdobným službám a dodávateľom služieb ktorejkoľvek inej krajiny.“ Podobné upresnenie obsahuje aj Dohoda o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva (Dohoda o TRIPs) v čl. 4: „V súvislosti s ochranou duševného vlastníctva akákoľvek výhoda, prednosť, výsada alebo úľava, ktorá je členom priznaná občanom ľubovoľnej inej krajiny, sa okamžite a bezpodmienečne poskytne občanom všetkých ostatných členov.“

Všeobecná doložka najvyšších výhod podľa GATT zároveň zakazuje preferenčné režimy v oblasti ciel a podobných dávok, okrem výnimiek, ktoré sú uvedené v čl. I ods. 2 až 4 GATT a prílohy A až F GATT. V zásade možno povedať, že tieto výnimky predstavujú rešpektovanie rôznych preferenčných režimov existujúcich v čase podpísania GATT v roku 1947. Čl. I ods. 2 GATT 1947 umožňoval existenciu

- a) preferencií, ktoré boli v platnosti výlučne medzi dvoma alebo viacerými územiami, uvedenými v prílohe A, za podmienok tam stanovených¹³;
- b) preferencií, ktoré boli v platnosti výlučne medzi dvoma alebo viacerými územiami, ktoré boli dňa 1. júla 1939 spojené spoločnou suverenitou alebo vzťahmi ochrany alebo suverenity a sú uvedené v prílohách B¹⁴, C¹⁵ a D¹⁶, za podmienok tam stanovených;
- c) preferencií, ktoré boli v platnosti výlučne medzi Spojenými štátmi americkými a Kubou;

13 Podľa prílohy A ku GATT 1947 týmito územiami boli Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, územia závislé od Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, Kanada, Austrálsky zväz, územia závislé od Austrálskeho zväzu, Nový Zéland, územia závislé od Nového Zélandu, Juhoafrická únia vrátane Juhozápadnej Afriky (dnešná Juhoafrická republika a Namíbia), Írsko, India podľa stavu zo dňa 10. apríla 1947, Nový Foundland, Južná Rodézia (dnešné Zimbabwe), Barma (dnešné Mjanmarsko), Cejlón (dnes Srí Lanka); príloha ustanovuje podmienky ďalšej existencie preferenčných režimov medzi týmito územiami.

14 Francie, Francúzska Rovníková Afrika (zmluvné územie konžské) a iné územia (dnes zahŕňa územie bývalej Francúzskej Rovníkovej Afriky Gabon, Konžskú republiku, Stredoafrickú republiku a Čad), Francúzska Západná Afrika (dnešné štáty Mauretánia, Senegal, Mali, Guinea, Pobrežie slonoviny, Burkina Faso a Benin) Kamerun pod francúzskym poručenstvom, Francúzske Somálske pobrežie a závislé územia (dnešné Džibutsko), Francúzske državy v Oceánii (Francúzska Polynézia), Francouzské državy v Kondomíniu Nových Hebríd (dnes štát Vanuatu), Indočina (Laos, Kambodža a Vietnam), Madagaskar a závislé územia, Maroko (francúzske pásmo), Nová Kaledónia a závislé územia, Saint - Pierre a Miquelon, Togo pod francúzskym mandátom, Tunisko.

15 Belgo-luxemburská hospodárska únia, Belgické Kongo (dnes Konžská demokratická republika), Ruanda Urundi (dnes štáty Rwanda a Burundi), Holandsko, Nová Guinea (ostrov v súčasnosti rozdelený medzi Indonéziu a Papuu Novú Guineu), Surinam, Holandské Antily, Indonézia.

16 Spojené štáty americké (colné územie), územia závislé od Spojených štátov amerických a Filipíny.

d) preferencií, ktoré boli v platnosti výlučne medzi susednými krajinami, uvedenými v prílohách E¹⁷ a F¹⁸.

Čl. XXIV GATT 1994 zároveň umožňuje zavedenie preferenčných režimov v rámci colných únií vytvorených medzi viacerými členmi WTO¹⁹.

Ďalšou výnimkou zo všeobecnej DNV podľa GATT/WTO je možnosť neuplatňovať DNV vo vzťahu k rozvojovým a najmenej rozvinutým krajinám. Možno povedať, že dôvodom výnimiek je akási pozitívna diskriminácia, teda vyrovnanie nerovností medzi krajinami. Tieto výnimky z DNV sú vyjadrené rôzne a spravidla spočívajú v možnosti neuplatňovať koncesie vyplývajúce z listiny koncesii pre rozvojové krajiny alebo pre najmenej rozvinuté krajiny a to bez reciprocity. Napríklad v čl. XI ods. 2 Dohody o založení WTO sa uvádza: „Najmenej rozvinuté krajiny, ktoré sú takto uznané Organizáciou Spojených národov, sú povinné prijať záväzky a poskytnúť koncesie len do takej miery, ktorá je zlučiteľná s ich individuálnym rozvojom, finančnými a obchodnými potrebami alebo s ich administratívnymi a inštitucionálnymi možnosťami a schopnosťami.“ Dôležité sú tiež ustanovenia časti IV GATT 1994, ktorá sa nazýva „Obchod a rozvoj“. Článok XXXVII uvádza

„1. Vyspelé zmluvné strany zavedú v najväčšom možnom rozsahu, teda okrem prípadov, keď im to znemožňujú vážne dôvody, medzi ktorými môžu byť aj právne dôvody, tieto ustanovenia:

a) prednostne znižovať a odstraňovať prekážky pri výrobkoch, na ktorých majú, alebo prípadne môžu mať, menej rozvinuté zmluvné strany zvláštny vývozný záujem, vrátane cieľ a iných obmedzení, ktoré vytvárajú neprímeraný rozdiel medzi výrobkami v surovom a spracovanom stave;

b) zdržať sa zavádzania alebo zvyšovania colného zaťaženia alebo zaťaženia v prípade necolných dovozných prekážok, ak ide o výrobky, na ktorých majú alebo prípadne môžu mať menej rozvinuté zmluvné strany zvláštny vývozný záujem; a

c) i) zdržať sa zavádzania nových fiškálnych opatrení, a
ii) pri akýchkoľvek úpravách fiškálnej politiky venovať prvoradá pozornosť zníženiu a zrušeniu fiškálnych opatrení, ktoré by mohli brániť alebo ktoré bránia významnému rastu spotreby základných výrobkov, či už v ich nespracovanej alebo spracovanej podobe, ktoré celkom alebo prevažne pochádzajú z území menej rozvinutých zmluvných strán, ak sa vzťahujú tieto opatrenia osobitne na tieto výrobky.

2.

a) Kedykoľvek sa bude predpokladať, že niektoré z ustanovení uvedených v pododseku a), b) alebo c) odseku 1 nie je uskutočňované bude vec predložená ZMLUVNÝM STRANÁM (členom WTO) buď tou zmluvnou stranou, ktorá príslušné ustanovenie neuskutočňuje alebo

17 Čile na jednej strane a Argentína, Bolívia a Peru na druhej strane.

18 Libanonsko – Sírsko colná únia na jednej strane a Palestína a Transjordánsko (v súčasnosti Jordánsko, Izrael a územia Palestínskej autonómie) na druhej strane.

19 Za zmienku stojí, že takouto colnou úniou, ktorá predstavovala výnimku zo všeobecnej doložky najvyšších výhod boli do roku 1995 aj Európske spoločenstvá. Od roku 1995, keď vstúpila do platnosti Dohoda o založení Svetovej obchodnej organizácie ako aj ostatné marrákešské dohody, už Európsku úniu nemožno považovať za výnimku z DNV podľa GATT, pretože samotná Európska únia (v marrákešských dokumentov označená ako Európske spoločenstvá) je, popri svojich členských štátoch, zmluvnou stranou týchto dohovorov a členom WTO. Európska únia je teda povinná uplatňovať DNV voči tretím subjektom – členom WTO, vnútorný trh EÚ však nie je preferenčným režimom v zmysle GATT.

ktoroukoľvek inou príslušnou zmluvnou stranou.

- b) i) Ak o to požiada ktorákoľvek zmluvná strana a nezávisle od akýchkoľvek prípadných dvojstranných konzultácií, ktoré by sa mohli uskutočniť, budú ZMLUVNÉ STRANY konzultovať v tejto veci s dotýčnou zmluvnou stranou a všetkými zúčastnenými zmluvnými stranami s cieľom dosiahnuť riešenie uspokojujúce všetky zúčastnené zmluvné strany tak, aby sa uskutočnili ciele určené článkom XXXVI. V priebehu takýchto konzultácií sa preskúmajú dôvody uvádzané v prípadoch, keď sa neuskutočnili ustanovenia pododseku a), b), alebo c) odseku 1.
- ii) Keďže uskutočňovanie ustanovení pododseku a), b), alebo c), odseku 1 jednotlivými zmluvnými stranami možno dosiahnuť v niektorých prípadoch rýchlejšie, ak sa podnikne činnosť spoločne s inými vyspelými zmluvnými stranami, môže sa taká konzultácia tam, kde to bude vhodné, zamerať na tento cieľ.
- iii) Konzultácie ZMLUVNÝCH STRÁN sa tiež môžu vo vhodných prípadoch zamerať na prijatie dohody o spoločnej akcie určenej na podporu dosiahnutia cieľov tejto Dohody, ako sa uvádza v odseku 1 článku XXV.

3. Vyspelé zmluvné strany:

- a) vynaložia všetko úsilie na to, aby sa v prípadoch, kde vláda priamo či nepriamo ustanoví maloobchodné ceny výrobkov celkom alebo prevažne vyrábaných na území menej rozvinutých zmluvných strán, obchodné rozpätie udržalo na spravodlivých úrovniach;
- b) aktívne zvažia prijatie iných opatrení na poskytnutie väčšieho priestoru na rozvoj dovozu z menej rozvinutých zmluvných strán a za účelom dosiahnutia tohoto cieľa budú spolupracovať v rámci vhodnej medzinárodnej činnosti;
- c) osobitne prihliadnu na obchodné záujmy menej rozvinutých zmluvných strán pri úvahách o uplatnení iných opatrení povolených podľa tejto Dohody na vysporiadanie so zvláštnymi problémami a preskúmajú všetky možnosti konštruktívnej nápravy pred uplatnením takých opatrení tam, kde by sa dotýkali základných záujmov týchto zmluvných strán.“

Podobne aj GATS obsahuje výnimky pre rozvojové a najmenej rozvinuté štáty, konkrétne v čl. IV GATS, ktorý sa nazýva „Zvýšenie účasti rozvojových krajín“. Ďalšie významné výnimky pre rozvojové a najmenej rozvinuté krajiny sú obsiahnuté v Dohode o TRIPS. Čl. 65 Dohody o TRIPS poskytuje rozvojovým krajinám prechodné obdobie na uplatňovanie pravidiel podľa Dohody o TRIPS (vrátane zaobchádzania podľa doložky najvyšších výhod, ktorá je uvedená výslovne citovaním čl. 4 Dohody o TRIPS) v dĺžke štyroch rokov od začiatku uplatňovania Dohody. Najmenej rozvinuté krajiny majú obdobné prechodné obdobie v trvaní desať rokov od začiatku uplatňovania Dohody, pričom Rada pre TRIPS môže na základe primerane odôvodnenej žiadosti prechodné obdobie pre najmenej rozvinutú krajinu ešte predĺžiť. Hoci Dohoda o TRIPS o tom výslovne nehovorí, prechodné obdobia sú rozvojové a najmenej rozvinuté krajiny, zvlášť pokiaľ ide o zaobchádzanie podľa DNV oprávnené uplatňovať bez reciprocity voči rozvinutým krajinám.

ZÁVER

DNV je kľúčovým inštitútom v medzinárodnom obchode. Predpokladá rovnaké zaobchádzanie so všetkými účastníkmi. To môže priniesť určité nevýhody pre rozvojové a najmenej rozvinuté krajiny, ktoré v mnohých oblastiach len ťažko môžu konkurovať vyspelým štátom Európskej únie alebo Spojeným štátom americkým. Hoci sa WTO snaží vyrovnáť nerovnosť medzi týmito krajinami rôznymi spôsobmi, vrátane výnimiek z DNV pre chudobné štáty, prax ukazuje, že tieto opatrenia nie sú dostatočné na zabezpečenie rozvoja tretieho sveta a jeho plnohodnotné zapojenie do medzinárodného obchodu.

Napriek tomu DNV ako jeden z liberalizačných faktorov medzinárodného obchodu je hodnotou, ktorú treba zachovať práve v záujme liberálneho medzinárodného obchodu. V záujme prosperity v každom kúte sveta, v záujme mieru.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. SLAŠŤAN, M. SIMAN, M.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava:2004. 754 s. ISBN 80-969235-2-8.
2. PALÁČEK, M.: *Základní dokumenty Evropské unie*. Český Tešín: Poradce, s. r. o., 2005. 766 s., ISBN 80-7365-071-1.
3. RUSIŇÁK, P.: *Právo Európskej únie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2006. 235 s. ISBN 80-225-2244-9.
4. MRÁZ, S.: *Úloha, postavenie a ciele Organizácie spojených národov v procese supresie terorizmu, Medzinárodné vzťahy*, 2005, roč. 3, č. 2, ISSN 1336-1562. s. 18 – 29.
5. MRÁZ, S. - VRŠANSKÝ, P. - POREDOŠ, F.: *Medzinárodné verejné právo*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2005. 379 s. ISBN 80-7160-202-7.
6. RUSIŇÁK, P.: *José Manuel Durao Barroso – nový predseda Európskej komisie. Osobnostný a politický profil*. Současná Evropa a Česká republika, 2005, č.5, ISSN-1211-4073, s.73-97.
7. HURNÁ, L.: *Ratifikácia Zmluvy o Ústave pre Európu Slovenskou republikou*. Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“, Bratislava, 2004, s. 65.
8. HURNÁ, L.: *Európska únia v roku 2005*. Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej konferencie „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“, Bratislava, 2005, s. 43.
9. GOGOVÁ, M.: *K niektorým otázkam Európskeho správneho práva*. Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“, 19.11.2004 Bratislava, ISBN 80-225-1974-4, Ekonóm, Bratislava 2005. s. 42 – 49.
10. GOGOVÁ, M.- BUDJAČ, M.: *Základy správneho práva*. Trenčín: FSEV TnUAD 2006. s. 181. ISBN 80-8075-162-5.
11. USTOR, Endore: First report on the most-favoured-nation clause. Exact of the Yearbook of the International Law Commision, United Nation, 1969. in: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_213.pdf
12. VITTEKOVÁ, A. - BUDJAČ, M.: *Vybrané otázky medzinárodných investičných zmlúv*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, 5 – 6. 12. 2006 Trenčín. Trenčín, 2006.

KONTAKT

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
JUDr. Roman Jurík
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: mraz@euba.sk, jurik@euba.sk

ABSTRAKT

Jadrom európskej ekonomickej integrácie je jednotný trh. Integrácia trhov členských štátov Únie predpokladá fungovanie štyroch ekonomických slobôd, t. j. voľného pohybu tovaru, služieb, osôb a kapitálu, ktoré sú podporované existenciou spoločných a koordinovaných politík.

Vytvorenie jednotného trhu dáva členským štátom silnejší impulz pre liberalizáciu predtým chránených národných trhov. Napriek tomu, že prínosy jednotného trhu sú nespochybniteľné, naďalej pretrvávajú mnohé technické a administratívne prekážky brániace efektívnejšiemu fungovaniu jednotného trhu v praxi. Autorka poukazuje na existujúce prekážky voľného pohybu pracovníkov a voľného pohybu služieb v rozšírenej Európskej únii po roku 2004.

ABSTRACT

The Single Market is the core of European economic integration. European Union members states market integration supposes four economic freedoms operation e.g. the free movement of goods, services, persons and capital. These freedoms are underpinned by a range of supporting common and co-ordinated policies.

The creation of the Single Market gave European Union countries a stronger incentive to liberalise previously protected national markets. Despite of the fact that the successes of the Single Market are undeniable many technical and administrative obstacles still persisted and create barriers to more effective Single Market operating in practise. The author highlights existing barriers to the free movement of workers and services in the enlarged European Union after 2004.

Úvod

Jednotný trh vytvára hospodársky priestor bez vnútorných hraníc medzi národnými trhmi členských štátov. Vybudovaním jednotného trhu dochádza k realizácii ekonomických slobôd súvisiacich s liberalizáciou pohybu tovaru, služieb, osôb a kapitálu. Intrakomunitárny voľný pohyb tzv. „štyroch ekonomických slobôd“ je základnou hybnou silou európskej integrácie. Otvorením hraníc sa medzi členskými štátmi ES/EÚ vytvára stále hustejšia a zomknutejšia sieť ekonomických (ale aj politických) vzťahov, čo vedie k nárastu ich vzájomnej závislosti. Vybudovanie jednotného trhu v rámci európskeho integračného procesu je komplexným cieľom. Tento cieľ sa realizuje prostredníctvom spoločných politík Európskej únie (spoločná obchodná politika, spoločná poľnohospodárska politika). Jednotný trh zahŕňa aj nadväzujúce koordinované politiky súvisiace s posilnením hospodárskej a sociálnej súdržnosti v podobe regionálnej politiky, enviromentálnej politiky, ochrany spotrebiteľa a ďalších. Všeobecné podmienky správania subjektov pôsobiacich v rámci jednotného trhu upravuje politika hospodárskej súťaže.

Proces vytvárania jednotného trhu Európskej únie prešiel vo svojom historickom vývoji dvomi základnými etapami, ktorými sú:

- založenie Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) v roku 1958, ktorým sa začala etapa budovania spoločného trhu,
- prijatie Jednotného európskeho aktu v roku 1986, ktoré znamenalo vstup do etapy dobudovania jednotného trhu ES.

Podstatou vytvárania spoločného trhu v rámci EHS bola liberalizácia pohybu tovaru, služieb, osôb a do určitej miery aj kapitálu. Zjednotenie izolovaných národných trhov prostredníctvom odstránenia národných ochranných opatrení malo viesť k hospodárskemu rozvoju členských štátov, zvýšeniu rozsahu výroby, prehĺbeniu špecializácie, zvýšeniu konkurencieschopnosti európskych firiem, rastu investícií a inovácií. Dôležitým aspektom ekonomickej integrácie v období vzniku EHS boli politické a bezpečnostné motívy. Za najvýznamnejší úspech integrácie západoeurópskych štátov v jej počiatkoch sa považuje vybudovanie colnej únie v roku 1968. Aj po vybudovaní colnej únie však v rámci spoločného trhu pretrvávali technické, daňové a fyzické bariéry, v dôsledku ktorých dochádzalo k jeho rozdrobenosti. Aj keď vznik colnej únie vytvoril predpoklady na realizáciu voľného pohybu tovaru v rámci spoločného trhu, voľnosť pohybu ostatných ekonomických slobôd v prípade služieb a osôb sa však obmedzovala len na odstránenie diskriminácie na základe štátnej príslušnosti. V dôsledku problémov v menovej oblasti členské štáty EHS často pristupovali k opatreniam obmedzujúcim voľný pohyb kapitálu. Navyše aj štrukturálne celosvetové krízy v 70. rokoch 20. storočia viedli k zvýšenému prijímaniu protekcionistických opatrení na ochranu národných trhov. Účasť v európskom integračnom procese znamenala pre členské štáty aj nutnosť vzdať sa časti národnej suverenity v oblasti regulácie svojich ekonomík, pričom však nedochádzalo k potrebnej koordinácii hospodárskych politík, čo sa vzťahovalo predovšetkým na menovú oblasť. Tieto faktory viedli k tomu, že realizácia ekonomických slobôd bola v etape budovania spoločného trhu neúplná, a to aj napriek skutočnosti, že tento cieľ bol zakotvený v Zmluve o založení EHS.

Významným medzníkom prehĺbenia integračného procesu bolo rozhodnutie členských štátov Spoločenstva prehĺbiť integračný proces vybudovaním hospodárskej a menovej únie, čo viedlo k mnohým reformným krokom v druhej polovici 80. rokov 20. storočia. Realizácia tohto ambiciózneho cieľa si však vyžadovala dokončenie predchádzajúceho stupňa ekonomickej integrácie, t. j. dobudovanie jednotného trhu. S tým sa spájala potreba určitej harmonizácie, resp. unifikácie národných systémov štátnej regulácie. To sa vzťahovalo hlavne na unifikáciu podmienok konkurencie medzi členskými štátmi, ktoré sa rozhodli integrovať svoje ekonomiky.

Realizácia prijatých opatrení na dobudovanie jednotného trhu si vyžadovala aj legislatívne zabezpečenie. V dôsledku toho bol prijatý Jednotný európsky akt (1986), ktorý znamenal revíziu primárneho práva ES. Tento dokument stanovil v oblasti projektu dobudovania jednotného trhu dva základné ciele. Prvým bolo začlenenie projektu jednotného trhu do primárneho práva a stanovenie konečného termínu jeho dokončenia (31.12.1992). Druhým bolo zavedenie hlasovania kvalifikovanou väčšinou pre podstatnú časť opatrení vzťahujúcich sa na realizáciu jednotného trhu.

Odstránenie všetkých prekážok voľného pohybu tovaru (technických, daňových a fyzických) a rozšírenie voľného pohybu na služby, osoby a kapitál, malo viesť k transformácii spoločného trhu na jednotný trh. Vytvorením jednotného trhu malo teda dôjsť k skutočnej realizácii ekonomických slobôd v praxi v zjednotenom hospodárskom priestore členských štátov ES.

Napriek tomu, že jednotný trh bol oficiálne dobudovaný k 1. 1. 1993, nemôžeme konštatovať, že jednotný trh EÚ funguje optimálne. Hlavným aspektom sú obmedzenia a prekážky súvisiace s realizáciou ekonomických slobôd jednotného trhu.

Realizácia voľného pohybu tovaru viedla k postupnému nárastu vnútrokomunitárneho obchodu na celkovom obchode Spoločenstva. V súčasnosti vnútrokomunitárny obchodný obrat prevyšuje obrat s tretími štátmi o viac ako 40 %. Voľný pohyb tovaru v rámci jednotného trhu však zostáva naďalej zložitejším a nákladnejším procesom, ako je to vnútri jednotlivých

členských štátov. Uplatňovanie princípu vzájomného uznávania výrobkov zostáva často v praxi limitované. V dôsledku rôznych administratívnych prekážok musia firmy pri exporte často svoje výrobky znova testovať alebo modifikovať na lokálne požiadavky štátu, do ktorého export smeruje. Dôležitým aspektom uľahčenia voľného pohybu tovaru je minimalizácia vplyvu daňových prekážok, ktoré vytvárajú bariéry pre cezhraničné podnikanie. Po rozšírení EÚ sa do popredia dostáva aj otázka harmonizácie nepriamych daní. Daň z príjmu právnických osôb má nezanedbateľný vplyv na konkurencieschopnosť podnikov a prilákanie priamych zahraničných investícií (PZI). V tejto oblasti sa v EÚ predpokladá v budúcnosti zavedenie konsolidovaného základu daní z príjmu právnických osôb. To si však vyžaduje konsenzus všetkých členských štátov, ktoré nie sú v tejto otázke jednotné.

Národný charakter si zachovávajú aj trhy verejného obstarávania a energetické trhy. Trh verejného obstarávania v EÚ nie je doposiaľ uspokojivo otvorený a konkurenčný, elektronické vládne objednávky sa uplatňujú len v nízkej miere, čo vedie k obmedzenej cezhraničnej spoluúčasti na kontraktoch a stratám obchodných príležitostí firiem. Ďalšou prioritou v zlepšení fungovania jednotného trhu by malo byť zlepšenie podnikateľského prostredia, čo je spojené s ochranou investícií, inovačných myšlienok a práv duševného vlastníctva a znižovaním celkovej sumy štátnej pomoci podnikom, kde by výnimku mala tvoriť len nepriama pomoc horizontálnym cieľom v záujme EÚ, predovšetkým investície do výskumu a vývoja.

1 Prechodné usporiadanie voľného pohybu pracovníkov po rozšírení EÚ

Ďalším významným faktorom, ktorý zásadne ovplyvňuje efektivitu fungovania jednotného trhu, je nízka mobilita pracovnej sily v Európskej únii a uzavretie pracovných trhov pred uchádzačmi o prácu z nových členských štátov. Primárnym cieľom realizácie voľného pohybu osôb v rámci jednotného trhu bolo zabezpečiť lepšiu alokáciu zdrojov, dosiahnuť lepšie postavenie pracovníkov a zvýšiť mieru zamestnanosti. V skutočnosti k vytvoreniu pracovného trhu EÚ nedošlo a nezamestnanosť sa stala dlhodobým problémom Spoločenstva. V oblasti realizácie tejto ekonomickej slobody dochádza k rozporu medzi teoretickými a politickými koncepciami. Z jednej strany liberálna koncepcia presadzuje v rámci európskeho trhu práce, podľa ktorej má jednotný trh zahŕňať nielen voľný pohyb tovarov a služieb, ale tiež voľný pohyb práce a kapitálu. Z druhej strany je to predstava budovania „sociálnej Európy“, ktorá zahŕňa ochranu pracovných a životných podmienok jednotlivcov, k čomu sa pripája ochrana národných trhov práce pred uchádzačmi o prácu z iných členských štátov. Prítom práve zvýšenie mobility pracovnej sily by malo viesť k zvýšeniu hospodárskeho rastu EÚ.

Významným ekonomickým faktorom zvýšenej potreby imigrantov v niektorých členských štátoch EÚ sa stáva starnutie populácie a znižovanie prirodzenej obmeny pracovných síl z domácich zdrojov. Ďalším faktorom potreby imigračných pracovných síl vo vyspelých krajinách EÚ je aj neochota vlastných pracovníkov vykonávať namáhavú prácu v horších pracovných podmienkach.

Základným princípom realizácie voľného pohybu osôb v rámci jednotného trhu je právo každého občana EÚ pracovať a žiť v inom členskom štáte bez toho, aby bol diskriminovaný na základe svojej štátnej príslušnosti.

Právo voľného pohybu pracovníkov je často vnímané ako najdôležitejšie právo legislatívy EÚ udelené jednotlivcom. Súčasne predstavuje dôležitý prvok posilnenia európskeho občianstva. Členské štáty Spoločenstva počítali so zavedením voľného pohybu pracovníkov už pri jeho založení v roku 1957, keď si vytýčili cieľ vybudovať spoločný trh. Slobodu voľného pohybu pracovníkov upravuje článok 39 Zmluvy o ES, ktorý stanovuje:

- právo hľadať prácu a pracovať v inom členskom štáte,

- právo usídlit' sa a zostať na území iného členského štátu z dôvodu vykonávania pracovnej aktivity,
- právo na rovnaké zaobchádzanie, čo sa týka prístupu k zamestnanosti, pracovných podmienok a ďalších výhod, ktoré by napomohli uľahčiť integráciu pracovníkov v hostiteľskom členskom štáte.

Pravidlá voľného pohybu pracovníkov sa vzťahujú aj na krajiny mimo EÚ, ktoré sú členmi Európskeho hospodárskeho priestoru (Nórsko, Lichtenštajnsko a Island). Právo na voľný pohyb pracovníkov dopĺňa systém koordinácie schém sociálneho zabezpečenia a princíp vzájomného uznávania dosiahnutej kvalifikácie.

Napriek tomu, že existencia voľného pohybu pracovníkov je zakotvená v primárnom práve ES už bezmála päťdesiat rokov, aj pri realizácii tejto ekonomickej slobody pretrvávajú prekážky a obmedzenia. Obava z prílevu pracovných síl z nových členských štátov EÚ sa najvýraznejšie prejavila po historicky najväčšom rozšírení Únie v roku 2004 o krajiny strednej a východnej Európy.

Právo voľného pohybu pracovníkov nie je v súčasnosti v plnej miere aplikované na osem členských štátov, ktoré do EÚ vstúpili v roku 2004 (EÚ-8)¹. Pre tieto krajiny je prístup ich pracovníkov na pracovný trh pôvodných členských štátov (EÚ-15) obmedzený v dôsledku prechodného usporiadania, ktoré je obsiahnuté v ich prístupových zmluvách k EÚ. Členské štáty EÚ-15 môžu uplatniť opatrenia na obmedzenie prístupu pracovníkov z iných členských štátov na obdobie 2+3+2 roky, t. j. maximálne do apríla 2011. Čo sa týka ďalších dvoch krajín, ktoré sa stali členmi EÚ v roku 2004, na tieto sa prechodné usporiadanie voľného pohybu pracovníkov nevzťahuje. V prípade Cypru neobsahuje dohoda o pristúpení k EÚ žiadne obmedzenia voľného pohybu pracovníkov a v prípade Malty existuje len možnosť zavedenia ochranného dodatku. Na Bulharsko a Rumunsko, ktoré sa stali členskými štátmi EÚ od 1. januára 2007, sa vzťahuje rovnaký systém obmedzujúcich opatrení, t. j. 2+3+2 roky. To znamená, že všetky reštrikcie voľného pohybu pracovníkov v rámci EÚ - 27 budú ukončené k 1. januáru 2014. Po vstupe Bulharska a Rumunska úplne otvorila svoj pracovný trh pre uchádzačov o prácu z týchto členských štátov len Česká republika. Z krajín EÚ-15 otvorilo pre dva nové členské štáty svoj pracovný trh v tých sektoroch, kde je nízka ponuka pracovnej sily (napr. sociálna a zdravotná starostlivosť, hotelierstvo, doprava) Francúzsko.

Prvá fáza prechodných opatrení sa začala 1. mája 2004 a skončila sa 30. apríla 2006. V tomto období závisel prístup pracovníkov z ôsmich nových členských štátov od diferencovaných národných legislatív krajín EÚ-15. Treba poznamenať, že vo všeobecnosti nejde o zákaz prístupu na pracovné trhy, ale o potrebu získať pracovné povolenie na prácu v určitom členskom štáte EÚ-15. V priebehu prvej fázy otvorili úplne svoj pracovný trh v súlade s ich národnou legislatívou len tri krajiny: Veľká Británia, Írsko a Švédsko.

V rámci prechodného obdobia obmedzení prístupu na pracovný trh môžu nové členské štáty, na ktoré sa tieto reštrikcie vzťahujú, prijať recipročné opatrenia. V prvej fáze prijali recipročné opatrenia Slovinsko, Maďarsko a Poľsko.

V súčasnosti prebieha druhá fáza prechodných obmedzení, ktorá sa začala 1. mája 2006 a skončí sa 30. apríla 2009. Na jej začiatku úplne otvorilo svoj pracovný trh pre uchádzačov z nových členských štátov (EÚ-8) sedem krajín EÚ-15. Okrem Veľkej Británie, Írska a Švédska otvorilo svoj pracovný trh aj Španielsko, Fínsko, Grécko a Portugalsko. V júli 2006 sa pridalo aj Taliansko. Niektoré z členských štátov EÚ-15 (Belgicko, Francúzsko, Luxembursko, Holandsko a Dánsko) v druhej fáze prechodného obdobia svoj existujúci systém prístupu na pracovný trh zjednodušili. Nemecko a Rakúsko sa rozhodli pre ochranu svojich pracovných trhov aj v priebehu druhej fázy. Po jej uplynutí však ktorýkoľvek z členských

¹ Česká republika, Maďarsko, Slovensko, Poľsko, Slovinsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva

štátov EÚ-15 môže obmedzovať prístup z krajín EÚ-8 len v prípade, ak preukáže vážne poškodenie svojho pracovného trhu v dôsledku jeho otvorenia. Z nových členských štátov uplatňujú v druhej fáze recipročné opatrenia len Maďarsko a Poľsko, Slovinsko ustúpilo od aplikácie princípu reciprocity. Pre nové členské štáty je dôležitý aj regionálny rozmer voľného pohybu pracovníkov. Žiadna z krajín EÚ-8 neuplatňuje voči inému členskému štátu z tejto skupiny obmedzujúce opatrenia v prístupe na svoj pracovný trh, aj keď treba poznamenať, ako bolo uvedené vyššie, z nových členských štátov len Česká republika otvorila umožnila voľný prístup na svoj pracovný trh občanom z Bulharska a Rumunska.

Vývoj pohybu pracovných z nových členských štátov ukázal, že sa nenaplnili obavy z mohutného prílevu pracovníkov a zneužívania sociálnych systémov v hostiteľských krajinách. Podľa správy Európskej komisie (EK) z februára 2006 len málo občanov sa z nových členských štátov presúva do krajín EÚ-15. Podľa tejto správy občania EÚ-10² tvoria menej než 1 % pracujúcej populácie vo všetkých krajinách EÚ-15 (výnimku tvorí Rakúsko, kde je tento podiel 1,4 % a Írsko s 3, 8 %). Mnohé štúdie naopak dokazujú, že prílev novej pracovnej sily podporil ich hospodársky rast, zamestnanosť a čo je dôležité, nezvýšil počet ľudí bez práce. EK preto opakovane vyzýva k otvoreniu pracovných trhov všetkých členských štátov EÚ a zvýšeniu mobility pracovných síl ako nevyhnutnej podmienky na zvýšenie prínosov jednotného trhu.

2 Prekážky voľného pohybu služieb na jednotnom trhu EÚ

Pretrvávajúci protekcionizmus v oblasti voľného pohybu služieb výrazne obmedzuje možnosti rastu produktivity EÚ. Ak sa má celková produktivita EÚ zvýšiť, základom by mala byť deregulácia a integrácia služieb, ktoré vytvárajú takmer 70 % HDP celej Únie. Zatiaľ čo produktové trhy hrali pri budovaní jednotného trhu základnú úlohu, trhy služieb sú naďalej rozdrobené národnou regulačnou praxou a pretrvávajúcim protekcionizmom v tejto oblasti. Mnoho členských štátov EÚ kladie zahraničným poskytovateľom služieb rôzne prekážky väčšinou administratívnej povahy (napr. povinnosť zriadiť si v krajine sídlo, žiadať o zvláštnu registráciu, povolenie pobytu a pod.). Z veľkej časti je to zapríčinené rôznorodosťou služieb a väčšími ťažkosťami, ktoré v oblasti služieb spôsobuje vzájomné uznávanie, resp. princíp krajiny pôvodu, ktorý sa pri integrácii produktových trhov ukázal ako zásadný. Práve liberalizácia služieb by mala viesť k vytváraniu nových pracovných miest a k urýchleniu hospodárskeho rastu EÚ. Cezhraničný obchod a investície v oblasti služieb zostávajú na nízkej úrovni. Liberalizáciu služieb malo urýchliť prijatie smernice vypracovanej Európskou komisiou v roku 2004, ktorá mala vytvoriť podmienky pre vybudovanie jednotného trhu služieb do roku 2010. V dôsledku obáv niektorých členských štátov zo vzniku sociálneho a mzdového dumpingu došlo v tomto návrhu k výraznej zmene. Vylúčil sa princíp krajiny pôvodu, ktorý mal zabezpečiť, aby sa podnikatelia v službách riadili legislatívou domovského štátu (kde majú svoje sídlo), a nie zákonmi hostiteľskej krajiny. Prepracovanie smernice výrazne obmedzuje jej sektorový rozsah a prijatie tohto kompromisného návrhu nezodpovedá plneniu opatrení dohodnutých členskými štátmi na zvýšenie hospodárskeho rastu a zamestnanosti v EÚ.

Teoreticky trh služieb v Európskej únii funguje, existujú však mnohé prekážky, ktoré fungovaniu jednotného trhu so službami bránia. Bariéry na trhu služieb ovplyvňujú predovšetkým malé a stredné podniky (SME), ktoré v odvetví služieb prevažujú. V dôsledku toho, že SME často nepoznajú právne riziká v iných členských štátoch, ktoré vznikajú v dôsledku cezhraničných aktivít, ako aj v dôsledku administratívnych zložitostí a rozdielov, nevyužívajú príležitosti, ktoré by im jednotný trh mohol poskytnúť.

² Členské štáty, ktoré vstúpili do EÚ 1. mája 2004

V kontexte Lisabonskej stratégie bola vypracovaná Stratégia vnútorného trhu v oblasti služieb, ktorá mala unifikovať, resp. zjednodušiť pohyb služieb tak, aby v rámci jednotného trhu bol taký jednoduchý, ako v rámci jedného členského štátu.

Po zhodnotení stavu jednotného trhu v júni 2002 Európska komisia definovala prekážky brániace efektívnemu fungovaniu jednotného trhu a konštatovala, že desať rokov od dobudovania jednotného trhu existuje veľká priepasť medzi víziou integrovanej ekonomiky EÚ a realitou, ako ju vnímajú občania Európy a európski poskytovatelia služieb. V novembri 2002 Rada EÚ vyzvala Komisiu, aby vypracovala legislatívny návrh na liberalizáciu služieb v rámci jednotného trhu. V januári 2004 ho predložil vtedajší komisár pre vnútorný trh Frits Bolkenstein. Tento legislatívny návrh mal vytvoriť právny rámec pre elimináciu prekážok vo výkone slobody usadzovania poskytovateľom služieb a slobody pohybu služieb medzi členskými štátmi EÚ.

Existujúce bariéry voľného pohybu služieb mala odstrániť nová smernica o službách. Prítom išlo hlavne o odstránenie prekážok, ktoré sa medzi členskými štátmi vyskytovali hlavne v týchto prípadoch:

- Ak si poskytovateľ služieb z jedného členského štátu chce založiť prevádzku v inom členskom štáte, stretáva sa s nadmernou byrokraciou, zložitými procedúrami povolenia činnosti, diskriminačnými požiadavkami na štátnu príslušnosť vedúcich pracovníkov, preverovaním hospodárenia a pod.
- Poskytovateľ služieb z jedného členského štátu chce poskytovať služby v inom členskom štáte (vzťahuje sa predovšetkým na prípady, keď sa dočasne presťahuje do iného členského štátu), môže sa naňho vzťahovať zákonná povinnosť usadiť sa v inom členskom štáte, nutnosť získať tu povolenie, alebo sa naň vzťahujú predpisy tohto štátu o podmienkach výkonu činnosti, alebo neprimerané postupy pri vysielaní pracovníkov.

Sloboda usadzovania poskytovateľov zahŕňa prípady, keď poskytovateľ služby presunie svoje sídlo do iného členského štátu alebo tam zriadi pobočku, či inú organizačnú zložku. Pri usadzovaní poskytovateľov služieb v inom členskom štáte sa títo plne riadia pravidlami hostiteľského členského štátu. Návrh na elimináciu prekážok brániacich výkonu slobody usadzovania poskytovateľov služieb spočíval v prijatí nasledovných opatrení:

- Založenie tzv. „kontaktných miest“, ktoré majú uľahčiť poskytovateľom služieb vybavenie procedúr súvisiacich s ich podnikaním, povinnosť umožniť vybavenie týchto procedúr aj elektronicky, išlo teda o opatrenia na zjednodušenie administratívy.
- Stanovenie určitých zásad (hlavne pri podmienkach a postupoch pri udeľovaní povolení) pre autorizačné režimy používané pre činnosti z oblasti služieb
- Zákaz obzvlášť reštriktívnych právnych požiadaviek, ktorých platnosť môže v niektorých členských štátoch pretrvávajúť
- Záväzok zladiť niektoré právne požiadavky, ktoré budú prijaté v budúcnosti, s podmienkami stanovenými v smernici.

Voľný pohyb služieb zahŕňa prípady, keď:

- poskytovateľ vycestuje do členského štátu príjemcu služby,
- služby poskytované v domovskom štáte (krajine pôvodu) poskytovateľa, kam príde príjemca služby,
- služby poskytované v inom členskom štáte, kam príde príjemca a poskytovateľ služby,
- služby poskytované na diaľku.

Požiadavka na dočasnosť poskytovania služby, a to tak z časového hľadiska, ako aj častosti (početnosti) poskytovania služby je tým faktorom, ktorý odlišuje slobodu pohybu služieb od výkonu slobody usadzovania.

K eliminácii prekážok voľného pohybu služieb mali viesť nasledovné opatrenia:

- **Uplatňovanie princípu pôvodu**, podľa ktorého sa poskytovateľ služieb riadi legislatívou krajiny, v ktorej je usadený, bez ohľadu na to, v ktorom členskom štáte služby ponúka. Členské štáty nesmú obmedzovať služby poskytované osobou usadenou v inom členskom štáte. Túto zásadu dopĺňa rad výnimiek, ktoré majú všeobecnú alebo dočasnú platnosť alebo sa môžu vzťahovať na konkrétne situácie.
- **Právo spotrebiteľov využívať služby pochádzajúce z iných členských štátov** bez toho, aby im v tom bránili reštriktívne opatrenia zavedené ich krajinou alebo diskriminačné správanie zo strany štátnych orgánov alebo súkromných subjektov.
- **Spôsob poskytovania asistencie klientom**, ktorí využívajú službu poskytovanú podnikom založeným v inom členskom štáte.
- **Vysielanie pracovníkov** súvisiace s poskytovaním služieb. Tu sa uvádza rozdelenie povinností medzi členským štátom pôvodu a členským štátom určenia a platné postupy používané pri dohľade.

Uplatňovanie princípu krajiny pôvodu je spojené s odstránením nedôvery medzi členskými štátmi v zmysle „vzájomného uznávania“. Tomuto mali slúžiť nasledovné kroky:

- **Harmonizácia právnych predpisov**, ktorá by zabezpečila ekvivalentnú ochranu všeobecného záujmu v dôležitých oblastiach (hlavne povinnosti poskytovateľa služieb vzťahujúce sa na poskytovanie informácií, uzavretie poistnej zodpovednosti pri výkone zamestnania, riešenie sporov a výmena informácií o kvalite poskytovateľa služieb).
- **Posilnenie vzájomnej pomoci medzi národnými orgánmi**. Cieľom bolo zabezpečenie efektívneho dohľadu nad službami na základe presne stanoveného rozdelenia úloh medzi členskými štátmi a povinnej spolupráce.
- **Opatrenia zamerané na zvýšenie kvality služieb**. Sem patria také činnosti, ako dobrovoľná certifikácia činností, osvedčenie o kvalite, spolupráca komôr združujúcich remeselníkov a pod.
- **Podpora kódexov správania** v určitých oblastiach vypracovaných na úrovni Spoločenstva zainteresovanými stranami, vrátane individuálnych obchodných komunikácií uskutočňovaných regulovanými profesiami.

Charakter smernice o liberalizácii služieb je rámcový, t. j. ambíciou nie je stanovenie podrobných predpisov alebo harmonizácia všetkých predpisov, ktoré sa vzťahujú na služby v členských štátoch. Cieľom teda nie je nadmerná regulácia, ale odstránenie tých prekážok trhu so službami, ktoré sú spoločné celému radu rôznych činností.

V smernici o službách je uvedené, že sa vzťahuje na služby, ktoré dodávajú poskytovatelia usadení v niektorom z členských štátov EÚ, pričom vychádza z definície služieb podľa Zmluvy o založení EHS, t. j. ako ekonomickej činnosti samostatne zárobkovo činnnej osoby, poskytovanej spravidla za úhradu, pokiaľ nie sú upravené ustanoveniami o voľnom pohybe tovaru, kapitálu a osôb (napr. finančné a dopravné služby). Smernica tiež nestanovuje, že by za službu mali platiť osoby, ktorým je služba určená.

Definícia služieb v smernici nezahŕňa neekonomické činnosti všeobecného záujmu a tiež činnosti, ktoré vykonáva štát v rámci sociálnych, kultúrnych, vzdelávacích a justičných funkcií v prípadoch, že sa tieto neuhrádzajú. Zároveň ponecháva na členských štátoch, aby definovali služby všeobecného záujmu a spôsob, akým by mali fungovať.

Vzhľadom na to, že smernica upravuje poskytovanie služieb v rámci jednotného trhu, nezaoberá sa prípadmi poskytovania služieb v EÚ poskytovateľmi z tretích štátov, resp. prípadmi poskytovateľov služieb z tretích štátov, ktorí chcú založiť prevádzku v niektorom z členských štátov EÚ, ani prípadmi pobočiek spoločností z tretích krajín v členskom štáte EÚ, ktoré neboli založené ako spoločnosti podľa právnych predpisov členského štátu.

Na základe štúdie spoločnosti Copenhagen Economics mala liberalizácia služieb na jednotnom trhu významne ovplyvniť ekonomiku EÚ v týchto oblastiach:

- V dôsledku silnejšej konkurencie a lepšieho využívania zdrojov (t. j. zníženia nákladov) v oblasti služieb sa predpokladal **pokles cien vo všetkých sektoroch**, čo by malo byť prínosom ako pre zákazníkov, tak aj podnikateľov (hlavne SME).
- V dôsledku zvýšenia celkového outputu a pridanej hodnoty predovšetkým v službách a na tovarovom trhu sa **zvýši výkonnosť ekonomiky**, čo povedie k vytvoreniu nových pracovných miest.
- **Rast tvorby pracovných miest** (hlavne tam, kde dôjde k najväčšiemu odstráneniu prekážok) povedie k zvýšeniu celkovej zamestnanosti, ale v dôsledku zvýšenia produktivity práce a premiestnenia pracovných síl môže dôjsť k zníženiu zamestnanosti v niektorých sektoroch. Predpokladalo sa vytvorenie až 600 tisíc pracovných miest (zvýšenie miezd pre spotrebiteľov a zvýšenie návratnosti kapitálu pre podnikateľov).
- V dôsledku liberalizácie trhu so službami dôjde k zintenzívneniu obchodu so službami, vzrastu cezhraničného obchodu v rámci jednotného trhu v špecializovaných službách (právnických, účtovníckych, ekonomického poradenstva) a s tým súvisiaceho vzrastu cezhraničného usadzovania.

Princíp krajiny pôvodu bol zo smernice úplne vylúčený a nahradený zoznamom požiadaviek, ktoré na zahraničných poskytovateľov služieb nesmú štáty klásať. Hostiteľským krajinám smernica zakazuje diskrimináciu, nerovnaké a neprimerané zaobchádzanie so zahraničnými poskytovateľmi služieb. Členským štátom však umožňuje, aby obmedzili alebo zakázali poskytovanie služieb z dôvodu verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, zdravia, či ochrany spotrebiteľov.

Smernica bude pokrývať všetky služby, ktoré nie sú vyslovene vyňaté z jej pôsobnosti. Podľa Európskeho parlamentu sa má vzťahovať aj na služby všeobecného ekonomického záujmu (napr. dodávky elektrickej energie, pošty), ale len v prípade slobody usadzovania sa. Dočasné poskytovanie týchto služieb smernica neumožňuje. Definíciu týchto služieb si určia členské štáty samy.

Do oblasti pôsobnosti smernice nemajú patriť napr. služby sociálnej starostlivosti, služby v oblasti vzdelávania a kultúry, agentúry práce, bezpečnostné služby, verejné zdravotnícke služby, stávky, lotérie a hazardné hry, služby všeobecného záujmu (napr. školstvo) definované členskými štátmi, dopravné služby, elektronické komunikačné služby a audiovizuálne služby, finančné služby a bankové služby úverovej a poisťovacej povahy (tie sú upravené smernicami, ktoré sa vzťahujú na voľný pohyb kapitálu). To isté platí aj pre výkon lekárov, právnikov a architektov.

Je zrejmé, že skutočný jednotný trh so službami na základe tejto smernice nevznikne a prax v jednotlivých členských štátoch sa bude naďalej odlišovať. Oproti súčasnému stavu to však znamená určitý pokrok, ktorý zrejme uvítajú konkurencieschopní poskytovatelia služieb, ktorí majú záujem o ich cezhraničné poskytovanie.

ZÁVER

Mnohé otázky systému fungovania jednotného trhu ostávajú otvorené. V súčasnosti proces ekonomickej integrácie členských štátov EÚ do značnej miery stagnuje v dôsledku jej historického rozšírenia o desať krajín strednej a východnej Európy v roku 2004, ku ktorým pribudli od začiatku roku 2007 dva nové členské štáty. Opatrenia, ktoré majú viesť k zvýšeniu efektívnosti fungovania jednotného trhu, sa budú odvíjať od konsenzu všetkých členských štátov EÚ. Je nepochybné, že hľadanie potrebného konsenzu v rámci 27 krajín bude zložitejšie. Do popredia sa dostáva konflikt medzi politickými cieľmi a ekonomickými záujmami v jednotlivých členských štátoch EÚ, čo sa prejavuje z jednej strany prijímaním cieľov Únie na úrovni politických rozhodnutí, ktoré sú zamerané na zvýšenie jej produktivity a konkurencieschopnosti, z druhej strany mnohé členské štáty zatiaľ nepokročili v prijímaní potrebných hospodárskych reforiem a naďalej sa usilujú chrániť výrobné a obchodné spoločnosti a svojich občanov pred zahraničnou konkurenciou. V dôsledku neúspešného výsledku referenda vo Francúzsku a Holandsku, o prijatí Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu, ostáva nedoriešenou aj otázka potrebnej inštitucionálnej reformy Európskej únie a teda aj celková stratégia a koncepcia jej rozvoja do budúcnosti.

Budovanie jednotného trhu je kontinuálny proces, ktorý si neustále vyžaduje posilňovanie a korekciu existujúcich pravidiel, ale aj prijímanie nových. Predstavitelia Európskej únie si uvedomujú, v čom spočívajú korene hospodárskych neúspechov. Len efektívne naplnenie dohodnutých opatrení však môže viesť k tomu, aby jednotný trh mohol priniesť pozitívne výsledky využitím potenciálu, ktorým Európska únia ako celok disponuje.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Cihelková, E.-Jakš, J. a kol.: *Evropská integrace-Evropská unie*. VŠE Praha, 2004.
2. Cairns, W.: *Introduction to European Union Law*. Cavendish Publishing, London, 1997.
3. Urban, L.: *Evropský vnitřní trh a příprava České republiky na začlenění*. Linde, Praha, 2002.
4. Commission of the European Communities: Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Second Implementation Report of the Internal Market Strategy 2003-2006. Brussels, COM(2005).
5. Liberalizace trhu služeb v Evropské unii. In: *Měsíčník EU aktualit* č. 20, květen 2005.
6. Volný pohyb pracovníků v EU a princip rovného zacházení. In: *Měsíčník aktualit* č.36, září 2006.

INTERNET

<http://www.euractiv.com/en/enlargemnet/free-movement-labour-eu-25/article-129648>
<http://www.europa.eu.int>

KONTAKT

Ing. Beata Tomková, PhD.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: tomkova@euba.sk

NÁZORY

OSN V TIENI SPOJENÝCH ŠTÁTOV

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

ABSTRAKT

OSN vznikla, aby pomohla vytvoriť svet, v ktorom jednotlivé štáty sveta spolupracujú pri prekonávaní rozličných problémov. Svet, v ktorom je použitie sily ohraničené medzinárodným právom. OSN vytvára univerzálny systém, kde Spojené štáty nemajú obavy zo vzniku určitej koalície, ktorá by fungovala ako protiváha ich súčasnému mocenskému postaveniu. OSN naopak vytvorila priestor na spoluprácu jednotlivých krajín so Spojenými štátmi. Je nutné, aby systém OSN v dnešnej turbulentnej dobe podporovali a akceptovali jednotlivé členské štáty, no predovšetkým Spojené štáty.

ABSTRACT

UN was created with the purpose to create a world, where single states cooperate to overcome different problems. A world, where the use of force is limited by the international law. An universal system is created by the UN, where United States don't have any fear of forming a coalition, that could work as a sort of counterbalance of their position of power. In matter of fact, UN created a place where single countries cooperate with United States. In this hasty world, it is necessary that all the member states support and accept the UN System, especially the United States.

ÚVOD

Jedným zo základných poslaní OSN je udržiavanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Konfucius vyzýval ľudstvo „bojovať proti zlu predtým, než ono začne vôbec pôsobiť.“ Ak však súčasný svet ohrozuje tak zlo samo osebe, ako aj cieľavedomá a navyše medzinárodne organizovaná zločinnosť, kto iný ako OSN je povolanejší túto hrozbu predvídať a vyničiť? Veď Organizácia spojených národov predstavuje jediné medzinárodné fórum, na ktorom politickú vôľu silných možno presadiť iba pri súčasnom rešpektovaní jednomyselnosti slabších.¹ Aj to však iba v súlade s ustanoveniami Charty OSN, ktorá sa čoraz viac presadzuje za univerzálny morálny kódex globálneho manažmentu medzinárodných vzťahov.

OSN ako globálna inštitúcia si podľa článku 1 Charty OSN kladie za cieľ:

1. Udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť a s týmto cieľom konať účinné kolektívne opatrenia.
2. Rozvíjať medzi národmi priateľské vzťahy, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov.
3. Uskutočňovať medzinárodnú súčinnosť riešením medzinárodných problémov radu hospodárskeho, sociálneho, kultúrneho alebo humanitného charakteru. Podporovaním a posilňovaním úcty k ľudským právam a základným slobodám pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva. Byť strediskom, ktoré by uvádzalo do súladu úsilie národov na dosiahnutie týchto spoločných cieľov.

¹ Králik, J.: Dejiny umenia diplomacie. Ekonóm, Bratislava 1999, s. 293

K dosiahnutiu týchto cieľov si Organizácia spojených národov sformovala veľa pracovných zásad. Za základné považujeme:

- Členské štáty sú si právne rovné.
- OSN nezasahuje do vecí, ktoré predstavujú vnútorné záležitosti členských štátov.
- Členské štáty sú ochotné plniť záväzky predpokladané Chartou OSN.
- Členské štáty sú ochotné zriecť sa hrozby a použitia sily.
- Členské štáty sú ochotné poskytnúť pomoc OSN

Charta OSN je medzinárodná zmluva a zaväzuje členské štáty k riešeniu sporov mierovými prostriedkami tak, aby nedochádzalo k ohrozeniu svetového mieru, bezpečnosti a spravodlivosti. Jednotlivé štáty sa majú zriecť hrozby či použitia sily proti akémukoľvek inému štátu a prípadný spor môžu predložiť na posúdenie Bezpečnostnej rade.

Bezpečnostná rada je orgán OSN, ktorý primárne zodpovedá za udržiavanie mieru a bezpečnosti. Charta deklaruje, že členské štáty sú povinné prijať a vykonať rozhodnutie Bezpečnostnej rady. Odporúčania ďalších orgánov OSN nemajú takú záväznú povahu ako rozhodnutia Bezpečnostnej rady, môžu však situáciu ovplyvniť, pretože reprezentujú názor medzinárodného spoločenstva.²

Keď členské štáty predložia Bezpečnostnej rade svoju sťažnosť, jej prvým krokom zvyčajne býva odporúčanie, aby bojujúce strany vyriešili svoje spory mierovými prostriedkami. Môže vydať odporúčanie na mierové urovnanie, alebo požiadať generálneho tajomníka, aby uplatnil svoj osobný vplyv. V niektorých prípadoch však samotná Bezpečnostná rada preberá úlohu prostredníka a vykonáva vyšetrovanie.

V prípade, keď spor vyústi do ozbrojeného konfliktu, predovšetkým sa snaží o jeho najrýchlejšie ukončenie. Môže určiť podmienky prímeria, ktoré dokážu zabrániť ďalšiemu násiliu.

V niektorých prípadoch môže v súlade s Kapitolou VII Charty OSN povoliť použitie sily koalície členských štátov, alebo regionálnych organizácií. K takýmto opatreniam sa však Bezpečnostná rada uchýľuje až po vyčerpaní všetkých dostupných mierových alternatív. A taktiež na základe jednoznačného preukázania, že došlo k ohrozeniu mieru, porušeniu mieru, alebo aktu agresie.³

Po negatívnych skúsenostiach z práce Spoločnosti národov je Bezpečnostná rada malý, relatívne efektívny a pohotový orgán, ktorý je vybavený rozsiahlymi právomocami, umožňujúcimi zaistiť rýchlu a účinnú akciu OSN. Určuje, či ide o ohrozenie mieru a odporučí či rozhodne, aké opatrenia sa majú prijať – a to i s použitím sily. Pri výkone týchto funkcií koná v mene všetkých členov OSN. Táto zásada upiera suverénnym štátom slobodu rozhodovať o legálnom použití sily v medzinárodných vzťahoch.

Bezpečnostná rada sa až príliš často nachádza v situácii, keď nie je schopná začať rozhodnú akciu na vyriešenie medzinárodných konfliktov a jej rozhodnutiam stále viac

² Fakta a čísla OSN. Základní údaje o Organizaci spojených národů . Informační centrum OSN v Prahe, Praha 2002, s. 62

³ Tamže, 63

vzdorujú alebo ju ignorujú tí, ktorí sa na to cítia dostatočne silní. Až príliš často je Bezpečnostná rada bezmocná pri získavaní podpory, aby jej rozhodnutia boli rešpektované, i keď sú prijaté jednomyselne. A tak je požiadavka mierového urovnania sporu, zakotvená v Charte OSN, často ignorovaná. Prísnejšie opatrenia pre svetový mier predpokladala Kapitola VII Charty, ktorá bola koncipovaná ako kľúčový prvok systému kolektívnej bezpečnosti v rámci OSN, ale perspektíva uskutočniť takéto opatrenia je v dnešnom rozdelenom medzinárodnom spoločenstve považovaná za takmer nemožnú. Nebezpečne sa blížíme k novej medzinárodnej anarchii.

V otázkach mieru a bezpečnosti Bezpečnostná rada ukázala, že je často schopná prijať dôležité základné rezolúcie o zložitých problémoch. Avšak v OSN majú vlády tendenciu konať tak, ako by ich prijatie rezolúcie zbavovalo ďalšej zodpovednosti v danej otázke.⁴ Nič však nemôže byť zámerom Charty OSN vzdialenejšie. Rezolúcia, najmä rezolúcia jednomyselne schválená Bezpečnostnou radou, by mala slúžiť ako odrazový mostík na podporu a odhodlanie vlád a mala by motivovať ich politiku mimo rámca OSN. To je skutočná podstata zmluvného záväzku, ktorý Charta OSN ukladá členským štátom. Ale aj tá najlepšia rezolúcia na svete bude mať malý praktický účinok, pokiaľ na ňu vlády členských štátov nebudú nadväzovať príslušnou podporou a akciou.

Na ospravedlnenie toho, prečo je Bezpečnostná rada „odstavovaná na vedľajšiu koľaj“, sa uvádza údajná zaujatosť, nerozhodnosť alebo neschopnosť, vyplývajúca z nezhôd medzi členskými štátmi. Je však dôležité, aby sa všetky štáty snažili odhliadnuť od krátkodobých národných záujmov a venovať pozornosť možnosti stabilnejšieho systému kolektívnej medzinárodnej bezpečnosti. Je tiež dôležité zvýrazniť OSN vo vedomí verejnosti, budovať širšiu základňu jej stúpcov a viac presviedčať o jej aktuálnosti a potrebnosti.⁵

Spojené štáty ako stály člen Bezpečnostnej rady OSN a s takmer štvrtinovým podielom sú hlavným prispievateľom do rozpočtu tejto organizácie, zároveň však aj jej najväčším kritikom a skeptikom úlohy OSN, predovšetkým v bezpečnostných otázkach.

1 Dôvody zlyhania Bezpečnostnej rady

Podľa niektorých autorov došlo k paralyzovaniu Bezpečnostnej rady ešte pred druhým konfliktom v Perzskom zálive, a to na základe širších súvislostí po skončení studenej vojny.⁶ V dôsledku zmeny vo svetovej mocenskej štruktúre sa Spojené štáty stali nekompatibilné so spôsobom fungovania OSN a postupne narušovali dôveryhodnosť Bezpečnostnej rady.⁷ Zatiaľ čo Bezpečnostná rada bola v tom čase schopná plniť svoje úlohy vo vzťahu k menej významným otázkam, v prípade irackého problému, ktorý súvisel so zachovaním bezpečnosti a mieru a použitia sily, sa prejavila jej nemohúcnosť. Vinu za tento neúspech podľa niektorých autorov nemožno klásť na jeden štát, ale naopak na vývoj medzinárodného systému.⁸

Na jednej strane došlo k zmenám v politike mocností, v reakcii na vzniknutú situáciu ohľadom Iraku sa vytvorila koalícia štátov, oponentov unipolárneho sveta. Tá požadovala návrat vyváženého svetového mocenského systému. V reakcii na túto skutočnosť administratíva G. Busha jednoznačne vyhlásila svoj úmysel, udržať svoje súčasné postavenie.

⁴ Králik, J.: Dejiny umenia diplomacie. Ekonóm, Bratislava 1999, s. 295

⁵ Tamže, s. 295

⁶ Glennon, M.J.: Why the Security Council Failed. In: Foreign Affairs, 3/2003, s. 18

⁷ Tamže, s. 19

⁸ Tamže, s. 18

Táto skutočnosť sa tiež odrazila v obsahu národnej bezpečnostnej stratégie z roku 2002, s jej kontroverznou preemptívnou doktrínou.⁹

Spojené štáty boli separované aj od iných štátov sveta, čo možno označiť ako kultúrnu roztržku. Došlo k oddeleniu štátov Severu a Západu od štátov Juhu a Východu v otázke, kedy nastáva vhodnosť uskutočniť ozbrojenú intervenciu.¹⁰ Takéto rozdelenie však neoddeľuje iba Západ od ďalšieho sveta, ale tiež Spojené štáty od ostatných krajín Západu.

V otázke úlohy práva v medzinárodných vzťahoch sa názory Spojených štátov, no predovšetkým európskych štátov zásadne líšia. Za dva zdroje nesúhlasu možno označiť problém, kto by mal vytvárať pravidlá, štáty alebo medzinárodné inštitúcie a kedy by mali byť medzinárodné pravidlá vytvorené. Spojené štáty odmietajú akýkoľvek prejav vplyvu medzinárodných inštitúcií na svoje národné záležitosti a s tým súvisiace rozhodnutia Bezpečnostnej rady o použití sily. Aj Spojené štáty preferujú vytváranie pravidiel „na poslednú chvíľu“.¹¹

Druhý, významný rozpor existuje v otázke plnenia pravidiel OSN o použití sily. Podľa J. Glennona od roku 1945 veľa štátov používalo ozbrojenú silu natoľko, že došlo k porušovaniu Charty OSN. Je možné tvrdiť, že systém OSN, ktorý mal používanie sily regulovať, sa zrútil. Autor tak dospel k záveru, že medzinárodné spoločenstvo neuspelo v presnom predvídaní, kedy by sa sila zdala neprijateľná, ani pri aplikovaní v takých prípadoch účinných trestov.¹²

Tieto výroky vyvolali ostré kritiky od niektorých významných amerických politológov a právnikov. Edward C. Luck nespochybňuje, že Bezpečnostná rada čelí aktuálnej kríze identity, ale zároveň uvádza, že nejde o jej kolaps, ale naopak o zánik ilúzie, že tento orgán vyvíja svoju činnosť ako súd. E. C. Luck ďalej zdôrazňuje, že moc poskytuje štátu právo rozhodovať a jednať, ale normy, hodnoty a právne pravidlá pomáhajú determinovať, akým spôsobom bude štát s touto kapacitou zaobchádzať.¹³

Anne-Marie Slaughter poukazuje na úlohu právneho rámca OSN v rámci politického dojednávania a v tejto súvislosti uvádza, že v rámci akéhokoľvek právneho systému dochádza k porušovaniu práva, právo však nikdy nezanikne. Glennonovi vytýka, že ignoruje niektoré pozitívne výsledky práce OSN v 90. rokoch. Súhlasí s autorom, že súčasné hrozby medzinárodného mieru a bezpečnosti môžu vyžadovať použitie sily, avšak pokiaľ Spojené štáty nechcú, aby ich spojenci vytvárali koalície ako protiváhu Spojeným štátom, existuje pre ne jediná nádej, a to obnoviť zaviazanosť multilaterálnemu rozhodovaciemu rámcu.¹⁴

Ian Hurd tvrdí, že Glennon nesprávne poníma Bezpečnostnú radu, t. j. orgán, ktorý predstavuje politický kompromis pri riešení súperiacich záujmov veľmocí. Z hľadiska použitia sily poukázal na jeho význam ako orgánu zákonného a legitímneho.¹⁵

Bilancia pôsobenia Bezpečnostnej rady je nesúrodá. V mnohých prípadoch neboli jej rozhodnutia uvážlivé a v niektorých nepochybne nesprávne. Niekoľkokrát bol tento orgán príliš rozdelený v názoroch, aby mohol dosiahnuť úspech, čo bol prípad Iraku. Diskreditovať

⁹ Glennon, M.J.: Why the Security Council Failed. In: Foreign Affairs, 3/2003, s. 18

¹⁰ Tůma, M.: Překročí Spojené štáty ve vztahu k OSN svůj stín? In: Mezinárodní politika, 8/2004, s. 26

¹¹ Glennon, M. J.: Why the Security Council Failed. In: Foreign Affairs, 3/2003, s. 20

¹² Tamže, s. 20

¹³ Tůma, M.: Překročí Spojené štáty ve vztahu k OSN svůj stín? In: Mezinárodní politika, 8/2004/ s. 26

¹⁴ Slaughter, A. M.: Misreading the Record. In: Foreign Affairs, 4/2003, s. 73

¹⁵ Tůma, M. : Překročí Spojené štáty ve vztahu k OSN svůj stín? In: Mezinárodní politika, 8/2004, s. 26

ho však výlučne z dôvodu nezhody v tejto konkrétnej otázke, by bolo unáhlené tvrdenie.¹⁶ Je nepochybné, že Bezpečnostná rada potrebuje reformu, avšak dovtedy, kým sa členské štáty OSN zhodnú na konkrétnych zmenách, zostáva tento globálny orgán jediným inštitútom zodpovedným za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

2 Prečo Spojené štáty potrebujú OSN

Národná bezpečnostná stratégia Spojených štátov hovorí, že žiadny štát sveta nemôže vytvoriť bezpečný svet samostatne, bez akejkoľvek medzinárodnej spolupráce. Napriek faktu, že jednotlivé krajiny sveta konajú unilaterálne aj multilaterálne, OSN naďalej ostáva jedinečnou inštitúciou multilateralizmu. Vytvára medzinárodné fórum, kde štáty sveta spoločne riešia najvážnejšie globálne problémy.

Počas celej svojej histórie Spojené štáty spoznali výhody sveta, ktorý sa riadi na základe práva, princípov a hodnôt. OSN napriek všetkým svojim nedostatkom, pomáha vytvárať normy pre posilnenie takéhoto sveta. Väčšina štátov, vrátane Spojených štátov, dáva prednosť tomuto usporiadaniu, ktorého opakom by mohol byť jedine chaos a vláda „zákona džungle“.¹⁷

Spojené štáty už veľakrát použili svoju silu a vstúpili do vojny na základe týchto princípov. V očiach celého sveta je lepšie konať na základe medzinárodného práva ako na základe národnej bezpečnosti. Pokiaľ postup Spojených štátov je založený výlučne na ich imperatívoch národnej bezpečnosti, častokrát sa jednotlivé štáty dištancujú od návrhov a postupov Spojených štátov, čo sa potvrdilo aj počas poslednej vojny v Iraku, keď len málo štátov skutočne podporovalo Spojené štáty.¹⁸

Spolupráca Spojených štátov s ostatnými krajinami sveta v rámci OSN umožňuje použitie predovšetkým „mäkkej moci“, čiže schopnosti získať a presvedčiť spojencov o podpore americkej politiky, na rozdiel od „tvrdej moci“, čiže výlučne vojenskej. Jednotlivé globálne problémy si žiadajú globálne riešenia, nielen riešenie jedného štátu.¹⁹

Pri riešení globálnych problémov je dôležitá predovšetkým legitimita. Úloha OSN pri legitimovaní jednotlivých vojenských akcií je jednou z najdôležitejších, pre Spojené štáty však jednou z najkontroverzejších. OSN, ako medzinárodná organizácia zastrešuje názory celého sveta. Rezolúcia, prijatá Bezpečnostnou radou, sa preto chápe ako rezolúcia, v ktorej sú obsiahnuté názory a postoje všetkých členských štátov OSN. Preto je legitímna pre všetky vlády, ako aj pre verejnosť jednotlivých štátov. Pokiaľ rezolúciu, ktorá spadá pod Kapitulu VII. Charty OSN schválila Bezpečnostná rada, je zaväzná pre všetky členské štáty. Legitimita OSN vychádza z jej univerzálnej podstaty, nie zo štruktúry organizácie, ktorá je už dlho predmetom návrhov na reformu.²⁰

Univerzálne členstvo v rámci OSN, predstavuje pre celý svet jednotu, ktorá zahŕňa záujmy každého jedného členského štátu. OSN je zosobnením základných princípov jej

¹⁶ Tharoon, S.: Why America Still Needs the United Nations. In: Foreign Affairs, 5/2003, s. 75

¹⁷ Tharoon, S.: Why America Still Needs the United Nations. In: Foreign Affairs, 5/2003, s. 68

¹⁸ Tamže, s. 69

¹⁹ Nye, J.S.: America Must Regain its Soft Power. In: The Washington Quarterly, 2/2004, s. 35

²⁰ Tůma, M.: Překročí Spojené štáty ve vztahu k OSN svůj stín? In: Mezinárodní politika, 8/2004, s. 26

zakladajúceho dokumentu, predovšetkým rovnosti všetkých štátov a nezasahovania do ich vnútorných záležitostí. Keď Bezpečnostná rada OSN schváli intervenciu v určitom štáte, je táto intervencia je chápaná ako snaha OSN ochraňovať základné princípy obsiahnuté v Charte. Preto je pre všetky štáty sveta, a teda aj pre Spojené štáty, dôležité konať na základe princípov tejto organizácie.

Názory mnohých politikov a akademikov, že OSN je irelevantná organizácia, sa nestotožňujú s názorom prezidenta G. Busha, ktorý vo svojom prejave vo Valnom zhromaždení v septembri 2002 poukazoval na problém intervencie v Iraku ako na problém, ktorý musí riešiť OSN, a nielen ako problém, ktorý Spojené štáty chcú vyriešiť samostatne.²¹

Počas vojenskej intervencie v Iraku mnohí kritici OSN, tvrdili, že v budúcnosti existencia takejto organizácie už nebude potrebná. Táto jedinečná organizácia, by sa mala nahradiť „koalíciou ochotných“. „Multilateralizmus á la carte“ nahradí „Multilateralism á la charte“.²² Avšak aj ad hoc vytvorené koalície potrebujú určitú štruktúru. Mnoho štátov odmietlo poskytnúť Spojeným štátom pri ich intervencii svoje vojenské sily, bez určitých sankcií obsiahnutých v rezolúcii OSN, alebo bez autorizácie takejto intervencie do Iraku OSN. Medzinárodné organizácie, akou je OSN, poskytujú Spojeným štátom potenciálnych partnerov pri takýchto vojenských akciách. Bez mandátu OSN však mnohé členské štáty nie sú ochotné spolupracovať so Spojenými štátmi, tak ako to bolo počas krízy v Iraku.

Takéto koalície potrebujú predovšetkým financie pre svoje vojenské akcie. Ak by sa určitý rozvojový štát chcel stať súčasťou tejto koalície, potreboval by najmä finančné zdroje. Takéto financovanie je jednoznačne jednoduchšie, ak sa poskytuje v rámci celého systému OSN. Unilateralizmus predstavuje vždy drahšiu alternatívu ako multilateralizmus.

V období po skončení studenej vojny sa prejavila ďalšia z predností OSN, a to pôsobenie mierových misií. Peacekeeping s mandátom OSN predstavuje najlepšiu alternatívu pri udržiavaní mieru a bezpečnosti vo svete. Napriek mnohým výhradám voči mierovým misiam OSN, ich úspechom či neúspechom, predstavujú určite lepšie riešenie ako je vojna. Modré prilby OSN získali v roku 1988 Nobelovu cenu mieru. Počas svojej existencie priniesli mier a demokraciu do Namíbie, Kambodže, El Salvadoru, Mozambiku, Východného Timoru. Mierové misie OSN sú predovšetkým efektívne z hľadiska financovania. Rozpočet mierových misií na jeden rok je menší ako je ročný rozpočet policajného a požiarného zboru len v New York City. Dva dni Operácie Púštna búrka, spotrebovali viac financií ako bol rozpočet mierových misií za celý rok 1991. Jeden týždeň operácie Iracká sloboda predstavovali celý rozpočet mierových misií za rok 2003.²³

Myšlienka, že Bezpečnostná rada OSN je nefunkčná a irelevantná len na základe toho, že sa jednotlivé členské štáty nezhodli na riešení irackej krízy, nie je správna. Od OSN sa vždy očakáva, že sa jednotlivé štáty dohodnú a prijmú adekvátnu rezolúciu v každom prípade, respektíve sa očakáva, že bude súhlasiť s názormi Spojených štátov. Nie je však možné diskreditovať OSN na základe rozdielnych názorov všetkých členských štátov.²⁴

V súčasnom svete však neexistujú iba problémy, aký sa napríklad vyskytol počas krízy v Iraku. Existujú problémy globálneho charakteru, akými sú šírenie zbraní hromadného

²¹ Tharoon, S.: Why America Still Needs the United Nations. In: Foreign Affairs, 5/2003, s. 71

²² Tamže, s. 76

²³ Tamže, s. 78

²⁴ Tůma, M.: Překročí Spojené státy ve vztahu k OSN svůj stín? In: Mezinárodní politika, 8/2004, s. 26

ničenia, znečisťovanie životného prostredia, množstvo chorých ľudí vo svete, hladomor v rôznych regiónoch sveta, množstvo utečencov, porušovanie ľudských práv a základných slobôd. Takéto problémy nedokáže vyriešiť jediná krajina osamote, napriek jej finančnému či vojenskému potenciálu. OSN existuje, aby ich na základe spolupráce 192 členských štátov vyriešila.

OSN vznikla, aby pomohla vytvoriť svet, v ktorom jednotlivé štáty sveta spolupracujú pri prekonávaní rozličných problémov. Svet, v ktorom je použitie sily ohraničené medzinárodným právom. OSN vytvára univerzálny systém, v ktorom Spojené štáty nemajú obavy zo vzniku určitej koalície, ktorá by fungovala ako protiváha ich súčasnému mocenskému postaveniu. OSN naopak vytvorila priestor pre spoluprácu jednotlivých krajín so Spojenými štátmi. Systém OSN v dnešnej turbulentnej dobe nutne musia podporovať a akceptovať jednotlivé členské štáty a predovšetkým Spojené štáty.

POUŽITÁ LITERATÚRA

MONOGRAFIE

1. Albrightová, M.: *Najlepší ze všech možných světů*. Nakladatelství Práh, Praha 2003
2. Barša, P.: *Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA*. Masarykova Univerzita, Brno 2003
3. Brzezinsky, Z.: *Bez kontroly, Chaos v předvečer 21. století*. Victoria Publishing, Praha 1993
4. Brzezinsky, Z.: *Velká šachovnice. K čemu zavazuje Ameriku její globální převaha*. Mladá Fronta, Praha 1999
5. Brzezinsky, Z.: *Volba. Globální nadvláda nebo globální vedení*. Mladá Fronta, Praha 2004
6. Bush, G. W.: *Slib musíme splnit*. Pragma, Praha 2001
7. Fakta a čísla OSN. *Základní údaje o Organizaci spojených narodů*. Informační centrum OSN v Praze, Praha 2002
8. Ghali, B. B.: *Unvanquished. A U.S. – UN*. Saga. Random House, New York 1999
9. Chomsky, N.: *Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance*. Penguin Books. New York 2003
10. Johnson, P.: *Dějiny 20. století*. Rozmluvy, Praha 1991
11. Keohaner, R.: *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, Princeton 1984
12. Kissinger, H.: *Potřebuje Amerika zahraniční politiku?* BB Art, Praha 2002
13. Kissinger, H.: *Umění diplomacie*. Prostor, Praha 1996
14. Králik, J.: *Dejiny umenia diplomacie*. Ekonóm, Bratislava 1999
15. Krjčí, O.: *Mezinárodní politika*. Victoria Publishing, Praha 2001
16. Laurent, E.: *Tajný svět Georga W. Bushe*. INTU, Praha 2004
17. *League of Nations 1920 – 1946*. United Nations, New York and Geneva 1996
18. Mandel, M.: *How America Gets Away with Murder*. Pluto Press, London 2004
19. Morgenthau, H.: *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*. A.S. Knopf, New York 1985
20. Nye. J. S.: *Bound To Lead. The Changing Nature of American Power*. Basics Books, New York 1990
21. Nye. J. S.: *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. Oxford University Press, Oxford 2003
22. Nescheler, F.: *Multilateralism vs. Unilateralism*. Development and Peace Foundation, Bonn 2001

23. Potočný, M.: *Rada bezpečnosti – její funkce a význam*. Svoboda, Praha 1978
24. Schleyová, N.; Busseová, S.: *Války USA*. Kronika agresivního národa, Brána, Praha 2004
25. Soros, G.: *Bublina americkéj nadvlády*. Ako napraviť zneužitie americkej sily. Kalligram, Bratislava 2004
26. Suchý, P.: *Zahraniční politika USA v devadesátých letech 20. století*. Mezinárodní politický ústav, Brno 2001
27. White, D. W.: *The American Century*. Yale University Press, Chelsea 1996

ODBORNÉ ČASOPISY

1. Dobriansky, P. J.: *Democracy Promotin*. In: Foreign Affairs, 3/2003
2. Gelb, L. H.; Rosenthal, J. A.: *The Rise of Ethics in Foreign Policy*. In: Foreign Affairs, 3/2002
3. Glennon, J.: *Why the Security Council Failed*. In: Foreign Affairs, 3/2003
4. Hagel, C.: *A Republican Foreign Policy*. In: Foreign Affairs, 4/2004
5. Helms, J.: *American Sovereignty and the UN*. In: National Interest, Winter 2000/2001
6. Hirsch, M.: *Bush and the World*. In: Foreign Affairs, 5/2002
7. Hoffman, S.: *Clash of Globalizations*. In: Foreign Affairs, 4/2002
8. Huntington, S.P.: *The Lonely Superpower*. In: Foreign Affairs, 2/1999
9. Kortusová, P.: *Stálí členové a reforma Rady bezpečnosti OSN*. In: Mezinárodní politika, 9/2000
10. Kovanda, K.: *Reformní procesy uvnitř OSN*. In: Mezinárodní vztahy, 2/1997
11. Nossel, S.: *Smart Power*. In: Foreign Affairs, 2/2004
12. Nye, J.S.: *America Must Regain it's Soft Power*. In: Washington Quarterly, 2/2004
13. Paden, J.N.; Singer, P. W.: *America Slams the Door*. In: Foreign Affairs, 3/2003
14. Pond, E.: *Kosovo. Catalyst for Europe*. In: Washington Quarterly, 4/2000
15. Ross, S.: *Bushova zahraniční politika: multilateralizmus na jídelníčku*. In: Mezinárodní politika, 9/2001
16. Slabý, A.: *OSN na prahu 21. století*. In: Mezinárodní politika, 1999
17. Slaughter, A. M.: *Misreading the Record*. In: Foreign Affairs, 4/2003
18. Skuček, R.: *Získání veřejné podpory a politické shody jako klíč úspěšné bezpečnostní politiky*. In: Mezinárodní politika, 2/2002
19. Šturma, P.: *K mezinárodnímu trestnímu soudnictví na začátku 21. století*. In: Mezinárodní politika, 6/2001
20. Talbott, S.: *From Prague to Baghdad. NATO at Risk*. In: Foreign Affairs, 11/2002
21. Tesař, F.: *Kladivo na diplomacii*. In: Mezinárodní politika, 2/2004
22. Tharoons, S.: *Why America Still Needs the United Nations*. In: Foreign Affairs, 5/2003
23. Tomáš, R.: *USA versus Mezinárodní trestní soud*. In: Mezinárodní politika, 7/2002
24. Tůma, M.: *Překročí Spojené státy ve vztahu k OSN svůj stín?* In: Mezinárodní politika, 8/2004
25. Vraný, J.: *OSN a konflikty v rozvojovém světě se zaměřením na Afriku*. In: Mezinárodní politika, 9/2002
26. Waltz, K.: *Globalization and American Power*. In: The National Interest, Spring 2000
27. Walzer, M.: *American Empire*. In: Political Science Quarterly, 3/2002
28. Zbořil, Z.: *Národní bezpečnostní strategie USA*. In: Mezinárodní politika, 1/2003

INTERNET

Organizácia spojených národov

<http://www.un.org/largerfreedom/sg-statement.html>

<http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm>

<http://www.un.org/reform/sginit/un-21reform.htm>

<http://www.un.org/depts/dpko/missions>

<http://www.un.org/apps/news/infocus>

Stála misia USA pri OSN

<http://www.un.int/usa>

<http://www.un.int/usa/reform-sc.htm>

<http://www.un.int/usa/peace.htm>

<http://www.un.int/usa/icc.htm>

<http://www.un.int/usa/warcrime.htm>

<http://www.un.int/usa/rights.htm>

<http://www.un.int/usa/humanit.htm>

<http://www.un.int/usa/press.htm>

Ministerstvo zahraničných vecí USA

<http://www.state.gov/p/io/rls/rm/2004>

<http://www.state.gov/p/io/rls/rm/2003>

<http://www.state.gov/p/io/rls/rm/2002>

<http://www.state.gov/p/io/c9703.htm>

<http://www.state.gov/p/io/pkpg>

<http://www.state.gov/p/io/fs>

<http://www.state.gov/documents/organization>

<http://www.state.gov/global/swci/pagecourt.html>

Iné

<http://www.sfpa.sk/index.php?page=listysfpa>

<http://www.zmag.org/slvoak/141.htm>

<http://www.zmag.org/english/141.htm>

<http://www.publicaffairs.edu>

KONTAKT

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Právnická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

E-mail: dekanat@umb.sk

EXPANZIA INFORMAČNÝCH TECHNOLOGIÍ A ROZVOJ INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI

RNDr. Jana Pásztorová, PhD.

ABSTRAKT

Úspešnou ekonomikou na svetovom trhu môže byť iba taká trhová ekonomika, ktorá dokáže produkovať také výsledky, ktoré obsahujú maximum informácií, ľudského intelektu stelesneného v jednotlivých produktoch. Na základe tohto poznania osobitná pozornosť je venovaná práve využitiu zvyšujúceho sa významu informácií vo svete.

ABSTRACT

Successful economy in the worldmarket can be only such market economy, that is able to produce the production concerned maximum of informations, of human knowledge and maximum of human intellect epitomized in production. Following this knowledge, the attention is focused on the utilization of remaining significance of informations on world.

ÚVOD

Impulzom vytvárania nových hodnôt v súčasnom období sú informácie. Spoločnosť tretieho tisícročia býva označená prívlastkom informačná. Informačno-komunikačné technológie predstavujú nástroje, ktoré umožňujú informácie a vedomosti vhodne využívať, manipulovať s nimi.

Sektor informačných technológií je jedným z najdynamickejšie rastúcich odvetví svetovej ekonomiky. Generuje milióny vysokokvalifikovaných pracovných miest¹ a ekvivalentné príjmy do štátnych rozpočtov. Investície do sektora informačných technológií a do akumulácie ľudského kapitálu sú dominantným zdrojom ekonomického rastu Írska, USA, Japonska, krajín juhovýchodnej Ázie a západnej Európy, a naopak, zaostávajúce krajiny sú zaostalými aj z dôvodu nedostatočného využívania informačných technológií.

1 Vymedzenie pojmu informačná spoločnosť

Termín informačná spoločnosť sa používa a analyzuje už tri desaťročia. Nejde však len o používanie termínu teoretikmi, ale o skutočnosť, že informatizácia naozaj úspešne napreduje už dlhší čas. Keď John Naisbitt a Patricia Aburdenová na konci osemdesiatych rokov stanovovali svoje megatrendy pre deväťdesiate roky, nedefinovali rozvoj informačných technológií a infraštruktúry ako samostatný trend, ale ako samozrejmu základňu pre akékoľvek zmeny.

Prvýkrát termín informačná spoločnosť použila japonská skupina vedcov v správe na objednávku vlády z roku 1966 na označenie éry, do ktorej práve vstupovala vtedajšia japonská spoločnosť. Znakom informačnej spoločnosti podľa tejto správy bol kvantitatívny a kvalitatívny nadbytok informácií.

Japonsko v tom čase udávalo tón vo viacerých sférach informatizácie. Rozvíjali sa predovšetkým tie segmenty informačného trhu, ktoré neboli určené pre masový trh a individuálnych spotrebiteľov (priemyselné roboty), zdokonaľovali sa už jestvujúce technológie (skvalitňovanie a miniaturizácia čiernej techniky), saturovali len veľmi jednoduchú zábavu (videohry, playstation, gameboy, karaoke, tamagoči).

Americká koncepcia orientovaná na osobné počítače s používateľsky orientovaným softvérom a prepojením do sietí sa ukázala nielen ako trhovo úspešnejšia, ale aj sociálne

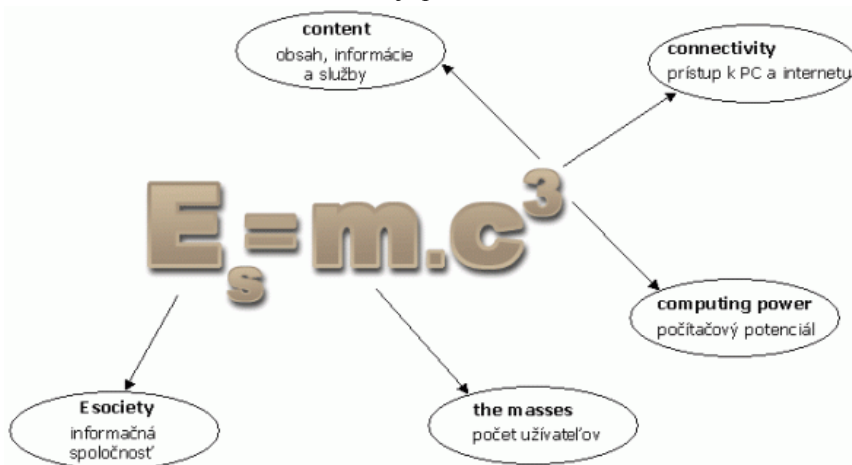
¹ napríklad, priamo zamestnáva 14,5 milióna ľudí v krajinách OECD

prínosnejšia. Podporuje na jednej strane tvorivosť ľudí ako jednotlivcov a na druhej strane zefektívňuje ich vzájomnú komunikáciu.

Informatizáciu, ako koncepčne riadený proces smerujúci k maximálnemu využitiu potenciálu ponúkaného informačnými a komunikačnými technológiami vo všetkých relevantných oblastiach spoločenského, politického a hospodárskeho života, vyjadruje *Schéma č. 1*, kde stupeň informatizácie spoločnosti je priamo úmerný počtu užívateľov, ktorí majú prístup k relevantnému obsahu prostredníctvom počítača a internetu.

Schéma č. 1

Schématické znázornenie informačnej spoločnosti

Zdroj: <http://www.telecom.gov.sk/index/go.php?id=651>

2 Vybrané teoretické prístupy

Japonský teoretik **Yoneji Masuda**² svoj koncept informačnej spoločnosti nazýva Computopia (t. j. utópia na báze počítačov). Informačnú spoločnosť si Masuda predstavuje ako éru úplne odlišnú od industriálnej spoločnosti. Globalizácia sa v nej spája s duchom neorenesancie. Zatiaľ čo renesancia priniesla explóziu v dobývaní sveta, neorenesancia by mala byť presným opakom - implóziou vo využívaní prírodných zdrojov, takže nová ľudská spoločnosť by mala byť výrazne ekologická. Civilizácia 21. storočia nebude symbolizovaná veľkými stavbami, ale bude to "neviditeľná civilizácia", ktorej život bude prebiehať predovšetkým vo svete informácií. Masuda nedôveruje spontánnemu vývoju spoločnosti a navrhuje, aby globálna informačná spoločnosť bola centralizovane riadená. Prichádza s projektom celého radu celosvetových inštitúcií, ktoré by zabezpečovali jej chod. Sú to napríklad Svetová informačná organizácia (*World Information Organization* - riadi používanie komunikačných satelitov, štandardizáciu, stanovuje globálnu informačnú politiku a pod.), Globálna informačná služba (*Global Information Utility* - dodáva občanom všetky potrebné informácie za nízku cenu bez ohľadu na čas a lokalitu), Globálny vzdelávací systém (*Global Education System* - zabezpečuje nielen vzdelávanie, ale aj zavedenie svetového jazyka) a ďalšie.

² MASUDA, Yoneji: *Managing in the Information Society*. Oxford : Basil Blackwell, 1990, s. 141.

Veľmi progresívny prístup ukazuje Japonec **Shumpei Kumon**³. Podľa neho prebieha v súčasnosti tretia etapa modernizácie - po militarizácii a industrializácii nastupuje informatizácia. Kumon označuje informačnú spoločnosť termínom hypersieťová spoločnosť. Vyznačuje sa kontextuálnou kultúrou, v ktorej ľudia efektívne a intenzívne komunikujú práve preto, že ako spoločenstvo disponujú veľkým potenciálom informácií. Technológie umožňujú nástup hyperkomunikácie, v ktorej interaktívna elektronická verejná komunikácia nahradí staré jednosmerné masmédiá a elektronická skupinová komunikácia zefektívni doterajšiu interpersonálnu komunikáciu. Kumon hovorí o príchode novej sociálno-ekonomickej sily - mimovládneho intelektuálneho podniku, ktorý bude dominovať vo vytváraní poznania a šírení informácií.

Pierre Lévy⁴, autor správy pre Radu Európy v rámci projektu "Nové technológie: Kultúrna spolupráca a komunikácie" definuje daný stav ako kyberpriestor - nové komunikačné prostredie, ktoré vyvstáva z celosvetového prepojenia počítačov a kyberkultúru - súbor materiálnych a intelektuálnych techník, praktických návykov, postojov, spôsobov uvažovania a hodnôt, ktoré sa rozvíjajú vo vzájomnej väzbe s rastom kyberpriestoru. Spojenie týchto dvoch pojmov vlastne predstavuje Lévyho koncepciu informačnej spoločnosti, keď kyberpriestor považuje za univerzálny systém bez centrálného významu, za "všeobecnosť bez totality", a kyberkultúru považuje za kolektívnu inteligenciu ľudstva.

V modeli kyberpriestoru je podstatný obsah a využívanie technológií jednotlivcami a spoločenstvami. Kyberpriestor kvalitatívne prekonáva predchádzajúce spôsoby založené na komunikačnom kanáli a komunikačnej sieti. Kyberpriestor, dnes predovšetkým na báze internetu, sa stáva virtuálnym svetom, ktorého konečným zmyslom je univerzalita v zmysle infraštruktúry pre iné systémy (financie, obchod, doprava, veda, umenie atď.), ale aj v zmysle prepojenia všetkého poznania, zaradenia každej informácie do jediného hypertextu (blízko k tomu má aj Kumonov pojem kontextuálnej kultúry). Univerzalita kyberpriestoru zároveň znamená aj všeobecnú kompatibilitu a vzájomnú interaktivitu. Kyberpriestor rozširuje a modifikuje viaceré kognitívne funkcie človeka: pamäť (databázy, hyperdokumenty), predstavivosť (simulácie), vnímanie (digitálny snímač, teleprezentácia, virtuálna realita), myslenie (umelá inteligencia, modelovanie komplexných javov).

Lévyho vízia prichádzajúcej spoločnosti má veľmi ďaleko k chladnému svetu technokratov osamotených pred obrazovkami. Je to skôr kultúra založená na nepretržitej interakcii ľudí. Z tejto interakcie vyplýva aj jej dynamický charakter. Kyberkultúra sa nachádza v stave nepretržitej zmeny, existuje len "tu a teraz", pretože v najbližšej chvíli budú niektoré jej časti na sieti nahradené, doplnené, zmenené tvorcami/používateľmi, pričom kategórie autora a príjemcu sa prelínajú.

Zásadné zmeny, ktoré prináša informačná spoločnosť, možno charakterizovať⁵:

- *Výrobné faktory*. Tradičné výrobné faktory – práca, pôda a kapitál – sú produkčnými determinantmi industriálnej vlny. Zdrojom ekonomiky informačnej vlny sú poznatky, informácie v akejkoľvek využiteľnej forme.

³ <http://www.glocom.ac.jp/lib/kumon/98/9803Intelprise.html>, 15. 3. 2006

⁴ LÉVY, P. : Kyberkultúra. Zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu Nové technológie: Kulturní spolupráce a komunikace". Praha : Karolinum, 2000. s. 134

⁵ TOFFLER, A. : Utváranie novej civilizácie. Politika Tretej vlny. Bratislava : Open Windows, 1996, s. 32.

- *Oceniťel'né hodnoty.* Pri určo'vaní trhovej hodnoty firiem sa vychádza nie z hodnoty hmotného majetku, ale zo schopnosti podniku strategicky riadiť, generovať a využívať informácie.
- *Demasifikácia.* Jedným z charakteristických prvkov výroby v industriálnej vlne bola masová výroba, ale revolučným dôsledkom nastávajúcej vlny je demasifikácia nasmerovaná k vyššej segmentácii trhov a k výrobkom „ušíťým na mieru“ zákazníkom, čo vedie ekonomiku zo štádia homogenity k extrémnej heterogenite.
- *Práca.* S rastúcou špecializáciou a rastúcimi požiadavkami na zručnosti a vedomosti klesá zameniteľnosť pracovníkov na pracovných miestach, ktoré vyžadujú vysokokvalifikovanú pracovnú silu.
- *Inovácie.* Imperatívom udržania si konkurencieschopnosti sú inovácie.
- *Infraštruktúra.* Najdôležitejšou prioritou vo sfére komunikácie je vytvorenie informačnej superdial'nice, umožňujúcej zvládať rastúci tok informácií v spoločnosti.
- *Ekonomika času.* Dôsledkom rastúceho významu času v podnikaní je požiadavka na urýchľovanie operácií.

3 Význam informačno-technologického sektora

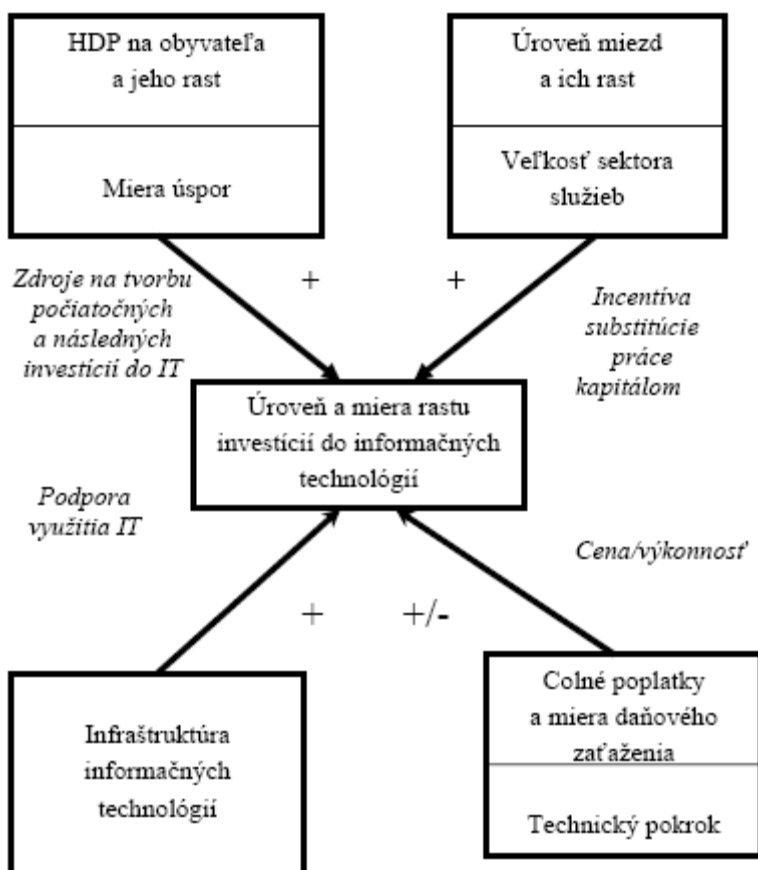
Pri určo'vaní hlavných znakov informačnej spoločnosti na teoretickej úrovni nepanuje jednota. Všeobecne sa zdôrazňuje najmä skutočnosť, že informačné a komunikačné technológie sa stali nevyhnutnými pre fungovanie ľudskej spoločnosti v jej súčasnej aktuálnej podobe.

Informačné technológie majú priamy efekt na ekonomický rast a vytváranie pracovných miest, rast produktivity práce a zvýšenie celkovej konkurencieschopnosti. Znižujú transakčné náklady firiem pri získavaní a spracovaní informácií o trhu, dodávateľoch a odberateľoch, čím vytvárajú efektívne manažérske a organizačné prostredie, čo vedie k efektívnej produkcii, ako aj k expanzii ďalších nových sektorov v ekonomike (pozitívne externality a spilloverové efekty).

Najdôležitejšie determinanty rozvoja efektívnosti informačno-technologického sektora sú uvedené v *Schéme č. 2*. V krajinách s vyššou úrovňou HDP sa viac investuje do sektora informačných technológií, čo následne vedie k vyššej životnej úrovni. Vďaka vysokej produktivite práce, ktorá vzniká buď substitúciou práce kapitálom, alebo zvýšením produktivity existujúcej práce sa dosahuje oproti iným odvetviám vysoká úroveň miezd. Zároveň bez informačnej infraštruktúry, do ktorej patrí vzdelaný ľudský kapitál, jednoduchší prístup firiem ku kapitálu, telekomunikačná infraštruktúra a podobne, samotné zvýšenie investícií do informačno-technologického sektora nevedie k očakávaným efektom (tzv. paradox produktivity). Daňové zvýhodnenie v oblasti rozvoja informačno-technologického sektora zvyšuje atraktivnosť investícií a ich návratnosť i následný priaznivý vývoj ukazovateľa cena/výkonnosť, čo vedie k zvýšeniu efektu informačno-technologického sektora na ekonomický vývoj.

Schéma č. 2

Determinanty IT sektora

Zdroj: MENBERE WORKIE TIRUNEH a kol.: Vplyv informačných technológií na ekonomický rast a zamestnanosť: teoretické a empirické pohľady. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky Slovenskej akadémie vied. 2004, s. 21

Výskum a vývoj informačných technológií je hlavnou hybnou silou rastu a zmeny nielen v samotnom sektore, ale aj celkovo. Výkon výskumu a vývoja je dynamický aj napriek istým náznakom spomalenia. Oficiálne údaje o výskume a vývoji, ktoré pochádzajú z 19 krajín OECD, ukazujú, že výdaje na výskum a vývoj v danej oblasti vzrástli v poslednom desaťročí ekvivalentne z 0,1 percenta HDP na viac ako 0,4 percenta. Tieto výdaje vzrástli predovšetkým v oblasti elektronických komponentov, softvérov a informačných služieb. Najlepšie firmy zamerané na informačno-komunikačné technológie sa viac usilujú o výskum a o vývoj a viac investujú do elektroniky, komponentov a komunikačných technológií.

Sektor informačných technológií je podľa klasifikácie Dow Jones rozdelený do piatich podsektorov: hardvér, softvér, komunikačné technológie, informačno-technologické služby,

polovodiče. Podľa klasifikácie OECD⁶ zahŕňa päť oblastí. Sú to: telekomunikačné zariadenia, počítače a príbuzné zariadenia, elektronické súčiastky, audio a video zariadenia, ostatné informačno-komunikačné zariadenia.

V roku 2006 bol vo svete zaznamenaný nárast v sektore o 6 percent, pričom nárast v krajinách OECD⁷ bol oveľa vyrovnanejší než v čase vydania správ Vyhladky 2004, keď sa Spojené štáty snažili pozdvihnúť z náhleho poklesu. Vďaka lepšiemu makroekonomickému výkonu sa v súčasnosti zvýšilo celkové investovanie v rámci krajín OECD a informačno-komunikačné technológie patria medzi oblasti, do ktorých sa významnou mierou a viac investuje. Niektoré segmenty sú veľmi dynamické napríklad, investície do segmentov spojených s internetom, prenosné a zákaznicke aplikácie, s veľkým podielom rizikového kapitálu a kde aktivity spojené so spájaním sa a s nadobúdaním sú tiež bohaté.

Investície rástli oveľa rýchlejšie v ekonomikách, ktoré ešte nepatria do OECD. Výdaje OECD boli 4,2 percent a podiel OECD na svetovom trhu poklesol z 89 percent v roku 2000 na 83 percent v roku 2006. Investície Číny sa v roku 2005 odhadujú na 118 miliárd USD, po 22 percentnom ročnom náraste od roku 2000. Okrem Číny ešte deväť krajín, ktoré nie sú členmi OECD zaznamenali v období 2000-2005 vyššiu mieru nárastu investícií, vrátane Ruska (25 % ročne) a Indie (23 %). Indonézia, Južná Afrika a krajiny východnej Európy, ktoré sú členmi OECD, tvorili ďalšiu skupinu rýchlo sa rozvíjajúcich krajín.

Keďže mnohé výrobky informačno-komunikačných technológií sa stali komoditami, veľmi rýchly nárast sa obmedzil na nové a malé segmenty výrobkov a služieb a na nové trhy. Otvorené zdroje („Linux efekt“), priamo internetom poskytované informačné služby („Google efekt) a nové digitálne produkty taktiež ponúkajú prelomové spôsoby na vývoj a dodávku technológií. Najlepšie firmy sa rýchlo zotavili a v súčasnosti zaznamenávajú o 20 percent vyššie príjmy ako v roku 2000. Zisky silne vzrástli po prudkom poklese príjmov a veľkých stratách v období 2001-2002. Avšak ich zamestnanosť je vždy stabilná. Výrobcovia vybavenia z iných oblastí Ázie sa rýchlo dostali do povedomia, keď japonské elektronické konglomeráty poklesli v hodnoteniach príjmov. Firmy z Čína a Indie hrajú veľmi dôležitú úlohu pokiaľ ide o výrobky a informačné služby.

Ďalší trend, ktorý sa v budúcnosti predpokladá, je zvyšovanie počtu ľudí, ktorí zbohatli v sektore informačných technológií. V roku 2006 sa do rebríčka 400 najbohatších Američanov vydaného renomovaným magazínom Forbes⁸ dostalo do prvej pätnástky sedem ľudí zo sektoru informačných technológií, o dvoch viac ako predošlý rok. Najbohatším Američanom je tradične Bill Gates, s 53 miliardami dolárov.

Podľa Správy o informačnej spoločnosti z roku 2005⁹, ktorú uverejňuje UNCTAD, sa od roku 1996 export produktov z oblasti sektora informačných technológií zdvojnásobil /graf č.1/. V období rokov 1996 – 2003 sa obchod s tovarovými statkami zvýšil o 60 percent, obchod s tovarmi spadajúcimi do sektora informačných technológií až o 100 percent. V hodnotovom vyjadrení v roku 2003 predstavoval 1,1 bilióna USD.

⁶ Information and Communications Technologies OECD Information Technology Outlook: 2006 Edition

⁷ Information and Communications Technologies OECD Information Technology Outlook: 2006 Edition

⁸ <http://www.forbes.com/lists/2006/10/D664.html>, 13. 11. 2006

⁹ <http://www.oecd.org/dataoecd/27/59/37487604.pdf>

Graf č.1 Vývoj exportu IKT tovarov vo svete v období rokov 1996 – 2003 v %

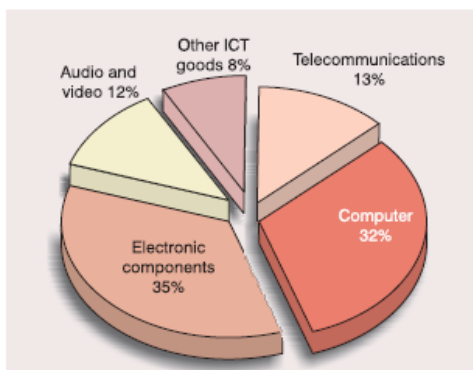

Zdroj: Information Economy Report 2005, UNCTAD

Správa z roku 2005 svojimi informáciami pokrýva obdobie rokov 1996 – 2003. V Správa o informačnej spoločnosti z roku 2006 už možno získať iné kategórie údajov. Za všetky kategórie výrobkov najväčší podiel na exporte zastávajú Spojené štáty americké, nasledované Čínou s 11 percentným podielom, ktorý o 2 percentá prevyšuje podiel japonského exportu na celkovom exporte. Krajiny Ázie zastávajú nasledujúce miesta - Hong Kong SAR so 7 percentami a Singapur so 6 percentami a svetovom exporte. Európska krajina sa v rebríčku umiestnila až na 10. mieste, a to Holandsko. Dve tretiny exportu predstavujú elektronické súčiastky a počítače. Rastúcu tendenciu zaznamenávajú telekomunikačné zariadenia. Podľa klasifikácie OECD, audio a video zariadenia tvoria 12 percent. Z regionálneho hľadiska, krajiny Latinskej Ameriky sa zaoberajú exportom počítačov (37 %). Prvé miesto v exporte telekomunikačných zariadení zastáva Kórea. Dominantné postavenie v oblasti exportu počítačov má Čína, nasleduje USA a Holandsko, v oblasti elektronických komponentov opäť USA, audio a video produkuje v najväčšom počte Čína.

Podiel jednotlivých tovarových skupín na importe je totožný s podielom na exporte (graf. č.2) V importe 58,5 percentný podiel na trhu zastávajú rozvinuté krajiny s medziročným rastom 11 percent v rokoch 2002 – 2003. Rozvíjajúce sa krajiny tvoria 40,9 percentný podiel na trhu. Krajiny juhovýchodnej Európy a SNŠ predstavujú len necelé 1 percento. Podľa jednotlivých regiónov najväčšie importné toky smerujú do Ázie, Európy a Severnej Ameriky. Obdobne ako aj v exporte aj importe prvé miesto zastávajú Spojené štáty americké, druhé miesto Čína. Medziročný nárast Číny v importe predstavoval až 40 percent. Za Čínou nasleduje Hong Kong so 7 percentami, s rovnakým percentuálnym zastúpením sa prezentuje aj európska krajina -Nemecko.

Graf č. 2 Podiel jednotlivých tovarových skupín na importe v %

Zdroj: Information Economy Report 2005, UNCTAD

Najväčšími importérmi telekomunikačných zariadení sú africké krajiny (37 %), elektronické súčiastky sú predmetom záujmu krajín Latinskej Ameriky (40 %). Z regionálneho hľadiska, prvé miesto v importe počítačov, audio a video zariadení, telekomunikačných zariadení patrí USA. Najväčším importérom telekomunikačných zariadení je Čína.

V roku 2004 toky priamych zahraničných investícií vo svete vzrástli, zotavili sa z hlbokého poklesu v rokoch 2002 a 2003 a v roku 2005 narástli ešte viac a ich vyhladky na rok 2006 boli vo všeobecnosti pozitívne. Spájania a nadobúdania sú hlavnými komponentmi priamych zahraničných investícií, ktoré tiež zaznamenali prudký nárast: hodnota medzinárodných obchodov, ktoré boli zamerané na sektor informačno-komunikačných technológií, vzrástla o 47 percent v roku 2005 a asi 20 percent zo všetkých medzinárodných aktivít týkajúcich sa spájania a nadobúdania bolo zameraných na sektor informačno-komunikačné technológií. V prvej polovici roku 2006 došlo k intenzívnemu nárastu aktivít týkajúcich sa spájania a nadobúdania, ide o najsilnejší nárast vyjadrený v súčasných dolároch od náhleho vzostupu dot.com.

Podľa PriceWaterHouseCoopers¹⁰ v roku 2005 bol počet fúzií a akvizícií v oblasti technológií 589, v celkovej hodnote 97, 4 mld. USD, čo oproti predchádzajúcemu roku predstavuje 29 % nárast. Najvýznamnejšími transakciami, ktoré boli uskutočnené v danom období boli:

- SunGard Data Systems Inc, USA – Investor Group, USA
- PeopleSoft Inc, USA – Oracle Corp, USA
- Veritas Software Corp, USA – Symantec Corp, USA
- Amadeus Global Travel Distribution, Spain – Investor Group, Spain
- Softbank Corp, Japan – Investor Group
- Skype Technologies, Luxembourg – eBay Inc, USA

Takmer 95 % transakcií dosahovalo hodnotu v rozmedzí 10 až 500 miliónov USD. Zaznamenal sa aj trend zvyšovania počtu akvizícií s hodnotou nad 1 miliardu. Z hľadiska hodnoty a počtu najviac akvizícií sa uskutočnilo v oblasti softvéru a informačno-technologických služieb, za nimi nasledoval hardvér, polovodiče a elektronika. V oblasti e- biznis sa uskutočnilo najmenej akvizícií, čo do počtu aj hodnoty. Za rok 2006 možno spomenúť akvizíciu Google a YouToube za 1,65 mld. USD.

4 Globálne trendy v informačno-technologickom sektore

- *Globálna reštrukturalizácia poskytovaných služieb*

Rýchle technologické inovácie v informačno-komunikačné technológiách zvýšili obchodovateľnosť so službami a umožnili, že je možné na diaľku poskytovať služby cez IKT, ktoré si nevyžadujú priamy kontakt. Hoci krajiny OECD zaznamenávajú najviac aktivít v oblasti služieb a v obchode so službami, veľký nárast bol zaznamenaný aj v mnohých krajinách, ktoré nepatria do OECD. Export Indie a Číny už predstavuje 6,5 percenta zo všetkých exportov a takmer 5 percent z importov počítačov a informačných služieb a iných obchodných služieb. Niektoré krajiny východnej Európy a niektoré pobaltské krajiny tiež zvýšili svoj podiel dodávkach služieb cez informačno-komunikačné technológie a častokrát sa rýchlejšie rozvíjajú.

Krajiny, ktoré budujú medzinárodnú dodávku svojich služieb tiež aktívne vyvíjajú stratégie na zlepšenie domácich schopností a konkurencieschopnosti dodávateľov svojich

¹⁰ Corporate Finance, Insights Technology Sector 2006, PriceWaterHouseCoopers

informačných a softvérových služieb. Firmy a krajiny, ktoré rozvíjajú medzinárodné aktivity týkajúce sa zaobstarávania služieb, sú si vedomé, že ich budúci rozvoj a nárast závisí od kvality dodaných služieb a napríklad veľká pozornosť sa venuje zachovaniu bezpečnosti a dôvernosti informácií. Nakoniec mnohé krajiny OECD sa museli prispôbiť medzinárodným princípom týkajúcim sa zaobstarávania, ktoré sú súčasťou všeobecnejších regulačných politík.

- *Čína: významný konkurent a hybná sila rastu*

Čína sa rozvinula veľmi rýchlo vďaka zahraničným firmám pôsobiacim v oblasti informačno-komunikačných technológií alebo subdodávateľom, ktorých finálne výrobky sú montované v Číne. Ide o odlišnú stratégiu v porovnaní s inými dôležitými ázijskými výrobcami výrobkov v oblasti informačno-komunikačných technológií. V roku 2004 ako najväčší exportér výrobkov informačných technológií predbehla Spojené štáty a jej export v tejto oblasti stále na začiatku roku 2006 silnel. Z Číny sa najviac vyvážajú počítače a s nimi súvisiace zariadenia, ktoré do veľkej miery čoraz viac a viac závisia od importov elektronických komponentov z iných ázijských krajín. Výsledkom investícií v oblasti informačno-komunikačných technológií orientovaných na export a rýchleho rastu čínskeho domáceho obchodu je vyšší prísun externých investícií do regiónu. V roku 2005 prísun priamych zahraničných investícií na informačno-komunikačné technológie do Číny bol asi 21 miliárd USD. Pridaná hodnota na zamestnanca pobočiek zahraničných firiem v sektore neustále rastie a technicky komplexnejšie aktivity, ako je dizajn a testovanie, výskum a vývoj, sa vo väčšej miere presúvajú do Číny. Napriek tomuto rýchlemu rastu jej schopností, čínsky priemysel v oblasti informačno-komunikačné technológie sa musí preorientovať a zmeniť výrobu založenú na nízkych nákladoch na výrobu, ktorá prinesie výrobkom a službám vyššiu pridanú hodnotu.

Čínsky trh v oblasti informačno-komunikačných technológií je šiestym najväčším a je asi dvakrát väčší ako indický, ale v roku 2005 stále predstavoval asi iba jednu desatinu trhu Spojených štátov. Na konci roku 2005 mala Čína 64,3 miliónov užívateľov širokopásmových technológií a 111 miliónov užívateľov internetu. Vo viac ako v polovici a niekedy aj v troch štvrtinách čínskych firiem, ktoré sa zúčastnili na prieskume, využívanie internetu a e-obchodu rýchlo vzrástlo. Aj napriek tomu iba asi 4 percentá čínskej populácie patrí medzi užívateľov širokopásmových technológií, a iba 8 percent medzi užívateľov internetu, a e-obchod je tiež porovnateľne menej rozvinutý než v krajinách OECD a zostáva značný rozdiel medzi mestskými oblasťami, ktoré majú prístup k digitálnym technológiám a vidieckymi oblasťami, ktoré ho nemajú.

- *Zručnosti v oblasti informačných technológií*

Zručnosti v danej oblasti sa stále častejšie vyžadujú na pracovisku. Špecialisti na informačno-komunikačné technológie tvoria až 5 percent zo všetkých zamestnaní a asi v 20 percent prípadov zamestnanci využívajú informačné technológie. Definície pracovného miesta špecialistu na informačno-komunikačné technológie sa rozvíjajú a vyžadujú si kombinácie niektorých zručností špecialistov na informačné technológie a iných zručností, napríklad z oblasti biznisu alebo marketingu. Základné zručnosti sa často nadobúdajú „prirodzene“ s rozširovaním informačných technológií a ich využívaním v školách a na pracovisku. Mnohé služby, ktoré sa poskytujú na diaľku, sa môžu poskytovať kdekoľvek. Z analýzy vyplýva, že až v 20 percentách zamestnaní sa úlohy potenciálne vykonávajú na diaľku. To neznamená, že tieto zamestnania budú nevyhnutne vykonávané na diaľku, ale že asi v 20 percentách všetkých zamestnaní sa vykonávajú úlohy a funkcie, ktoré môžu byť potenciálne vykonané z akejkoľvek geografickej oblasti. Globalizácia služieb, ktorú umožňujú informačno-komunikačné technológie, znamená pre tieto krajiny prínos pracovných miest.

- *Novovznikajúce technologické aplikácie*

Mnohé nové aplikácie v oblasti informačných technológií majú značný potenciál a môžu mať veľký ekonomický a sociálny vplyv a zároveň môžu zohrávať základnú úlohu pri prepájaní a konvergencii rôznych technológií. Medzi tieto novovznikajúce technológie patria všadeprítomné siete, ktoré umožňujú sledovať osoby a predmety v reálnom čase, technológie zamerané na prevenciu a upozorňovanie na prírodné katastrofy, konvergencia nanotechnológie, biotechnológie a informačných technológií, napríklad neurotechnológia využíva elektronické aplikácie a inžinierske poznatky na skúmanie ľudského nervového systému.

Keďže krajiny OECD dosiahli vysoký stupeň prístupu k informačno-komunikačným technológiám, základných zručností a obsahu, pozornosť sa presunula na prehĺbenie týchto úspechov cez širokopásmové technológie, vyvinutejšie zručnosti a sofistikovanejší obsah. Zároveň kladú dôraz aj na výskum, vývoj a inovácie v oblasti informačno-komunikačných technológií, ich rozšírenie do podnikov a väčšiu konkurencieschopnosť na tomto trhu.

Predpokladá sa, že v budúcnosti bude naďalej pokračovať boj o ovládnutie internetu medzi veľkou päťkou – MSN, Yahoo!, eBay, Google a AOL. Odmena je veľká – v roku 2006 dosiahla svetová internetová populácia podľa Computer Industry Almanach 1,21 mld. ľudí, čo v porovnaní s 1,07 mld. v roku 2005 predstavuje značný nárast. Vyšší štandard bezpečnosti údajov, flexibilné systémy platby a dodávky, ako aj premyslený manažment vzťahov so zákazníkmi budú na nákup cez internet podnecovať čoraz viac ľudí. Forrester Research očakáva, že internetový maloobchodný predaj v Amerike vrátane internetových aukcií sa bude až do roku 2010 zvyšovať o 14 percent ročne na úroveň 329 mld. USD, čo je 7 percent z celkového objemu maloobchodného predaja. „Mikroobchod“ – predaj tovaru s cenou nižšou ako 5 USD – dosiahne do roku 2010 sumu 30 mld. USD. Pritom ho budú poháňať nové mikroplatobné systémy, ktoré neúčtujú províziu pri každej transakcii. Predpokladá sa, že trh s tzv. internetovým analytickým softvérom dosiahne do roku 2008 hodnotu 400 mil. USD.

ZÁVER

Kľúčovými faktormi informačnej spoločnosti sú rýchlosť informácií, konkurencieschopnosť riadenia a kvalita. Konkurencieschopnosť a výkonnosť jednotlivých ekonomík vyspelých krajín je založená na stupni informatizácie, na množstve informácií, znalostí a ľudského intelektu obsiahnutého v produkcii týchto ekonomík. Úspešnou ekonomikou môže byť iba taká trhová ekonomika, ktorá dokáže produkovať takú produkciu, ktorá obsahuje maximum informácií, maximum ľudského intelektu stelesneného v jednotlivých produktoch.

- Krajiny OECD dosahujú vysoký stupeň rozvoja v informačno-technologickom sektore, no dôležitým fenoménom sú Čína a India, ktoré sa rozvíjajú veľmi rýchlo vďaka zahraničným firmám v oblasti informačno-komunikačných technológií, alebo dodávateľom, ktorých finálne výrobky sú tu montované. Pridaná hodnota na zamestnanca pobočiek v sektore neustále rastie a technicky komplexnejšie aktivity, ako je dizajn a testovanie, výskum a vývoj sa vo väčšine prípadov presúvajú do týchto štátov.

- Globálne trendy, ktoré možno sledovať v sledovanom sektore sú: globálna reštrukturalizácia poskytovaných služieb, Čína: významný konkurent a hybná sila rastu, zručnosti v oblasti informačných technológií, novovznikajúce technologické aplikácie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BALÁŽ, P – VERČEK, P.: *Globalizácia a nová ekonomika*. Bratislava: Sprint vfra, 2002. 175 s. ISBN 80-89085-06-7
2. COYLE, J.: *Internet Resources and Services for International Marketing and Advertising*, Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2002, ISBN:1-57356-407-9
3. LÉVY, P.: *Kyberkultura*. Zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu Nové technológie: Kultúrná spolupráca a komunikácia". Praha : Karolinum, 2000. 229 s.
4. LIPKOVÁ, E.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint 2002
5. MASUDA, Y.: *Managing in the Information Society*. Oxford : Basil Blackwell, 1990,
6. MENBERE WORKIE TIRUNEH a kol.: *Vplyv informačných technológií na ekonomický rast a zamestnanosť: teoretické a empirické pohľady*. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky Slovenskej akadémie vied, 2004. 91 s. ISBN 80-7144-141-4
7. PULLMANOVÁ, T. – SVOBODOVÁ, V.: *Transfer technológie a poznatkov ako faktor globálneho rozvoja*. Nová ekonomika, č. 3, 2004, s.198-203
8. ROSENBERG, M.: *Vývojové tendencie svetového hospodárstva*. Bratislava: Ekonóm, 2004. 409 s. ISBN 80-225-1783-6
9. SVATÝ, F. - JEMALA, M.: *Inovačná aktivita technológií a jej hodnotenie v prostredí znalostnej ekonomiky*. Bratislava: Ekonóm, 2006. 95 s. ISBN 80-225-2198-1
10. TOFFLER, A.: *Utváranie novej civilizácie*. Politika Tretej vlny. Bratislava : Open Windows, 1996
11. ZORKÓCIOVÁ, O. – ŠKORVAGOVÁ, S.: *Priemyselná politika SR ako súčasť priemyselnej politiky EÚ, vyhodnotenie prvých výsledkov priemyslu po pristúpení SR do EÚ*. Nová ekonomika, č. 1, 2006, s. 111-119
12. Information and Communications Technologies OECD Information Technology Outlook: 2006 Edition
13. Information Economy Report 2005, UNCTAD
14. Corporate Finance, Insights Technology Sector 2006, PriceWaterHouseCoopers
15. <http://www.digirevue.sk>
16. <http://www.telecom.gov.sk>
17. <http://www.glocom.ac>.
18. http://www.anderson.ucla.edu/faculty/sebastian.edwards/NewEco_Edwards_new1.pdf
19. <http://www.oecd.org>
20. <http://www.forbes.com>

KONTAKT

RNDr. Jana Pásztorová, PhD.
Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita
e-mail: pasztoro@euba.sk

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/2638/05 (140)

PREHLADY

О некоторых международно-правовых проблемах обеспечения исполнения международных договоров

С.В. Шульга

ABSTRAKT

V súčasnosti vzniklo niekoľko problematických otázok spojených s medzinárodno-právnym zabezpečením vykonávania medzinárodných dohôd.

Niektoré z týchto otázok sú objektívneho charakteru, vzniknuté nedostatočne efektívnymi metódami právnej regulácie medzinárodných vzťahov, hlavne v oblasti medzinárodných dohôd. Niektoré významné medzinárodné dohody, na ktorých závisí existencia takých inštitútov ako zodpovednosť, sukcesia, rôzne formy spolupráce, vstupujú do platnosti a začínajú fungovať iba pre to, aby sa dosiahol stanovený počet účastníkov tej ktorej dohody. Toto môže byť spôsobené zámernou činnosťou tých účastníkov dohody, ktorí nechcú dosiahnuť naplnenie cieľov danej dohody.

Niektorí účastníci dohôd využívajú inštitút anulovania medzinárodných dohôd s cieľom nedopustiť ich naplnenie zo strany ostatných účastníkov, pretože naplnenie dohody nie je možné v prípade, že s tým nesúhlasia všetky strany dohody. Anulovania sa prejavujú predovšetkým v procese plnenia bilaterálnych medzinárodných dohôd.

Je známe, že medzinárodné dohody, ktoré sa uzatvárajú za podmienky ad referendum, môžu vstúpiť do štádia napĺňania len po ratifikácii vyššími zákonodarnými orgánmi členských štátov. Právne vzťahy, ktoré vznikajú pri ratifikácii medzinárodných dohôd, sa väčšinou upravujú podľa noriem vnútorného práva, čo spôsobuje rôzny výklad účastníkov dohody pri riešení problémov.

Okrem toho existuje problém zmluvných vzťahov, ktoré vznikajú v rámci medzinárodných organizácií. V doktríne medzinárodného práva sa tieto normy nazývajú ako tzv. „soft law“. Súhrn noriem, ktoré regulujú vzťahy medzinárodných organizácií s ostatnými subjektmi medzinárodného práva, sa nazýva „hard law“. V súvislosti s tým vzniká problém vzájomného vzťahu zmluvných povinností medzi medzinárodnými organizáciami a ich členmi ako aj ďalšími subjektmi medzinárodného práva.

Tento príspevok sa nesnaží o vyčerpávajúcu analýzu medzinárodných zmluvno-právných otázok, je však zameraný na objasnenie a pokus o riešenie niektorých týchto otázok.

ABSTRACT

В настоящее время возникло несколько серьезных проблем связанных с международно-правовым обеспечением исполнения международных договоров.

Некоторые из этих проблем носят объективный характер, порожденный недостаточно эффективными методами правового регулирования международных отношений, и, прежде всего, договорных. Так, некоторые особо важные международные договоры, от которых зависит существование таких институтов как ответственность, правопреемство, различные формы сотрудничества, вступают в силу и начинают действовать только по достижению количества их участников определенного числа. Это может быть вызвано умышленными действиями тех его участников, которые не хотят исполнения данного договора в той или иной его части.

Некоторые участники договорных отношений используют институт аннуляции международного договора в своих целях недопущения исполнения его в полном объеме оставшимися сторонами договора, т.к. иногда такое исполнение невозможно без аннулировавших его субъектов. Наиболее полно это проявляется в процессе исполнения двусторонних международных договоров.

Известно, что международные договоры, заключенные на условиях *ad referendum*, могут вступить в стадию своего исполнения только после их ратификации высшими законодательными органами государств - участников. Правоотношения, возникающие в связи с ратификацией международных договоров, в большей степени регулируются нормами внутригосударственного права, что порождает различный подход участников договорных отношений к разрешению подобной проблемы.

Также существует проблема договорных отношений, возникающих внутри международных организаций. В доктрине международного права такие нормы получили название “soft law”. Совокупность договорных норм, регулирующих отношения международных организаций с другими субъектами международного права называется “hard law”. В связи с этим возникает существенная проблема соотношения договорных обязательств международной организации со своими членами и иными субъектами международного права.

Практике международных отношений известны случаи не единообразного использования договорного института эстоппеля, когда субъект международного права, формально пропустив свое право обжаловать то или иное решение, пытается воспользоваться этим правом вновь, тогда как реальных оснований к этому не имеется. Данная статья, не претендуя на исчерпывающий анализ международных договорно-правовых проблем, тем не менее, нацелена на выявление и попытку разрешения некоторых из них.

1 Международный договор – источник международного права

Международный договор уже давно стал объективно наиболее эффективным правовым механизмом регулирования международных отношений.

Однако, на ранних этапах исторического развития человечества и в более поздние периоды наряду с договором большое значение для регламентации международных отношений имел, и остается до сих пор, международный обычай, традиционно являющийся одним из важнейших источников таких отраслей международного публичного права, как, дипломатическое, консульское, морское, воздушное, космическое и многих других.

Тем не менее, дальнейшая верификация международных отношений, интенсификация международного сотрудничества в различных сферах функционирования современной цивилизации, появление большого количества наукоемких проектов, представляющих публичный интерес и направленных на развитие высоких технологий, технически обеспеченная возможность частых встреч глав государств и международных организаций между собой во время официальных визитов, на международных конференциях, а также на других протокольных мероприятиях, возникновение новых потенциальных объектов договорных отношений, способствовали приданию международному договору особого значения для упорядочения спонтанно возросшего и структурно усложнившегося объема международных правоотношений, требующих более предметного, детального и совершенного правового регулирования.

Именно поэтому договор опередил обычай в первенстве за влияние на международные отношения и занял ведущее место среди источников международного права.

В науке международного права и среди практикующих юристов-международников периодически возникают споры о преимуществах и недостатках договора и обычая в их компаративистском анализе.¹

Без всякого сомнения, оба рассматриваемых источника международного права дополняют друг друга и успешно взаимодействуют в целях достижения наиболее полного и всестороннего регламентирующего правового воздействия на современные международные отношения.

Однако, целью настоящей публикации не является расширение представления о том, чем выгодно отличается договор от обычая, хотя, неоспоримо то, что, например, договорные нормы более конкретно и четко, чем обычные, закрепляют права и обязанности участников договора, имеется нормативно отрегулированная процедура заключения и исполнения договора, его прекращение возможно только при определенных правом обстоятельствах, в рамках подавляющего большинства действовавших и действующих ныне договоров созданы и функционируют органы по контролю за их исполнением, что обеспечивает дополнительные правовые гарантии надлежащего поведения субъектов договорных отношений и т.д.

Своей задачей автор статьи считает формулировку, обсуждение и попытку разрешения проблемы международно-правового обеспечения исполнения международных договоров, как главного, доминирующего и, в настоящее время, в силу вышеизложенных причин, право образующего источника международного права в целом, включая не только международные публично-правовые, но и международные частноправовые институты этой правовой системы.

Действительно, недостаточно соблюсти все юридические формальности и заключить договор, пусть даже и важнейший, с точки зрения объективных общецивилизационных ценностей. Куда как важнее выработать правовые средства и способы, в силу реализации которых участники договорных правоотношений были бы правомерно и во всеобщее благо принуждены исполнить заключенное соглашение полно, всесторонне и надлежащим образом.

Это тем более важно, потому, что, как уже было отмечено, количественно международных договорно-правовых отношений существенно больше, чем отношений, находящихся под регулятивным воздействием международного обычая.

При данных обстоятельствах, договор может рассматриваться как реальный фактор обеспечения международного правопорядка, миропорядка.

Невозможно определить исчерпывающий круг проблем обеспечения исполнения международных договоров, наличие которых во многом не позволяет всемерно воплотить в жизнь те благородные принципы, которые закреплены в ст. 2 Устава Организации Объединенных Наций 1945 г., а также в Заключительном Акте Совещания по Безопасности и Сотрудничеству в Европе 1975 г. и которые в сжатой форме выражают основное социальное общегуманитарное предназначение международного права.

2 Право международных договоров

Как известно, в системе международного публичного права существует самостоятельная отрасль – право международных договоров, которая представляет совокупность международно-правовых норм, регулирующих международные

¹ См. более подробно: Даниленко Г.М. «Обычай в современном международном праве», М.: Наука, 1988;

Черниченко С.В. «Международное право: современные теоретические проблемы», М.: НИМП, 1993. и др.

отношения, возникающие в связи и по поводу заключения, исполнения и прекращения международных договоров.

Основными универсальными кодифицирующими источниками данной отрасли, по мимо других, являются Венские Конвенции 1969 и 1986 гг., соответственно, «О праве международных договоров» и «О праве международных договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями». Обе конвенции являются как бы двумя частями единого документа, которые среди ученых и практиков заслуженно получили название «договоров о договорах». Указанные конвенции подробно регулируют все аспекты правоотношений, которые могут возникнуть в связи с существованием договоров и их исполнением.²

В частности, конвенции предусматривают возможные варианты поведения субъектов международных договорных отношений, допустимые, в том числе, и при переходе от стадии заключения договоров к стадии их исполнения, а также во время их прекращения.

Так, нормативные положения конвенций предусматривают различные юридические последствия, вызываемые, в частности, формами заключения договоров и видами их подписания. По общему правилу, международные договоры вступают в силу либо немедленно после подписания их главами государств и иных субъектов международного права, главами правительств, министрами иностранных дел, а также другими уполномоченными на то лицами, или в сроки, указанные в самих договорах. Кроме того, международное договорное право предусматривает вступление договоров в силу в иные сроки.

Наиболее распространенным случаем является ситуация, которая возникает при подписании международных договоров на условиях *ad referendum*. При данных обстоятельствах, договор вступает в юридическую силу только после того, как высший законодательный представительный орган государства, международная организация или иной субъект международного права подтвердит обязательность для себя нормативных положений этого договора. Такая процедура именуется ратификацией договора в государствах и подтверждением официального участия в договоре в международных организациях, а также в других субъектах международного права.³

Статья 14 Венской Конвенции 1969 года «О праве международных договоров» предусматривает ратификацию подписанных соглашений, если это определяется характером и содержанием, а также правовым статусом международного договора, если о ратификации договора условились его участники, тогда когда они об этом дополнительно договорились и в том случае, если ратификация международного договора предусмотрена внутригосударственным законодательством государства-участника, в связи с чем, на то уполномочен представляющий его интересы гражданин.

Статья 106 главы V раздела I Конституции Российской Федерации 1993 года, а также Федеральный закон Российской Федерации «О международных договорах Российской Федерации» 1995 года обязывает Российскую Федерацию в лице ее органов государственной власти и должностных лиц, по общему правилу, ратифицировать те международные договоры, которые заключены государством по поводу:

- установления и изменения конфигурации государственной границы России;

² См. более подробно: «Договор: правовые и экономические аспекты», Сборник научных трудов Международного института экономики и права, предыдущие издания, статьи и научные сообщения, посвященные международно-правовой договорной тематике.

³ См. более подробно: Курс международного права, М.: Госюриздат, 1990, Талалаев А.Н. «Право международных договоров: договоры с участием международных организаций» М.: Юр. литература, 1989. Лукашук И.И. «Стороны в международных договорах» М.: Юр. литература, 1966.

- правового статуса и полномочий России в отношении ее континентального шельфа, прилегающей зоны, исключительной экономической зоны;
- решения вопросов обороноспособности России, повышения или понижения уровня ее вооруженности;
- реализации Россией основного принципа всеобщего и полного разоружения;
- объявления войны;
- заключения мирных соглашений;
- обязательств по обеспечению коллективной самообороны и всех видов безопасности;
- вызываемых исполнением международных договоров изменений во внутригосударственном законодательстве и в целом в российской правовой системе;
- изменения правового статуса личности на территории России и российских граждан за рубежом;
- полного или частичного несоответствия внутригосударственного законодательства России международному договору на момент его подписания.

Международное право и действующее российское внутригосударственное законодательство факультативно допускают рассмотрение вопроса о ратификации также и международных договоров, не относящихся к вышеупомянутым, в случае возникновения заинтересованности в этом Российской Федерации, как по объективным, так и по субъективным причинам.

Кроме того, исходя из современной геополитической ситуации, состояния международных отношений и положения России в мире, следует что объективной и целесообразной ратификации следует подвергнуть те договоры, которые возможно могут быть заключены Российской Федерацией в связи с ее участием в различных и разноплановых межгосударственных и, в широком смысле слова, международных интеграционных союзах, объединениях, международных организациях универсального, регионального, субрегионального или межрегионального характера, в том числе и с потенциальным делегированием суверенных полномочий России этим объединениям. По смыслу ст. 79 главы III раздела I Конституции Российской Федерации, государство может стать субъектом конфедеративного и, даже, федеративного государства, участие в котором будет оформлено в договорном порядке, иметь для России крайне важное значение и объективно последует процедура ратификации такого договора (договоров).

Таким образом, договоры-субъекты ратификационного процесса должны восприниматься в расширительном толковании смысла и духа ст.14 Венской Конвенции 1969 года, ст. 106 Конституции России 1993 года и Федерального закона России «О международных договорах Российской Федерации» 1995 года.

Ст. 16 Венской Конвенции 1969 года не устанавливает сроков ратификации международных договоров высшими законодательными представительными органами государств. Таким же образом, не установлены соответствующие сроки и конституционным законодательством Российской Федерации.

Более того, указанная международно-правовая норма обязывает государства «воздерживаться от совершения действий, лишающих договор его цели и смысла»⁴, в том случае, если договор подписан на условиях *ad referendum* в период между фактическим его подписанием и его ратификацией.

⁴ См. более подробно: Полный текст Венской Конвенции «О праве международных договоров» Киев 1974 г. Изда-во: научно-кодификационной группы факу-та МО и МП КГУ им. Т.Г. Шевченко.

Исходя из этого, в этих ситуациях, любое государство не имеет права совершать действия, направленные на исполнение договора в основной его части, а может ограничиваться только осуществлением подготовительных к исполнению договора мероприятий.

Таким образом, по установленному законодательством России законодательному процессу, международный договор, внесенный на ратификацию в Государственную Думу, может там находиться неограниченное количество времени и, в итоге, может вообще не быть ратифицированным. Но, даже если предположить, что Государственная Дума все же ратифицирует его, издаст ратификационную грамоту, отправит ее депозитарию договора и выполнит все иные юридические формальности, связанные с его ратификацией, Совет Федерации и Президент Российской Федерации могут не согласиться с решением, принятым Государственной Думой, а поэтому Федеральный закон России о ратификации этого международного договора не будет одобрен Советом Федерации, не подписан и не опубликован Президентом страны. Следовательно, подписание данного договора не будет иметь для Российской Федерации никаких юридических последствий.

Может возникнуть и еще одна ситуация, порождающая известные юридические последствия. Предположим, Государственная Дума склоняется к принятию решения о ратификации международного договора, но, по некоторым причинам, сомневается в правовой пользе его выполнения для государства. Для разрешения возникшей правовой коллизии Государственная Дума на основании статей 106, 125 Конституции Российской Федерации направляет его в Конституционный суд Российской Федерации для разрешения дела о соответствии этого договора основному закону этого государства и после получения решения Суда о несоответствии государственным интересам и законодательству России тех действий, которые необходимы для исполнения рассматриваемого договора, отказывает в его ратификации.

В это же время другие государства-участники этого международного договора, в силу своего государственного суверенитета, могут его ратифицировать безотносительно решения России по этому вопросу. При данных обстоятельствах может возникнуть такое положение, при котором будет оказано негативное влияние на дальнейшее поступательное прогрессивное развитие всего комплекса международных отношений и международного права, как основного их правового регулятора. Помимо этого, в двух и многосторонних правоотношениях между субъектами международного права могут возникнуть определенные затруднения и привести к их ухудшению, что не будет способствовать выполнению международным правом своего социального предназначения.

В качестве примера можно привести российско-американский «Договор об ограничении стратегических наступательных вооружений» (СНВ - 2), который был подписан в 1993 году, в том же году ратифицирован Конгрессом Соединенных Штатов Америки, а Федеральным Собранием России он был ратифицирован лишь в 2001 году, что вызвало резкое «похолодание» российско-американских отношений в целом. Справедливости ради необходимо отметить, что, не анализируя подробности, у России были объективные причины его не ратифицировать как договор, снижающий уровень обороноспособности страны.

Вышеописанное объективно представляет собою серьезную проблему правового обеспечения исполнения подобного рода международных договоров.

3 – способ присоединения к международному договору

Следующей проблемой, которая периодически может объективно требовать своего разрешения участниками международных договорных правоотношений, является присоединение к действующему договору третьих лиц, заявляющих оговорку.

Теория и практика международного права определяют оговорку как явно выраженную форму заявления присоединяющейся к исполняемому договору стороны о необязательности для себя определенной группы международно-правовых норм, содержащихся в договоре, к которому присоединяется заявляющая оговорку сторона, умышленно ограничивая свою международную правосубъектность в сфере международно-правовых отношений, порожденных существованием этого договора.

Как правило, содержание заявляемой оговорки определяется состоянием внутригосударственного законодательства, присоединяющейся стороны, а также ее правовыми характеристиками.

В качестве примера можно привести присоединение Финляндии к договору 1952 года об образовании Северного Совета – субрегионального межгосударственного объединения Швеции, Норвегии, Дании и Исландии. Финляндия, будучи с 1947 года постоянно нейтральным государством, присоединившись к Северному Совету 1955 году, официально заявила оговорку о неучастии страны в обсуждении военно-политического блока вопросов, ограничив свою деятельность в рамках Северного Совета решением социально-экономических, экологических, этнографических и схожих с ними вопросов. Данная оговорка логически происходила от правового статуса Финляндии, до сих пор осуществляющей политику государственного нейтралитета.

Другим примером заявления оговорки, содержание которой диктовалось состоянием внутригосударственного законодательства, присоединяющейся стороны, явилась оговорка, заявленная Союзом Советских Социалистических Республик при вступлении в 1990 году на его территории в силу Венской Конвенции 1980 года «О международных договорах купли-продажи товаров». В том году СССР заявил оговорку о том, что международные договоры купли-продажи, заключенные в устной форме и с участием советских контрагентов, на территории СССР и за его пределами в рамках их исполнения, признаются юридически недействительными, их нормы – ничтожными, не порождающими никаких юридических последствий. При этом СССР ссылаясь на свое гражданско-правовое законодательство, запрещающее заключение подобных сделок в устной форме. В 1992 году Российская Федерация, являясь правопреемником СССР и отвечая по договорным обязательствам последнего, подтвердила данную оговорку молчаливым согласием с ней.

В данном случае также возможно снижение уровня эффективности правового регулирования международных публично-правовых и частноправовых отношений из-за разных оснований заявления оговорок субъектами международного права по определению необязательности для них норм международных договоров, участниками которых они становятся, что, безусловно, является международно-правовой проблемой, требующей своего разрешения.

4 Регистрация международного договора

Статья 102 Устава Организации Объединенных Наций предусматривает право участников международного договора зарегистрировать его в Секретариате этой организации. По смыслу этой нормы регистрация договора должна способствовать созданию дополнительных правовых гарантий его надлежащего исполнения. Регистрация автоматически влечет промульгацию международного договора, которая преследует две цели – дать возможность ознакомиться с его текстом широкой международной общественности и присоединиться к нему в случае возникновения заинтересованности, а также предотвратить явление, в свое время, получившее название «тайная дипломатия», исключая возможность заключения договоров за счет интересов других субъектов международного права.

Проблема заключается в том, что статья 102 Устава ООН является диспозитивной, т.е. дающей возможность и не регистрировать его. Регистрация

международного договора – это право субъектов международного права, а вовсе не их обязанность. Тем не менее, даже незарегистрированный международный договор обязан быть исполнен полностью, всесторонне, в срок и надлежащим образом в силу реализации одного из основных принципов современного международного права - *jus cogens generalis*, закрепленного в статье 2 Устава ООН – принципа добросовестного исполнения международно-правовых, в данном случае, – договорных обязательств – известного праву как принцип *pacta sunt servanda* – договоры должны исполняться.

Регистрация международного договора – это, без всякого сомнения, юридический факт, который является юридическим действием и должен порождать последствия. Не регистрация, соответствующим образом, также должна порождать юридические последствия. К таким последствиям международное право относит невозможность участников незарегистрированного договора ссылаться на него ни в одном из главных органов ООН, включая Международный Суд. Таким образом, незарегистрированный договор юридически для ООН не существует. В том случае, если один или несколько участников международного договора допустят его ненадлежащее исполнение или неисполнение вовсе, потерпевшая сторона не сможет обжаловать действия других участников договора, направленные на нарушение договорных обязательств, ни в одном из международных институциональных органов, в том числе и судебных.

Подобная ситуация, которая может сложиться в любой момент, может поставить субъект международного права в беззащитное положение и международное право, в данном случае, не имеет достаточных механизмов, способов и средств защиты его законных интересов. Фактически субъект международного права будет вынужден самостоятельно добиваться от контрагентов надлежащего договорного поведения.

Тем не менее, можно допустить точку зрения о том, что государство или иной субъект права сами допустили сложившееся положение, не зарегистрировав договор. Однако, данную позицию легко опровергнуть тем, что не регистрация договора могла быть вызвана объективными причинами, и, кроме того, регистрация договора должна быть результатом согласования волеизъявлений всех участников договора. Поэтому, нет оснований полагать, что не регистрация международного договора является единственной причиной ненадлежащего его исполнения. Расчет же на то, что единственной гарантией надлежащего исполнения незарегистрированного договора может являться только основной принцип современного международного права - *pacta sunt servanda*, вполне объективен, но он не всегда может гарантировать однозначное поведение субъекта договорных отношений, порожденных не зарегистрированным соглашением. Тем более, что практика международных договорных отношений знает случаи ненадлежащего.

5 Прекращение ме»дународного договора

Что касается оснований прекращения международного договора, то, с точки зрения рассматриваемой в настоящей статье проблематики, особый интерес представляют два из них, а именно: денонсация и аннулирование международного договора.

исполнения и зарегистрированных международных договоров.⁵

⁵ В качестве таких примеров могут служить: срыв сроков и фактическое невыполнение важных договорных обязательств между Российской Федерацией и Республикой Беларусь в рамках заключенного в Москве «Договора о Создании Союзного Государства» от 8 декабря 1999 г., таких, как: унификация законодательств обеих стран и, прежде всего, налоговых; правовое регулирование вопросов собственности; отсутствие единой валюты и др. (см. более подробно: К.Е. Усаков «Договор об образовании союзного государства России и Беларуси», «Договор: правовые

Наука и практика международного права определяют денонсацию международного договора как правомерный отказ государства от договора на условиях, предусмотренных соглашением сторон в самом договоре.

Аннулирование международных договоров – это односторонний отказ государства от договора. Таким образом, имеется одна объединяющая эти институты правовая характеристика и одна, принципиально их различающая. Так, и денонсация, и аннулирование международного договора означают выход субъекта международного права из заключенного и исполняемого договора в одностороннем порядке. В то же время, денонсация предусмотрена договором и, денонсируя его, государство или иной субъект международного права, ссылаются на норму этого договора, предоставляющую ему право денонсировать его. Аннулирование же международного договора может быть осуществлено лишь только в силу наличия международной правосубъектности всех субъектов международного публичного права, а у государств еще и дополнительно в силу наличия у них полного и исключительного государственного суверенитета, проявляющегося посредством реализации его внешнего аспекта.

Объективная проблема прекращения международных договоров через процедуру их денонсации и аннулирования заключается в том, что, практически каждый договор может быть прекращен по воле тех субъектов международного права, которые хотели бы использовать прекращение договора в своих корыстных интересах.⁶

и экономические аспекты», Сборник научных трудов Международного института экономики и права, выпуск 2, М. Изда-во МИЭП, 2001 г., ст.ст.21-30).

Кроме того, случаи неисполнения или ненадлежащего исполнения зарегистрированных международных договоров имели место в 60-х, в 70-х гг. XX века, которые были заключены в сфере экономического сотрудничества между высокоразвитыми промышленными странами и государствами Африки, что потребовало принятие универсальной «Хартии об экономических правах и обязанностях государств» 1974 г.

Одним из вопиющих случаев грубого и преднамеренного невыполнения зарегистрированного международного договора, явился насильственный, под давлением сопредельного государства, перенос более чем на 10 км. в глубь территории России участка государственной границы с Республикой Грузия, что не было предусмотрено двусторонним международным договором о границе с этим государством и явилось нарушением договорных обязательств, повлекшим изменение ее конфигурации.

⁶ В 1972 г. между СССР и США был заключен договор «Об ограничении систем противоракетной обороны». В соответствии с этим договором, а также приложенным к нему Протоколом 1974 г. СССР и США имели право разместить на своих территориях по одному району ПРО радиусом 150 км. с размещением в них не более 100 пусковых установок и 100 противоракет, а также 6 комплексов радиолокационных станций ПРО. Кроме того, стороны обязались не создавать и не развертывать системы и компоненты ПРО морского, воздушного, космического или мобильно-наземного базирования. Также по Договору и Протоколу стороны обязаны были не передавать другим государствам и не размещать вне своих национальных территорий системы ПРО или их компоненты, ограниченные настоящим договором. По достигнутым договоренностям каждая сторона могла использовать имеющиеся в ее распоряжении национальные технические средства контроля за поведением противоположной стороны по выполнению этого договора, не применять меры, затрудняющие этот контроль. Вышеизложенное свидетельствует об особой важности этого Договора и Протокола к нему для обеспечения всех видов международной безопасности как СССР, так и США. Договор являлся бессрочным и не предполагал его денонсирование. Однако, в 2004 г. без видимых причин, а также четко не мотивируя свои действия, США аннулировали его, сославшись на свое объективное право вступать в любые международные договорные правоотношения и выходить из них в силу универсальной международной правосубъектности США как суверенного и независимого государства. Таким образом, Договор был прекращен и породил потенциальную опасность нарушения всеобщего мира и глобальной международной безопасности. В условиях однополярного мира при существовании одной сверх державы, подобные действия США носят явно выраженный корыстный характер, преследуют цель достижения США мирового господства.

Не менее актуальной представляется проблема разрешения и преодоления юридических последствий, вызываемых признанием договора недействительным.

По общему правилу и в соответствии с научной доктриной международного права недействительность международных договоров имеет абсолютный и относительный характер. Таким образом, можно говорить об абсолютной и относительной недействительности международных договоров.

Недействительность международного договора влечет его прекращение и объявление его норм юридически ничтожными. В этом случае, участники договорных отношений освобождаются от дальнейшего исполнения собственных договорных обязательств, к ним не применяются меры международно-правовой ответственности за ненадлежащее исполнение или за неисполнение той части договора, которая в последствии признается юридически недействительной, а результаты тех действий сторон, которые были совершены в исполнение договора, подлежат реституции.

В связи с вышеизложенным, а также принимая во внимание, что юридические последствия признания международного договора недействительным являются особо важными, имеет принципиальное значение точное определение в каждом конкретном отдельно взятом случае, того, является ли эта недействительность в этой ситуации абсолютной или относительной.

Теория и практика международного права относит к абсолютной недействительности тех международных договоров, которые были признаны таковыми в силу их несоответствия и даже противоречия основным принципам современного международного права (*jus cogens generalis*), а также тех договоров, которые заключались с «пороком» правовой воли именно в части, касающейся принуждения стороны к его заключению.

Остальные виды недействительности международных договоров признаются в качестве доказательства наличия ее относительного характера.

К таким обстоятельствам международное право относит: заключение международного договора с явными нарушениями норм внутригосударственного права, касающихся компетенции лиц, заключающих договор, а также самого порядка этого заключения; ситуацию, возникающую в связи с объявлением стороной по договору своего соглашения на обязательность договора по ошибке, если эта она касается факта или обстоятельств, сложившихся на момент заключения договора, и представляющих существенную основу для выражения стороной своего согласия на обязательность этого договора для себя.

Проблемным здесь представляется то обстоятельство, в силу которого относительная недействительность договора порождается явными нарушениями именно внутригосударственного права стран, заключающих договор. При отсутствии унификации и гармонизации их законодательств, а также в силу того, что правовые системы заключающих договор государств могут относиться к разным правовым семьям современности, вполне вероятным представляется возникновение неоднозначного понимания и трактовки фактов нарушений внутригосударственного законодательства при заключении договора в странах, участвующих в заключении этого договора. Сложность разрешения данной ситуации усугубляется тем, что понятие «явное нарушение» внутригосударственных норм, в этом случае, введено и закреплено только в международно-правовом нормативном акте – Венской Конвенции 1969 г., а соответствующей единообразной трактовки и официального толкования данного правового понятия в праве различных государств нет и быть не может в связи с объективным несоответствием правовых систем государств. Поэтому один или несколько участников договора будут расценивать такие нарушения как явные и считать такой договор относительно недействительным для себя, а другие участники этого же договора не будут считать их явными и будут требовать от контрагентов выполнения

договора всесторонне, полно, надлежащим образом и в срок. Анализируемая ситуация потенциально представляет благодатную почву для возникновения международного конфликта.

Как уже было отмечено, международное право относит к обстоятельствам признания абсолютной недействительности международного договора заключение его при наличии у его участников «порока» воли, порожденного принуждением их к его заключению.

«Порок» воли участников договора, порожденный иными причинами, такими как, обман, введение в заблуждение, подкуп, использование беспомощного состояния и т.п., международное право характеризует как основание для признания договора относительно недействительным.

С этой точки зрения, представляется спорным мнение о том, что международные договоры, заключенные США с их военно-политическими союзниками и в рамках которых были совершены действия по агрессии в отношении Ирака, закончившейся полной оккупацией страны и фактической ликвидацией его государственного суверенитета, являются юридически действительными.

Как известно, США в качестве главного предлога для нападения на Ирак использовали заведомо, даже для самих США, ложную информацию о нахождении на территории этой страны до этого тайно и в нарушение Договора «О нераспространении ядерного оружия» 1968 г. созданного им оружия массового поражения. Таким образом, США ввели своих союзников, ООН и все мировое сообщество в заблуждение, обманув всех в своих истинных целях проникновения на территории, в недрах которых залегают самые большие в мире запасы нефти и газа.

При данных обстоятельствах, анализируемые договоры с международно-правовой точки зрения являются как минимум относительно недействительными и, рано или поздно, должны быть признаны такими со всеми вытекающими последствиями.

Описанное выше свидетельствует о том, что не всегда совокупность международно-правовых норм и соответствующих внутригосударственных нормативных положений, в рамках единой глобальной нормативной системы, могут обеспечить надлежащее правовое регулирование всего объема международных отношений, возникающих в различных сферах деятельности человека. Дальнейшее развитие современной цивилизации и достижение наиболее эффективного упорядочения социальных общественных отношений, возникающих как в государствах и иных субъектах международного права, так и между ними, будет напрямую зависеть от степени и полезности взаимного влияния международного и внутригосударственного права друг на друга в силу существования монистической и дуалистической концепций их соотношения, в том числе, и в международно-правовых договорных отношениях.

6 Толкование международного договора

Исполнение международных договоров и единообразное понимание их содержания и целей зависит от реализации такого международно-правового института, как толкование международных договоров.

Как известно, одним из принципов всех без исключения видов толкования, является принцип добросовестности.

Изначально, этот принцип, да и весь институт толкования, является обычным по юридическом генезису, тем не менее, общие принципы толкования сформулированы и существуют и в международном договорном праве, так как стороны в договорных отношениях могут договориться об аутентичном толковании договора. С этой точки зрения, существует проблема обеспечения максимальной добросовестности при толковании заключенных международных договоров всеми субъектами международного

права для выработки механизмов его добросовестного и надлежащего исполнения. Для достижения этой цели необходимо выработать правовые механизмы обеспечения этой добросовестности как непосредственно участниками договора, так и иными субъектами международного права, имеющие к этому договору определенную степень отношения.

Одним из оснований прекращения или, как минимум, приостановления международного договора, является сокращение числа его участников до такого, которого не достаточно для признания этого договора вступившим в юридическую силу.

Прекращение или приостановление международного договора именно по этим основаниям, также представляется проблемным по нижеследующим обстоятельствам.

Конвенция 1947 г., вступившая в силу в 1948 г. «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» считается действующей до тех пор, пока количество ее участников не будет менее 16 (шестнадцати).

Безусловно, каждое государство или иной субъект международного права, может в любой момент в одностороннем порядке денонсировать или аннулировать международный договор в силу своей международной правосубъектности. Указанная Конвенция не является исключением. Однако, выход субъекта международного права из подобного рода международных договоров и иных соглашений соответствующего значения для человечества, вызывает определенные сомнения в целесообразности такого поведения. Проблема заключается в том, что бы, с одной стороны, учесть суверенные интересы субъекта международного права, а, с другой стороны, выработать международно-правовые гарантии бесперебойного выполнения данных договоров всеми субъектами международного права. Это совершенно очевидно на примере Конвенции о геноциде. Ведь, если учесть, что количество ее участников будет менее 16, то она либо прекратит свое действие, или, по меньшей мере, будет приостановлена. Последствия этого будут крайне отрицательными для состояния международных отношений.

Наука международного публичного права содержит положение, в соответствие с которым государство или иной субъект международного права может объявить о дальнейшей необязательности для себя всего или части международного договора, если коренным образом изменились те обстоятельства, при которых возникал и существовал интерес субъекта к его заключению. Теории права этот институт известен как *clausula rebus sic stantibus*, т.е. изменение оснований заключения договора.

Конвенция 1969 года «О праве международных договоров» разрешает субъектам договорных отношений считать договор необязательным для себя по данным основаниям, но только в двух случаях:

- если наличие этих обстоятельств составляет существенное основание соглашения субъекта на обязательность договора для себя;
- если последствия наступления этих обстоятельств существенным образом изменили или изменяют обязательность субъекта выполнять те договорные обязательства, которые все еще подлежат исполнению по этому договору.

С правовой точки зрения, в этой связи, очень важно установить какое основание соглашения субъекта на обязательность договора для себя является существенным. С другой стороны необходимо определить насколько существенно последствия наступления этих обстоятельств влияют на те договорные обязательства, которые в любом случае подлежат исполнению.

Данные обстоятельства не возможно однозначно охарактеризовать, с точки зрения вышеизложенного, ни средствами международного права, ни нормами внутригосударственного законодательства. Это положение может существенным образом повлиять на соблюдение договорной дисциплины участниками международного соглашения.

Наконец еще одной проблемой является реализация международно-правового института эстоппель.

Этоппель – это запрещение стороне - участнице договора – принять позицию, которая является противоположной той, которую она явно или молчаливо приняла и занимает в настоящее время относительно договорных обязательств, предмета договора, форм и методов его исполнения, других обстоятельств.

То есть, если участник договора при его заключении и в процессе исполнения придерживался одной точки зрения и делал это явно или молчаливо, а затем неожиданно занял иную позицию, то с точки зрения института этоппеля, такие действия могут быть признаны неправомерными.

В то же время международное право не ограничивает субъекта в возможности изменить свою позицию в рамках достигнутых договоренностей по тем или иным причинам.

Таким образом, институт этоппеля не характеризуется точными правовыми параметрами его применения, и возможность применения данного института всецело зависит от воли сторон по договору. В частности, определение срока, в пределах которого субъект международного права сохраняет возможность изменения своей позиции и за пределами которого он уже так поступить не может, носит исключительно субъективный характер, за исключением тех случаев, когда институт этоппеля включен в договорные нормы, что имеет место весьма редко.

Правоприменительная практика знает случаи безоговорочного применения института этоппеля по обычаю когда возникает необходимость реализации института правопреемства, при смене формы правления и т.д. В этой связи Российская Федерация не имела проблем по поводу правопреемства от СССР с точки зрения этоппеля, т.к. принципиальные изменения, происшедшие в России, естественным образом отразились на ее положении в системе международных отношений и не вызвали отрицательной реакции по поводу исполнения ею различных международно-правовых, прежде всего договорных, обязательств бывшего СССР.

Настоящая публикация ни в коей мере не ставит под сомнение роль и значение международного договора в международном праве. Однако проблемы, описанные выше, не могут не служить объектом научного исследования и рано или поздно потребуют своего разрешения. Это необходимо будет сделать для того, что бы международное право явилось одним из наиболее действенных средств обеспечения мира и безопасности прежде всего через договорный процесс.

Великий нидерландский ученый Гуго Гроций в 1625 году в своем бессмертном труде «*Jus belli ac pacis, libre tre*» - «О праве войны и мира» в трех книгах, явившемся первым систематическим сборником научных знаний о международном праве, а также великий швейцарский ученый Эмерик де Ваттель, который продолжил труд Гуго Гроция и издал в 1758 году труд по названию «Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов»⁷ справедливо отмечали, что международное право наиболее точно и полно отвечает социальной функции и общественному предназначению права, потому что оно является договорным, учитывающим интересы народов и покоящимся на обще человеческих ценностях.

Усовершенствование всех институтов международного договорного права носит объективный характер и вызывается необходимостью дальнейшего повышения степени эффективности регулирования международных отношений.

⁷ См. более подробно: Эмерик де Ваттели «Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов» М. Госюриздат., 1960 г.

Список литературы:

1. Венская конвенция «О праве международных договоров». – Киев: Изд-во научно-кодификационной группы факультета МО и МП КГУ им. Т.Г. Шевченко, 1974.
2. Даниленко Г.М. Обычай в современном международном праве. – М.: Наука, 1988.
3. Договор: правовые и экономические аспекты: Сборник научных трудов Международного института экономики и права, предыдущие издания, статьи и научные сообщения, посвященные международно-правовой договорной тематике. – М.: МИЭП
4. Курс Международного права. – М.: Госюриздат, 1990
5. Лукашук И.И. Стороны в международных договорах. – М.: Юр. литература, 1966.
6. Талалаев А.Н. Право международных договоров: договоры с участием международных организаций.- М.: Юр. Литература, 1989.
7. Черниченко С.В. Международное право: современные теоретические проблемы. – М.: НИМП, 1993.
8. Эмерик де Ваттели. Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов. – М.: Госюриздат, 1960.

КОНТАКТ

Sergej Šul'ga
Katedra práva
Medzinárodný inštitút ekonómie a práva
Moskva, Ruská federácia

K PROCESU A HISTORICKÉMU VÝZNAMU KONŠTITUOVANIA ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV

PhDr. Peter Weiss, CSc.

ABSTRAKT

Štúdia podrobne analyzuje politické okolnosti vzniku Organizácie Spojených národov. Približuje zrod idey založiť po zániku Spoločnosti národov novú univerzálnu medzinárodnú organizáciu a jej vyjadrenie v Atlantickej Charte, ktorá sa stala politickým programom antifašistickej koalície. Poukazuje na kľúčové momenty rokovaní „Veľkej trojky“, ktoré sa týkali budúcej podoby OSN, a analyzuje ideologické a koncepcné rozdiely v prístupoch Churchilla, Roosevelta a Stalina k procesu formovania OSN. V tomto kontexte približuje postup prác na Charte OSN na rokovaníach v Dumbarton Oaks a na Konferencii Spojených národov v San Franciscu a upozorňuje na najdôležitejšie prínosy založenia OSN pre vývoj medzinárodných vzťahov.

ABSTRACT

The study analyses in detail the political background of the rise of the United Nations. It elucidates the birth of the idea to establish, after the end of the League of Nations, a new universal international organisation and its expression in the Atlantic Charter, it has become a political program of the antifascist coalition. The study refers to key moments in negotiations of „The Big Three“, they have related to the future form of the UNO, and it analyses ideological and conceptual difference in approaches of Churchill, Roosevelt and Stalin to the process of shaping the UNO. In this context it brings nearer to the work on the UNO Charter during the negotiations in Dumbarton Oaks and the Conference of the United Nations in San Francisco and it points out the most important contributions in the process of constituting the UNO, to the development of the international relations.

Úvod

Od 19. storočia začali okrem národných a teritoriálnych štátov vstupovať do medzinárodných vzťahov v stále rastúcej miere noví účastníci – medzinárodné organizácie a medzinárodné hnutia - a to s cieľom vytvárať právne a pracovné podmienky štátov, resp. národných aktérov, na uskutočňovanie aktivít prekračujúcich hranice. Pod medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými hnutiami rozumieme „trvalé zväzky štátov alebo fyzických a právnických osôb pochádzajúcich z rôznych krajín. Predstavujú teda kolektívne subjekty s medzinárodným zložením (členstvom), ktoré sa vo svojom konaní orientujú na dosahovanie spoločných záujmov celého spoločenstva alebo prinajmenšom jeho väčšiny. Majú teda medzinárodný charakter. Organizácie sa od hnutí líšia tým, že sú v značne vyššom stupni zinsitucionalizované.“¹ Medzinárodné organizácie teda predstavujú inštitucionalizovanú formu spolupráce v najrôznejších oblastiach. Ich štruktúra, zloženie a záujmy prekračujú štátne hranice. Ako mnohostranný zväzok (združenie) účastníkov medzinárodných vzťahov vznikli, resp. vznikajú v dôsledku medzi nimi uzavretej dohody, ktorá sa premieta do stálych

¹ Popiuk-Rysińska, I.: Uszestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływania. In: Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika. Pod redakcją naukową Edwarda Haliżaka i Romana Kuźniara, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 92.

orgánov, čiže majú relatívne stabilnú právnu základňu, vlastnú právnu subjektivitu a pravidelnú činnosť.²

Medzinárodné organizácie obyčajne vznikajú na základe dohody ich zakladajúcich členov, ktorá má podobu štatútu. Ten precízne určuje cieľ medzinárodnej organizácie, práva a povinnosti jej členov, štruktúru a kompetencie jej orgánov, spôsoby prijímania rozhodnutí a metódy ich uskutočňovania v praxi, ako aj finančné otázky.

Medzinárodné organizácie možno klasifikovať podľa rôznych kritérií. Najdôležitejší je charakter členstva, späť s medzinárodným statusom organizácie. Vychádzajúc z takéhoto kritéria sa medzinárodné organizácie a hnutia delia na dve základné skupiny – vládne medzinárodné organizácie (International Governmental Organizations - IGO) a mimovládne medzinárodné organizácie (International Non – Governmental Organizations – INGO). Medzičasom sa zaviedla aj nová kategória - mimovládne medzinárodné obchodné organizácie (Business International Non – Governmental Organizations – BINGO), pod ktorými sa rozumejú organizácie, ktoré sa zameriavajú na dosiahnutie zisku (transnacionálne korporácie, resp. koncerny).³

Osobitnú pozornosť si zasluhujú medzivládne medzinárodné organizácie - nazývajú sa tiež organizáciami medzištátnymi alebo verejnými. Sú medzinárodnoprávnymi subjektmi ako štáty, t. z. majú organizačnú moc navonok aj dovnútra. Vznikajú totiž na základe multilaterálnej medzinárodnej zmluvy ako spojenie štátov s vlastnými orgánmi a kompetenciami, ktoré si za cieľ kladú spoluprácu v politickej, ekonomickej, vojenskej, kultúrnej alebo inej oblasti a môžu voči okoliu vystupovať ako samostatný aktér. Konajú v systéme medzinárodných vzťahov na základe originálneho práva uzatvárať zmluvy, a to tak voči národným štátom ako aj iným medzinárodným organizáciám.⁴

Medzivládne medzinárodné organizácie sa navzájom líšia cieľmi a predmetom činnosti, teritoriálnym rozsahom aktivít, funkciami, stupňom rozvinutosti vnútorných štruktúr i významom v medzinárodných vzťahoch. Ak za hlavné kritérium zvolíme trvanie medzivládnych medzinárodných organizácií v čase, tak ich delíme na stále a dočasné, resp. s neurčitým a určitým obdobím pôsobenia. Ak za základ zoberieme charakter členstva a oblasť a rozsah kompetencií, tak medzivládne medzinárodné organizácie možno rozdeliť na 4 základné skupiny: a) univerzálne a všestranné organizácie; univerzálne medzinárodné organizácie s obmedzenými kompetenciami, tzv. funkcionálne, špecializované, cieľové organizácie; medzinárodné organizácie s ohraničeným členstvom a so všeobecnými kompetenciami a univerzálnymi cieľmi, čiže regionálne univerzálne organizácie; medzinárodné organizácie s ohraničeným členstvom a ohraničenými cieľmi, čiže regionálne funkcionálne organizácie.⁵

Pre kategorizáciu medzivládnych medzinárodných organizácií sa tiež používa ich delenie na politické a nepolitické. Prvé sa orientujú na udržanie, resp. rozšírenie moci jej členských štátov (najmä vojensko – obranné paktý). Druhé sa označujú za funkcionálne –

² Pozri Cziomer, E.- Zyblikiewicz, L. W. : Zarys współczesnych stosunków miedzynarodowych, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2002, s.66, Krejčí, O. : Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 209.

³ Woyke, R. (hrsg) : Handwörterbuch Internationale Politik, 9. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005, s. 212.

⁴ Pozri Handwörterbuch Internationale Politik . . . ? s. 212, Popiuk-Rysińska, I. : . . . , s. 93, Cziomer, E.- Zyblikiewicz, L.W.: . . . , s. 67.

⁵ Bližšie pozri Handwörterbuch Internationale Politik, . . . , s. 212, Popiuk-Rysińska, I: . . . , s. 93, Cziomer, E.- Zyblikiewicz, L. W.: . . . s. 67-68.

špecifické; orientujú sa na technicko – administratívne riešenie vecných problémov. V rámci diferenciacie na politické a nepolitické sa IGO delia aj podľa toho, či plnia politické, vojenské, hospodárske, sociálne či kultúrne funkcie. Pritom sa delia na tie, ktoré pracujú predovšetkým ako rokovacie orgány, a tie, ktoré členským štátom poskytujú konkrétne služby.

Ďalším kritériom klasifikácie medzivládnych medzinárodných organizácií je, či a nakoľko rešpektujú suverenitu členských štátov. Klasické medzivládne medzinárodné organizácie disponujú orgánmi, ktoré v reálnej praxi neobmedzujú suverenitu ich jednotlivých členských štátov, a preto majú potenciálne iba malú schopnosť presadiť svoje kompetencie voči individuálnym záujmom ich členov. Naopak, supranacionálne medzivládne medzinárodné organizácie, napr. EÚ, majú opačnú tendenciu vďaka tomu, že členské štáty dobrovoľne postúpili ich orgánom kompetencie presadzovať spoločné, nadnárodné záujmy.⁶

Vychádzajúc z tohto základného klasifikačného rámca sa budeme zaoberať historickými príčinami a spôsobom vzniku najväčšej a najdôležitejšej medzivládnej organizácie - Organizácie Spojených národov, ktorá sa zvykne charakterizovať ako globálna univerzalistická medzinárodná inštitúcia.⁷ OSN patrí do kategórie univerzálnych a všestranných medzinárodných organizácií, pričom je jedinou existujúcou organizáciou tohto druhu. Predpoklady na zaradenie do tejto kategórie spĺňa už len predchodkyňa OSN-Spoločnosť národov (League of Nations), ktorá vznikla po Prvej svetovej vojne a zanikla v dôsledku Druhej svetovej vojny. Skúsenosť s jej utváraním, fungovaním a v konečnom dôsledku aj s jej zlyhaním zohrala významnú úlohu pri príprave projektu Organizácie Spojených národov.

Vzhľadom na naznačený globálny, univerzálny a všestranný charakter sa OSN stala a vyše 60 rokov je neodmysliteľnou súčasťou medzinárodných vzťahov. Bez jej účasti je nepredstaviteľné riešenie kríz a konfliktov, ktoré prináša medzinárodnopolitický vývoj po skončení studenej vojny, a zvládnutie globálnych problémov ľudstva. V novej medzinárodnej situácii, ktorá vznikla zrútením bipolárneho usporiadania sveta, sa zároveň prejavili limity v schopnosti OSN naplňovať proklamované ciele a zásady, čo vyvolalo diskusie o potrebe a podobe jej reforiem, resp. reforiem jej kľúčových orgánov, inštitúcií a agentúr.

Skutočnosť, že na roky 2006 – 2007 sa SR stala nestálym členom Bezpečnostnej rady OSN a prevzala globálnu spoluzodpovednosť za vývoj medzinárodných vzťahov, sa stala špecifickým, národným impulzom na zintenzívnenie záujmu o túto univerzálnu medzinárodnú organizáciu. Jej Bezpečnostná rada má podľa deľby práce medzi orgánmi vyplývajúcej z Charty OSN takmer monopolné postavenie pri definovaní a riešení otázok mieru a bezpečnosti. Nielen slovenská politická elita, ale aj širšia verejnosť sa tak ocitli pred výzvou naučiť sa posudzovať svet v kontexte pôsobenia OSN, jej funkcií, ktoré plní v systéme medzinárodných vzťahov, chápať historické súvislosti vzniku hlavných dokumentov, ktorými sa riadi, preniknúť do historického, ideologického, mocenského a záujmového pozadia jej konštituovania, ako aj do reálnych motívov voľby a schvaľovania najdôležitejších procedúr prijímania rozhodnutí v tejto najdôležitejšej medzinárodnej organizácii. Predložená štúdia je pokusom priblížiť zrod OSN v týchto súvislostiach.

1 Druhá svetová vojna a formovanie koncepcie Organizácie Spojených národov

Už v prvej fáze Druhej svetovej vojny, teda ešte za existencie Spoločnosti národov, ktorá novej svetovej kataklizme nedokázala zabrániť, sa začali politické aktivity na založenie novej svetovej organizácie, ktorá by ju nahradila a mala na starosti zabraňovanie vojnovým konfliktom a zachovanie mieru. Už 12. júna 1941, teda ešte pred napadnutím Sovietskeho

⁶ Pozri Handwörterbuch Internationale Politik . . . , s.212.

⁷Krejčí, O.: . . . , s. 211.

zväzu Hitlerovou Treťou ríšou, v čase, keď Francúzsko už bolo okupované nacistickými vojskami a Veľká Británia s vypätím všetkých síl odolávala náletom nemeckej Luftwaffe, podpísali v Londýne, v Paláci sv. Jakuba, zástupcovia štrnástich vlád spojeneckú deklaráciu, ktorá sa zaoberala nielen dosiahnutím vojenského víťazstva, ale aj povojnovou budúcnosťou. Zástupcovia vlád Austrálie, Kanady, Nového Zélandu, Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, Únie Južnej Afriky a exilových vlád Belgicka, Československa, Grécka, Holandska, Juhoslávie, Luxemburska, Nórska, Poľska a Francúzska generála de Gaulla podpísali aj nasledujúcu myšlienku : „Jediným solídnym základom pre trvalý mier je spolupráca slobodných ľudí vo svete, v ktorom spolu s vylúčením agresie získajú všetci záruku svojej ekonomickej bezpečnosti.“ Zároveň sa zaviazali „spolupracovať na dosiahnutí tohto cieľa aj s inými slobodnými ľuďmi tak v čase vojny, ako aj mieru“.⁸

Prvé ucelené a konkrétne predstavy o vytvorení autoritatívnej a akcieschopnej medzinárodnej organizácie sa sformovali na stretnutí prezidenta USA F. D. Roosevelta s premiérom Veľkej Británie W. Churchillom. Na palube krížnika „Princ z Walesu“ bola 14. augusta 1941 podpísaná tzv. Atlantická charta. Obsahovala súbor zásad o urýchlení ukončenia vojny a navrhovala princípy medzinárodnej spolupráce na udržanie mieru a bezpečnosti. Predchádzala jej však F. D. Rooseveltom v januári 1941 vyhlásená doktrína O štyroch slobodách. Americký prezident v nej reflektoval skutočnosť, že nacistické ukrutnosti stále viac zmenšovali rozdiel medzi bojom za podporu amerických hodnôt a bojom na obranu bezpečnosti Ameriky. Roosevelt vychádzal z poznania, že Hitler „prekročil akúkoľvek prijateľnú mravnú normu v takej miere, že v boji s ním sa zápas o víťazstvo dobra nad zlom menil na zápas o holé prežitie.“ Po páde Francúzska sa víťazstvo Hitlera nad Veľkou Britániou a následná kontrola Atlantiku Nemeckom stali pre USA smrteľným nebezpečenstvom.

Americký prezident vyhlásil základné americké ciele : slobodu prejavu, slobodu vyznania, slobodu od nedostatku a slobodu od strachu. V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že dokonca ani Wilson nevyhlásil za vojnový cieľ riešenie takého sociálneho problému, akým je sloboda od nedostatku.⁹

Tieto štyri slobody, ktoré prešli do Atlantickkej charty, mali zaručiť a) teritoriálne zmeny iba na základe sebaurčovacieho práva; b) plnú slobodu každého národa v určovaní vlastnej formy vlády; c) slobodný a rovnaký prístup k všetkým surovinám zeme; d) trvalý mier, ktorý všetkým zaistí život bez strachu a núdze. Atlantická Charta vyhlásila súbor „spoločných princípov“, na ktorých Roosevelt a Churchill zakladali „svoje nádeje na lepšiu budúcnosť sveta“.¹⁰

Dôležité je, že Atlantická charta ponímala problém povojnovej bezpečnosti celkom wilsonovsky. Neobsahovala žiaden geopolitický prvok. Nezmieňovala sa ani o mocenskej rovnováhe. „Po definitívnom zničení nacistickej tyranie“ sa mali slobodné národy zriecť použitia sily a vnútiť trvalé odzbrojenie tým štátom, „ktoré hrozia ... agresiou“. To malo viesť k podpore „všetkých ostatných uskutočniteľných opatrení, ktoré mierumilovným národom uľahčia ťaživé bremeno zbrojenia“.¹¹

Atlantická charta, ktorá bola vyhlásená v čase, keď sa nemecké armády blížili k Moskve a existovala možnosť, že sa Sovietsky zväz zrúti pod náporom Hitlerovej bleskovej vojny, a USA boli ešte de iure neutrálnym štátom, delila štáty na dve kategórie – na agresorov, konkrétne Nemecko, Japonsko a Taliansko, ktoré mali byť trvale odzbrojené, a na mierumilovné krajiny, ktoré si po vojne budú môcť udržať ozbrojené sily, aj keď, ako autori

⁸ <http://www.un.org/aboutun/charter/history>

⁹ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 396-397.

¹⁰ Citované podľa Kissinger, H.: . . . , s. 398-399.

¹¹ Citované podľa Kissinger, H.: . . . , s. 399, Králik, J.: Letokruhy diplomacie. Tri tisícročia rastu i krpátenia, KON-RAD, Bratislava 2003, s. 282.

Charty dúfali, na značne zníženej úrovni. Základným kameňom nového, povojnového svetového poriadku sa malo stať sebaurčenie národov.¹²

Signatári Charty vyhlásili, že :

- 1) sa neusilujú o územné alebo iné zisky;
- 2) odmietajú zmeny, ktoré by neboli v súlade so slobodne vyjadreným želaním národov, ktorých sa týkajú;
- 3) žiadajú rešpektovanie práva všetkých národov zvoliť si právnu formu, v ktorej chcú žiť;
- 4) požadujú, aby bol zaistený lepší prístup k svetovému obchodu a k svetovým zdrojom surovín za rovnakých podmienok;
- 5) odporúčajú všetkým štátom spolupracovať, aby všetkým boli zaistené lepšie pracovné podmienky, hospodársky rozvoj a sociálne zabezpečenie;
- 6) žiadajú, aby po rozdrvení nacistickej tyranie bol nastolený mier, ktorý všetkým národom poskytne prostriedky na bezpečný život a dá ľuďom možnosť prežiť svoj život bez strachu a núdze;
- 7) želajú si, aby nový poriadok umožnil všetkým ľuďom plaviť sa bez prekážky po voľných moriach a oceánoch;
- 8) odporúčajú vybudovať trvalú sústavu všeobecnej bezpečnosti a
- 9) sú ochotní podporovať úsilie o odzbrojenie.¹³

K zásadám Atlantickkej charty sa už 24. septembra 1941 na spojeneckej konferencii v Londýne pripojili Belgicko, Československo, Holandsko, Grécko, Juhoslávia, Luxembursko, Nórsko, Poľsko, Sovietsky zväz a Slobodné Francúzsko. Nielen diplomatickej spolupráci týchto krajín, ale aj ich vojenskému úsiliu proti spoločnému nepriateľovi vtláčila Atlantická Charta programovejšiu dimenziu a prehĺbila demokratický, ostro protinacistický a protifašistický charakter ich politiky.¹⁴ Po tom, čo 7. decembra 1941 prekvapivo prepadlo Japonsko americkú pacifickú flotilu v prístave Pearl Harbour a následne Hitler vyhlásil USA vojnu, sa medzi spojenecké krajiny aj de iure zaradili taktiež Spojené štáty. V tom istom mesiaci sa z hľadiska zrodu novej svetovej organizácie udiala aj ďalšia zaznamenania hodná udalosť. Vlády ZSSR a Poľska v spoločnom vyhlásení vyjadrili potrebu jej vytvorenia.¹⁵

Skutočne multilaterálny rozmer však získali zásady obsiahnuté v Atlantickej Charte až 1. januára 1942 prijatím deklarácie Spojených národov vo Washingtone. V krátkom texte predstaviteľa 26 štátov (Austrália, Belgicko, Československo, Čína, Dominikánska republika, Guatemala, Haiti, Južná Afrika, Juhoslávia, Kanada, Kostarika, Kuba, Luxembursko, Nikaragua, Nórsko, Nový Zéland, Panama, Poľsko, Salvador, Sovietsky zväz, USA, Veľká Británia), ktoré bojovali proti osi Berlín – Rím – Tokio, uznali zásady a ciele Atlantickkej Charty za svoj spoločný program : „Sú presvedčené, že úplné víťazstvo nad nepriateľmi je nevyhnutné na ochranu života, slobody, nezávislosti a slobody vierovyznania, rovnako ako na zachovania ľudských práv a spravodlivosti vo vlastných krajinách, práve tak, ako v krajinách iných, a sú si vedomé, že sa práve zjednotili do spoločného boja proti ľútym a brutálnym silám, ktoré sa berú podrobiť si svet, vyhlasujú :

1. že sa každá z vlád zaväzuje využiť všetky svoje zdroje vojenské či ekonomické proti členom Paktu troch a ich prisluhovačom, s ktorými sú uvedené vlády vo vojne;

¹² Kissinger, H.: . . . , s. 399.

¹³ Pozri Ort, A.: Evropa 20. stoloť, Arista, Praha 2000, s.111.

¹⁴ Pozri Adamová, A.-Křížkovský, L.: Stručné dějiny diplomacie, C. H. Beck, Praha 2002, s. 239.

¹⁵ Osmanczyk, E. J.: Encyklopedia ONZ i stosuków miedzynarodowych, Wiedza powszechna, Warszawa 1982, s. 364

2. že sa každá z vlád zaväzuje spolupracovať s vládami - signatármi (deklarácie) a neuzavrú separátne prímerie ani mier s nepriateľmi.¹⁶

Práve v tomto texte sa prvýkrát použilo slovné spojenie „Spojené národy“, ktorého autorom je americký prezident F. D. Roosevelt a ktoré sa stalo neskôr názvom novej svetovej organizácie kolektívnej bezpečnosti. Keďže Deklarácia Spojených národov bola otvorená na podpis ďalším krajinám, podpísalo ju neskôr 21 ďalších štátov, ktoré mali pasívny nepriateľský alebo neutrálny postoj k osi Berlín – Rím – Tokio. Vďaka podpisu exilovej vlády Československej republiky medzi 26 originálnymi signatármi Deklarácie sa aj Slovenská republika ako nástupnícky štát Českej a Slovenskej federatívnej republiky uvádza v oficiálnych dokumentoch OSN ako pôvodný člen Spojených národov.¹⁷

Z hľadiska postupného vytvárania predpokladov na vznik OSN je významné aj vyhlásenie predstaviteľov Číny, Sovietskeho zväzu, USA a Veľkej Británie v Moskve 30. októbra 1943 k otázkam bezpečnosti. Štyri mocnosti v ňom konštatujú „nevyhnutnosť okamžite zriadiť generálnu (univerzálnu) medzinárodnú organizáciu založenú na princípe suverénnej rovnosti všetkých mierumilovných štátov, ktorej členmi sa môžu stať všetky mierumilovné štáty, veľké alebo malé, oddané cieľom zachovania mieru a medzinárodnej bezpečnosti“.¹⁸ Toto vyhlásenie obsahovalo aj prísľub spolupracovať medzi sebou a s ostatnými členmi Spojených národov na uskutočniteľnej všeobecnej dohode o obmedzení zbrojenia v povojnovom období.¹⁹

Zámer vytvoriť svetovú medzinárodnú organizáciu potvrdili prezident USA F. D. Roosevelt, predseda vlády Sovietskeho zväzu J. V. Stalin a premiér Veľkej Británie W. Churchill v Teheránskej deklarácii z 1. decembra 1943 : „Čo sa týka mieru, sme si istí, že naša dohoda učiní tento mier trvalým. Plne si uvedomujeme, že na nás všetkých Spojených národoch spočíva vysoká zodpovednosť nastoliť taký mier, ktorý by získal podporu drvivej väčšiny národov sveta a na mnohé generácie ho zbaví hrôz vojny.“²⁰ Z tejto deklarácie jasne vyplývalo, že nová medzinárodná organizácia má byť jedným zo základov povojnového usporiadania sveta.

Toto usporiadanie si však každý zo signatárov predstavoval inak, podľa historických tradícií a skúseností svojej krajiny a ideologických predstáv. Churchill chcel po vojne obnoviť v Európe tradičnú mocenskú rovnováhu, čo znamenalo znovu vybudovanie Veľkej Británie a Francúzska, ale aj porazeného Nemecka, aby tieto tri krajiny mohli vyvážiť sovietsky kolos na východe. Zároveň uvažoval so zachovaním francúzskeho a britského koloniálneho panstva. Stalin, ktorý sa po bitke pri Stalingrade už nemusel báť Nemecka, bez zábran sledoval sovietske ideologické a politické ciele, a to dokonca za cenu konfrontácie so spojencami z protinacistickej koalície. Bol verným pokračovateľom tradície ruskej reálpolitiky. Od každého dočasného partnera sa usiloval získať čo najviac cestou diplomacie a ostatné si vziať silou, pokiaľ kvôli tomu nemusel riskovať vojnu. Cieľom bolo vytvoriť čo najširší bezpečnostný pás nárazníkových štátov okolo Ruska, a na územiach, ktoré dostal do sféry vplyvu, nastoliť režim sovietskeho typu.

Nahrávalo mu to, že Roosevelt, vedený wilsonovským idealizmom, bol vášnivým odporcom akejkoľvek diskusie o mierových cieľoch a konkrétnom povojnovom usporiadaní. Americký prezident presadzoval svetový poriadok, v ktorom by sa nastolil a zaručil svetový mier tak, aby sa nezopakovali neúspechy Spoločnosti národov a systému, ktorý sa vytvoril po Prvej svetovej vojne. Chcel určitú formu kolektívnej bezpečnosti, ale zároveň vedel, zo

¹⁶ Králik, J.: . . . , s. 283, Adamovská, K. . . . s.239, Krejčí, O.: . . . ,s.90

¹⁷ Králik, J. : . . . , s.283

¹⁸ Králik, J. : . . . , s. 284, Osmanczyk, E. J.: . . . , s. 364

¹⁹ Krejčí, O. : . . . , s. 90

²⁰ Citované podľa Osmanczyk,E. J. : . . . , s. 364

skúsenosti dvadsiaty rokov, že kolektívna bezpečnosť potrebuje niečo, resp. niekoho, kto ju bude presadzovať. Túto rolu mali zohrať „štyria policajti“: Spojené štáty, Sovietsky zväz, Veľká Británia a Čína.²¹

Išlo vlastne o kompromis medzi Churchillovým tradičným prístupom, ktorý sa zakladal na mocenskej rovnováhe, a neobmedzeným wilsonizmom Roosveltových poradcov. Napr. americký minister zahraničných vecí C. Hull popísal povojnové usporiadanie slovami: „ . . . už nebudú potrebné sféry vplyvu, aliancie, mocenská rovnováha, ani akékoľvek osobitné usporiadania, ktorými sa v nešťastnej minulosti štáty pokúšali ochrániť svoju bezpečnosť či presadzovať svoje záujmy.“²²

Už na jar 1942 hovoril F. D. Roosevelt sovietskemu ministrovi zahraničných vecí Molotovovi o systéme, ktorý by umožnil držať zbrane iba štyrom veľmociam, ktoré by spoločne bránili mier. Tento návrh však mal zásadné slabiny. Po vojne nevznikla mocenská rovnováha, lebo jej víťazov oddeľovala hlboká ideologická priepasť a Stalin nebol schopný uvažovať spôsobom, ktorý by mu umožnil vzdať sa území, ktoré získal, na znamenie dobrej vôle alebo nadradit' momentálne priblíženie sa „objektívnej“ realite. Najvyšší sovietsky predstaviteľ vsadil na územnú expanziu aj za cenu konfrontácie s bývalými spojencami.²³

Stalinovi to umožnilo práve dôsledné vyhýbanie sa diskusiám o dohodách o povojnovom usporiadaní sfér vplyvu a hraníc zo strany amerického prezidenta. Washingtonská diplomacia rázne odmietla aj pokusy Churchilla pokračovať v takýchto rozhovoroch so Stalinom. Ústami ministra zahraničných vecí C. Hulla ich označila za odporujúce Atlantickému charte, za niečo, čo odporuje historickej opozícii Ameriky proti násilnej zmene hraníc, a za návrat k zdiskreditovanej mocenskej politike minulosti. Podobným spôsobom intervenoval proti separátnym sovietsko – britským rozhovorom o povojnovom usporiadaní v Európe aj osobne F. D. Roosevelt u Stalina.²⁴ Amerika tak vlastne svojím obrovským vplyvom podporila taký výsledok vojny, ktorý postrádal taký kľúčový prvok, akým bola mocenská rovnováha, a ktorý postrádal aj akékoľvek kritériá riešenia politických sporov.²⁵

Podobne ako predtým všeobecnejšia Wilsonova koncepcia kolektívnej bezpečnosti dopadla aj Roosveltova koncepcia „štyroch policajtov“. Stroskotala na tom, že títo „štyria policajti“ jednoducho nechápali svoje ciele rovnakým spôsobom. Čína, ktorú Roosevelt zaradil medzi „štyroch policajtov“ sčasti zo zdvorilosti a sčasti preto, aby jeho globálny plán kolektívnej bezpečnosti mal pilier aj v Ázii, sa však na konci Druhej svetovej vojny zmietala v občianskej vojne a vzhľadom na svoju slabosť sotva mohla reálne plniť rolu „svetového policajta“. Navyše, Európania by ťažko akceptovali fakt, že ich spory by mala riešiť Čína. Ba čo viac, ani USA samy neboli schopné prijať dôsledky koncepcie „štyroch policajtov“. Ak by totiž mala prakticky fungovať, Amerika by musela byť ochotná a pripravená intervenovať všade, kde by bol ohrozený mier. Avšak F. D. Roosevelt neúnavne opakoval svojim spojencom, že na obnove Európy sa nezúčastnia ani americké jednotky, ani americké zdroje a že zachovanie mieru bude záležitosťou Britov a Sovietov. V Jalte povedal svojmu partnerovi, že americké okupačné jednotky neostanú v Európe dlhšie ako dva roky. To však vlastne znamenalo, že strednú Európu ovládne Sovietsky zväz a Veľká Británia bude pred neriešiteľným problémom.²⁶

²¹ Pozri Kissinger, H. : . . . , s. 404-409

²² Citované podľa Kissinger, H. : . . . , s. 410

²³ Pozri Kissinger, H. : . . . , s. 406-408

²⁴ Tamtiež, s. 417

²⁵ Tamtiež, s.415

²⁶ Tamtiež, s.431-432

Slabinou koncepcie „štyroch policajtov“ bolo aj preceňovanie sily Veľkej Británie. Churchill najlepšie vedel, že Veľká Británia už nebude môsť svoje životné záujmy brániť sama, že nemá silu na to, aby dozerala na mocenskú rovnováhu v Európe, lebo Druhá svetová vojna je posledná, v ktorej Veľká Británia vystupuje ako skutočne nezávislá globálna mocnosť. Okrem toho, Američania sa veľmi podozrievavo stavali k britskému imperializmu a odmietali úsilie zachovať si po vojne svoje kolónie. Napríklad námestník ministra zahraničných vecí USA S. Welles pripomenul Britom záväzky z Atlantickej charty a vyjadril historický odpor Spojených štátov ku kolonializmu slovami : „ Ak je táto vojna v skutočnosti vojnou za oslobodenie národov, musí zaistiť suverénnu rovnosť národov na celom svete, vrátane všetkých častí Ameriky. Naše víťazstvo so sebou musí priniesť oslobodenie všetkých národov ... Vek imperializmu sa skončil.“²⁷ Roosevelt chcel, aby sa USA postavili na čelo nevyhnutného procesu oslobodzovania koloniálnych oblastí, lebo sa bál, že inak sa úsilie o sebaurčenie kolonizovaných národov zmení na rasový zápas. Veľká Británia ako najväčšia koloniálna mocnosť nebola tvárou v tvár tomuto riziku najvhodnejším „svetovým policajtom“.

Najpodstatnejšou príčinou neúspechu Rooseveltovej koncepcie „štyroch policajtov“ však bol postoj sovietskeho vodcu: „Stalinova zhubná kombinácia paranoje, komunistickej ideológie a ruského imperializmu si vyložila koncepciu „štyroch policajtov“, ktorí by nestranné posudzovali svetový mier na základe univerzálnych hodnôt, buď ako príležitosť pre Sovietov, alebo ako kapitalistickú pascu. Stalin vedel, že Veľká Británia sama osebe nepredstavuje pre Sovietsky zväz žiadnu protiváhu a že Rooseveltova koncepcia by buď vytvorila v susedstve Sovietskeho zväzu obrovské vákuum, alebo by poslúžila ako predohra k neskoršej konfrontácii so Spojenými štátmi (Stalin, bolševik prvej generácie, musel považovať za pravdepodobnejšiu túto druhú možnosť). Na základe oboch hypotéz bolo Stalinovi jasné, čo má podniknúť: musí posunúť oblasť ovládanú Sovietmi čo najďalej na západ, buď aby mohol inkasovať koristi, alebo aby získal pre neskoršiu diplomatickú konfrontáciu čo najlepšie rokovacie postavenie.“²⁸

Tieto skutočnosti sa nemohli nepremietnuť do politických diskusií o koncipovaní novej svetovej organizácie, ktoré sa uskutočnili v lete 1944 vo Washingtone, v usadlosti Dumbarton Oaks. Patronát nad prípravou dohody o spolupráci pri vytváraní tejto organizácie mal prezident Roosevelt. V prvej fáze konferencie, od 9. augusta do 28. septembra, rokovali medzi sebou zástupcovia USA, Veľkej Británie a ZSSR. V jej druhej časti, od 28. septembra do 7. októbra, sa stretli zástupcovia Číny, USA a Veľkej Británie. (Stalo sa tak preto, že ZSSR nebol vo vojne s Japonskom, ktoré však bolo vo vojne s Čínou, a tak sa mala formálne zachovať neutralita Sovietskeho zväzu k čínsko-japonskému sporu).

Účasť na tejto konferencii predznamenovala aj osobitnú zodpovednosť týchto štátov pri utváraní povojnového usporiadania sveta a viedla priamo k prednostným právam, ktoré s de Gaullovým Francúzskom dostali pri konštruovaní najdôležitejšieho orgánu OSN – jej Bezpečnostnej rady.²⁹

Na konferencii v Dumbarton Oaks sa posudzovali návrhy na podobu základného dokumentu budúcej medzinárodnej organizácie s celosvetovou pôsobnosťou, ktorý mal stanoviť jej ciele, zásady, metódy práce a opatrenia prijímané v záujme udržania mieru a medzinárodnej bezpečnosti a rozvoja spolupráce medzi jej členmi v hospodárskej a sociálnej oblasti. Rokovania boli veľmi intenzívne a vzhľadom na predchádzajúce politické dohody „Veľkej trojky“ (Churchill, Roosevelt, Stalin) sa konsenzus medzi vedúcimi delegáciami rodil vo veľkom rozsahu a relatívne ľahko. (Veľkú Britániu zastupoval jej veľvyslanec v USA lord

²⁷ Citované podľa Kissinger, H.: . . . , s. 409-411

²⁸ Kissinger, H.: . . . , s. 431

²⁹ Králik, J.: . . . , s. 286; Krejčí, O.: . . . , str. 90; Wolf, K.D.: Die UNO. Geschichte, Aufgaben, Perspektiven, Verlag C.H. Beck, München 2005, s. 14.

Edward F. Halifax, USA zástupca štátneho tajomníka, resp. ministra zahraničných vecí, Edward Stettinius, Sovietsky zväz jeho veľvyslanec v USA Andrej A. Gromyko a Čínu jej veľvyslanec v USA Vi-Ku.) Vďaka tomu sa na konferencii v pomerne krátkom čase vykonala takmer všetka práca na príprave východísk a zásad dokumentu, ktorý neskôr dostal názov Charta OSN.

Účastníci sa zhodli na tom, že v jednom z piatich hlavných orgánov novej organizácie – v jej Bezpečnostnej rade, ktorá mala byť poverená úlohou zachovať svetový mier a medzinárodnú bezpečnosť, budú piati stáli členovia – Čína, Francúzsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Spojené štáty americké a Zväz sovietskych socialistických republík. Odrážalo to výsledky Druhej svetovej vojny a reálny pomer síl vo svete. Na riešenie zostali iba dve zásadné otázky – delba práce medzi Valným zhromaždením a Bezpečnostnou radou a procedúra hlasovania stálych členov Bezpečnostnej rady.³⁰

Pôvodne presadzovaný návrh prezidenta Roosevelta na „štyroch policajtov“ sa transformoval do podoby sporu o priznanie „práva veta“ piatim stálym členom Bezpečnostnej rady. Požiadavka na udelenie „práva veta“ sa z jednej strany priesťahovala zásadám novej, demokratickej diplomacie a rovnosti všetkých členských štátov OSN. Z druhej strany tu bola skúsenosť so zlyhaním Spoločnosti národov kvôli tomu, že v jej rade neboli zastúpené všetky relevantné veľmoci a že treba vytvoriť také podmienky, aby mali záujem zotrvať za každých okolností v novovytváraní Bezpečnostnej rade.

USA, zrejme v zhode so Spojeným kráľovstvom, navrhli formuláciu „Ak jeden z piatich stálych členov nebude súhlasiť s názorom ostatných štyroch, jeho hlas sa do schválenia návrhu nebude zaráčovať“. Sovietsky zväz však na rozdiel od Spojeného kráľovstva túto hlasovaciu procedúru odmietol. A. Gromyko argumentoval, že obsahuje riziko konfrontácie medzi veľmocami, ktorá môže podmiňovať ich spoluprácu. A bez tejto spolupráce OSN nemôže existovať. Zástupca ZSSR vyslovil taktiež obavu, že prijatie návrhu USA by umožnilo majorizáciu jednej zo skupín krajín, napr. socialistických krajín, ktorých jediným zástupcom v Bezpečnostnej rade Sovietsky zväz bol. Gromyko upozorňoval, že možnosť „prehlasovať“ jednu z veľmocí bude oveľa viac zväzovať na použitie práva veta, než podnecovať na prijímanie spoločne akceptovateľných riešení.

Sovietsky zväz predložil návrh, aby rozhodnutie Bezpečnostnej rady OSN mohlo byť platne prijaté iba jednomyseľne, t.j. všetkými hlasmi stálych členov tohto orgánu. Zástupca ZSSR tak žiadal, aby sa zásada jednomyseľnosti, ktorá bola všeobecne platná v Spoločnosti národov, vzťahovala na piatich stálych členov Bezpečnostnej rady, ktorí mali kľúčovú zodpovednosť za zachovanie mieru a medzinárodnej bezpečnosti. Keďže táto myšlienka nebola v protiklade s pôvodnou Rooseveltovou ideou „štyroch policajtov“, USA napokon netrvali na pôvodnom návrhu Spojeného kráľovstva. Hoci v Dumbarton Oaks sa ešte dohoda nedosiahla, prijatie zásady jednomyseľnosti na jednej strane znemožnilo uplatňovať sankcie voči stálym členom Bezpečnostnej rady, na druhej strane však vytvorilo podmienky, aby Sovietsky zväz súhlasil s celkovým návrhom textu budúcej Charty OSN. Flexibilita USA bola aj výsledkom diplomatickej vyhrážky, ktorú formuloval A. Gromyko na stretnutí s F. D. Rooseveltom počas washingtonskej konferencie, že ak by USA a Veľká Británie svoje stanovisko nezmenili, OSN nebude.³¹

Bez ohľadu na túto nedoriešenú otázku, ktorá sa posunula na rozhodnutie najvyšších predstaviteľov „Veľkej trojky“ na ich ďalšom stretnutí, konferencia v Dumbarton Oaks vykonala obrovskú prácu. Definitívne rozhodnutie o podobe Charty OSN a o krokoch vedúcich k založeniu novej svetovej organizácie padlo na konferencii „Veľkej trojky“ vo februári 1945

³⁰ Králík, J. : ..., s. 286; Krejčí, O. : ..., s. 90 – 91; Osmanczyk, E. J. : ..., s. 255; Adamová, K. – Křížskovský, L. : ..., s. 240

³¹ Králík, J. : ..., s. 286 - 287

v Jalte, na Krymskom polostrove, v rekreačnom sídle cárskej dynastie Romanovovcov. Najmä americký prezident F. D. Roosevelt, ktorý už bol veľmi chorý, sa okrem urýchlenia porážky Japonska sústreďoval ako na politickú prioritu na doriešenie sporných miest v Charte OSN. Najťažšie otázka – hlasovanie v Bezpečnostnej rade – sa vyriešila v súlade so Stalinovým návrhom. Ten sa potom rešpektoval aj na následnej zakladajúcej konferencii OSN v San Franciscu. Tzv. jaltská formula bola naplnením zásady, že Bezpečnostná rada nemôže prijať nijaké rozhodnutie okrem procedurálnych otázok, ak aspoň jeden z piatich stálych členov hlasuje negatívne.³²

Dohodnutá formulácia obsahuje slávne „právo veta“ bez toho, aby sa toto slovo spomenulo. Sovietsky zväz, ktorý sa dovtedy bál, že bude v Bezpečnostnej rade prehlasovaný, tak napokon vyslovil definitívny súhlas s vytvorením OSN a stal sa jedným z jej hlavných zakladajúcich štátov. Zároveň tento nedemokraticky spôsob rozhodovania (z hľadiska v Charte zakotvených zásad rovnosti všetkých členských štátov) odstránil obavy, že ak by bola niektorá z veľmocí v Bezpečnostnej rade opakovane prehlasovaná a sankcionovaná, radšej z OSN vystúpi a bude konať „na vlastnú päsť“, tak, ako sa to stalo počas existencie Spoločnosti národov.

Definitívnym impulzom k založeniu novej svetovej univerzálnej medzivládnej organizácie sa stalo záverečné vyhlásenie W. Churchilla, F. D. Roosevelta a J. V. Stalina 11. februára 1945 v Jalte. Vo Vyhlásení prezidenta Spojených štátov amerických, predsedu rady ľudových komisárov Zväzu sovietskych socialistických republík a ministerského predsedu veľkej Británie o výsledkoch krymskej konferencie 11. februára 1945 sa v časti IV. Konferencia Spojených národov uvádzalo: „Sme pevne rozhodnutí založiť s našimi spojencami čo najskôr všeobecnú medzinárodnú organizáciu na udržiavanie mieru a bezpečnosti. Usudzujeme, že je to nevyhnutné ako preto, aby sme zabránili agresii, tak preto, aby sme odstránili politické, hospodárske a sociálne príčiny vojny tesnou a trvalou súčinnosťou všetkých mierumilovných národov.“

Základy tomu položili v Dumbarton Oaks. Tam však nebola dosiahnutá dohoda o dôležitej otázke spôsobu hlasovania. Terajšej konferencii sa podarilo túto ťažkosť vyriešiť.

„Uzniesli sme sa zvolať na deň 25. apríla 1945 do San Franciska v Spojených štátoch konferenciu Spojených národov, aby pripravila Chartu takejto organizácie podľa smerníc navrhnutých na pracovných poradách v Dumbarton Oaks.

Poradíme sa bez meškania s čínskou vládou a dočasnou francúzskou vládou, aby spoločne s vládami Spojených štátov, Veľkej Británie a Zväzu sovietskych socialistických republík prevzali iniciatívu na pozvanie na konferenciu. Akonáhle budú porady s Čínou a Francúzskom uskutočnené, bude text návrhu na spôsob hlasovania zverejnený.“

V časti V. Vyhlásenia o oslobodenej Európe bola z hľadiska prípravy vzniku OSN a jej budúcnosti dôležitá nasledujúca formulácia: „Zavedenie poriadku v Európe a prebudovanie hospodárskeho života národov sa musí diať takým spôsobom, ktorý umožní oslobodeným národom zničiť stopy nacizmu a fašizmu a vytvoriť demokratické zriadenie, ktoré si zvolí. Jednou zo zásad Atlantickej charty je právo každého národa zvoliť si formu vlády, v ktorej chce žiť, a musí byť obnovená štátna zvrchovanosť i samostatná vláda všetkých národov, ktorým ju koloniálne štáty násilne odňali.“ Okrem tohto nového pripomenutia práva národov na sebaurčenie v súlade s Atlantickou chartou sú vzhľadom na reálny povojnový vývoj, ktorý ovplyvnil aj činnosť rodiacej sa OSN, povšimnutiahodné aj záverečné dva odstavce Vyhlásenia z jeho poslednej, IX. Časti Jednota v mieri i vojne: „Len ak pretrvá a bude vzrastať súčinnosť a porozumenie medzi našimi tromi krajinami a medzi všetkými mierumilovnými národmi, bude možné uskutočniť najvyššiu túžbu ľudstva – bezpečný a trvalý mier“, ktorý podľa slov Atlantickej charty „zaručí, že všetci ľudia vo všetkých krajinách budú môcť prežiť svoj život bez strachu a núdze“.

³² Králik J. : ..., s. 290

Víťazstvo v tejto vojne a zriadenie navrhutej medzinárodnej organizácie bude doposiaľ najväčšou historickou príležitosťou vytvoriť v budúcich rokoch podstatné predpoklady takéhoto mieru.“³³

2 Konferencia Spojených národov v San Franciscu, jej priebeh a výsledky

V súlade s rozhodnutím „Veľkej trojky“ sa v Jalte 25. apríla 1945 v San Franciscu začala zakladajúca konferencia Spojených národov. Medzi veľmoci pozývajúce na túto konferenciu sa zaradila aj Čína. Francúzsko štatút pozývajúcej mocnosti nedostalo kvôli kontroverziám medzi generálom de Gaullem a najmä vojenskými predstaviteľmi USA a Veľkej Británie.

Konferencia sa konala v Memorial Opera House a vo War Memorial Veteran Auditorium. Počet všetkých jej účastníkov spolu s personálom bol 3200 osôb. Zúčastnilo sa na nej 283 delegátov zo 46 krajín. (Austrália, Belgicko, Bolívia, Brazília, Československo, Chile, Dominikánska republika, Egypt, Ekvádor, Etiópia, Filipíny, Francúzsko, Grécko, Guatemala, Haiti, Holandsko, Honduras, India, Irak, Irán, Juhoslávia, Juhoafrický zväz, Kanada, Kolumbia, Kostarika, Kuba, Libanon, Libéria, Luxembursko, Mexiko, Nikaragua, Nový Zéland, Nórsko, Panama, Paraguaj, Peru, Salvador, Saudská Arábia, Sýria, Turecko, Uruguaj, Venezuela a štyri pozývajúce veľmoci – Čína, USA, Veľká Británia a Zväz Sovietskych socialistických republík), ktoré už podpísali Deklaráciu Spojených národov 1. januára 1942 alebo sa k nej pripojili neskôr a vyhlásili vojnu fašistickým mocnostiam. Štyri ďalšie štáty sa do práce konferencie zapojili neskôr, resp. dostali na ňu pozvanie dodatočne.

Na konferencii sa ďalej zúčastnilo 1200 hostí pozvaných účastníckymi štátmi, 1600 novinárov a 600 pozorovateľov. Okrem iného boli nimi predstavitelia ešte formálne existujúcej Spoločnosti národov a Stáleho medzinárodného súdu, ako aj ILO (Medzinárodnej organizácie práce), FAO (Organizácie pre výživu a poľnohospodárstvo) a UNRRA (Úradu Spojených národov pre pomoc a obnovu, ktorý bol založený 44 štátmi v roku 1944 s cieľom poskytnúť okamžitú pomoc v podobe potravín, odevu, liekov a obydlia atď. obyvateľom krajín oslobodených spod okupácie vojsk Osi, t.j. Nemecka, Talianska a Japonska).³⁴

Na konferencii sa zúčastňovali všetky štáty, ktoré prvého januára 1942 podpísali Deklaráciu Spojených národov, ako aj krajiny, ktoré sa k nej pripojili neskôr a vyhlásili vojnu fašistickým mocnostiam. Zo 42 krajín, ktoré boli pozvané v mene štyroch veľmocí, bolo 19 z Latinskej Ameriky a štyri boli britskými kondomíniami. Táto skutočnosť zabezpečovala USA a Veľkej Británii v prvých časoch po založení OSN väčšinu v tejto organizácii.

Na konferenciu neboli pozvané neutrálne štáty ako Island, Portugalsko a Švédsko, ale ani krajiny, ktoré sa v tom čase ešte nachádzali pod okupáciou Nemecka a Japonska, ako napr. Dánsko. Hneď po oslobodení však Dánsko dostalo pozvanie na konferenciu. Kvôli postoju Veľkej Británie a Spojených štátov pozvanie nedostali vlády Albánska, Mongolskej ľudovej republiky a Poľska, nakoľko ešte neboli medzinárodne uznané. Sovietsky návrh pozvať Poľskú dočasnú vládu nezískal potrebnú väčšinu hlasov štátov zúčastňujúcich sa konferencii. (Napriek tomu sa Poľsko ráta medzi zakladateľov OSN, ktorých podpis sa nachádza pod Chartou OSN.) Na konferenciu nedostali pozvanie ani bývalí spojenci Nemecka a Japonska, hoci na konci vojny agresorovi vyhlásili vojnu a bojovali proti nemu – Taliansko, Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko a Fínsko. Počas konferencie zaslali prihlášku Argentíne. Významným momentom rokovania konferencie bolo aj to, že súhlasila s návrhom sovietskej delegácie, aby boli bez

³³ Světová politika 20. století v dokumentech (1900 – 1945). Ed. Veselý, Zd. VŠE, Praha 2000, s. 277 - 282

³⁴ Osmanczyk, E.J.:... s. 257; Králik, J.:... , s. 290

meškania odoslané pozvánky na konferenciu aj predstaviteľom Bieloruskej socialistickej republiky a Ukrajinskej socialistickej republiky.³⁵

Hoci išlo o zväzové republiky federatívneho štátu, ktorým Sovietsky zväz bol, a teda nemohli byť subjektmi medzinárodného práva a z tohoto hľadiska sa ani nemali stať členskými štátmi OSN, ich pozvanie na konferenciu OSN a akceptovanie ako plnoprávných členov tejto organizácie malo byť symbolickým vyjadrením úcty Spojených národov k obrovským obetiam a nezmerateľnému utrpeniu, ktoré Bielorusku a Ukrajinu priniesla Hitlerova „blesková vojna“ a neskoršia nacistická okupácia, ako aj uznanie ich prínosu k víťazstvu nad nemeckou Treťou ríšou. Nezanedbateľným dôvodom ich pozvania na konferenciu do San Francisca bolo aj úsilie J.V. Stalina zabezpečiť pre Sovietsky zväz čo najviac hlasov v budúcom Valnom zhromaždení OSN, nakoľko väčšinu v ňom mali západní spojenci. (Pôvodným zámerom J. V. Stalina, ktorý presadzoval ešte na Jaltskej konferencii, bolo, aby v OSN malo hlasy všetkých 15 zväzových republík ZSSR, pričom bol ochotný priznať viac hlasov aj pre USA. F. D. Roosevelt to odmietol a súhlasil s tromi hlasmi pre ZSSR.)

Počas konferencie sa začali zreteľne prejavovať ideologické rozdiely medzi ZSSR a jeho západnými spojencami, ktoré boli len málo významné, keď stáli tvárou v tvár spoločnému nacistickému a fašistickému nepriateľovi, ktorý sa usiloval o svetovládu s historicky bezprecedentnou krutosťou. Veľkú úlohu zohralo aj to, že 12 dní pred začiatkom konferencie zomrel americký prezident F. D. Roosevelt. Podobne, ako jeho predchodcovi T. W. Wilsonovi, mu osud zabránil zúčastniť sa na prvom zasadaní svetovej organizácie, ktorej bol duchovným otcom a ktorej dal meno. Štátny tajomník E. Stettinius, ktorý bol zástancom Rooseveltových názorov a patril k architektom americkej zahraničnej politiky, mu sice vzdal hold, ale na konferencii sa začalo prejavovať to, že Rooseveltov nástupca Harry Truman mal na mnohé veci iný názor. Truman otvorene nesúhlasí s Rooseveltovými údajnými ústupkami Stalinovi, najmä pokiaľ išlo o úpravu hlasovania v Bezpečnostnej rade. Preto bolo zákonité, že tri mesiace po skončení konferencie OSN E. Stettinius nahradil vo funkcii ministra zahraničných vecí USA James Byrnes, hoci kvôli jeho popularite ho poveril zastupovaním USA v OSN. Aj v dôsledku týchto zmien sa pri riešení konkrétnych otázok súvisiacich s dopracúvaním textu Charty OSN prejavoval tvrdší prístup k Sovietskemu zväzu a jeho návrhom, a počas rokovania o obsahu Charty OSN vzniklo niekoľko kríz.³⁶

Na čele delegácií boli za USA spomínaný E. Stettinius; za ZSSR minister zahraničných vecí V. M. Molotov a po jeho odchode veľvyslanec sovietskeho zväzu v USA A. A. Gromyko, za Veľkú Britániu minister zahraničných vecí A. Eden, pričom po jeho odchode sa na vedení delegácie podieľali lord F. D. Halifax a kariérny diplomat sir A. Cadogan; za (vtedy ešte Čan–kai–šek-ovu) Čínu T.V. Soong; za Francúzsko predseda vlády a minister zahraničných vecí G. Bidault a po jeho odchode mladý diplomat F. Boncourt. (Vedúcim malej delegácie Československej republiky bol minister zahraničných vecí J. Masaryk.)³⁷

Konferencia rokovala v štyroch komisiách, ktoré mali nasledovné zameranie:

1. Základné zásady a princípy Charty OSN
2. Valné zhromaždenie OSN
3. Bezpečnostná rada OSN
4. Štatút Medzinárodného súdneho dvora a ďalšie otázky medzinárodného práva

Práce týchto komisií koordinoval 14 – členný Výkonný výbor, do ktorého zvolili aj generálneho tajomníka československej delegácie J. Papánka. V tomto výbore boli okrem

³⁵ Istória Diplomatii, Tom IV, Izdatel'stvo Političeskoj literatury, Moskva 1975, s. 656 – 658; Králik, J.:..., s. 287, 290 – 291; Osmanczyk, E.J.:..., s. 257

³⁶ Istória Diplomatiji..., s. 658; Králik, J.:..., s. 290 - 291

³⁷ Osmanczyk, E.J.:..., s. 257; Králik, J.:..., s. 290 - 292

veľmocí a Československa zastúpené ešte Austrália, Chile, Irán, Juhoslávia, Kanada a Mexiko. Administratívne otázky riešil 14 – členný sekretariát. Generálnym tajomníkom konferencie bol A. Hiss z USA. Konečné rozhodnutia prijímalo Zhromaždenie vedúcich delegácií, ktorému predsedal štátny tajomník USA E. R. Stettinius, ale ako splnomocnenec vedúcich delegácií ostatných štyroch veľmocí.³⁸

Na rokovaníach o stanovách novej organizácie dochádzalo k ostrým kontroverziám, a to aj napriek tomu, že na Jaltskej konferencii potvrdili a doplnili smernice pre vypracovanie Charty OSN, ktoré boli spracované v Dumbarton Oaks, a že hneď na začiatku konferencie v San Franciscu sa dohodlo, že 4 pozývajúce veľmoci vždy najprv samy vyjadria svoje predbežné stanovisko k stovkám pripomienok, ktoré vzniesli ostatní účastníci k návrhom na vytvorenie OSN, ktoré na krymskej konferencii odobrili najvyšší predstavitelia USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu, a že štyrmi veľmocami odsúhlasené pripomienky sa prerokovávali najskôr.

Pripomienky sa rozdelili na niekoľko skupín. Prvá požadovala rozšírenie práv Valného zhromaždenia. Druhá sa týkala vymedzenia právomocí Bezpečnostnej rady a jej stálych členov ako aj zväčšenia počtu členov tohto orgánu. Tretiu skupinu pripomienok tvorili návrhy na rozšírenie práv medzinárodného súdneho dvora. Poslednú skupinu tvorili návrhy prevažne technicko – redakčného charakteru.

Najväčšia pozornosť účastníkov konferencie sa, pochopiteľne, upriamovala na prvé dve skupiny pripomienok. V rámci prvej z nich išlo najmä o to, aby sa Valnému zhromaždeniu dali všetky práva, ktoré prislúchajú Bezpečnostnej rade a aby sa Bezpečnostná rada podriadila Valnému zhromaždeniu. Najspornejšou otázkou na konferencii však boli právomoci bezpečnostnej rady a spôsob hlasovania v nej. Zásada, prijatá na Jaltskej konferencii, že pri všetkých rozhodnutiach rady okrem procedurálnych, sa vyžaduje jednomyselnosť jej stálych členov, vyvolal ostrú kritiku viacerých delegácií, najmä z Latinskej Ameriky. Tie sa usilovali postaviť proti sebe veľké mocnosti a ostatné členské štáty a maximálne obmedziť jednomyselné hlasovanie. Okrem útoku na samotný princíp jednomyselnosti išlo aj o oslabenie významu Bezpečnostnej rady a obmedzenie rozdielov medzi kompetenciami stálych a nestálych členov tohto orgánu. Napr. spod jurisdikcie Bezpečnostnej rady sa mala vyňať časť medzinárodných konfliktov a dať ich do kompetencie regionálnych organizácií. Takýmto spôsobom sa usilovali niektoré latinskoamerické štáty dosiahnuť, aby sa vrcholným orgánom pre riešenie akýchkoľvek sporov na americkom kontinente stal pakt, ktorý spájaj americké štáty.

V otázkach hlasovania v Bezpečnostnej rade sovietska delegácia nekompromisne obhajovala formuláciu dohodnutú na Jalte a napokon princíp jednomyselnosti pri hlasovaní stálych členom Bezpečnostnej rady obhájila a presadili do Charty vo vyššie uvedenej podobe.

Ďalší veľký politický spor sa rozhorel o otázke poručenských území a ich správy. Jeho riešenie malo veľký význam vzhľadom na skutočnosť, že Druhá svetová vojna a jej dôsledky priniesli vlnu národnooslobodzovacích hnutí v koloniálnych a závislých krajinách. Niektoré západné mocnosti, osobitne veľká Británie Francúzsko, ktoré v medzivojnovom období uplatňovali koloniálnu nadvládu nad mnohými krajinami, sa snažili zmenšovať význam tohto problému.

Podstata diskusie smerovala k otázkam rešpektovania princípov rovnoprávnosti a sebaurčenia národov a základných ľudských práv bez rozdielu rasy, jazyka, náboženstva a pohlavia. V súvislosti s utváraním systému poručenia nad územiami, ktoré postrádali samosprávu, sa taktiež ostro diskutovalo o otázke sebaurčenia národov. Proti spájaniu samosprávy s aktívnym úsilím koloniálnych národov o naplnenie ich práva na sebaurčenie stála

³⁸ Istória Diplomatiji..., s. 657 - 658; Králik, J.:... , s. 294; Osmanczyk, E.J.:..., s. 257;

najmä Veľká Británia, ktorá chcela zachovať koloniálny systém, ale v menej zreteľnej podobe. Jej projekt obsahoval návrh odovzdať poručenie „vyspelým krajinám, ktoré sú pripravené prevziať túto zodpovednosť“. Veľká Británia vzniesla tiež požiadavku neprípustnosti „akýchkoľvek revízií mandátov Spoločnosti národov bez súhlasu zainteresovaného štátu – mandatára“. Inými slovami, táto koloniálna mocnosť dávala najavo, že chce zachovať v platnosti ustanovenia Versaillskej zmluvy o rozdelení kolónií“.

USA, ktoré najmä prostredníctvom prezidenta F. D. Roosevelta dávali najavo nesúhlas s kolonializmom a vyslovovali sa za uplatnenie práva na sebaurčenie, sa nestotožňovali so stanoviskom koloniálnych mocností. Viedla ich k tomu skutočnosť, že vďaka Druhej svetovej vojne a jej výsledkom si vytvorili podmienky na politickú a hospodársku expanziu. Zároveň ako krajina, ktorá nikdy nemala kolónie a nadobudla samostatnú štátnu existenciu vymanením sa z koloniálneho područia, bola zainteresovaná na tom, aby aj v kolóniách mala otvorené dvere pre svoje tovary a kapitál. A tomu prekážala politika ekonomických preferencií, ktorú uskutočňovali koloniálne mocnosti. Preto USA vo svojom návrhu na riešenie otázky poručenských území požadovali, aby sa na koloniálnych územiach odstránila akákoľvek diskriminácia hospodárskych, sociálnych a trhových záujmov.

Napokon však na základe dohody s koloniálnymi mocnosťami delegácia USA predložila nový návrh, ktorý korešpondoval s ich predstavami, keďže predpokladal zachovanie koloniálneho systému vo všetkých jeho častiach. Tieto štáty na oplátku podporili zámer USA stať sa poručníkom niektorých koloniálnych území, resp. mandátnou mocnosťou. Napokon sa prijal kompromis a kapitoly IX-XIII, týkajúce sa samosprávnych území, sústavy medzinárodného spoločenstva a fungovania Poručenskej rady, sa rozšírili.³⁹

Rozhodujúci význam mali formulácie v článku 76 Charty OSN o základných úlohách poručenskej sústavy, ktoré zneli nasledovne :

„a) upevniť medzinárodný mier a bezpečnosť;

b) podporovať politické, hospodárske, sociálne a výchovné povznesenie obyvateľov poručenských území a ich postupný vývin k samospráve alebo nezávislosti podľa osobitných okolností každého územia a jeho ľudu a slobodne vyslovených želaní ľudu, o ktorý ide, a podľa toho, čo určujú ustanovenia každej poručenskej dohody;

c) posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka, alebo náboženstva a rozvíjať vedomie vzájomnej závislosti národov sveta medzi sebou;

d) zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie v odbore sociálnom, hospodárskom a obchodnom pre všetkých členov Organizácie Spojených národov a pre ich príslušníkov, ako aj rovnaké zaobchádzanie s nimi pri vykonávaní spravodlivosti . . .“⁴⁰

Tieto formulácie, ako sa napokon ukázalo, boli napriek ich kompromisnosti dostatočné na to, aby sa s odvolaním na ne spustil historický proces naplňovania práva národov na sebaurčenie a rozpadu koloniálnej sústavy, čo malo o.i. za následok prudký nárast členských štátov OSN v 50. a 60. rokoch dvadsiateho storočia.

Konferencia Spojených národov v San Franciscu, na ktorej sa schválilo založenie novej univerzálnej medzinárodnej medzivládnej organizácie miesto neúspešnej Spoločnosti národov, sa zaradila medzi najväčšie konferencie v histórii svetovej diplomacie, ak nebola dovtedy vôbec najväčšou. Jej účastníci vyjadrovali nádeje ľudstva na nové, mierové usporiadanie sveta po tom, čo bude definitívne porazené nacistické Nemecko a militaristické Japonsko. Od novej medzinárodnej organizácie sa očakávalo, že bude mať reálny účinok na rozvoj medzinárodnej spolupráce a zjednocovanie postojov a medzinárodnopolitických krokov jej členov v záujme medzinárodného mieru a bezpečnosti.

³⁹ Pozri Istorija diplomatii . . . , s.659-662

⁴⁰ Charta Organizácie Spojených národov . . . , s.42

Konkrétnym vyjadrením týchto nádejí sa stal dokument, ktorý sa na konferencii v San Franciscu prerokoval, dohodol a schválil – Charta Organizácie Spojených národov. Fakt, že Charta i OSN vznikali v akomsi právnom a organizačnom vákuu spôsobil, že sa vo veľmi krátkom čase – za dva mesiace – podarilo vyjednať veľmi dobrý dokument. Chartu obsahujúcu 111 článkov možno považovať za majstrovské dielo diplomacie. Ved’ aj v súčasnosti sa o rôznych mnohostranných zmluvách a dohodách rokuje nezriedka aj niekoľko rokov.⁴¹

Charta bola prijatá jednomyselne 25. júna 1945 v budove Opery v San Franciscu a na druhý deň bola slávnostne podpísaná v budove Pamätníka vojnových veteránov (Veterans War Memorial Building). Platnosť nadobudla 24. októbra 1945 po tom, čo ju ratifikovalo všetkých 5 stálych členov Bezpečnostnej rady OSN – Čína, Francúzsko, USA, Veľká Británia a ZSSR – a väčšina signatárskych štátov. Tento deň bol vyhlásený za deň OSN. Za zakladajúcich členov sa považuje 51 štátov, ktoré boli účastníkmi zakladajúcej konferencie alebo podpísali Deklaráciu Spojených národov. Medzi zakladajúce štáty sa zaraďuje aj Slovenská republika ako nástupnícky štát po Československej republike.

3 Význam vzniku OSN

Vznik Organizácie Spojených národov bol jedným z najdôležitejších dôsledkov víťazstva nad Hitlerom a jeho spojencami. Aj jej názov vyjadruje, že vznikla zo spojeneckej koalície proti nacisticko – fašisticko – militaristickej Osi Nemecko, Taliansko, Japonsko, keď sa 26 signatárskych štátov vo Washingtone nazvalo Spojenými národmi. Výsledkom Druhej svetovej vojny a novému pomeru síl na svetovej politickej scéne, ktorý priniesla, zodpovedá aj pôvodné zloženie členských štátov OSN a štruktúra Bezpečnostnej rady. Jej stálymi členmi s privilegovaným postavením sa stali víťazné mocnosti, ktoré niesli hlavnú ťarchu vojny s napokon porazenými štátmi Osi a ich spojencami.

Zároveň bola OSN odpoveďou na očakávania a nádeje, ktoré medzi príslušníkmi Spojených národov vyvolala katastrofálna skúsenosť Druhej svetovej vojny, ktorej predchádzalo zlyhanie bezzubej a neúčinnnej Spoločnosti národov. OSN bola ďalším vyjadrením túžby ľudstva po vytvorení organizácie, ktorá zaistí mier, bezpečnosť a podmienky na medzinárodnú spoluprácu v prospech všetkých národov. Z tohto pohľadu bola OSN aj novým návratom k myšlienke kolektívnej bezpečnosti. Spojené národy sa podľa tvorcov Charty mali stať globálnym systémom kolektívnej bezpečnosti.⁴²

Akcieschopnosť hierarchického bezpečnostného systému, ktorý sa založil schválením Charty, sa mala opierať v prvom rade o vojenskú moc víťazných veľmocí, ktoré sa stali stálymi členmi Bezpečnostnej rady, a o ich spoluprácu založenú na zásade jednomyselnosti a na⁴³ pokračovaní pozitívnej skúsenosti z boja proti nacizmu a fašizmu.

OSN možno popísať a kvalifikovať aj ako hegemoniálny zakladateľský akt. Tak USA a Veľká Británia, ako vojnoví spojenci, ktorí prišli s myšlienkou Spojených národov, ako aj Sovietsky zväz, ktorý sa po napadnutí Nemeckom stal súčasťou protihitlerovskej koalície, chápali túto organizáciu ako nástroj na uskutočnenie svojich predstáv o novom svetovom poriadku. Všetkým členom vojnovej „Veľkej trojky“ vyhovovalo, že konštrukcia Bezpečnostnej rady -získala mocensko – politickú realitu povojnového obdobia. Zároveň si od nej sľubovali väčšiu rozhodnosť a efektívnosť pri presadzovaní novej, globálnej univerzalistickej medzivládnej medzinárodnej organizácie. Kým prvý cieľ nebol vôbec naplnený, univerzálnosť sa dosiahla. Z pôvodných 51 zakladateľských štátov v r. 1945 sa ich počet sústavne zväčšoval. V r.1960 ich bolo už 99, v r. 1970 127, v r. 1980 154, v r 2002, keď

⁴¹ Stosunki miedzynarodowe . . . , s.353

⁴² Stosunki miedzynarodowe . . . , s. 353, Oxfordský slovník světové politiky, Ottovo nakladatelství, Praha 2000, s. 594, Istorija diplomatii . . . , s. 662, Wolf, K. D. : , s. 1

⁴³ Krejčí, O. : , s. 211, Wolf, K. D. : , s.15

sa po opakovanom referende stalo členským štátom aj Švajčiarsko, sa dosiahol počet 191 a r. 2006, po rozdelení Srbska a Čiernej Hory mala OSN až 192 členov.⁴⁴

Vznik OSN ako globálnej univerzálnej organizácie však nebol iba vyjadrením výsledkov Druhej svetovej vojny a reakciou na jej hrôzy, ktorá revitalizovala myšlienku kolektívnej bezpečnosti a prastaré túžby ľudstva po medzinárodnej spolupráci v mene trvalého mieru. Vytvorenie nástupníckej organizácie po Spoločnosti národov bolo tiež vyjadrením silnejúcich procesov internacionalizácie a narastania vzájomnej závislosti účastníkov medzinárodných vzťahov v oblasti vojny a mier, medzi priemyslovou a agrárnou civilizáciou, rozvinutými a rozvojovými krajinami atď. . .

OSN predstavovala sily politickej integrácie, ktoré sa usilovali nazerat' na problémy v medzinárodných vzťahoch cez prizmu spoločných, či dokonca všeludských hodnôt a celosvetových záujmov. Oproti tejto tendencii vo vývoji medzinárodných vzťahov stála iná tendencia, ktorú určovalo pretrvávanie anarchického charakteru medzinárodného prostredia a vznik nových síl konfrontácie. Napriek tomu, že tvárou v tvár nebezpečenstvu nemeckého nacizmu, talianskeho fašizmu a japonského militarizmu, ktoré sa usilovali o dosiahnutie svetovlády bezprecedentne bezohľadným spôsobom vedenia totálnej vojny, sa potlačil význam hodnotových rozdielov, ktoré určovali správanie a rozhodovanie mocenských elít a odlišnú povahu politických režimov hlavných štátov protihitlerovskej koalície.

Tieto rozdiely však nezmizli. Prejavovali sa už v diskusiách o cieľoch, zmysle a organizačnom usporiadaní novej medzinárodnej organizácie a o podobe jej Charty . Význam týchto rozdielov dramaticky stúpol po definitívnej porážke štátov Osi. Napokon tieto rozdiely vyústili do zásadného a nezmieriteľného mocensko – politického konfliktu dvoch superveľmocí, ktoré vzišli z Druhej svetovej vojny – Spojených štátov amerických a Zväzu sovietskych socialistických republík. Tento vyše 40 rokov trvajúci konflikt dostal názov studená vojna a vystavil skúške sily globálnej politickej intgrácie, ktoré sa prejavovali prostredníctvom OSN – spoločného diela spojencov proti uskutočňovaniu svetovládnych ambícií nemeckej Tretej ríše vedenej Adolfom Hitlerom.

Ak zdôrazňujeme, že vznik OSN nebol iba výsledkom vojenského riešenia konfliktu medzi mocnosťami Osi a antihitlerovskej koalície, máme na mysli skutočnosť, že vznik silnej medzinárodnej organizácie si vyžadoval aj proces internacionalizácie a závislosti prejavujúci sa v ekonomickej oblasti. Súčasťou „Pax americana“ po Druhej svetovej vojne bolo aj vytvorenie politických a inštitucionálnych základov pre liberalizáciu svetového obchodu a podporu hospodárskej spolupráce v globálnom rozsahu. Nie náhodou boli ešte pred vznikom OSN uzatvorené mimoriadne významné dohody o voľnom obchode. V júni 1944 sa v rekreačnom stredisku Bretton Woods v USA zišla konferencia 44 štátov, ktorá položila základy povojnového usporiadania hospodárskych vzťahov medzi kapitalistickými krajinami. Od r. 1946 začal pôsobiť tzv. bretton – woodsky systém pravidiel a rozhodovacích procedúr a inštitúcií, ktorých cieľom bola liberalizácia svetového obchodu. V rámci tohto systému malo dôjsť k zavedeniu zameniteľnosti národných mien, stabilizácii menových kurzov, organizovaniu pomoci štátom pri ich hospodárskom rozvoji i pomoci tým štátom, ktoré sa ocitli v krátkodobých ťažkostiach. Preto sa v rámci rokovaní v Bretton Woods uzavreli dohody o založení Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky pre obnovu a rozvoj. Tým sa vytvorili dôležité podmienky pre aspoň čiastočnú koordináciu a riadenie nastupujúcej globalizácie svetovej ekonomiky.⁴⁵

Vzhľadom na tieto okolnosti je prirodzené, že jednou z hlavných odlišností OSN od jej predchodkyne – Spoločnosti národov, sa stala skutočnosť, že sa do popredia jej agendy dostali aj svetové hospodárske a sociálne problémy a neskôr riešenie tzv. globálnych problémov ľudstva. OSN dostala už pri svojom vzniku do vienka aj rozhodovanie o otázkach

⁴⁴ Stosunki miedzynarodowe . . . , s. 228-229

⁴⁵ Krejčí, O. : . . . ,s. 79 a 245

ovplyvňujúcich medzinárodné podnikateľské prostredie. Prijímanie noriem a pravidiel regulujúcich hospodársky život ruka v ruke s podobnými aktivitami na úrovni jednotlivých štátov, transnacionálnych korporácií⁴⁶ a neskôr aj integračných zoskupení štátov sa stalo významným faktorom rozvoja hospodárskej spolupráce a riešenia sociálnych, ekologických a ďalších problémov. Nezastupiteľnú úlohu zohrala OSN najmä v postupnej unifikácii rôznych technických noriem, od ktorých sa odvíjala aj unifikácia noriem vyššej úrovne.

V dôsledku poznania, že nevyhnutným základom rozvoja a upevňovania mierových vzťahov medzi národmi je hospodárska stabilita, blahobyt a efektívna hospodárska spolupráca, sa do agendy OSN dostalo posudzovanie svetovej hospodárskej situácie, smery rozvoja svetového hospodárstva, svetový obchod, obchod so surovinami, zabezpečenie potravinami, poskytovanie technickej pomoci rozvojovým krajinám, financovanie hospodárskeho rozvoja, industrializácia rozvojových krajín, využívanie prírodných zdrojov, svetová doprava a spoje atď. Tomu zodpovedala aj inštitucionálna a organizačná výstavba OSN. Vytvorila si nielen regionálne hospodárske komisie, ktoré mali zohľadňovať špecifiká jednotlivých svetových regiónov pri posudzovaní a riešení hospodárskych a sociálnych problémov, ale aj celý rad špecializovaných inštitúcií a agentúr.

Vytvorenie OSN bolo teda aj odrazom skutočnosti, že riešenie mnohých hospodárskych a sociálnych problémov už presahuje možnosti jednotlivých národných štátov a že sa môže nájsť a presadiť iba na základe konzultácií alebo spoločnej akcie širšieho medzinárodného spoločenstva. Rešpektovanie vzájomnej závislosti hospodárskeho a sociálneho vývoja v rôznych častiach sveta pritom nenegovalo zásadu, že rozhodovanie o hospodárskych a sociálnych otázkach je v kompetencii jednotlivých štátov a OSN o nich nemôže rozhodovať sama, zasahujúc do vnútorných záležitostí svojich členských štátov. OSN sa však stala platformou pre posudzovanie hospodárskych a sociálnych problémov v širokom medzinárodnom meradle, miestom pre koordináciu medzinárodných hospodárskych činností za predpokladu súhlasu jej členských štátov, ktoré vždy vyjadrujú politickú vôľu k akcii, dávajú k dispozícii materiál, ľudí, organizačné zázemie a určujú smer postupu.⁴⁷

Ďalším zásadným dôsledkom vzniku OSN ako globálnej inštitúcie s univerzálnymi cieľmi bolo to, že priniesla výrazné posilnenie významu multilaterálnej diplomacie pri riešení problémov v medzinárodných vzťahoch. Nadviazala na skúsenosť prvej stálej univerzálnej diplomatickej inštitúcie, ktorou bola Spoločnosť národov. Tá sa o.i. stala aj sponzorom pôsobenia celého radu špecializovaných medzinárodných inštitúcií. OSN túto prax významne rozvinula.⁴⁸ Nielenže si postupne vybuďovala hustú sieť inštitúcií, agentúr a podporných organizácií, ale stala sa aj miestom permanentného politického dialógu medzi členskými štátmi, čo samo osebe predstavuje významný príspevok k prevencii konfliktov, resp. k ich riešeniu. V dôsledku toho OSN začala organizovať množstvo konferencií k rôznym špeciálnym alebo regionálnym problémom. Navyše, mnohé sa stali vlastne permanentnými konferenciami.

Posilnenie multilaterálnej diplomacie ako dôsledok vzniku OSN prinieslo nové možnosti účinne presadzovať svoje záujmy na medzinárodnej scéne aj a predovšetkým malým a novo vznikajúcim štátom. OSN sa stala miesto definovania spoločných záujmov jej členských štátov, na základe ktorých vznikali nové sféry uplatňovania diplomacie. Táto skutočnosť spolu s nebyvalým rozvojom tzv. konferenčnej diplomacie nastolila potrebu rozlišovať medzi „starou“ a „novou“ diplomaciou a špeciálne pripravovať diplomatov na nový typ diplomatickej činnosti v medzinárodných pracovných a zastupiteľských tímoch, vrátane stálych oficiálnych reprezentantov jednotlivých členských krajín v OSN, ale, pravda, aj v ďalších medzinárodných organizáciách.⁴⁹

⁴⁶ Encyklopédia medzinárodných organizácií, Sprint, Bratislava 1977, s.335.

⁴⁷ Encyklopédia medzinárodných organizácií . . . , s. 335

⁴⁸ Krejčí, O. : . . . , s. 321

⁴⁹ Bystrický, L.: Základy diplomacie, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2006, s. 18 a 83

Založením OSN vznikol univerzálny právno-organizačný základ vzťahov spájajúcich globálne medzinárodné spoločenstvo. Okolo OSN vznikol medzinárodný systém, ktorý stanovil právnú a inštitucionálnu štruktúru, v rámci ktorej medzinárodné spoločenstvo prijíma rozhodnutia v záujme riešenia spoločných problémov na globálnej i regionálnej úrovni. Normy, mechanizmy a operačné programy Spojených národov zasahujú celok medzinárodných problémov a úloh. OSN utvorila univerzálny systém tak v zmysle predmetu činnosti (problémy, úlohy, normy) , ako aj z hľadiska subjektov činnosti – možnosť členstva získali všetky štáty sveta.⁵⁰

Z organizácie, ktorá mala v prvom rade vylúčiť vojnu ako prostriedok politiky z medzinárodného života, sa tak stala globálnym fórom, na ktorom sa diskutuje o všetkých základných problémoch sveta a približuje sa riešenie mnohých z nich.⁵¹

Ako univerzálna organizácia s mnohodimenzionálnymi politickými cieľmi a úlohami sa od svojho vzniku OSN mnohými politikmi i teoretikmi chápala aj ako potenciálny zárodok svetového štátu alebo svetovej vlády (global governance). Ak je, ako sa domnieval napr. A. Einstein, svetová vláda nielen možná, ale aj nevyhnutná, potom OSN možno chápať ako zárodočnú inštitúciu budúcej svetovej federácie či konfederácie. Podľa zástancov tohto názoru postupné nabaľovanie politických reforiem tejto organizácie na základe dohôd členských štátov je cestou, ako rozširovať právomoci OSN a delegovať postupne ďalšie a ďalšie časti štátnej suverenity tejto nadnárodnej inštitúcii.⁵² Tejto vízii premeny OSN však rovnako od začiatku stála v ceste zásada obsiahnutá v Charte, že OSN musí rešpektovať suverenitu členských štátov a nemôže za ne sama rozhodovať. V každom prípade založenie OSN znamenalo zásadnú zmenu v systéme medzinárodných vzťahov a prinieslo nové možnosti ich rozvoja, čo ako ide o inštitúciu, ktorá bola výsledkom hegemonistickej vojny a dieťaťom mocenskej rovnováhy zo štyridsiatych rokov 20. storočia.⁵³

KONTAKT

PhDr. Peter Weiss, CSc.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail:weiss@euba.sk

⁵⁰ Stosunki miedzynarodowe..., s. 352

⁵¹ Handwörterbuch Internationale Politik..., s. 534

⁵² Krejčí, O.: ..., s. 215

⁵³ Krejčí, O.: ..., s. 216

INFORMÁCIE

MOŽNOSTI A PERSPEKTÍVY ROZVOJA EKONOMICKEJ SPOLUPRÁCE MEDZI SLOVENSKOU REPUBLIKOU A RUSKOU FEDERÁCIOU

Ing. Vladimír Hniličan, PhD.

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá problematikou rozvoja ekonomickej spolupráce medzi Slovenskou republikou a Ruskou federáciou. Prioritným záujmom Slovenskej republiky vo vzťahu k Rusku je rozvoj bilaterálnej spolupráce s dôrazom na jej ekonomickú dimenziu, ako aj na väzbu členstva Slovenska v Európskej únii. Slovensko sa aktívne podieľa na tvorbe spoločnej politiky Európskej únie voči Ruskej federácii. Rusko patrí k významným ekonomickým partnerom Slovenska, čo je evidentné najmä z narastajúceho obratu vzájomného obchodu. Ekonomickú spoluprácu medzi oboma krajinami možno posudzovať z viacerých hľadísk. Z pohľadu štátu, resp. na úrovni vlády, je významný zmluvný rámec, ktorý predstavujú uzavreté medzivládne a medzirezortné dohody. Inštitucionálny rozmer vzťahov reprezentuje činnosť medzivládnej komisie, ako aj obchodných zastúpení v oboch krajinách. Z pohľadu samosprávy, resp. na regionálnej úrovni, je dôležitá priama spolupráca jednotlivých regiónov oboch krajín a činnosť zmiešaných komisií. Z pohľadu korporatívnej úrovne, resp. podnikateľského sektora, sú pre vzájomné hospodárske vzťahy kľúčové aktivity subjektov, ako spoločné podnikateľské rady a obchodné komory. Činnosť inštitúcií vo všetkých uvedených rovinách má odozvu v objeme a v dynamike vzájomného zahraničného obchodu, ako i v úrovni obojstranného prílevu priamych zahraničných investícií do ekonomík.

ABSTRACT

The article deals with the issues related to the development of the economic co-operation between the Slovak Republic and the Russian Federation. Priority interest in relation to Russia from the viewpoint the Slovak republic is the development of the bilateral co-operation with an emphasis on its economic dimension taking into account Slovak membership in the European Union. Slovakia actively participates in the process of the EU policy creation towards Russia. Russia belongs to the important economic partners as shows the evidence of a growing common trade. Economic co-operation between these two countries may be evaluated from several points of view. Firstly, from the viewpoint of the state, i.e. government, there is a strongly developed legal framework, which includes signed intergovernmental and inter-ministerial agreements. Institutional dimension of our relations with Russia is represented by the activities of the intergovernmental commission as well as through activities of commercial representations of both countries. From the viewpoint of regions, very important is their co-operation and activities of the mixed commissions. At the corporate or business level, key subjects for the development of economic relations are common business councils and economic chambers. Activities on all above-mentioned levels are reflected in the dynamics and volume of the bilateral foreign trade, as well as from the viewpoint of foreign direct investments.

Úvod

Prioritným záujmom Slovenskej republiky (SR) vo vzťahu k Ruskej federácii (RF) je rozvoj bilaterálnej spolupráce s dôrazom na jej ekonomickú dimenziu, ako aj na väzbu členstva SR v Európskej únii (EÚ). SR zameriava svoju pozornosť na RF s prihliadnutím na to, aby ani ako členský štát EÚ nestratila komparatívne výhody, ktoré má vo vzťahu s RF. Potvrdili sa prognózy, že samotný vstup SR do EÚ nebude mať negatívny vplyv na rozvoj slovensko-ruských vzťahov.

Ekonomická a obchodná spolupráca je preto dlhodobou prioritou vo vzájomných vzťahoch SR s RF.

Slovensko sa aktívne podieľa na tvorbe spoločnej politiky EÚ voči RF. V rámci existujúcich štruktúr participuje na dialógu EÚ s RF. Oficiálna návšteva prezidenta SR v RF v roku 2006 potvrdila intenzívny záujem o ďalšie rozširovanie vecného a dynamického partnerstva medzi oboma krajinami, s dôrazom predovšetkým na oblasť obchodno-ekonomickej spolupráce. Záujem o hlbší rozvoj v jednotlivých oblastiach hospodárstva potvrdzujú aj viaceré návštevy slovenského ministra hospodárstva s podnikateľskými skupinami v RF.

Z pohľadu vývoja vzájomného obchodu možno pozitívne hodnotiť nárast slovenského exportu do Ruska o takmer 40% v roku 2006 oproti predchádzajúcemu roku. Zároveň bolo zaznamenané aj rekordné zvýšenie celkového obratu zahraničného obchodu medzi SR a RF, a to vo výške 5,75 mld. USD. Rok 2006 však zaznamenal aj absolútne najväčší prepád vo vzájomnej zahranično-obchodnej bilancii, keď záporné saldo dosiahlo historicky najvyššiu hodnotu, viac ako 130 mld. Sk (čo predstavuje cca 4,4 mld. USD).

Z hľadiska ďalšieho rozvoja ekonomických vzťahov je veľmi dôležité zintenzívniť spoluprácu nielen v oblasti obchodnej výmeny (s dôrazom na export), ale aj v oblasti investícií, vo vytváraní spoločných podnikov, výrobných kooperácií a zvýšiť spoluúčasť slovenských firiem pri modernizácii a reštrukturalizácii podnikov ako i budovaní infraštruktúry v RF. Vhodné podmienky pre to vytvára aj dynamika ekonomického rastu, ale aj dosiahnutá makroekonomická stabilita, čo možno ilustrovať na ukazovateľoch hrubého domáceho produktu a inflácie za obe krajiny (tabuľky číslo 1 a 2).

Tabuľka č. 1: HDP Slovenska a Ruska za obdobie 2000 až 2006 a prognóza na roky 2007 a 2008 (medziročná miera rastu v %)

Krajina / rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rusko	10,0	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	6,7	6,4	5,9
Slovensko	0,7	3,2	4,1	4,2	5,4	6,0	8,2	8,2	7,5

Prameň: World Economic Outlook (Spillovers and Cycles in the Global Economy), April 2007

Tabuľka č. 2: Inflácia Slovenska a Ruska za obdobie 2000 až 2006 a prognóza na roky 2007 a 2008 (medziročná zmena v %)

Krajina / rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rusko	20,8	21,5	15,8	13,7	10,9	12,7	9,7	8,1	7,5
Slovensko	12,0	7,1	3,3	8,5	7,5	2,8	4,4	2,4	2,3

Prameň: World Economic Outlook (Spillovers and Cycles in the Global Economy), April 2007

1 Vymedzenie jednotlivých úrovní a perspektívnych oblastí ekonomickej spolupráce

Rusko patrí tradične k významným ekonomickým partnerom Slovenska, čo je evidentné najmä z pohľadu narastajúceho obratu zahraničného obchodu a v rámci neho hlavne dominantného dovozu ropy, zemného plynu a nerastných surovín. V širšom slova zmysle možno posudzovať ekonomickú spoluprácu medzi oboma krajinami z viacerých hľadísk.

a) vymedzenie jednotlivých úrovní ekonomickej spolupráce

Z pohľadu štátu, resp. na úrovni vlády, je významný zmluvný rámec, ktorý predstavujú uzavreté medzivládne a medzirezortné dohody medzi SR (ako členským štátom EÚ) a RF. Z hľadiska vplyvu na hospodárstvo sú dôležité najmä tie, ktoré jasne vymedzujú bilaterálne vzťahy v ekonomickej a obchodnej oblasti. Inštitucionálny rozmer vzťahov reprezentuje činnosť medzivládnej komisie, ako aj obchodných zastúpení v oboch krajinách.

Z pohľadu samosprávy, resp. na regionálnej úrovni, je dôležitá priama spolupráca jednotlivých regiónov oboch krajín a činnosť zmiešaných komisií.

Z pohľadu korporatívnej úrovne, resp. podnikateľského sektora, sú pre vzájomné hospodárske vzťahy kľúčové aktivity subjektov, ako spoločné podnikateľské rady a obchodné komory.

Činnosť inštitúcií v uvedených rovinách má odozvu v objeme a v dynamike vzájomného zahraničného obchodu, ako i v úrovni obojstranného prílevu priamych zahraničných investícií do ekonomík.

b) vymedzenie perspektívnych oblastí ekonomickej spolupráce

Medzi významné oblasti zintenzívnenia ekonomickej spolupráce medzi Slovenskom a Ruskom možno zaradiť tranzit ropy a zemného plynu, rozvojové projekty v energetike, dodávky nerastných surovín, kooperáciu v strojárstve (vrátane automobilového priemyslu), oblasť chemického priemyslu, spoluprácu v stavebníctve a v oblasti stavebných materiálov, oblasť poľnohospodárstva a potravinárstva, rozšírenie cestovného ruchu, oblasť dopravných a prepravných služieb.

2 Spolupráca na úrovni štátu, resp. vlády

Spolupráca na tejto úrovni predstavuje zabezpečovanie ekonomickej zmluvnej základne zahŕňujúcej okrem obchodnej dohody i ďalšie dohody ekonomického charakteru (napr. dohody o zabránení dvojitému zdaneniu, dohody o podpore a ochrane investícií, atď.). Významné je aj sprostredkovanie informácií, ako aj nevyhnutných kontaktov súvisiacich s účasťou podnikateľských subjektov v tendroch na dodávky investičných celkov a nákupov v rámci verejného obstarávania.

a) medzivládne a medzirezortné dohody

Zmluvný rámec medzi EÚ a RF

Vstupom do EÚ pristúpila SR zároveň k zmluvám, ktoré EÚ uzatvorila s RF už v minulosti, ako napr. „*Dohoda o partnerstve a spolupráci medzi Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi z jednej strany a Ruskou federáciou z druhej strany*“ podpísaná dňa 24. 6. 1994, resp. celý rad bilaterálnych dohôd v oblasti obchodu a hospodárskej spolupráce. Základný rámec upravujúci hospodárske vzťahy EÚ s RF predstavuje práve Dohoda o partnerstve a spolupráci. Uplatňovaním tejto dohody od roku 1997 bolo dosiahnuté prehĺbenie liberalizácie vzájomného obchodu medzi EÚ a RF. Dohoda vytvára podmienky na vytvorenie zóny voľného obchodu, poskytuje RF zmluvnú doložku najvyšších výhod tak, ako by RF bola členom Svetovej obchodnej organizácie (WTO) a jej súčasťou je efektívny mechanizmus urovnávania sporov.

Zahrňuje tiež špeciálny režim obchodu s oceľou a jadrovým materiálom. Na základe doložky najvyšších výhod upravuje rovnoprávne zaobchádzanie s podnikateľskými subjektmi založenými v krajinách zmluvných strán na úrovni domácich subjektov, avšak nie horšie ako so subjektmi tretích krajín. RF sa v niektorých oblastiach zaviazala k aproximácii práva s legislatívou EÚ, ako štandardizácia a certifikácia, obchodné právo, bankové právo, podnikové účtovníctvo a dane, finančné služby, colný zákon a pod. Zabezpečuje ochranu práva duševného vlastníctva a obchodných ochranných opatrení. Zlepšuje predpoklady a transparentnosť v obchodných vzťahoch a prispieva k riešeniu dlhodobých obchodných sporov.

Zmluvný rámec medzi SR a RF

Obchodné vzťahy SR s RF po vstupe SR do EÚ rámcovo upravuje „*Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ruskej federácie o hospodárskej a vedecko–technickej spolupráci*“ podpísaná dňa 25. 2. 2005 v Bratislave. Obchodno–hospodársku spoluprácu s RF upravujú i ďalšie medzivládne dohody (napr. „*Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ruskej federácie o zabezpečení vzájomných záujmov pri využívaní a rozdelení práv k výsledkom duševnej činnosti*“) a medzirezortné dohody (týkajúce sa napr. dodávok nerastných surovín, tranzitu, cestovného ruchu atď.).

b) medzivládna komisia

Zasadnutia „Medzivládnej komisie pre hospodársku a vedecko–technickú spoluprácu medzi Slovenskou republikou a Ruskou federáciou“ riešia zásadné otázky hospodárskych vzťahov medzi SR a RF (napr. dodávky strategických surovín, deblokácie, podpora realizácie spoločných projektov atď.). V rámci medzivládnej komisie pôsobia zmiešané komisie s vybranými subjektmi RF, prostredníctvom ktorých sa podporuje spolupráca na regionálnej úrovni (smerom k malým a stredným podnikom).

c) obchodné zastúpenia v obidvoch krajinách

Ministerstvo hospodárstva SR (MH SR) riadi obchodné oddelenia v Moskve a v Sankt Peterburgu. Na presadzovanie ekonomických záujmov SR boli vytvorené dva honorárne konzuláty v Rostove na Done a v Chanty-Majsisku na Sibíri. Spoločne s činnosťou agentúry SARIO (organizačne je začlenená v rámci MH SR) podporujú podnikateľov SR, ktorí chcú preniknúť na trh RF. Obchodné oddelenia sa zameriavajú najmä na informačnú činnosť (exportný plán teritória a teritoriálna informácia), s cieľom komplexne oboznámiť potenciálneho exportéra s daným teritóriom.

Obchodné zastúpenie RF v Bratislave je prioritne zamerané na podporu ruského exportu. V rámci medzivládnej komisie podporuje najmä projekty veľkých firiem a finančných inštitúcií (v SR, RF a v tretích krajinách). Príslušné formy podpory ponúka aj pre sektor malých a stredných podnikov. Pripravuje zmluvy medzinárodného a medzirezortného charakteru, ďalej zmluvy medzi regionálnymi a finančno–priemyselnými skupinami. Spolupracuje s ministerstvami hospodárstva, financií, dopravy a pôdohospodárstva, s SOPK, ako aj s bankami VÚB, ČSOB a s Eximbankou SR.

3 Spolupráca na regionálnej úrovni, resp. samosprávy

a) dohody na regionálnej úrovni (priama spolupráca regiónov)

Obchodnú a hospodársku spoluprácu SR s RF upravujú i ďalšie dohody na regionálnej úrovni, resp. samosprávy s vybranými subjektmi a administráciami – republiky, oblasti a mestá (napr. „*Dohoda o spolupráci medzi Košickým samosprávnym krajom a Krasnojarskou oblasťou*“). Na zintenzívnenie aktivít obchodnej a hospodárskej spolupráce s RF na regionálnej úrovni sú zamerané zasadnutia zmiešaných komisií medzi MH SR a subjektmi RF.

b) zmiešané komisie

Túto úroveň spolupráce reprezentujú pravidelné zasadnutia zmiešaných komisií medzi MH SR a subjektmi RF, ako napr. Moskva, Petrohrad, republika Tatársko, republika Baškirska, Čuvašská republika, Kemerovská oblasť, Omská oblasť a Sverdlovská oblasť. Ťažisko podpory smeruje k lokálnym rozvojovým projektom s orientáciou na malé a stredné podniky.

4 Spolupráca na korporatívnej úrovni, resp. podnikateľského sektora

a) spoločné podnikateľské rady a obchodno-priemyselné komory

Tieto sú zamerané na oblasť informačného servisu pri zisťovaní základných údajov o potenciálnych partneroch slovenských, resp. ruských podnikateľských subjektov, na kontakty s bankami, colnicami a ďalšími inštitúciami v oboch krajinách. Ďalej zabezpečujú participáciu pri štátom organizovaných obchodných misiách a medzinárodných výstavách. Zároveň umožňujú/sprístupňujú sieť kontaktov a lobovanie na podnikateľskej úrovni, na uľahčenie prieniku firiem na trhy v oboch krajinách a pri vyhľadávaní, resp. obchodovaní s ich partnermi v druhej krajine. Do tejto kategórie subjektov patria Slovensko-ruská obchodná komora, Ruská obchodná komora a Slovensko-ruská podnikateľská rada v Bratislave. Obchodná a priemyselná komora Ruskej federácie (Regionálne zastupiteľstvo OPK RF na Slovensku) zabezpečuje akreditáciu zastupiteľstiev zahraničných spoločností a poskytuje im celú škálu služieb organizačného, právneho a informačného charakteru. Najaktívnejším partnerom zo slovenskej strany je Slovenská obchodná a priemyselná komora (vrátane siete regionálnych komôr SOPK), čo deklaruje aj zoznam dohôd uzavretých SOPK so subjektmi z RF:

„Dohoda o spolupráci medzi SOPK a OPK Ruskej federácie“ podpísaná 24. 2. 1994, „Zmluva medzi SOPK a OPK Ruskej federácie o založení Slovensko-ruskej obchodnej komory“ zo dňa 26. 8. 1998, a „Dohoda o spolupráci medzi SOPK a OPK Petrohradu (Ruská federácia) podpísaná 5. 9. 2001.

b) ostatné aktívne subjekty v RF

Medzi ruské subjekty, ktoré vyvíjajú aktivity v rámci obchodných a hospodárskych vzťahov medzi RF a SR, patria (okrem uvedenej Obchodnej a priemyselnej komory Ruskej federácie) Zväz pre malé a stredné podnikanie (OPORA RUSKA), Ruský zväz podnikateľov v priemysle (RSPP RF) a Asociácia pre podporu investícií a obchodu. Zväz pre malé a stredné podnikanie a Asociácia pre podporu investícií a obchodu spolupracujú so slovenským SARIO na základe Dohody o spolupráci.

c) ostatné aktívne subjekty v SR

K ďalším slovenským subjektom, ktoré vyvíjajú aktivity v rámci obchodných a hospodárskych vzťahov medzi SR a RF, patria napríklad Zväz elektrotechnického priemyslu SR a Zväz strojárskoho priemyslu SR.

d) obchodné zastúpenia firiem SR v RF

Obchodné zastúpenia firiem SR v RF sa zabezpečujú buď sprostredkovane cez slovenské obchodné spoločnosti, alebo priamo cez ruských dilerov. Viaceré exportne silné podniky majú v RF svoju kanceláriu s delegátmi.

5 Vzájomný zahraničný obchod

a) celkový zahraničný obchod medzi SR a RF a jeho vývojové trendy

V malej a veľmi otvorenej ekonomike SR (podiel vývozu a dovozu za rok 2006 predstavuje cca 176% z hrubého domáceho produktu) je vývoj a bilancia zahraničného obchodu jedným z najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich celé hospodárstvo, makroekonomický vývoj a prosperitu krajiny. RF patrí po Nemecku a Českej republike k najväčším obchodným partnerom SR a zároveň k najdôležitejším partnerom mimo EÚ. SR sa nachádza v prvej dvadsiatke hlavných obchodných partnerov RF. Realizovaný zahraničný obchod medzi SR a RF, v členení dovoz, vývoz, saldo a obrat za obdobie rokov 2000 až 2006, je uvedený v tabuľke číslo 3.

Tabuľka č. 3: Zahraničný obchod Slovenska s Ruskom za obdobie rokov 2000 až 2006
v tis. menovej jednotky (v cenách FOB *)

Rok	Dovoz		Vývoz		Saldo		Obrat	
	Sk	USD	Sk	USD	Sk	USD	Sk	USD
2000	100 576 532	2 155 635	4 916 985	105 686	-95 659 547	-2 049 948	105 493 517	2 261 321
2001	105 432 534	2 171 078	6 305 905	130 891	-99 126 629	-2 040 187	111 738 440	2 301 970
2002	93 857 906	2 082 712	6 495 251	144 287	-87 362 655	-1 938 425	100 353 158	2 226 999
2003	88 665 119	2 407 604	9 816 712	270 463	-78 848 407	-2 137 141	98 481 831	2 678 067
2004	88 368 011	2 746 730	10 819 867	337 102	-77 548 144	-2 409 627	99 187 878	3 083 832
2005	114 896 894	3 699 494	15 525 488	496 469	-99 371 406	-3 203 026	130 422 382	4 195 963
2006	150 924 471	5 064 360	20 362 086	687 916	-130 562 385	-4 376 444	171 286 557	5 752 276

Prameň: Štatistický úrad SR

Poznámka:

* Hodnoty celkového dovozu a vývozu sú zostavované ako hodnoty typu FOB, t.j. zahŕňajú transakčnú hodnotu tovaru a hodnotu služieb (napr. doprava, poistenie, prekládka, skladovanie tovaru a pod.) vykonaných na dodanie tovaru na hranicu vyvážajúcej krajiny.

Pokiaľ v roku 2000 sa zo SR vyviezol do RF tovar v hodnote 4, 917 mld. Sk a naopak doviezol tovar v hodnote 100, 577 mld. Sk, tak v roku 2006 predstavoval slovenský vývoz do RF už sumu 20, 362 mld. Sk (t.j. viac ako 4-násobok v porovnaní s rokom 2000) a celkový dovoz z RF 150, 924 mld. Sk (t.j. 1,5-násobok oproti roku 2000). Saldo zahraničného obchodu, ktoré s RF za rok 2000 predstavovalo výšku 95, 660 mld. Sk, sa v roku 2006 dostalo až na úroveň 130, 562 mld. Sk, tzn. o 34, 902 mld. Sk viac. Treba však poznamenať, že za celé uvedené obdobie patrilo saldo s RF permanentne medzi najvyššie pasívne saldá a prispievalo tak k výraznému zhoršovaniu zahranično-obchodnej bilancie SR. Celkový obrat zahraničného obchodu medzi SR a RF vzrástol zo 105, 494 mld. Sk v roku 2000 na hodnotu 171, 287 mld. Sk v roku 2006. Ak vezmeme do úvahy postupné posilňovanie kurzu koruny k USD, tak potom celkový obrat v dolárovom vyjadrení vzrástol na viac ako 2,5-násobok (NBS uvádza priemerný ročný kurz 46,200 Sk/USD za rok 2000 a 29,724 Sk/USD za rok 2006).

Vývojové trendy v zahraničnom obchode medzi SR a RF vyjadrené indexmi medziročných zmien za rovnaké obdobie, popisuje tabuľka číslo 4. Pozitívne možno hodnotiť najmä rastové tendencie v oblasti vývozu SR do RF, ako aj nárast vzájomného obchodu vyjadrený celkovým zvýšením obratu medzi oboma krajinami.

**Tabuľka č. 4: Vývojové trendy v zahraničnom obchode medzi SR a RF
za roky 2000 až 2006 – indexy medziročných zmien**

v tis. USD (v cenách FOB)

Rok	Dovoz		Vývoz		Saldo		Obrat	
	USD	Index	USD	Index	USD	Index	USD	Index
2000	2 155 635	-	105 686	-	-2 049 948	-	2 261 321	-
2001	2 171 078	101%	130 891	124%	-2 040 187	100%	2 301 970	102%
2002	2 082 712	96%	144 287	110%	-1 938 425	95%	2 226 999	97%
2003	2 407 604	116%	270 463	187%	-2 137 141	110%	2 678 067	120%
2004	2 746 730	114%	337 102	125%	-2 409 627	113%	3 083 832	115%
2005	3 699 494	135%	496 469	147%	-3 203 026	133%	4 195 963	136%
2006	5 064 360	137%	687 916	139%	-4 376 444	137%	5 752 276	137%

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty autora

b) komoditná štruktúra dovozu a vývozu v zahraničnom obchode medzi SR a RF

Na celkovom dovoze tovarov do SR z RF sa už tradične dominantným spôsobom podieľajú najmä ropa, zemný plyn, železné rudy, čierne uhlie, jadrové reaktory a nevyhorené palivové články. Základné suroviny tak spolu predstavujú viac ako 90% z celkového dovozu do SR (štatistika zároveň vyjadruje rast cien na svetových trhoch a vývoj výmenných kurzov). Okrem toho sa dovážajú acyklické alkoholy a ich halogény, syntetický kaučuk, ploché valcované výrobky zo železa alebo nelegovanej ocele, ferozliatiny, surový (nespracovaný) zinok, koks a polokoks z čierneho uhlia, hnedého uhlia alebo z rašeliny, hliník a výrobky chemického priemyslu.

Na celkovom vývoze tovarov zo SR do RF sa podieľajú osobné automobily a motory, valcované výrobky zo železa alebo nelegovanej ocele, výrobky z hliníka, žiaruvzdorné materiály, výrobky zo skla, keramické výrobky a materiály, stroje a prístroje na spracovanie kaučuku alebo plastov, elektrické stroje, stroje na automatické spracovanie údajov a ich jednotky, stavebné mechanizmy a stroje, manipulačné zariadenia, tlačiarenské stroje a zariadenia, pneumatiky, svietidlá, televízne prijímače, lekárska technika a nástroje, zverolekárske nástroje, lieky, papier a výrobky z papiera, obuv, noviny, časopisy, periodiká a ostatné tlačiarenské výrobky, mliečne výrobky, potraviny a potravinové prípravky.

Komoditná štruktúra dovozu a vývozu v zahraničnom obchode (pre lepšiu ilustráciu znázornená podľa tried nomenklatúry SITC) za rok 2006 celkom a zvlášť v zahraničnom obchode medzi SR a RF, vrátane salda, je uvedená v tabuľke číslo 5.

Tabuľka č. 5: Zahranický obchod s RF podľa tried nomenklatúry SITC za rok 2006
v mil. Sk (v cenách FOB)

Ukazovateľ	SITC 0 potraviny	SITC 1 nápoje	SITC 2 surové materiály	SITC 3 nerastné palivá	SITC 4 oleje a tuky	SITC 5 chemikálie	SITC 6 trhové výr.	SITC 7 stroje a zariadenia	SITC 8 priemyselné výr.	SITC 9 ostatné	Spolu
ZO celkom											
Dovoz	57 573	7 630	41 462	190 732	2 806	118 382	226 939	510 948	170 710	3 806	1 330 986
Vývoz	45 361	2 426	29 064	80 524	1 607	68 219	291 924	603 026	115 937	1 271	1 239 359
z toho:											
ZO s RF											
Dovoz	56	1	5 511	134 983	0	2 429	5 414	2 362	168	-	150 924
Vývoz	367	70	229	0	-	2 516	4 537	10 151	2 492	-	20 362
Saldo	311	69	-5 282	-134 983	-	87	-877	7 789	2 324	-	-130 562

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty autora

Tabuľka v tomto členení poukazuje na silné a slabé stránky v zahraničnom obchode s RF za rok 2006, pokiaľ ide o jeho komoditnú štruktúru. Aktívne saldo dosahuje SR v oblasti potravín, nápojov, chemikálií, priemyselných výrobkov, strojov a zariadení. Vysoko pasívne obchodné saldo s RF je evidentné v oblasti nerastných palív a surových materiálov. Výrazne silnými oblasťami slovenského exportu do RF sú už tradične priemyselné výrobky, stroje a zariadenia. Ak sa od celkového dovozu z RF odpočíta dovoz základných surovín a energonosičov (o predpokladaný 90% objem z celého dovozu), tak je obchodné saldo od roku 2003 v kladných hodnotách, a to s trendom ďalšieho rastu (p. tabuľka číslo 6).

Tabuľka č. 6: Zahranický obchod SR s RF za roky 2000 až 2006 – korekcia *
v tis. Sk (v cenách FOB)

Rok	Pôvodný dovoz	Upravený dovoz	Vývoz	Pôvodné saldo	Upravené saldo
2000	100 576 532	10 057 653	4 916 985	-95 659 547	-5 140 668
2001	105 432 534	10 543 253	6 305 905	-99 126 629	-4 237 348
2002	93 857 906	9 385 791	6 495 251	-87 362 655	-2 890 539
2003	88 665 119	8 866 512	9 816 712	-78 848 407	950 200
2004	88 368 011	8 836 801	10 819 867	-77 548 144	1 983 066
2005	114 896 894	11 489 689	15 525 488	-99 371 406	4 035 799
2006	150 924 471	15 092 447	20 362 086	-130 562 385	5 269 639

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty autora

Poznámka:

* Korekcia = zníženie dovozu o predpokladaný 90% objem základných surovín a energonosičov (p. upravený dovoz a upravené saldo)

c) podniky SR s najväčším podielom na zahranično-obchodnej výmene s RF

Slovenské podniky s najväčším podielom na zahranično-obchodnej výmene s RF (z hľadiska vývozu a dovozu) sú uvedené v tabuľke číslo 7.

Tabuľka č. 7: Podniky s najväčším podielom na zahranično-obchodnej výmene s RF

Dovoz z RF	Vývoz do RF
SLOVNAFT	VOLKSWAGEN SLOVAKIA
Slovenský plynárenský priemysel	Samsung Electronics Slovakia
U. S. Steel Košice	U. S. Steel Košice
Slovenské elektrárne	Zentiva International
MATADOR Púchov	Grafobal Skalica
Kimex Košice	Izomat Nová Baňa
S-Plus Trade	Slovenská Grafia
Lepidlá Strážske	Slovenské aerolínie
Duslo Šaľa	Chemosvit Svit

Prameň: Ministerstvo hospodárstva SR

6 Obojstranné investície a spoločné podnikateľské projekty

Krajiny strednej a východnej Európy si zanedlho budú významne konkurovať vo vytváraní investičných stimulov aj na prítiahnutie investícií z RF. Ruské hospodárstvo v súčasnosti disponuje celým radom moderných a perspektívnych odvetví. Zo strany ruských podnikov sa presadzuje výrazná snaha etablovať sa na trhoch mimo RF (s dôrazom najmä na trh EÚ). Zvládnutie mnohých oblastí sofistikovanej produkcie, nových a progresívnych technológií, značný kapitálový a vzdelanostný potenciál, z nich vytvára veľmi silných konkurentov a zaujímavých investorov. Slovensko by sa tak mohlo stať, vzhľadom na svoju strategickú geografickú polohu (tranzit energonosičov, významná križovatka transportných trás atď.), štandardizáciu výrobných odvetví a certifikáciu tovarov, pre mnohých ruských investorov vstupnou bránou na trh EÚ.

Pripojenie SR k Schengenskej zmluve a plánovaný vstup do eurozóny, ešte viac zvýrazní investičnú atraktivnosť domácej ekonomiky. Určitou analógiou z nedávnej histórie môže byť aj vývoj ekonomiky Írska, ktoré bolo v minulosti odrazovým mostíkom pre investorov a výrobcov z USA na trh Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS). Aj v súčasnosti táto dynamicky sa rozvíjajúca vyspelá ekonomika naďalej predstavuje pre viaceré americké firmy významný prienik na rozsiahly trh EÚ.

a) spoločné podnikateľské projekty a investičné možnosti v SR

RF začína byť v SR vnímaná ako významný investičný partner. Samotné ruské firmy prejavujú záujem o podnikanie v SR a realizujú celý rad investičných projektov (v oblasti moderných špičkových technológií, sofistikovanej produkcie, resp. výroby s vysokou pridanou hodnotou). Pozitívnym signálom k rozšíreniu prítomnosti ruských investorov v ekonomike SR je aj všeobecná spokojnosť s podnikateľským prostredím a investičnými podmienkami.

Predpokladá sa postupné etablovanie viacerých finančno-priemyselných skupín z Ruska na slovenskom trhu. Významnú komparatívnu výhodu SR predstavuje dopravná infraštruktúra východoslovenského regiónu – širokorozchodná železnica, medzinárodné letisko

a cestná komunikácia prepojená s európskou diaľničnou dopravou. V tabuľke číslo 8 je uvedený stav prílevu investícií z RF na Slovensko za obdobie rokov 2000 až 2004.

Tabuľka č. 8: Stav prílevu PZI z RF na Slovensko (k 31. 12.)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004
mil. Sk	34	26	89	100	111

Prameň: Hospodárske noviny

Dôležitou oblasťou v rámci bilaterálnej hospodárskej spolupráce je najmä energetika, ktorej význam v súčasnosti rezonuje aj z pohľadu vzťahu RF s EÚ. RF sa zúčastňuje na projektoch výstavby, obnovy a privatizácie v oblasti energetického priemyslu SR. Ruská spoločnosť ATOMSTROJEXPORT participuje na modernizácii 3. a 4. bloku Jadrovej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach v súčinnosti s medzinárodne renomovanými spoločnosťami vyspelých západných krajín. Ruská strana pripisuje mimoriadny význam spolupráci v oblasti ropného a plynárenského priemyslu (ruská ropná firma JUKOS má kapitálové investície v podniku TRANSPETROL).

RF sa investične podieľa na výstavbe Medzinárodného laserového centra a Strediska cyklotrónových technológií v Bratislave (tieto boli financované z deblokácie ruského dlhu).

Ruská spoločnosť Technomed Service plánuje cez slovenský dcérsky podnik Euroimuno Pharmacia, vyrábať v Kežmarku farmaceutické a kozmetické prípravky na prírodnej báze. Investícia za viac ako 500 mil. Sk predstavuje produkciu na základe využitia moderných technológií s vysokou pridanou hodnotou a bez negatívnych dopadov na životné prostredie. V dvoch etapách v období rokov 2007 až 2012 vytvorí viac ako 300 pracovných miest pre prevažne vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov. Spoločnosť zároveň plánuje (okrem sofistikovanej produkcie) vytvoriť medicínske, alebo výskumno-vývojové centrum.

Cez dcérsku spoločnosť Euro Energy z Liptovského Hrádku preinvestuje ruská firma MPG Holding v Jelšave viac ako 9 mld. Sk do výroby vysoko čistého kremíka na elektrotechnické využitie v oblastiach ako mikroelektronika, solárne technológie, automobilový priemysel, atď. Produkcia s vysoko modernou technológiou bude predstavovať ojedinelú prevádzku v Európe (technológiu výroby čistého kremíka majú okrem RF zvládnuté iba USA a niektoré vyspelé štáty vo svete) bez záťaží na životné prostredie. Výroba bude využívať ruské, ale aj domáce zdroje surovín.

b) spoločné podnikateľské projekty a investičné možnosti v RF

Vo všeobecnosti zahraniční investori v RF požadujú zmeny, ktoré by zabezpečovali stabilné, transparentné a nediskriminačné prostredie pre ich podnikateľskú činnosť:

- uvoľnenie existujúcich limitov zahraničných investícií v niektorých oblastiach podnikania,
- legislatívne zabezpečenie definovania a vymožiteľnosti vlastníckych práv, najmä menšinových účastinných vlastníkov,
- transparentné a predvídateľné daňové pravidlá,
- priznávanie hnutel'ného majetku,
- rýchlejšie konkurzné procesy,
- vysokú ochranu duševného vlastníctva.

Slovenské podnikateľské subjekty svoju prítomnosť na ruskom trhu považujú aj napriek týmto problémom za perspektívnu a ekonomicky výhodnú. Význam a postavenie ruského trhu, ktorý za posledné obdobie zaznamenal značné zmeny, sa výrazne zvýši.

Vzhľadom na vysokú úroveň colných bariér bude úspešnosť prenikania na ruský trh v strednodobej perspektíve závisieť od schopnosti slovenských firiem investovať do vytvárania spoločných podnikov (joint-venture) s ruskými partnermi. Medzi faktory a vývojové trendy, ktoré významným spôsobom ovplyvnia investičnú a podnikateľskú aktivitu v krátkodobom a strednodobom časovom úseku v Rusku, možno zaradiť:

- zlepšenie celkového makroekonomického prostredia (dynamický a vysoký hospodársky rast, značné devízové rezervy štátu, posilnenie finančnej pozície vlády RF cez Stabilizačný fond),
- pokles cien dovážaných strojov a investičných zariadení (v dôsledku posilnenia reálneho kurzu rubľa),
- zvýšenie solventnosti ruských odberateľov,
- rast reálnych príjmov obyvateľstva,
- zmeny v daňovej legislatíve a zvýšenie efektívnosti daňovej administrácie (pod vplyvom reformy),
- vytvorenie osobitných ekonomických zón v Rusku (po prijatí príslušnej legislatívy).

Medzi hlavné odvetvia tvoriace základ ruského hospodárstva patria najmä ropný a plynárenský priemysel, ťažba nerastných surovín, ťažba a spracovanie železných rúd a rúd farebných kovov (metalurgický priemysel), chemický priemysel, papierensko-celulóзовý priemysel, poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel, energetický priemysel, strojársky priemysel, kožiarsky a textilný priemysel. Tabuľka číslo 9 poukazuje na prienik slovenských investícií do ruskej ekonomiky za obdobie rokov 2000 až 2006.

Tabuľka č. 9: Stav odlevu priamych zahraničných investícií zo SR do Ruska (k 31. 12.)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
mil. Sk	570	583	493	403	474	623	1049

Prameň: Národná banka Slovenska

Zo skúseností viacerých investorov vyplýva, že presadiť sa v tvrdých konkurenčných podmienkach na ruskom trhu môže byť efektívnejšie cez vytvorenie spoločného podniku s lokálnym partnerom z RF. Pri finančne náročných projektoch dodania komplexných investičných celkov „na kľúč“ (t.j. od know-how, technológií až po prefinancovanie) je možné uspieť cez konzorcium z viacerých slovenských firiem, vrátane účasti finančných inštitúcií. Príkladom úspešnej slovenskej investície v Rusku je už 12 rokov fungujúci a dynamicky sa rozvíjajúci spoločný slovensko-ruský podnik MATADOR-OMSKŠINA (gumárenský priemysel, produkcia pneumatík pre osobné, nákladné, terénne autá a výrobkov z technickej gumy, vedecko-výskumná činnosť, obrat firmy v roku 2005 predstavoval 1,73 mld. Sk). Slovenská firma CSM Tisovec má akciovú účasť v CSM Ruslan (realizuje servisné a poservisné služby zdvíhacích a nákladných mechanizmov dovezených zo SR a ČR).

Spoločnosť EkoInvest zo SR uzavrela koncom roka 2006 kontrakt na výstavbu podniku v hodnote cca 65 mil. eur (papierenský priemysel). Firma GRAFOBAL má dcérsky podnik v Rostove na Done (papierenský priemysel, produkcia obalov z kartónu pre cigarety, potravinársky a chemický priemysel). Perspektívne sú aj investičné projekty agropodnikateľov SR do poľnohospodárskeho sektora RF (napr. zámer Družstva Dvory nad Žitavou podnikat' v rastlinnej a živočíšnej výrobe v Tulskej oblasti RF). Úspešná je aktivita slovenských firiem v rámci energetického sektora RF a spolupráca na rozsiahlych investičných projektoch (slovenská firma IstroEnergoGroup plánuje zapojiť na projekčné práce a dodávku kotlov pre ruský EnergoPromInvest ďalšie projekčné a dodávateľské spoločnosti zo SR). Slovenská finančná skupina J&T Finance Group, zakúpením moskovského peňažného subjektu Tretí Rím, vstúpila na trh privátneho bankovníctva v RF.

7 Inštitucionálny rámec podpory exportu a rozvoja investícií a obchodu v SR

Okrem zastupiteľských úradov SR, v rámci ktorých pracujú obchodno-ekonomické oddelenia, existujú ďalšie subjekty, ktorých cieľom je presadzovanie obchodno-ekonomických záujmov Slovenska v zahraničí.

a) Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO)

V oblasti podpory rozvoja investícií a obchodu sa SARIO zameriava na viaceré aktivity. Zabezpečuje propagáciu podnikateľského prostredia a výhod investičného prostredia v SR. Získava investorov pre významné investície, podnikanie v priemyselných parkoch a strategických investorov pre reštrukturalizáciu, modernizáciu, zvýšenie technickej úrovne, produktivity, efektívnosti a exportnej výkonnosti hospodárstva SR. Organizuje a zabezpečuje aktivity na podporu vývozu a dovozu slovenských výrobcov, zvýšenie konkurencieschopnosti ich výrobkov a na vzájomne výhodnú hospodársku výmenu medzi nimi a zahraničnými subjektmi. Pomáha poradenskou činnosťou tuzemským i zahraničným investorom a obciam pri získavaní osvedčenia o významnej investícii, pri podpore na zriadenie priemyselného parku a pri získavaní ďalších investičných stimulov. Agentúra SARIO sa prostredníctvom divízie exportu sústreďuje na spoluprácu s obchodnými radcami pri vyhľadávaní konkrétnych obchodných prípadov pre slovenských exportérov. Rovnako dôležitá je opačná väzba na ekonomické prostredie SR, t.j. vyhľadávanie strategických partnerov pre exportne orientované firmy, resp. vyhľadávanie potenciálnych investorov do firiem, ktoré majú zámer vyvážať.

Agentúra vyvíja viaceré aktivity aj z hľadiska hospodárskych vzťahov medzi Slovenskom a Ruskom. SARIO užšie spolupracuje s ruskou organizáciou Zväz pre malé a stredné podnikanie (OPORA RUSKA) na základe Dohody o spolupráci medzi oboma subjektmi. Spolu s Asociáciou na podporu investícií a obchodu v Moskve podpísalo SARIO podobnú dohodu o spolupráci. Z hľadiska prílevu PZI vytvárajú uvedené dohody priestor na výmenu informácií o dopyte a ponuke na oboch trhoch, pripravovaných investičných projektoch, výhodách poskytovaných investorom, právnych predpisoch, priemyselných parkoch a o podmienkach pri zakladaní spoločných podnikov.

b) Subkontrakčná burza Slovenska

Vznikla v roku 1994 v rámci spoločného projektu Národnej agentúry pre rozvoj malého a stredného podnikania, programu PHARE Európskej únie a Organizácie spojených národov pre priemyselný rozvoj a od roku 2004 pracuje ako súčasť SARIO. Identifikuje potenciálnych kooperačných partnerov na základe požiadaviek a špecifikácií od významných svetových spoločností (hlavne z Európy) a vytvára predpoklady pre priemyselnú kooperáciu so slovenskými subjektmi. Prezentuje základné priemyselné informácie o slovenských podnikoch a ich kooperačné ponuky a projekty vhodným zahraničným partnerom.

Koordinuje a vykonáva sprostredkovateľskú činnosť v oblasti rozvoja medzinárodných kooperačných aktivít a priemyselného partnerstva. Monitoruje výrobné možnosti a voľné kooperačné kapacity slovenských subjektov. Organizuje a koordinuje účasť slovenských výrobných organizácií na medzinárodných prezentačných výstavách zameraných na subkontraktáciu a kooperáciu. Aktívne sa zapája do procesu rozvoja medzinárodnej kooperácie so zahraničnými subjektmi. Zúčastňuje sa na medzinárodných podujatiach zameraných na tvorbu kooperačných vzťahov medzi slovenskými a zahraničnými producentmi.

c) Slovenské exportné informačné centrum

Vzniklo s finančnou podporou programu PHARE v roku 1997 a v roku 2000 bolo oficiálne prezentované podnikateľskej verejnosti. Cieľom je podpora slovenského exportu poskytovaním komplexného informačného zabezpečenia, ktoré je základom exportných stratégií, exportného marketingu a rozhodovania o vývozných aktivitách firiem.

d) Exportno-importná banka Slovenskej republiky

Exportno-importná banka Slovenskej republiky (Eximbanka SR) bola zriadená zákonom č. 80/1997 Z.z. (v znení neskorších predpisov) a svoje aktivity začala realizovať od 22. júla 1997. Jej hlavným cieľom je podpora maximálneho objemu vývozu sofistikovanej

produkcie pri zabezpečení návratnosti prostriedkov minimalizáciou rizík vznikajúcich z poistných, úverových, záručných a finančných operácií. Pri dosahovaní podpory vývozu Eximbanka SR vykonáva svoje funkcie a činnosti v dvoch nosných oblastiach – financovaní a poisťovaní vývozných úverov.

Eximbanka SR poisťuje vývozy financované strednodobými úvermi proti politickým rizikám a iným nekomerčným rizikám (administratívne a politické rozhodnutia orgánov štátu, vyvlastnenie, zamedzenie prevodu dividend, platobné ťažkosti vyvolané politickými udalosťami, prírodné katastrofy atď.) a komerčným rizikám (platobná nevôľa, t.j. odmietnutie uhradiť pohľadávky a platobná neschopnosť). Na základe koncepcie MH SR predstavuje trh RF od roku 2004 jednu z relevantných oblastí pre podporu vývozu tovarov zo SR. Vývozy sú financované formou vývozného odberateľského úveru poskytnutého financujúcimi bankami ruským bankám alebo priamo ruským podnikom.

Eximbanka SR pokrýva poistenie krátkodobého, strednodobého a dlhodobého neobchodovateľného rizika a poistenie obchodovateľného rizika napríklad pri opakovaných a jednorazových dodávkach. S týmto cieľom nadviazala Eximbanka SR spoluprácu s bankami ako AlfaBank, Avantgard JSB, TransCreditBank, PromsvyazBank, Milikonov Bank a Russian Bank for Development.

ZÁVER

Hospodárska politika štátu musí zabezpečovať, okrem stabilného podnikateľského prostredia a vhodných podmienok pre prílev PZI na ekonomický rozvoj krajiny, aj mechanizmy a programy na zníženie nepriaznivých a negatívnych vplyvov z vonkajšieho ekonomického prostredia. Strategickými prioritami v rozvoji hospodárstva sú udržanie dynamiky ekonomického rastu, zabezpečenie ekonomickej bezpečnosti štátu (s dôrazom na energetickú a makroekonomickú oblasť) a realizácia ekonomických záujmov v zahraničí.

Z analýzy vývojových trendov v ekonomických vzťahoch s RF vyplýva celý rad opatrení na zmiernenie existujúcich negatívnych tendencií (vysoké pasívne saldo v zahraničnom obchode), a to na všetkých úrovniach spolupráce medzi Slovenskom a RF. Dôležitou úlohou z pohľadu vytvárania vhodného prostredia a zabezpečenia priaznivých podmienok na ďalší rozvoj zahranično-obchodnej výmeny s Ruskom je rozšírenie možností, ako aj zvýšenie celkového objemu finančného zabezpečenia vývozu slovenských tovarov do RF (napr. prefinancovanie exportných dodávok cez odklady splátok, alebo cez lízing). Zabezpečiť flexibilný a efektívny systém sprostredkovania relevantných informácií pre podnikateľský sektor na podporu rastu zahraničného obchodu a PZI, ale aj na cielenú prezentáciu Slovenska v zahraničí (kooperačné väzby, zmluvné vzťahy, investičná spolupráca, regionálne projekty atď.).

Problém vysokého záporného salda zahranično-obchodnej výmeny s Ruskom, si vyžaduje dlhodobé riešenia a treba ho riešiť komplexne vo viacerých smeroch. Jednak výraznejšou finančnou podporou prieniku slovenských výrobkov na ruský trh, jednak zvýšením celkového objemu vývozu. Perspektívne, v procese postupnej diverzifikácie zdrojov dovozu ropy a zemného plynu (čo je však reálne, resp. ekonomicky priechodné len za podmienok prijateľných nákladov), ďalej nezvyšovať absolútny objem dovozu ruských energonosičov (v naturálnom vyjadrení). Z hľadiska prílevu PZI do ekonomiky SR systematicky preferovať najmä tie podnikateľské subjekty, ktoré predpokladajú/plánujú umiestňovať podstatnú časť produkcie na trh RF, čím pozitívne ovplyvnia vývoj zahranično-obchodnej bilancie SR (nárast exportu a zníženie obchodného deficitu). Ťažisko riešenia celého problému záporného obchodného salda však nemožno presunúť iba na štát. Vo výraznej miere musí prispieť/participovať hlavne podnikateľský sektor, a to zvýšením kvality a konkurencieschopnosti vyrábanej produkcie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Ekonomická tlač

1. Hospodárske noviny 27. 1. 2005, článok „Brána Európskej únie do Ruska“.
2. Hospodárske noviny 3. 2. 2005, článok „Sergej Šuklin – prezident Ruskej obchodnej komory“.
3. Hospodárske noviny 14. 2. 2005, článok „Ochota ruských partnerov platiť zálohy sa znižuje“.
4. Hospodárske noviny 14. 2. 2005, článok „Slovenským exportérom sa otvárajú nové možnosti“.
5. Hospodárske noviny 1. 8. 2005, článok „Obchodné vzťahy s Ruskou federáciou majú rezervy“.
6. Hospodárske noviny 21. 9. 2005, článok „Podporovať export? Názory sa rôznia“.
7. Hospodárske noviny 26. 9. 2005, článok „Nechceme Slovensko dusiť v priateľskom objatí“.
8. Hospodárske noviny 17. 10. 2005, článok „Na ruskom trhu už nepredáme čokoľvek“.
9. Hospodárske noviny 17. 10. 2005, článok „Rozhodujúce sú a budú suroviny“.
10. SLOVENSKO–RUSKO 2005, špecializovaná príloha denníka Hospodárske noviny 31. 10. 2005.
11. Hospodárske noviny 21. 2. 2006, článok „SARIO hľadá kontakty v Rusku“.
12. Hospodárske noviny/Finefekt 17. 3. 2006, článok „Medzi Bratislavou a Moskvou“.
13. Hospodárske noviny 13. 11. 2006, článok „Slovenskí podnikatelia mieria na Sibír“.
14. SLOVENSKO–RUSKO 2006, komerčná príloha denníka Hospodárske noviny 20. 11. 2006.
15. Hospodárske noviny 20. 11. 2006, článok „Podnikatelia majú šancu na Sibíri“.
16. Hospodárske noviny 20. 11. 2006, článok „Zabudnite na ruskú vodku“.
17. Hospodárske noviny 1. – 3. 12. 2006, článok „Rusi k nám prichádzajú vyrábať lieky“.
18. Hospodárske noviny 12. 12. 2006, článok „Matador-Omskšina investuje do modernizácie“.
19. Hospodárske noviny 19. 12. 2006, článok „Ruský investor pripravuje v Jelšave výrobu“.
20. Hospodárske noviny 16. – 18. 3. 2007, článok „Stavba kremíkovej továrne je pred spustením“.

Internet – oficiálne stránky uvedených inštitúcií

1. Exportno-importná banka Slovenskej republiky (EXIMBANKA SR – www.eximbanka.sk)
2. Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO – www.sario.sk)
3. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR – www.foreign.gov.sk)
4. Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR – www.statistics.sk)
5. Národná banka Slovenska (NBS – www.nbs.sk)
6. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky (MH SR – www.economy.gov.sk)

Koncepčné dokumenty a analytické materiály

1. Exportno-importná banka Slovenskej republiky, Výročné správy za roky 2000 – 2006
2. Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do roku 2015, Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, Bratislava, 2004
3. Exportný plán teritória – Ruská federácia, Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, Moskva, 2005
4. Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2006, Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, Bratislava, 2006

KONTAKT

Ing. Vladimír Hniličan, PhD.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: hnilican@dec.euba.sk

Vážené dámy, vážení páni,

je mi čťou privítať Vás v mene Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory, a zvlášť Trenčianskej regionálnej komory SOPK, pretože naša Trenčianska regionálna komora je organizátorom tohto dôležitého stretnutia. Stretnutia reprezentantov slovenskej hospodárskej diplomacie a predstaviteľov hospodárskej, najmä však podnikateľskej sféry. Dnešné popoludnie a večer chceme venovať spolupráci slovenskej hospodárskej diplomacie a podnikateľských subjektov.

Na hospodársku diplomaciu sa môžeme pozeráť z viacerých uhlov pohľadu:

- môžeme ju vnímať ako špecializovanú súčasť diplomacie štátu
- ako nástroj na realizáciu zahranično-ekonomickej politiky štátu
- ale aj ako na činnosť príslušných orgánov štátu v oblasti medzinárodného hospodárskeho, resp. obchodného styku.

Nech sa však pozrieme na funkciu hospodárskej diplomacie z ktoréhokoľvek zorného uhla, vždy v ňom nachádzame miesto pre aktívne pôsobenie podnikateľa. Keďže SOPK ako najreprezentatívnejšia organizácia združujúca podnikateľov je zo zákona povinná chrániť a podporovať záujmy podnikateľskej sféry, vzniká tu prirodzene obrovský prienik v činnosti hospodárskej diplomacie a podnikania. SOPK na centrálnej úrovni, ale aj na úrovni regiónov považuje kvalitu tohto prieniku, čím myslíme najmä vzájomnú spoluprácu a podporu za jednu zo svojich priorít. Dôkazom tohto sú mnohé konkrétne prvky vzájomnej spolupráce z minulosti, ale i smerovanie SOPK v 4. volebnom období. Veľmi jasne o tom hovorí aj Komuniké vydané Zhromaždením delegátov SOPK z 24. 4. 2007. V oblasti medzinárodnej a zahraničných vzťahov vidíme prioritu vo vytváraní zodpovedajúceho priestoru pre presadzovanie oprávnených záujmov podnikateľskej sféry a podporu ich presadenia na jednotnom trhu EÚ i na trhoch tretích krajín. V oblasti hospodárskej politiky osobitnú pozornosť chceme venovať uplatňovaniu inštitucionálneho a vecného zlepšenia podpory exportu a cestovného ruchu. Za nemenej dôležité považujeme ochranu ekonomických záujmov SR.

Chcel by som zdôrazniť, že SOPK nevníma podnikateľské aktivity len jednosmerne, teda len ako slovenský export do zahraničia. V trhovej a liberalizovanej ekonomike treba rozumne otvárať dvere aj k nám pre suroviny, high-technology, V-T spoluprácu, investorov, turistov, pracovnú silu a pod. Rozmanitá členská základňa SOPK má ambíciu byť nositeľom rozhodujúcich príspevkov k rastu HDP u nás a tiež prispievateľom k zlepšovaniu našej obchodnej bilancie.

Je potešiteľné, že makroekonomické ukazovatele Slovenskej republiky v strednodobom horizonte vykazujú pozitívnu tendenciu:

- Kým rast HDP v roku 2003 bol 4,2 %. dnes môžeme hovoriť o dvojnásobnom čísle a odborníci – analytici predpovedajú možnosť prekročenia 10 % hranice.
- PZI rastú a hoci v r. 2005 prekročili hranicu 10 mld. USD a dosiahli hodnotu 11,4 mld. Slovensko by ich absorbovalo podstatne viac, hoci i tu sú určité limity, napr. kvalifikovaná pracovná sila, pripravenosť infraštruktúry a pod.
- Obchodná bilancia vykazuje tiež pozitívny trend, jej záporné saldo sa znižuje. Schodok za prvé štyri mesiace r. 2007 príjemne prekvapil - 2,9 mld. Sk, bol totiž o 29,5 mld. Sk nižší ako v rovnakom období minulého roku.
- Inflácia sa pohybuje v uspokojivej relácii, v apríli 2007 predstavovala 3,5 % a je nádej, že jej vývoj v budúcnosti nebude mimo Maastrichtských kritérií.

Hlavným cieľom dnešného a zajtrajšieho stretnutia predstaviteľov podnikateľskej sféry, OBEO a MH SR je zdokonaľiť spôsob a komunikáciu a zlepšiť naše výsledky

v zahranično-ekonomických vzťahoch. Očakávam, že pracovné stretnutia, ktoré nás dnes a zajtra čakajú budú užitočné a otvorene sa dotkneme aj momentov, ktoré nám bránia dosahovať lepšie výsledky. Určite očakávame, že sa dozvieme o najväčších chybách, ktorých sa dopúšťajú naši podnikatelia pri snahe presadiť sa v zahraničí. Mnohé si uvedomujeme, ale mnohé momenty podceňujeme. Radi by sme prostredníctvom sekcie obchodu získali podrobnejší materiál k tejto problematike a ešte lepšie by bolo ponúknuť k téme zefektívnenia pôsobenia slovenských podnikateľských subjektov v zahraničí odborné prednášky pre regionálne komory SOPK a ich členov.

Ak na jednej strane žiadame Ministerstvo hospodárstva o takúto spätnú väzbu smerom k podnikateľom, očakávame, že zoberiete vážne aj spätnú väzbu od nás smerom k činnosti vlády, MH SR, MZV SR, OBEO či jednotlivcov. Považujeme totiž za legitímne upozorniť aj na veci, s ktorými nie sme celkom spokojní.

Takmer každá vláda SR počas transformácie ekonomiky z plánovitej na trhovú mala viac alebo menej zafixované vo svojom vládnom programe posilňovanie ekonomického rozmeru slovenskej diplomacie. Fakty bohužiaľ vždy nepotvrdzujú, že sa táto snaha premietla do reality. Mnohí mi dajú za pravdu, že duálne riadenie OBEO má svoje slabiny. Rovnako sú otázniky nad krokmi tam a vzápätí späť – mám na mysli zriadenie a zrušenie FPZO, so všetkými dôsledkami, najmä premrhanými prostriedkami. Necitlivé zrušenie delegátskej siete vyvolalo dosť kritické odozvy medzi exportérmi. Početnosť a kvalita našich ekonomických „výsadkov“ – mám na mysli OBEO nie je dostatočná. Veľmi sa prihovárame za obsadzovanie miest v zahraničí profesionálmi, a nie inými nominantmi. Myslím, že naše a zahraničné univerzity nám už poskytli a poskytnú mnoho talentovaných kariérnych hospodárskych diplomatov. Mnohí to dokazujú v praxi a sú pre nás ohromnou pomocou, otvárajú dvere u partnerov, pružne informujú, pomáhajú tvoriť zázemie pre obch. cestujúcich. Veľmi sa prihovám za to, aby bol opäť zavedený systém do výberu reprezentantov podnikateľskej sféry ako sprievodcov pre našich ústavných činiteľov na ich oficiálnych zahraničných cestách. V minulosti na tejto úlohe významne participovala SOPK, čo myslím, že bolo správne riešenie, ku ktorému sa odporúčam vrátiť. Častou chybou, na ktorú sme upozorňovali aj niektorých pánov ministrov je skutočnosť, že sa nevenuje takýmto misiám čas na prípravu. Často sa improvizuje a je to na úkor kvality našej participácie pri zahraničných oficiálnych cestách.

V súvislosti so zvýšením účinnosti našej vzájomnej spolupráce dávam do pozornosti možnosť využiť synergiu Česko-Slovenskej spolupráce. V mnohých krajinách sveta má značka MADE IN CZECHOSLOVAKIA stále vynikajúci zvuk. Spoločné Česko-Slovenské aktivity na tretích trhoch sú zaujímavé a užitočné. Je veľa konkrétnych príkladov z podnikateľskej sféry, ale spomeniem aj jeden vydarený príklad, kde spolupracovalo MH SR, SOPK, Zväz strojárskoho priemyslu SR, Zväz strojárské technologie ČR, Zastupiteľské úrady ČR a Zastupiteľský úrad SR v Moskve. Ide o vlnajúšu výstavu METALOBROBOTKA v Moskve a spoločný seminár orientovaný na strojárstvo.

Dovoľte, aby som sa ešte niekoľkými poznámkami vrátil k posilneniu našej obchodnej diplomatickej siete. Myslím, že kompetentní ministri si uvedomujú potrebu etablovať ZÚ SR a v ich rámci aj OBEO ešte v mnohých krajinách, kde by to bolo potrebné. Veď dokonca nie vo všetkých krajinách EÚ máme svoje plnohodnotné zastúpenie. Osobitnú pozornosť si v tomto smere zaslúžia tzv. rastové ekonomiky, t.j. krajiny s vysokým tempom rozvoja ako Rusko, Čína, India, teritórium juhovýchodnej Ázie. Myslím, že aj Africký kontinent si zasluhuje svoju pozornosť, hoci v súčasnosti ťaživé problémy Afriky ako bieda, choroby, lokálne vojnové konflikty, nízka úroveň vzdelanosti mnohé krajiny odrádzajú od aktívnejších stykov. Vidíme však, že takú veľmoc ako Čína, nie. Nedávny Čínsko-Africký summit to

potvrďuje a Čína si veľmi cieľavedome ošetruje svoje politické, ekonomické záujmy v Afrike, jednoducho sa Afrike neobracia chrbtom. Medzi priority Slovenskej zahraničnej politiky patrí okrem iného Balkán a Ukrajina. Malo by to platiť aj pre hospodárske vzťahy, aby sme v biznise boli takými autoritami na Balkáne, akými sú naši špičkoví diplomati. Osobitnú pozornosť treba venovať Ukrajine. Tento náš sused predstavuje takmer 52 miliónový trh, krajina je jednou z najväčších v Európe, má zaujímavé prírodné bohatstvo, prechádzajú cez ňu pre nás životne dôležité energonosiče. Ukrajina nám môže poskytnúť kvalifikovanú pracovnú silu, ale je to hlavne a najmä priestor pre náš export a investície. Netreba sa nechať odradiť určitou politickou nestabilitou, táto situácia sa postupne zmení a vykryštalizuje. Moje vlastné podnikateľské skúsenosti hovoria, že je tam veľa príležitostí pre obchod a spoluprácu a treba ich využiť. Súčasná obchodná bilancia je pre nás negatívna a vykazuje schodok -13,5 mil. USD, čo môže byť pre exportérov výzva.

Vážené dámy, vážení páni, dovolil som si dať do pozornosti len niekoľko podnetov k dnešnému stretnutiu, k dnešnej téme. Verím, že počas rokovania vygenerujeme ďalšie. Dôležité je, aby sa vytriedili, zosumarizovali a aby tak MH SR ako i SOPK prijali na ich základe určité konkrétne kroky a užitočné opatrenia.

V závere mi dovoľte, vážené dámy a páni, vysloviť presvedčenie, že spoločne posunieme kvalitu nášho pôsobenia v zahraničí vyššie a že aj ekonomické výsledky SR budú mať pozitívnu tendenciu.

KONTAKT

Ing. Lubomír Plško
predseda predstavenstva Trenčianska regionálna komora SOPK
predstavenstva KONŠTRUKTA-Industry, a.s.

ÚVOD

Přijetím přelomové kapitoly XVIII s názvem Rozvojová spolupráce Smlouvy o založení Evropské unie (dále EU) z Maastrichtu v roce 1992 byl v EU odstartován proces změn směřujících k efektivnější spolupráci EU s rozvojovými zeměmi. Cílem se stalo dosažení takové spolupráce, která bude podporovat i) udržitelný ekonomický a sociální rozvoj rozvojových zemí a zejména těch nejvíce znevýhodněných, ii) plynulou a postupnou integraci rozvojových zemí do světového hospodářství, iii) boj proti chudobě v rozvojových zemích.¹ Jednou ze změn se stal i nový přístup, který kapitola XVIII Smlouvy o založení EU z Maastrichtu definovala a který vstoupil do povědomí odborné i laické veřejnosti vstoupil pod názvem „přístup 3C“. Jeho podstatou se staly tři nové základní principy rozvojové spolupráce EU: koherence, komplementarita a koordinace. Z počátečních písmen anglického překladu těchto termínů vzniklo i označení 3C (*coherence, complementarity, co-ordination*). Podstata principů přístupu 3C, včetně snah a překážek o jejich prosazení, je obsahem této studie. Cílem je zjistit, zda dosavadní pokroky v této oblasti směřují k dosažení efektivního přístupu EU k rozvojovým zemím, příp. za jakých podmínek by směřovat mohly.

1 Princip koherence

Naplňování principu koherence patří zřejmě k nejobtížnějším a časově nejnáročnějším závazkům kapitoly XVIII Smlouvy o založení EU z Maastrichtu. Podstatu koherence vystihuje článek 130v Smlouvy o založení EU z Maastrichtu, který říká, že: „Společenství musí brát v úvahu všechny cíle uvedené v článku 130u (viz úvod) v oblasti těch politik, které budou pravděpodobně ovlivňovat rozvojové země.“² Tento stručný článek lze bez rozpaků považovat za počátek nového přístupu k rozvojovým zemím. Až dosud totiž nikde nebylo řečeno, že i ostatní společné a koordinované politiky EU musejí respektovat cíle stanovené v rozvojové politice. Článek 130v tím upevnil pozici nově vytvořené rozvojové politiky v rámci vnějších vztahů EU.

1.1 Podstata principu koherence

Slovo koherentní lze přeložit jako konzistentní, srozumitelný, logický či držící pohromadě. Dle definice DAC by koherence politik měla zajistit, aby plnění cílů rozvojové politiky nebylo narušováno aktivitami jiných politik a aby i tyto ostatní politiky podporovaly cíle rozvojové politiky.³ Definice koherence však existuje více. R. Picciotto např. uvádí, že koherence zahrnuje čtyři dimenze. Jednou z nich je tzv. vnitřní koherence v rámci programů rozvojové spolupráce dané země, dále tzv. celovládní koherence, která se týká všech vládních politik dané země, zatřetí tzv. multilaterální koherence mezi politikami jednotlivých dárců (známá spíše pod názvem harmonizace) a v neposlední řadě i koherence vztahu mezi poskytovatelem rozvojové pomoci a jejím příjemcem (známá spíše pod názvem přizpůsobování – alignment).⁴

¹ Smlouva o založení EU z Maastrichtu z roku 1992. Kapitola XVII – Rozvojová spolupráce, čl.130u.

² Smlouva o založení EU z Maastrichtu z roku 1992. Kapitola XVII – Rozvojová spolupráce, čl.130v.

³ Policy Coherence for Development: Accelerating progress towards attaining the Millenium Development Goals. Evropská komise, COM (2005) 134 final, str. 3.

⁴ Picciotto, R.:Policy Coherence and Development Evaluation Background Paper. Podklad pro seminář OECD, Paříž, květen 2004, str. 3.

Pro účely analýzy koherence politik EU v této studii byl zvolen tzv. *Hoebinkův model koherence* založený na institucionálním pohledu, resp. na pohledu na koherenci zvnitřku, neboť tento model, dle názoru autorky, nejvíce odpovídá definici koherence podle Výboru pro rozvojovou spolupráci (DAC – Development Assistance Committee). Koherenci podle P. Hobinka lze chápat buď v užším nebo v širším slova smyslu. Koherence v užším slova smyslu je obecně definována jako snaha zabezpečit, aby cíle v oblasti dané politiky nebyly narušovány dalšími kroky a aktivitami činěnými v té samé oblasti. Koherence v širším slova smyslu je pak definována jako snaha zabezpečit, aby cíle v oblasti určité politiky nebyly narušovány dalšími kroky a aktivitami činěnými v oblasti jiné politiky. Užší definici koherence lze označit za *koherenci vnitřní* a širší definici koherence za *koherenci vnější*.⁵ Aplikujeme-li tento model na rozvojovou politiku EU, pak vnitřní koherence představuje sladění aktivit a nástrojů používaných v rámci rozvojové politiky, které by měly vést ke stejnému cíli, kterým byl v roce 2005 stanoven boj proti chudobě.⁶ Vnější koherence naopak představuje sladění aktivit a nástrojů i v rámci ostatních společných a koordinovaných politik EU, které by neměly cíl odstraňování chudoby narušovat.

Vnitřní koherenci dále P. Hoebink rozděljuje na dva typy (viz schéma č. 1). Vnitřní koherence prvního typu usiluje o koherenci v rámci rozvojové politiky samotné, zatímco vnitřní koherence druhého typu usiluje o koherenci rozvojové politiky jako součásti vnějších zahraničně bezpečnostních vztahů. Toto členění vnitřní koherence upozorňuje na úzkou propojenost rozvoje a bezpečnosti v pojetí EU. Konkrétním příkladem absence koherence v rámci rozvojové politiky EU (koherence prvního typu) je v současnosti např. používání dvou nástrojů, které, byly-li by použity odděleně, pak by mohly přispět k odstraňování chudoby, avšak jejich souběžné používání vyvolává řadu pochybností o sledování společného cíle. Jedná se o nástroj potravinové pomoci a o podporu farmářům v rozvojových zemích. Na jedné straně je hlavním smyslem potravinové pomoci zabezpečit dostatek potravin v místech, kde jich je nedostatek, jak však příklady z praxe ukazují, poskytování potravinové pomoci často škodí místním farmářům, kteří se snaží o zajištění potravinové soběstačnosti vlastními silami. Příkladem absence koherence v rámci druhého typu vnitřní koherence je např. podpora rozvoje vzdělanosti v rozvojových zemích na straně jedné a imigrační politika EU na straně druhé. V rámci imigračních politik jednotlivých členských států EU jsou mnohdy zvýhodňovány především kvalifikované pracovní síly, které což však podporuje „únik mozků“ z rozvojových zemí.

⁵ Hoebink, P.: Coherence and Development Policy: An autopsy with some European examples. In: Österreichische Forschungsstiftung für Entwicklungshilfe – ÖFSE: Österreichische Entwicklungspolitik – Analysen, Informationen 2004. EU – Entwicklungspolitik – Quo vadis?, Vídeň, str. 38-39.

⁶ European Parliament, Council and Commission: The European Consensus on Development. 2006/C46/01, Brusel, str. 3.

Schéma 1: Hoebinkův model koherence

Vnitřní	typ 1	Rozvojová politika: vnitřní cíle a programy			
	typ 2	Zahraněčně bezpečnostní politika	Rozvojová politika	Obranná politika	
Vnější	Zemědělská politika	Politika rybolovu	Rozvojová politika	Obchodní politika	Politika životního prostředí

Pramen: Hoebink, P. (ed.): The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation. Evaluation nr. 1. Evropská unie, Brusel, 2004, str. 188.

Vnější koherenci již P. Hoebink dále nerozděluje. Její podstatou je tedy, přesněji řečeno, snaha o větší koherenci cílů rozvojové politiky s dalšími politikami EU, které buďto přímo nebo nepřímo ovlivňují rozvojové země v jiných oblastech než zahraničně bezpečnostních (politika obchodní, zemědělská, politika životního prostředí, rybolovu, vědecko-technická a další). Zřejmě nejdiskutovanější příklady absence vnější koherence rozvojové politiky EU představují vybrané nástroje politiky obchodní a zemědělské. Jako příklad mohou posloužit zvláštní protokoly o vývozu vybraných zemědělských produktů ze zemí Afriky, Karibiku a Pacifiku (ACP – Africa, Caribbean, Pacific) do EU a nástroje na podporu vývozu evropských zemědělských produktů do třetích zemí, rozvojové země nevyjímaje. Na jedné straně je tak snaha umožnit vývoz zemědělských produktů ze zemí ACP, čímž je těmto zemím zaručena určitá výše příjmů z vývozu do EU, na druhé straně však dotované evropské zemědělské produkty představují výraznou konkurenci lokálním farmářům v zemích ACP, kteří mnohdy vzhledem k obecně vyšším výrobním nákladům (daným např. vysokými transakčními náklady v zemi) nejsou schopni evropským výrobkům svými cenami konkurovat a svou produkci postupně ukončují.

Pro dosažení koherence je nutné splnit alespoň **tři základní předpoklady**. Jedná se především o politickou vůli, resp. zájem se problémem koherence politik ovlivňujících rozvojové země zabývat a efektivně je řešit. Dalším nezbytným předpokladem je vytvoření vhodné institucionální struktury a fungujících mechanismů, které takovou koherenci politik dokáží sledovat a důsledně dodržovat, příp. i jejich nesoulad sankcionovat. A konečně třetím nezbytným předpokladem, který je úzce propojený s oběma předešlými, jsou odborné kapacity, které jsou schopné přesně analyzovat dopady přijímaných rozhodnutí a upravovat je tak, aby byly s cíli rozvojové politiky koherentní.

1.2 Aplikace principu koherence v EU

Od doby prvního právního ukotvení přístupu 3C ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu proběhla v EU řada odborných diskusí mnoha zainteresovaných stran. Reálné naplňování závazku o koherenci politik se však ukázalo ještě problematičtější, než např. naplňování závazků koordinace či komplementarity. Vývoj v následujících letech ukázal, že **jednodušší bylo prosadit a naplňovat princip koherence na úrovních národních než na úrovni celoevropské**. Problematiku koherence politik na celoevropské úrovni odráží i

následující výroky. Ch. Stevens např. říká, že v politikách EU lze najít mnoho naprosto neslučitelných povinností. Podle H. Wallace zase existuje v politikách EU významná nekonzistence. Výsledkem jednání v rámci EU jsou jen zřídka konzistentní a logické výstupy, které by politiku koherence umožňovaly.⁷ Tato tvrzení do jisté míry odhalují hlavní příčiny absence koherence politik EU. Jedná se především o to, že politiky EU jsou kompromisním výsledkem jednání dnes již 27 států, a dále i tu skutečnost, že uvnitř Evropské Komise (dále EK) i přes institucionální reformy na přelomu století stále nebyla vytvořena „koherentní“ institucionální struktura, která by koherenci politik byla schopná zajistit.

Na úrovni členských států lze však nalézt výraznější pokroky, i když i mezi nimi existují nemalé rozdíly. Např. dle významu a rozsahu přijatých dokumentů zabývajících se koherencí politik lze členské státy EU rozdělit do třech skupin: i) země, které se koherencí zatím vůbec nezabývají (např. Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, či Slovinsko), ii) země, které koherenci ve svých základních dokumentech zmiňují, avšak konkrétnější kroky zatím nepodnikly nebo pouze ve velmi omezené míře (např. Rakousko, Belgie, Česká republika nebo Estonsko), iii) země, které přijaly výrazné legislativní změny, jenž princip koherence výrazně posilují (Dánsko, Finsko, Německo, Irsko, Lucembursko, Nizozemí či Švédsko). Přehled základních významných dokumentů v jednotlivých členských zemích podává tabulka č. 1.

Tabulka 1: Základní dokumenty upravující koherenci ve vybraných členských zemích

• Základní dokumenty	
• Dánsko	Nová africká strategie (2004)
• Německo	Akční program 2015 (2001)
• Irsko	Strategie ministerstva zahraničních věcí (2003)
• Nizozemí	Memorandum o koherenci mezi zemědělskou a rozvojovou politikou (2002)
• Lucembursko	Deklarace o rozvojové spolupráci a humanitární pomoci (2004)
• Španělsko	Článek 4 zákona o mezinárodní rozvojové spolupráci (1998)
• Švédsko	Politika pro globální rozvoj (2003) – zákon

Pramen: Bergh, M.L.: EU mechanisms that promote policy coherence for development. Příspěvek z konference s názvem Promoting Coherence: Tools, Mechanisms and ways to put coherence into practise, Vídeň, 31.3. 2006.

Některé z členských zemí již dokonce splnily i další předpoklad (budeme-li předpokládat, že výše vybrané základní dokumenty ilustrují míru politické vůle se problémem koherence politik zabývat), a to vytvoření takové vnitřní institucionální struktury a fungujících mechanismů, které budou koherenci zajišťovat, monitorovat a vyhodnocovat. Příklady vnitřních institucionálních struktur a fungujících, zejména poradních, mechanismů udává tabulka č. 2. Otázka institucionálního zajištění koherence však není dořešena. Stále se hledá nejvhodnější forma institucionální podpory, která by koherenci politik zajišťovala. Na toto

⁷ Stevens, Ch.: EU policy for the banana market: the external impact of internal policies. In: Wallace, H., Wallace, W.: Policy making in the European Union. Oxford University Press, 1947, Oxford, str. 117.

téma se v současnosti provádí ve spolupráci mezi EK a významnými evropskými výzkumnými institucemi rozsáhlý výzkum.

Tabulka 2: Příklady vnitřních institucionálních struktur a mechanismů směřujících k podpoře koherence politik ovlivňujících rozvojové země

• Institucionální struktura	
• Belgie	Meziodborová komise pro střední Afriku
• Francie	Mezirezortní komise pro rozvojovou spolupráci a rozvoj
• Německo	Pracovní skupina 2015, Meziministerský dialog o koherenci politik
• Nizozemí	Odbor koherence politik
• Španělsko	Mezirezortní komise pro mezinárodní spolupráci
• Mechanismy pro konzultaci a hodnocení	
• Finsko	Komise pro rozvojovou politiku
• Rakousko	Poradní rada pro rozvojovou spolupráci
• Nizozemí	Poradní rada pro zahraniční vztahy
• Španělsko	Rada pro rozvojovou spolupráci
• Velká Británie	Komise pro rozvojovou spolupráci

Pramen: Bergh, M.L.: EU mechanisms that promote policy coherence for development. Příspěvek z konference s názvem Promoting Coherence: Tools, Mechanisms and ways to put coherence into practise, Vídeň, 31.3. 2006.

Na celoevropské úrovni jsou pokroky v oblasti koherence politik ovlivňující rozvojové země ve srovnání s některými členskými státy menší. Na celoevropské úrovni se totiž dlouho nedařilo dosáhnout konsensu ohledně definice politik a oblastí, ve kterých dochází k největším nesrovnalostem vzhledem k rozvojovým zemím. Teprve v roce 1999 představila EK svůj první návrh, který pouze velmi obecně vytýčil oblasti, mezi kterými by mělo být koherence dosaženo. Jednalo se o následující oblasti:

1. mezi rozvojovou politikou a vnějšími politikami EU (bezpečnostní, obchodní),
2. mezi rozvojovou politikou a dalšími společnými nebo koordinovanými politikami (zemědělskou, rybolovnou, ochrany spotřebitele apod.),
3. mezi různými nástroji rozvojové spolupráce,
4. mezi rozvojovou politikou EU a politikami rozvojových zemí,
5. mezi rozvojovými politikami členských států a EK.⁸

Avšak tento návrh Evropskou radou neprošel. V EK mezitím začaly vznikat první poradní mechanismy, které měly alespoň částečně koherenci politik ovlivňujících rozvojové

⁸ Hoebink, P.: Coherence and Development Policy: An autopsy with some European examples. In: Österreichische Forschungsstiftung für Entwicklungshilfe – ÖFSE: Österreichische Entwicklungspolitik – Analysen, Informationen, EU – Entwicklungspolitik – Quo vadis?, Vídeň, 2004, str. 45.

země podporovat. Jednalo se např. o zahájení vyhodnocování dopadů jednotlivých přijímaných rozhodnutí na rozvojové země (tzv. *Impact Assessment Process*), dále došlo k vytvoření organizačního útvaru s názvem *Inter-Service Quality Support Group*, který měl v přípravné fázi tvorby dokumentů zajišťovat, aby sledovaly cíle rozvojové politiky EU, a v neposlední řadě došlo i k vytvoření tzv. *country teams*, což jsou týmy lidí v EK, které sledují zabezpečení koherence politik EU v rámci jednotlivých zemí nebo regionů. Prosadit celoevropskou strategii definující problémové politiky a oblasti a současně i návrh reformních opatření směřujících k jejich odstranění se však zdálo být nereálné.

Až nástup nového komisaře pro rozvoj Louise Michela s sebou přinesl změnu. V roce 2005 EK představila návrh strategie na dosažení „koherence politik pro rozvoj“. Tento dokument dostal název ***Koherence politik pro rozvoj: Zrychlení pokroku směrem k naplňování Rozvojových cílů tisíciletí*** a ještě v témže roce byl schválen i Evropskou radou. V úvodu dokumentu se praví, že „dosažení koherence je multioborový závazek, který je potřeba zasadit do vnějšího rámce strategie EU o udržitelném rozvoji. Politiky EU by měly respektovat cíle politiky rozvojové a politika rozvojová by měla, pokud lze, přispívat k naplňování cílů ostatních politik.“⁹

Přijetím tohoto dokumentu došlo k zásadnímu průlomů. Zaprvé, poprvé v historii byl otevřeně přiznán a konkrétně pojmenován (negativní) vliv ostatních politik EU na plnění základního cíle rozvojové politiky, např. vliv politiky zemědělské, obchodní, migrační, životního prostředí a dalších. A zadruhé, v jednotlivých oblastech byla definována alespoň některá opatření, která by měla k větší „koherenci politik pro rozvoj“ přispět. Jako oblasti s největšími nesrovnalostmi ve vztahu k rozvojovým zemím byly definovány následující: obchod, životní prostředí, bezpečnost, zemědělství, rybolov, sociální aspekt globalizace, zaměstnanost a „slušná“ práce, migrace, výzkum a inovace, informační společnost a doprava.¹⁰ Počet oblastí vypovídá o silném vlivu evropského komisaře pro rozvoj L. Michela, kterému se podařilo prosadit na nejvyšší úrovni dokument, který otevřeně definoval oblasti, ve kterých EU ne zcela přispívá k rozvoji v rozvojových zemích. O to větším zklamáním je proto hloubka tohoto dokumentu, resp. navržená reformní opatření v jednotlivých oblastech.

Např. v oblasti obchodu se EU zavázala k zajištění takového výsledku jednání o EPA se zeměmi ACP, který bude udržitelný a přátelský k rozvoji (*development-friendly*), nicméně pojetí tohoto termínu neobjasnila. U dalších obecných závazků, jako např. snaha o zlepšení přístupu produktů z rozvojových zemí na trh EU (včetně zemědělských komodit) nebo o podporu větší flexibility tzv. režimu zvláštního a preferenčního zacházení s rozvojovými zeměmi v rámci WTO se bohužel EU rovněž nezavázala ke konkrétním opatřením, která by k uvedeným závazkům vedla. Konkrétním příslibem v oblasti obchodu se tak stalo pouze odstranění tarifních eskalací na dovoz průmyslových výrobků, včetně co největšího snížení cel na textilní, oděvní a obuvnické výrobky.¹¹

V oblasti zemědělství se objevily ještě méně konkrétní závazky. EU se zavázala dokončit reformu své společné zemědělské politiky s důrazem na dořešení otázky reformy režimu obchodu s cukrem. V případě obchodu s bavlnou pouze přislíbila vytvoření monitorovacího systému, který by vyhodnotil stávající obchodní režim do konce roku 2009. A posledním konkrétnějším závazkem je předpokládané odstranění vývozních náhrad na zemědělské a potravinové produkty, důležité však je upozornit na to, že se nejedná o závazek, nýbrž pouze o předpoklad. Zajímavým závazkem se stala iniciace znovuotevření jednání o

⁹ Policy Coherence for Development: Accelerating progress towards attaining the Millenium Development Goals. COM (2005) 134 final, Evropská komise, Brusel, 2005, str. 3.

¹⁰ Policy Coherence for Development: Accelerating progress towards attaining the Millenium Development Goals. COM (2005) 134 final, Evropská komise, Brusel, 2005, str. 5.

¹¹ Tamtéž, str. 6.

mezinárodní úmluvě o poskytování potravinové pomoci, která by měla obsahovat obecně platná pravidla pro její poskytování, aby tato forma pomoci současně nenarušovala ostatní rozvojové cíle.

Uvedené příklady opatření navržených v oblasti obchodu a zemědělství, jako příkladů dvou oblastí, ve kterých dochází k největším nesrovnalostem ve vztahu k rozvojovým zemím, jen dokazují, že k dosažení větší „koherence politik pro rozvoj“ bude zapotřebí ještě mnoho politické vůle, která však v současnosti v EU schází. V této souvislosti je ale nutné položit si otázku, zda je vůbec „koherence politik pro rozvoj“ možné dosáhnout?

1.3 Může být rozvojová politika EU vůči všem rozvojovým zemím koherentní?

Předchozí text ukázal, že překážek k dosažení vnitřní i vnější koherence je celá řada a že pokrok v jejím naplňování je velmi pozvolný. Otázka tak zní, je-li vůbec možné, aby rozvojová politika EU mohla být vůči všem rozvojovým zemím koherentní? Odpověď je dle názoru autorky jednoznačná: *nikoliv*. Je možné snažit se o utlumení nesrovnalostí, které jednotlivé politiky EU, resp. nástroje, které by měly napomáhat rozvoji rozvojových zemí v jednotlivých rozvojových zemích vyvolávají, avšak zajistit koherentní rozvojovou politiku vůči všem rozvojovým zemím nelze (alespoň ne v tak širokém rozsahu vztahů EU s rozvojovými zeměmi). To mj. potvrdil i výše zmínovaný dokument EU, který pouze obecně definoval základní nástroje vedoucí k větší „koherenci politik pro rozvoj“. Je totiž nutné si uvědomit, že rozvojové země představují velmi heterogenní celek. Každá země má své sociálně ekonomické problémy a v každé zemi tyto problémy vyvolávají různé příčiny. Právě existence těchto odlišností vyvolává různé dopady jednotlivých nástrojů aplikovaných v rámci rozvojové politiky EU v jednotlivých rozvojových zemích. Tuto skutečnost dokazuje mj. i neschopnost rozvojových zemí sjednotit své zájmy např. na půdě Světové obchodní organizace (WTO – World Trade Organisation). Jinými slovy, i kdyby v EU zavládla politická vůle zreformovat veškerá opatření např. v oblasti zemědělské politiky s ohledem na rozvojové země (k čemuž samozřejmě nikdy nedojde, neboť zemědělská politika sleduje primárně jiné cíle než odstraňování chudoby ve světě), pak stejně nelze zajistit, aby nová reformní opatření v rámci zemědělské politiky měla pozitivní vliv na odstranění chudoby ve všech rozvojových zemích. Toto tvrzení lze doložit následujícím příkladem.

Země ACP požívaly a dodnes požívají výhod z tzv. zvláštních protokolů o vývozu vybraných zemědělských produktů do EU. Jedním z těchto produktů je i cukr, resp. cukrová třtina. V EU platí cukrovary svým dodavatelům cukrové třtiny fixní výkupní ceny, které jsou vyšší než ceny na světových trzích. Také díky tomu dochází k vyšší evropské produkci cukru než je k jeho spotřebě. Vzhledem k existenci zvláštních protokolů umožňujících dovoz určitého objemu cukru (nebo cukrové třtiny) ze zemí ACP se celková evropská nadprodukce tohoto produktu ještě více zvýšila. Výsledek je pak takový, že v EU se každoročně záměrně zničí zhruba 5 mil tun nadbytečného cukru a zhruba 800 mil EUR ročně se utratí formou vývozních dotací.¹² V roce 2005, zejména na nátlak Austrálie, Brazílie a Thajska, EK na půdě WTO přislíbila, že podnikne prozatím největší reformu zemědělské politiky EU v oblasti produkce cukru ve svých dějinách. V jejím důsledku by se během následujících 4 let měla cena cukru na evropském trhu snížit o 36 %. Dojde k tomu především snížením výkupní ceny cukrové třtiny a snížením dotací na pěstování cukru. Důsledkem této reformy by pak měl být nižší objem evropské produkce cukru a současně i nižší objem jeho vývozu na světové trhy. Nižší výkupní ceny cukrové třtiny a současně i nižší ceny cukru na trhu EU ale výrazně sníží dosud relativně fixní příjem zemí ACP z jejich vývozu na trh EU. Odhadovaná každoroční ztráta zemí ACP

¹² www.eucoherence.org/render.do/menuId/227307/sf.htm

plynoucí z této reformy je odhadována na 300 mil EUR.¹³ Země ACP samozřejmě protestují a v rámci vyjednávaných dohod o ekonomickém partnerství (EPA – Economic Partnership Agreement) se snaží pokles cen cukru oddálit, avšak jejich snaha se zdá být marná. EK vědoma si tlaku na koherenci svých politik se rozhodla, že zemím ACP bude vyplácet náhradu za ušlý příjem. Tato náhrada pro rok 2006 činila pouhých 40 mil EUR.¹⁴ Výsledkem takové reformy tedy bude zhruba o 260 mil EUR nižší příjem zemí ACP z vývozu cukru, resp. cukrové třtiny na trh EU, a naopak rostoucí příjmy velkým vývozcům této komodity na světové trhy, jako je např. Brazílie, neboť světová cena cukru se nižším objemem evropského vývozu zvýší.

Tento příklad ilustruje několik důležitých skutečností. Zaprvé, **rozvojová politika EU nemůže být koherentní (zejména pokud se jedná o vnější koherenci), pokud nejsou koherentní ani zájmy rozvojových zemí.** A zadruhé, **k jednotlivým rozvojovým zemím je nutné přistupovat vysoce diferencovaně,** pokud je snahou jim skutečně v jejich sociálně ekonomickém rozvoji napomoci. Závěrem je však nutné si uvědomit, že i když lze vnější koherence jen stěží dosáhnout, je přesto důležité se jí zabývat. Navíc, ještě existuje i **vnitřní koherence, které silnou politickou vůlí, vhodnou institucionální strukturou i podporou vlastních odborných kapacit lze dosáhnout.** Ve všech třech oblastech má EU stále ještě co napravovat.

2 Princip komplementarity

Princip komplementarity patří k těm závazkům, jehož definice se jeví jako jasná, avšak jeho naplňování, stejně jako v případě koherence, naráží na mnoho překážek. Na první problém lze narazit již při pohledu na různé definice tohoto závazku dle jednotlivých primárních pramenů EU. Článek 130u Smlouvy o založení EU z Maastrichtu komplementaritu definoval následovně: „Rozvojová politika Společenství v oblasti rozvojové spolupráce má být doplňková k politikám členských států.“¹⁵ Smlouva o EU z Nice, ve které se rozvojové spolupráci věnuje kapitola XX, překvapivě koncept komplementarity nezmiňuje. Ten se objevuje až v následující kapitole XXI týkající se hospodářské, finanční a technické spolupráce s třetími zeměmi. Článek 181a této kapitoly říká, že: „Společenství by mělo v rámci svých kompetencí poskytovat hospodářskou, finanční a technickou pomoc třetím zemím. Taková opatření by měla být komplementární k politikám členských států a konzistentní s cíli stanovenými v rozvojové politice Společenství.“¹⁶

Původní výklad Smlouvy o založení EU z Maastrichtu lze chápat jako snahu o komplementaritu mezi rozvojovými politikami EK a členských států, výklad Smlouvy o EU z Nice však „pouze“ jako snahu o komplementaritu mezi poskytováním rozvojové pomoci členskými státy a EK. Zda-li bylo skutečným záměrem zúžit oblast rozvojové politiky pouze na oblast poskytování rozvojové pomoci, nebo zda-li se jedná o otázku nejednotnosti terminologie, která se v dokumentech EU relativně často objevuje (záměna termínů rozvojová pomoc, rozvojová spolupráce a rozvojová politika), není předmětem zkoumání. V následující části se budeme držet poslední právní úpravy, která hovoří o komplementaritě hospodářské, finanční a technické pomoci, tedy pomoci rozvojové. Článek 181a Smlouvy o EU z Nice budeme chápat jako závazek EK vhodně přizpůsobit svůj program poskytování rozvojové pomoci, jakožto dnes již 28. dárců v rámci EU, programům poskytování rozvojové pomoci členských států, a to tak, aby celkový výsledek poskytování rozvojové pomoci za celou EU byl efektivní.

¹³ www.eucoherence.org/render.do/menuId/227307/sf.htm

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Smlouva o založení EU z Maastrichtu z roku 1992. Kapitola XVII – Rozvojová spolupráce, čl. 130u.

¹⁶ Smlouva o EU a smlouva zakládající Evropská společenství. 2002/C 325/01. Kapitola XXI – Hospodářská, finanční a technická spolupráce s třetími zeměmi, článek 181a.

2.1 Podstata principu komplementarity

Podstatou principu komplementarity v oblasti poskytování rozvojové pomoci je vymezení pravomocí a kompetencí mezi EK a členskými státy, dělení zájmových oblastí, nástrojů a zodpovědnosti za výsledky, a to s tím cílem, aby výsledek poskytování rozvojové pomoci za celou EU byl efektivní. Jinými slovy, aby se aktivity jednotlivých evropských dárců zbytečně nepřekrývaly, či působí-li více evropských dárců v jedné zemi, tak aby byla jejich pomoc komplementární, vzájemně doplňková.

*Základními podmínkami úspěšné komplementarity jsou, podle EK, především efektivní koordinace, spolupráce na národních rozvojových programech a v neposlední řadě i politická vůle.*¹⁷ Podíváme-li se na koordinaci jako předpoklad pro komplementaritu, můžeme narazit na další problém. Zatímco EK považuje efektivitu za jednu z hlavních podmínek úspěšné komplementarity, resp. za jeden z nástrojů pro její dosažení, jiní považují koordinaci za její produkt.¹⁸ Diskuse o pojetí vzájemného vztahu není předmětem této subkapitoly, nicméně oboustranný vztah nasvědčuje tomu, že bez koordinace programů rozvojové pomoci, založené především na sdílení informací, koordinaci cílů, metod i postupů, nelze hovořit o úspěšné komplementaritě, a naopak. (Koordinaci, jako jedné ze základních podmínek úspěšné komplementarity programů rozvojové pomoci, se věnuje následující subkapitola). Druhým významným předpokladem je spolupráce na národních rozvojových programech. Tento předpoklad lze považovat do jisté míry v podmínkách současné EU za splněný. Strategické plány rozvoje zemí (CSP), od kterých se odvíjí přístup členských států EU k jednotlivým rozvojovým zemím, byly vypracovány v duchu tzv. strategických plánů na odstraňování chudoby (PRSP – Poverty Reduction Strategy Papers) doporučených Světovou bankou. Jelikož si však členské země na základě CSP vypracovávaly své vlastní strategie, lze oprávněně pochybovat, zda v tomto dalším bodě byla podmínka vzájemné spolupráce s cílem dosažení komplementarity jednotlivých programů dodržena. Poslední a neméně důležitou podmínkou pro dosažení komplementarity programů rozvojové pomoci v rámci EU se dle EK stala politická vůle. Není náhodou, že podmínku politické vůle považuje EK za důležitou. Rozvojová pomoc představuje významný nástroj zahraniční politiky členských států, který sleduje mj. jejich politické a obchodní zájmy, a proto jakákoliv regulace, či usměrňování ze strany EK naráží v některých případech na politický odpor. Zvláště pak, pokud se tak děje pod záminkou zvyšování komplementarity programů rozvojové pomoci. Paradoxně se tak jeví, že největší překážkou k dosažení komplementarity v rámci rozvojové pomoci EU může být právě nedostatečná politická vůle členských států k jejímu prosazení.¹⁹

2.2 Aplikace principu komplementarity v EU

Již bylo konstatováno, že první právní ukotvení tohoto principu se objevilo ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu z roku 1992. Hlavní problém v jeho prosazování tkví v otázce, kdo nebo co rozhoduje o míře a oblastech komplementarity programů rozvojové pomoci. Již bylo uvedeno výše, že na *první pohled jasná definice komplementarity se v praxi jeví jako relativně složitá*. Dle článku 181a Smlouvy o EU z Nice by měl být program rozvojové pomoci EK doplňkový programům členských zemí. Lze z toho vyvodit závěr, že míru a oblasti by měly určovat členské státy. Navíc v EU platí princip subsidiarity. Jeho

¹⁷ Complementarity between community and member state policies on development co-operation. COM (1999) 218 final, Evropská komise, Brusel, 1999, str. 5-6.

¹⁸ Dacosta, L., Jadot, Y., Sindzingre, A.: Complementarity of European Union Policies on Development Co-operation: First elements of analysis and recommendations for an evaluation. In: Hoebink, P.(ed.): The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation. Evaluation nr. 1, Evropská unie, Brusel, 2004, str. 104.

¹⁹ Grilli, E.: The European Community and the Developing countries. Oxford University Press, Oxford, 1993, str. 34.

podstatou je skutečnost, že rozhodnutí a aktivity, které nepodléhají společným politikám EU, by měly být činěny na té úrovni (od nadnárodní až po lokální), na které mohou být konány nejefektivněji. Vykonávají-li ji členské státy svou rozvojovou pomoc efektivně, pak nadnárodní úroveň, tedy EK, by neměla do jejich rozhodnutí zasahovat, či dokonce jejich aktivity regulovat. Názory na vztah principu subsidiarity a komplementarity se však liší. S. Maxwell např. chápe principy subsidiarity a komplementarity jako velmi úzce propojené. Podle něho nadnárodní úroveň přijímá závazky a rozhodnutí (čímž plní funkci komplementarity v rámci rozvojové pomoci), na jejichž základě deleguje pravomoci na nižší úroveň (která závazky vykonává), čímž se oba dva principy propojují. Komplementarita podle něho představuje formu subsidiarity.²⁰ L. Dacosta ale upozorňuje na odlišnosti obou principů. Zatímco subsidiarita funguje pouze jedním směrem (delegace pravomocí z nejvyšší úrovně na nejnižší), komplementarita směřuje oběma (vznikem EK jako dalšího dárce přenesly členské státy část svých pravomocí na nový subjekt).²¹ Zatímco v prvním pojetí komplementarity je jasné, že hlavní roli v plnění závazků hrají členské státy, jejichž programy rozvojové pomoci až v případě neschopnosti členských států dostát svým závazkům doplňuje EK, tak v druhém pojetí vyvstává sporná otázka, která z úrovní rozhodování by o míře komplementarity programů rozvojové pomoci měla rozhodovat - EK nebo členské státy? Tento spor se překvapivě v praxi jeví jako zásadní. Jedni tak spatřují v komplementaritě snahu EK o vyšší kontrolu nad národními programy rozvojové pomoci, tzv. „evropeizaci“ rozvojové pomoci, druzí pak snahu členských států o větší „nacionalizaci“ rozvojové pomoci.²²

Tento spor nás vrací zpět k základní podmínce efektivní a úspěšné komplementarity z pohledu EK – k politické vůli. Spor o pojetí principů komplementarity a subsidiarity se totiž jeví jako zástupní problém. Již bylo konstatováno, že státy svou rozvojovou pomocí často ve skutečnosti sledují své vlastní zájmy. Jakákoliv „regulace“ či „usměrňování“ programů rozvojové pomoci tak naráží na politický odpor (chápán jako odpor průmyslových či jiných obchodních lobby, která za politickými rozhodnutími stojí). Jedinou „záchranou“ se tak mohou stát daňoví poplatníci, z jejichž daní je rozvojová pomoc hrazena. Evropská veřejnost si stále více žádá zefektivnění celého systému rozvojové pomoci, mj. i cestou sledování společných zájmů, tedy odstraňování chudoby ve světě. Tento tlak evropské veřejnosti je snad jedinou hnací silou, která může v současných podmínkách státy k dosažení principu komplementarity přiblížit.

Jelikož k výrazným pokrokům v oblasti komplementarity nedocházelo, chopila se EK vůdčí role. Evropská rada schválila od přijetí Smlouvy o založení EU z Maastrichtu na základě doporučení EK již dva významné dokumenty, které se otázky komplementarity rozvojové pomoci věnovaly. První, obsahově ne příliš konkrétní dokument, se objevil již v roce 1995, druhý, obsažnější, pak v roce 1999. Přínos obou dokumentů, a zejména toho druhého z roku 1999²³, lze spatřovat především v návrhu nástrojů, které by bylo vhodné více prosazovat, aby se komplementarity programů rozvojové pomoci v rámci EU dosáhlo.

Jednou z navržených možností se stala **výzva k orientaci členských států na poskytování multilaterální pomoci**, např. formou finančního příspěvku na programy

²⁰ Maxwell, S.: International Targets for Poverty Reduction and Food Security: A Mildly Sceptical but Resolutely Pragmatic View with a Call for Greater Subsidiarity. In: IDS Bulletin, vol. 30., nr. 2., Londýn, str.95.

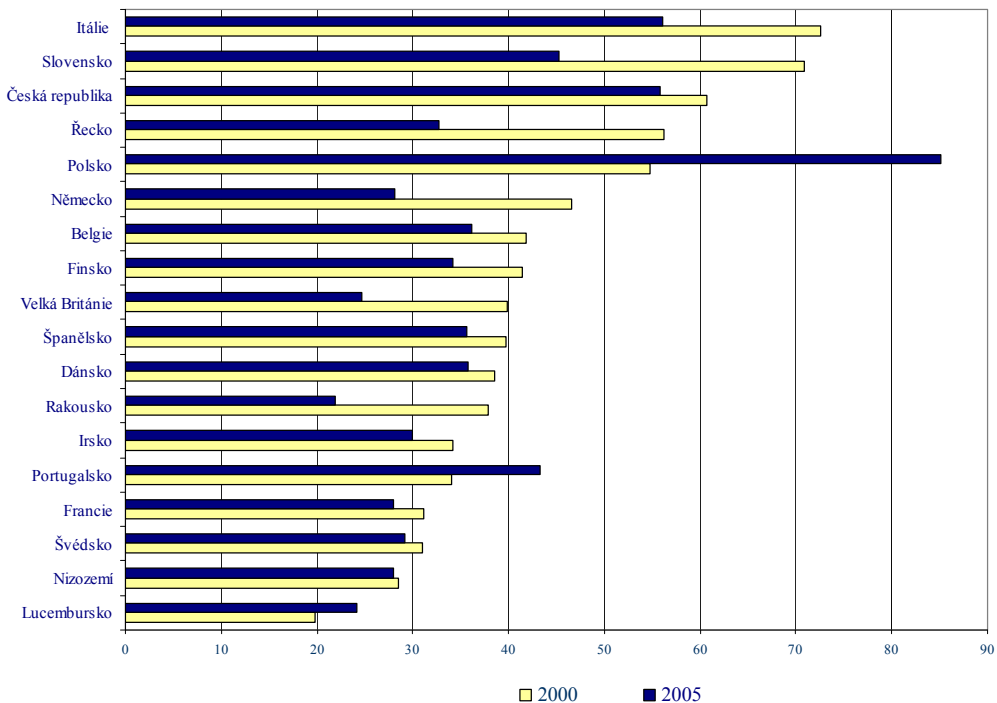
²¹ Dacosta, L., Jadot, Y., Sindzingre, A.: Complementarity of European Union Policies on Development Co-operation: First elements of analysis and recommendations for an evaluation. In: Hoebink, P.(ed.): The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation. Evaluation nr. 1, Evropská unie, Brusel, 2004, str. 105.

²² ECDPM: Towards Improved Complementarity between the EC and Member States. Lomé 2000, nr. 10, březen 1999, str. 3.

²³ Complementarity between Community and Member State Policies on Development Co-operation. COM (1999) 218 final, Evropská komise, Brusel, 1999.

definované Světovou bankou (již zmiňované PRSP) nebo Mezinárodním měnovým fondem (programy na odstraňování chudoby a podporu růstu – PRGF – Poverty Reduction and Growth Facility), či jiné. Jak však graf č. 1 ukazuje, forma multilaterální pomoci se mezi státy EU těší stále menší podpoře. Mezi léty 2000 a 2005 většina členských států svůj podíl multilaterální pomoci na pomoci celkové snížila. Poskytování multilaterální pomoci sice má svůj význam, avšak její dárci nemají příliš možností, jak se při jejím rozdělování „zviditelnit“. Navíc i multilaterální rozvojová pomoc podléhá četné kritice za svou vysokou nákladovost a mnohdy i sporné výsledky.

Graf 1: Podíl multilaterální rozvojové pomoci poskytované vybranými členskými státy EU na jejich celkové rozvojové pomoci v letech 2000 a 2005 (v %)

Pramen: <http://stats.oecd.org>

Jako druhá možnost, pro některé členské státy již přijatelnější, byla navržena **forma rozpočtové podpory**. V této oblasti lze komplementarity programů rozvojové pomoci skutečně snáze dosáhnout. Ne všechny státy EU však, zejména pak menší dárci, tento nový nástroj rozvojové spolupráce vítají. Jedná se totiž o relativně finančně nákladný nástroj, který dle malých dárců pozbývá v jejich případě smysl realizovat. Z pohledu EK však představuje rozpočtová podpora vhodný nástroj rozvojové spolupráce, pomocí kterého lze mj. komplementarity programů rozvojové spolupráce v rámci EU dosáhnout. Nelze se však domnívat, že masivním využíváním této pomoci bude automaticky komplementarity dosaženo. I v případě poskytování rozpočtové podpory platí podmínka, v zájmu výsledné efektivity, politické vůle spolupracovat.

Třetí navrhovanou možností se stala **sektorová podpora**. EK navrhla členským státům, aby si sektory spolupráce v jednotlivých rozvojových zemích rozdělily, tedy aby se staly vzájemně komplementární. Jedná se bezesporu o dobrý nápad, zvláště pak, pokud by EK přistoupila na možnost zaměřit se na ty sektory v těch zemích, kterým se ze strany členských států dostává malého zájmu. Jak se ale v praxi ukazuje, je velmi těžké tento nápad realizovat.

Dosud nebyla provedena žádná základní studie analýzy komparativních výhod členských států a EK v oblasti rozvojové pomoci, na základě které by bylo možné jednotlivé sektory rozdělit. Otázkou zůstává, zda takovou analýzu vůbec lze provést, resp. na základě jakých kritérií. Praxe je tedy prozatím taková, že výběr zájmových sektorů závisí pouze na libovůli členských států a EK.

Poslední navrhovanou možností je *spolupráce v oblasti lidských zdrojů*, tzn. sdílení nejen vysoce kvalifikovaných odborníků z oblasti rozvojové spolupráce, ale i výsledků jejich činnosti, spolupráce v oblasti analýz, plánování či evaluace. Opět je nutné uznat, že se jedná o dobrý nápad a v jeho realizaci by EK měla hrát výraznější roli – např. podporovat vznik národních a nadnárodních institucí či platforem sdružujících lidi z výzkumu, akademické obce, nevládních organizací či z praxe. V případě nadnárodních institucí by však bylo vhodné, aby EK, či příp. členské státy, definovaly své požadavky na výzkum a nechaly na členech nadnárodních institucí, jak si pravomoci a úkoly rozdělí. S touto „doplňkovou“ rolí EK by ani většina rozvojových zemí neměla výraznější problémy. Pokrok v této oblasti je však velmi pomalý.

Všechny čtyři navržené možnosti k řešení problému komplementarity programů rozvojové pomoci v rámci EU částečně přispívají, nicméně zdaleka ne dostatečně. Větší komplementaritě programů rozvojové pomoci by prospěla alespoň celoevropská shoda ohledně zájmových oblastí (které by se vhodně doplňovaly) jednotlivých členských států a EK a shoda i ohledně jejich teritoriálního směřování rozvojové pomoci. Na celoevropské úrovni však prozatím došlo pouze ke shodě, v jakých oblastech by se EU jako celek měla angažovat, nikoliv pak k rozdělení zájmových oblastí, příp. prioritních států.

Již v dokumentu z roku 1999 EK navrhla šest svých zájmových oblastí celé EU (politické a institucionální reformy, vytváření ekonomických, politických, finančních, sociálních a kulturních vazeb mezi státy EU a partnerskými rozvojovými zeměmi, oblast ekonomických reforem, obchodní politika, regionální integrační procesy a potravinová soběstačnost), které o rok později, v dokumentu Evropské rady s názvem Prohlášení o rozvojové politice, byly mírně modifikovány (obchod, regionální integrace, podpora makroekonomických reforem, budování kapacit, potravinová soběstačnost a rozvoj venkova a doprava).²⁴ Na sklonku roku 2005, kdy byl Evropskou radou schválen Evropský konsensus o rozvoji, vstoupily v platnost nové a opět rozšířené zájmové oblasti, ve kterých EU spatřuje svou komparativní výhodu. Jedná se o tyto následující oblasti:

- obchod a regionální integrace,
- životní prostředí a využívání přírodních zdrojů,
- dopravní infrastruktura, komunikace a doprava,
- vodní zdroje a energie,
- rozvoj venkova, územní plánování, potravinová soběstačnost a zemědělství,
- vládnutí, demokracie, lidská práva, podpora ekonomických a institucionálních reforem,
- prevence konfliktů a tzv. křehké státy,
- lidský faktor,
- sociální koheze a zaměstnanost,
- podpora tzv. průřezových témat – lidská práva, rovnost pohlaví, životní prostředí, HIV/AIDS.²⁵

²⁴ The European Community's Development Policy – A Statement by the Council and the Commission. Brusel, 2000, str. 3-4.

²⁵ European Parliament, Council and Commission: The European Consensus on Development. 2006/C46/01, Brusel, str. 21.

Současně EK v dokumentu definovala své vlastní oblasti zájmu, ve kterých spatřuje svou komparativní výhodu, a to následovně:

- být aktivní globálně – EK poskytuje pomoc téměř do všech zemí světa, její pomoc by měla směřovat i do těch zemí, které nepatří mezi prioritní země žádného z členských států EU,
- podporovat koherenci politik směrem k rozvoji – EK na sebe přebírá roli propagátora a garanta koherence politik EU dotýkajících se rozvojových zemí,
- podporovat efektivní způsoby a formy rozvojové spolupráce,
- mít zodpovědnost za koordinaci a harmonizaci rozvojových politik, zejména v souladu s Pařížskou deklarací o efektivnosti pomoci z roku 2005,
- být dárce pomoci v místech, kde je nutné koncentrovat velký objem pomoci,
- podporovat demokracii, lidská práva, dobré vládnutí a respektování mezinárodních úmluv,
- podporovat vyšší účasti občanské společnosti na rozvoji,
- podporovat solidaritu mezi Severem a Jihem.²⁶

Přijetím Evropského konsensu o rozvoji tuto roli EK členské hlasy svým souhlasem potvrdily, stejně tak jako potvrdily i rozsah zájmových oblastí celé EU. Nejenže některé oblasti zájmu celé EU nebo i EK jsou definovány příliš široce, ale hlavně toto vymezení k dosažení principu komplementarity ani zdaleka nepřispívá. Dalším krokem by proto měl být pokus o celoevropské „komplementární“ vymezení prioritních zájmových oblastí jednotlivých států, aby celý a poměrně rozsáhlý záběr zájmových oblastí EU byl vůbec efektivně pokryt. Obdobná dohoda by byla vhodná i v případě definice prioritních zemí pro poskytování rozvojové pomoci. Ty jsou často vybírány na základě vlastních kritérií a s celoevropskou shodou jejich výběr bohužel nemá nic společného.

2.3 Může být role EK v oblasti rozvojové pomoci doplňková?

Odpověď na tuto otázku je jednoznačná: ANO, ale za splnění určitých podmínek. Výše v textu již bylo uvedeno, že Smlouva o EU z Nice ukládá EK hrát doplňkovou roli k programům rozvojové pomoci členských států. Nejenže v EU stále platí princip subsidiarity, ale také by měl stále vládnout zdravý rozum. Z obou by pak vyplývalo, že členské státy jsou v této hře postaveny do role vůdčího hráče, který bude určovat, jaké oblasti a jaké úkoly v nich bude vykonávat. EK by pak měla na základě vyhodnocení současného stavu určit, ve kterých oblastech může členské státy doplňovat. Mělo by se jednat o oblasti, ve kterých je potřeba určité koordinace (např. oblast sdílení informací, výměny kvalifikovaných odborníků, či budování výzkumných kapacit), nebo o oblasti, které jsou finančně náročné a členské státy je ze svých rozpočtů nejsou schopny profinancovat (např. budování velkých infrastrukturálních projektů apod.) nebo o oblasti, ve kterých má EK skutečnou komparativní výhodu (např. budování kapacit v oblasti regionální integrace). A zcela jistě by se měla soustředit na ty oblasti, resp. na ty regiony, které se ocitly na okraji zájmu evropských států. EK určitě má právo doporučovat členským státům vhodné nástroje spolupráce (rozpočtová či sektorová podpora), které komplementaritu podporují, má také právo vymezit si své zájmové oblasti, ve kterých se chce v rámci své rozvojové pomoci realizovat (s ohledem však na vybrané oblasti členských států), ale při jejich sestavování by měla především myslet na společný evropský zájem – zvýšit komplementaritu evropské rozvoji pomoci a co nejefektivněji tím přispět k odstranění chudoby ve světě. EK by proto v první řadě měla iniciovat vznik celoevropské shody ohledně *rozdělení si zájmových i teritoriálních oblastí* v rámci EU a na jejím základě přizpůsobit svůj program rozvojové pomoci.

²⁶ European Parliament, Council and Commission: The European Consensus on Development. 2006/C46/01, Brusel, str. 11.

Alternativní možností, jak vyšší komplementarity programů rozvojové pomoci dosáhnout, a to bez zásahu EK nebo členských států, je přenechat rozhodnutí o rozvojových aktivitách jednotlivých dárců na rozvojových zemích (v případě, že jsou takového rozhodnutí schopny). Rozvojové země totiž dobře znají nejen své potřeby, ale i možnosti a schopnosti mnoha evropských zemí a na základě konkrétní dohody s konkrétní zemí by bylo možné vhodněji kombinovat programy rozvojové pomoci členských zemí a EK. Ta by pak mohla být pověřena úkolem monitorovat tato ujednání a doporučovat či angažovat se v zemích či sektorech, které stojí mimo zájem členských států. Toto řešení se i např. z pohledu prosazování modelu partnerství do vztahů mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi jeví jako ideální, avšak prozatím je jeho realizace pouze v oblasti přání.

3 Princip Koordinace

Koordinace patří mezi poslední ze tří principů definovaných v rámci tzv. přístupu 3C. Jedná se o princip v oblasti rozvojové spolupráce relativně starý. R.H. Cassen např. tvrdí, že koordinace patří k nejstarším problémům rozvojové pomoci vůbec.²⁷ První zmínka o nutnosti koordinace rozvojové pomoci v rámci ES se objevila již v roce 1969 ve Zprávě o mezinárodním rozvoji, kterou předložila EK vedená J. Pearsonem.²⁸ Svého prvního právního ukotvení v dokumentech EU se koordinace, stejně jako v případě koherence a komplementarity, dočkala až v roce 1992 ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu. Její článek 130x říká, že: „Společenství a členské státy by měly koordinovat své politiky rozvojové spolupráce (*policies on development cooperation*) a konzultovat své programy rozvojové pomoci (*programmes on aid*), včetně jednání v mezinárodních organizacích a na mezinárodních konferencích. Měly by podnikat společné akce. Členské státy by pak měly, pokud je to nutné, přispívat k implementaci programu rozvojové pomoci Společenství. EK by měla podnikat kroky k podpoře koordinace.“²⁹ Problém s nejednotnou terminologií používanou v dokumentech EU se bohužel objevil i v případě definice koordinace. Pro účely této práce budeme předpokládat, že koordinace se týká širší oblasti než je rozvojová pomoc, a to rozvojové spolupráce, včetně programů rozvojové pomoci.

3.1 Podstata principu koordinace

Nejen v souvislosti tím, jak postupně přibývalo poskytovatelů rozvojové pomoci a jak narůstaly objemy finančních prostředků, ale i vlivem prohlubujících se sociálně ekonomických problémů některých rozvojových zemí rostl tlak ve světě na vyšší koordinaci rozvojové spolupráce v rámci celého mezinárodního společenství. Státy DAC, jehož kolektivním členem je i EK, se např. už v roce 1996 zavázaly, že budou koordinovat své rozvojové úsilí v souladu se strategiemi svých partnerských rozvojových států.³⁰ Jelikož závazků koordinovat rozvojovou spolupráci se objevovalo stále více a představa o obsahu, formách a nástrojích koordinace nebyla příliš jasná, přišla Světová banka, ve snaze prosazovat stále více tento princip v praxi, s přesnější a obsažnější definicí koordinace: „**Koordinace představuje aktivitu dvou a více partnerů, kteří mají v úmyslu zmobilizovat své zdroje a harmonizovat své politiky, programy, procedury a praktiky s cílem maximalizovat vynaložené prostředky.**“³¹ K objasnění podstaty principu koordinace lze použít tzv. **Dischův model**. Podle A. Dichse by

²⁷ Cassen, R.H.: Does Aid Work? Oxford University Press, Oxford a New York, 1986, str. 230.

²⁸ Gill, G., Maxwell, S.: The Co-ordination of Development Co-ordination in the European Union. In: Hoebink, P.(ed.): The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation. Evaluation nr. 1, Evropská unie, Brusel, 2004, str. 138.

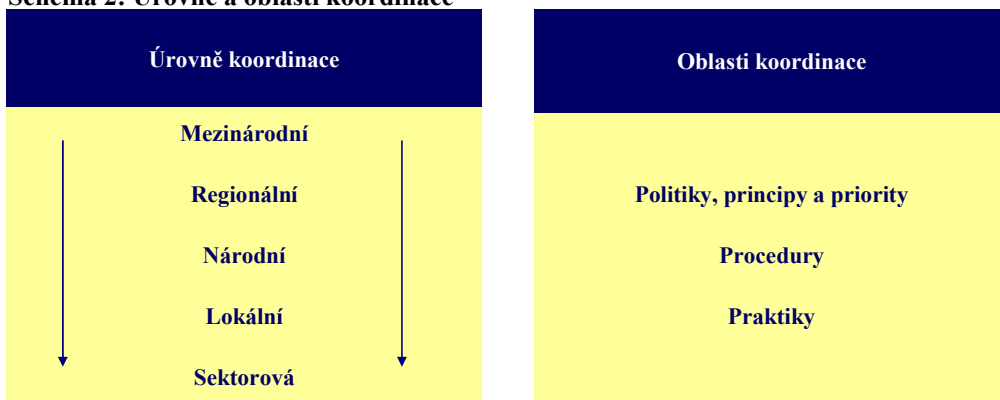
²⁹ Smlouva o založení EU z Maastrichtu z 1992. Kapitola XVII – Rozvojová spolupráce, článek 130x.

³⁰ Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation. OECD DAC, Paříž, 1996, str. 17.

³¹ Review of Aid Co-ordination and the Role of the World Bank. Washington, Světová banka, listopad 1999, str. 3.

koordinace měla probíhat na více úrovních – na úrovni mezinárodní, regionální, národní, lokální a sektorové. Mezi koordinované oblasti by měly patřit i) politiky, principy a priority, ii) procedury a iii) praktiky. Viz schéma č. 3.

Schéma 2: Úrovně a oblasti koordinace

Pramen: Disch, A.: Aid-Coordination and Aid Effectiveness. ECON Centre for Economic Analysis, Oslo, 2005, str.6.

Co se týče jednotlivých úrovní, na kterých probíhá, nebo by mohla probíhat jedna z forem koordinace, vytvořilo se během desetiletí několik národních i nadnárodních platform. Na mezinárodní úrovni fungují nejrůznější diskusní fóra v rámci OSN nebo mezinárodních finančních institucí. Zvláštní pozornost tomuto tématu věnuje zhruba od poloviny 90. let také DAC, který přestavuje nejen diskusní platformu, ale stále více produkuje detailní analýzy na téma koordinace rozvojové spolupráce a vydává návody, jak efektivnější koordinace dosahovat.³² Mezi platformy na mezinárodní úrovni lze zařadit i skupinu zemí G8. Zvláštností je, že na nadnárodní úrovni neexistují platformy, které by se otázkou koordinace rozvojové spolupráce zabývaly i z pohledu partnerských rozvojových zemí. Otázka koordinace totiž nesouvisí pouze s rozvinutými zeměmi a harmonizací jejich programů rozvojové spolupráce, ale také s rozvojovými zeměmi a jejich společným postojem vůči rozvinutým zemím.

Na regionální úrovni je již situace jiná. V rámci OSN existují regionální hospodářské a sociální komise, kde se agenda koordinace rozvojové spolupráce také objevuje, dále existují regionální rozvojové banky, nebo samotná integrační seskupení, která dbají na koordinaci rozvojové spolupráce a sladění společných zájmů a postupů vůči rozvinutým zemím, např. Jihoafrické rozvojové společenství (SADC – Southern African Development Community).³³ Na národní, subnárodní či sektorové úrovni už je otázkou institucionálního zřízení a kapacit jednotlivých států, jak jsou schopny svou rozvojovou spolupráci koordinovat.

Cílem koordinace v oblasti politik, principů a priorit by mělo být dosažení společných hlavních cílů a aktivit rozvojové spolupráce. Koordinace v oblasti procedur by měla vést ke zjednodušení forem čerpání a kontroly finančních prostředků pro partnerské rozvojové země. A konečně koordinace v třetí oblasti, v oblasti praktik, by měla sladit operativní aktivity v terénu. Na základě tohoto dělení koordinace Disch rozlišuje její **tři základní stupně**: i) konzultace, jejichž podstatou je sdílení informací a které se odehrávají

³² Jedná se například o dokument s názvem New Guidelines on Poverty Reductions z roku 2001 či Managing Aid: Practices of DAC Member countries z roku 2004.

³³ *Jihoafrické rozvojové společenství*: Angola, Botswana, Demokratická republika Kongi, Lesotho, Mozambik, Madagaskar, Mauritius, Malawi, Namibie, Svazijsko, Tanzánie, Zambie, Zimbabwe, Jižní Afrika.

v oblasti definování hlavních cílů a priorit rozvojové spolupráce, ii) koordinace, která se z fáze konzultací o strategiích přesouvá ke spolupráci v oblasti sladování procedur, iii) spolupráce, která představuje zejména koordinaci aktivit i v terénu. Nejvyšší formou spolupráce jsou pak společné aktivity. Viz schéma č.4.

Schéma 3: Dischův model koordinace

Intenzita koordinace	Oblasti koordinace		
	Politiky, principy a priority	Procedury	Praktiky
Konzultace	●	○	○
Koordinace	●	●	○
Spolupráce	●	●	●

Pramen: Disch, A.: Aid-Coordination and Aid Effectiveness. ECON Centre for Economic Analysis, Oslo, 2005, str.8.

Proces koordinace však ve skutečnosti naráží na řadu problémů a překážek na obou stranách - v rozvinutých i v rozvojových zemích. V oblasti poskytování rozvojové pomoci se absence koordinace projevuje např. zavalováním rozvojových zemí množstvím často nesmyslných požadavků. Podle zprávy Světové banky z roku 1999 jen dva státy (Uganda a Tanzanie) během jednoho roku přijaly dohromady na 1.000 misí jednotlivých dárců rozvojové pomoci (!). Světová banka do jisté míry otřesena výsledky svého výzkumu definovala na základě svých vlastních empirických zjištění hlavní překážky efektivnější koordinace rozvojové pomoci. Nesoustředila se jen na koordinaci z pohledu rozvinutých zemí, ale snažila se také identifikovat překážky pro efektivnější koordinaci na straně rozvojových zemí. Mezi hlavní překážky tak podle Světové banky patří následující:

1. neschopnost dárců preferovat zájmy rozvojových zemí (*donor-driven agenda*),
2. malá koordinace rozvojové pomoci v terénu,
3. nekonzistence dárcovských procedur a praktik, přehnané nároky na rozvojové země, které nemají dostatek kapacit na jejich plnění,
4. nedostatek vůle přenechat roli hlavního koordinátora rozvojové pomoci na rozvojových zemích.³⁴

S cílem překonat tyto překážky a na základě dalších diskusí ohledně rozvoje koordinace rozvojové pomoci dospěl DAC v roce 2002 k sestavení **základních principů efektivní koordinace**, které zveřejnil ve svém dokumentu s názvem *Harmonizace dárcovských praktik za účelem efektivní rozvojové spolupráce*. Principy koordinace byly definovány následovně:

³⁴ Review of Aid Co-ordination and the Role of the World Bank. Světová banka, Washington, listopad 1999, str. 142-143.

1. Rozvinuté země by měly podporovat takové strategie na snižování chudoby, které vypracují samy rozvojové země, a založit na nich svůj program poskytování rozvojové pomoci.
2. Rozvojová pomoc by měla podporovat snahy rozvojových zemí takové politiky sestavovat, implementovat a nést za ně zodpovědnost.
3. Koordinace rozvojové pomoci by měla být, pokud možno, řízena partnerskou rozvojovou zemí.
4. Spoléhání se a podpora takových vládních programů, které jsou schopné efektivně rozdělovat finanční prostředky, vede k udržitelnému zlepšování vládnutí v rozvojových zemích.
5. Rozvinuté země by měly se zeměmi rozvojovými spolupracovat na odstraňování institucionálních nedostatků, které vedou k neschopnosti řídit a efektivně alokovat svěřené finanční prostředky.
6. Dokud nebudou v rozvojových zemích fungovat efektivní systémy přerozdělování prostředků v rámci rozvojové pomoci, měly by rozvinuté země zharmonizovat své vlastní procedury týkající se využívání těchto prostředků, aby místní systémy zbytečně nezatežovaly další složitou administrativou.
7. Žádný přístup není univerzální. Způsob koordinace rozvojové pomoci se musí přizpůsobovat lokálním podmínkám.³⁵

Jak je patrné, základní principy koordinace doporučují rozvinutým zemím soustředit se v oblasti rozvojové pomoci na tři základní oblasti: i) vztah mezi dárcem a příjemcem (partnerem) založený na principu partnerství, ii) vztah mezi dárci založený na principu harmonizace svých politik, principů, programů, procedur či praktik, iii) posilování vlastních systémů pro přerozdělování prostředků rozvojové pomoci v jednotlivých rozvojových zemích. *Výše definované principy poměrně dobře pojmenovaly dvě základní překážky efektivnější koordinace, a to nedostatek vůle na straně rozvinutých zemí přenést agendu řízení koordinace rozvojové pomoci na rozvojové země a na druhé straně nedostatek lidských kapacit v rozvojových zemích efektivně proces koordinace rozvojové pomoci řídit.* Oběma otázkám je nutné se do budoucna pečlivě věnovat.

3.2 Aplikace principu koordinace v EU

V roce 1998 přijala Evropská rada dokument s názvem *Principy pro posílení operativní koordinace mezi Společenstvím a členskými státy v oblasti rozvojové spolupráce*. O rok později byla provedena evaluace vybraných evropských rozvojových projektů a v návaznosti na přijetí první strategie rozvojové politiky ES v roce 2000 (Prohlášení o rozvojové politice EU) a schválení rámce pro národní rozvojové programy byly v roce 2001 přijaty upravené a zatím i poslední *Principy koordinace rozvojové spolupráce*. Nový dokument se soustředil na tři základní oblasti:³⁶

1. ***Posílení role partnera v procesu koordinace rozvojové spolupráce EU.*** Výzkum provedený na Delegacích EU v rozvojových zemích jasně ukázal, že stále malá role je přisuzována v procesu koordinace rozvojovým zemím. 50 % respondentů ve výzkumu uvedlo, že role rozvojových zemí v procesu koordinace rozvojové spolupráce EU je malá, 10 % uvedlo, že není žádná.³⁷ Za příčinu nízké

³⁵ Harmonising Donor Practises ...op.cit., OECD, Paříž, 2003, str. 19.

³⁶ Guidelines for strengthening operational co-ordination between the Community, represented by the Commission, and the Member States in the field of External Assistance. 5431/01, Rada EU, Brusel, 2001, str. 3-6.

³⁷ Za výjimku mohou být považovány pilotní projekty, které EK iniciovala již v roce 1993 a které proběhly v šesti rozvojových zemích (Bangladéš, Kostarika, Pobřeží Slonoviny, Etiopie, Mozambik, Peru).

angažovanosti partnerských zemí byla v 75 % uvedena nedostatečná kapacita na straně rozvojových zemí, ve 40 % dokonce jejich nezáměr!³⁸ EK proto členské státy vyzvala, aby rozvojovým zemím pomáhaly překážky pro přijímání role koordinátora rozvojové spolupráce překonávat.

2. **Posílení koordinace mezi dárci, zejména pak na základě doporučení vydaných mezinárodními finančními institucemi.** EK vyzvala členské státy, aby spolupracovaly i s ostatními dárci, např. při implementaci PRSP. Zde je však nutné upozornit, že posilovat spolupráci je nutné i v rámci EU, nejen v rámci širšího mezinárodního fóra.
3. **Nástroje na podporu koordinace.** Prvním z doporučených nástrojů se stala výměna informací. V této souvislosti EK vyzvala členské státy ke sdílení všech relevantních informací - zkušeností z příprav a implementace rozvojových programů počínaje a sdílením informací o svých rozvojových strategiích, prioritních sektorech, nástrojích spolupráce apod. konče. Dle názoru autorky by v tomto směru bylo vhodné využít nové metody komunikace (především internet) a vytvořit např. společné internetové stránky, kde by se podobné informace sdílely. Prozatím existují (i když v některých případech velmi obsahově vydatné) internetové stránky pouze jednotlivých rozvojových agentur členských států EU a EK, které však nemají jednotnou strukturu, čili najít v nich strukturované informace je velmi obtížné, či mnohdy nemožné. Dalším z navržených nástrojů posilujících princip koordinace se stala pravidelná setkání zástupců ostatních dárců se zástupci Delegací EU v jednotlivých rozvojových zemích. Nelze než s tímto návrhem plně souhlasit. Avšak již bylo několikrát konstatováno, že rozvojová pomoc (bohužel) spadá do citlivé oblasti zahraniční politiky. Pro malého dárce rozvojové pomoci, jakým je např. Česká republika, by obdobné schůzky mohly být velmi přínosné, neboť na našich zahraničních úřadech často nejsou speciálně vyškolení pracovníci na rozvojovou problematiku. Jaké informace by však zástupci „vyspělejších evropských dárců“ byli skutečně ochotni vyměňovat, zůstává otázkou.

Výše uvedené tři oblasti se v podstatě shodují s doporučením DAC z roku 2002, což lze považovat za úspěch a krok správným směrem. Nicméně politování je možné vyjádřit nad tím, že společných koordinovaných programů rozvojové spolupráce stále není v rámci EU mnoho. Určitým pokusem přimět členské státy k větší koordinaci, či dokonce k realizaci více společných programů rozvojové spolupráce (např. společných rozvojových projektů) se stal dokument, který v roce 2004 přijala Evropská rada a který se týká posilování harmonizace přístupu EU k rozvojovým zemím. Tento dokument se totiž stal základem pro přijetí dalšího dokumentu s názvem *Zrychlení pokroku směrem k naplňování Rozvojových cílů tisíciletí – financování rozvoje a efektivita pomoci*, který již definoval čtyři konkrétní závazky, které by členské státy měly dodržet a které by měly koordinaci rozvojové pomoci v rámci EU posilovat. Jedná se o čtyři indikátory, jejichž splnění je předpokládáno do konce roku 2010. Jsou to tyto:

1. poskytovat veškerou pomoc plynoucí na podporu zvyšování kapacit skrze společné koordinované programy,
2. poskytovat minimálně 50 % rozvojové pomoci skrze národní rozpočty rozvojových zemí,
3. zdvojnásobit svůj současný podíl pomoci poskytované formou rozpočtové nebo sektorové podpory,

³⁸ Operational coordination between the Community and the Member States of the European Union in the field of development cooperation. COM(2000) 108 final, Evropská komise, Brusel, str. 9.

4. snížit počet nekoordinovaných misí do rozvojových zemí o 50 %.³⁹

Závěrem tak lze shrnout, že EK v oblasti dosahování vyšší koordinace zejména v poskytování rozvojové pomoci podnikla řadu správných kroků, které odpovídají mezinárodním doporučením, nicméně překážek na obou stranách (dárců i rozvojových zemí) zůstává stále mnoho. Nezbyvá tak než doufat, že v roce 2010, až bude probíhat rekapitulace úspěchů, bude možné konstatovat, že členské státy své výš uvedené závazky splnily. Neboť jedině cesta vyšší koordinace rozvojové pomoci je směrem k efektivnějšímu přístupu k rozvojovým zemím.

3.3 Může být rozvojová spolupráce koordinovaná?

Odpověď na tuto otázku již do jisté míry odpověděla předchozí subkapitola: ANO, ale všichni zúčastnění musejí být ochotni spolupracovat. Evidentně největší překážkou v dosažení větší koordinace rozvojové spolupráce je nedostatek vůle, který se často skrývá za příčiny jako nedostatečně vybudovaný institucionální systém partnerských rozvojových zemí, jejich neschopnost hrát roli koordinátora apod. V této oblasti je nutné provést ještě velký pokrok. Avšak jak již bylo řečeno, ke koordinaci by mělo docházet i na straně rozvojových zemí, nelze tedy veškerou vinu svalovat na rozvinuté země, neboť i rozvojové země nesou na nízké úrovni koordinace zejména rozvojové pomoci svůj podíl viny. Již relativně dlouho je např. rozvojovým zemím doporučováno vytvořit si jednu instituci, v jejímž rámci bude rozvojová pomoc v zemi (či v daném sektoru) koordinována, ale takových případů najdeme v rozvojovém světě zatím pouze velmi málo. Za příklad můžeme vzít jednu ze zemí ACP, jejíž populace je v současnosti devastována šířícím se virem HIV (procento infikované populace se odhaduje až kolem 40 %). Vzhledem ke zcela kritické situaci, v jaké se v současnosti Botswana ocitla a současně i vzhledem k akutní nutnosti problém šířícího se viru efektivně zvládnout, přijala botswanská vláda v roce 2001 rozhodnutí vytvořit státní agenturu s názvem NACA (*National AIDS Co-ordination Agency*), jejímž úkolem je koordinovat veškerou rozvojovou pomoc, která směřuje na boj proti šíření viru HIV v Botswaně. Jakýkoliv dárcce rozvojové pomoci, který se chce v dané oblasti v zemi angažovat, musí kontaktovat tuto agenturu a pouze ve spolupráci s ní smí realizovat svůj vlastní rozvojový program. Tento příklad lze považovat za nejefektivnější způsob koordinace rozvojové pomoci, zvláště pak, je-li kladen důraz i na společné vyhodnocování jejich výsledků (společně mezi dárcce rozvojové pomoci a jejím příjemcem).

Nemůžeme však zapomínat na to, že mnohdy v rozvojových zemích skutečně neexistují takové mechanismy, které by koordinaci rozvojové pomoci zajistily. Z tohoto pohledu je proto nutné ocenit pokus EU o šest pilotních programů, které v nedávných letech zrealizovala a ve kterých testovala ochotu a možnosti koordinovat rozvojovou pomoc v rámci EU, či snahy skandinávských zemí sladovat své procedury a praktiky, které se vybraných rozvojových zemí týkají.

Doporučení, jak koordinaci rozvojové pomoci zvýšit, resp. za jakých podmínek by bylo možné o koordinované rozvojové pomoci v EU hovořit, se dají shrnout do následujících bodů:

1. Výraznější monitorovací a kontrolní role EK v procesu koordinace rozvojových programů v rámci EU (souvisí se zlepšeným systémem sdílení informací, zejména ze strany členských států).
2. Podporovat společné rozvojové a následně i evaluační programy, během nichž by si dárci a partneři z rozvojových zemí nejen vyměňovali informace, ale i zkušenosti.

³⁹ Accelerating progress towards attaining the Millenium development Goals – Financing for development and Aid Effectiveness. Evropská komise, COM(2005)133 final, str. 8.

3. Lepší komunikace mezi zástupci členských států EU (ambasádami) a Delegacemi EU v rozvojových zemích.
4. Podpora vůdčí role rozvojových zemí v procesu koordinace rozvojové spolupráce. Pokud toto není prozatím možné, je možné přenechat prozatímní vůdčí roli jednomu z členských států (např. na základě sektorového dělení), aby byl proces koordinace zajištěn.
5. Podporovat dialog s vládou rozvojové země, který by vedl ke vzniku mechanismu, který by koordinaci, ať již na celonárodní nebo na lokální či sektorové úrovni v dané rozvojové zemi řídil.

ZÁVĚR

Přístup s názvem 3C byl navržen s cílem zefektivnit přístup EU k rozvojovým zemím, resp. dosáhnout efektivních výsledků v rámci tzv. rozvojové spolupráce. V rámci nového přístupu bylo vytyčeno snažit se o větší koherenci, komplementaritu a koordinaci, což by následně mělo vést nejen k efektivnějšímu vynakládání finančních prostředků, ale i k efektivnějšímu rozvoji jako takovému. I když od prvního právního zakotvení všech tří závazků ve Smlouvě o založení EU z Maastrichtu z roku 1992 uplynulo již 15 let, pokroky ve všech třech oblastech jsou diskutabilní a je otázkou, jakým tempem budou snahy v jejich naplňování nadále pokračovat. V případě principu koherence sice došlo k celoevropské shodě ohledně hlavních oblastí, ve kterých dochází k největším nesrovnalostem v politikách ovlivňujících rozvojové země, avšak velmi obtížné bude tyto nesrovnalosti napravit. Z hlediska institucionální podpory principu koherence se již v některých členských státech EU podařilo zrealizovat první nápady. Vývoj však v této oblasti stále nebyl ukončen, nicméně jeho pokroky i rychlost jsou ryze odvislé od ochoty politických představitelů jednotlivých zemí princip koherence přístupu vůči rozvojovým zemím prosazovat. Zřejmě nejmenších pokroků bylo dosaženo v oblasti prosazování principů komplementarity. Jako hlavní důvod se jeví (skryté) zájmy, které se za zejména poskytováním rozvojové pomoci skrývají a které nedovolují jednotlivým členským státům nechat si radit o oblastech a zemích, do kterých by měly svou rozvojovou pomoc směřovat. Princip koordinace se daří řešit částečně na národní i celoevropské úrovni. Pozitivní v tomto smyslu je především to, že se již i v praxi objevují konkrétní příklady koordinace rozvojové pomoci, sliby o větší koordinaci tak nezůstávají jen „na papíře“. Nicméně snahou EU by mělo být primárně posilovat pozici rozvojových zemí coby koordinátorů rozvojové pomoci.

Stále zatím nevyřešenou otázkou ale zůstává, zda koncept 3C naplňuje představu o efektivnější rozvojové spolupráci, resp. o efektivnějším přístupu k rozvojovým zemím. Problematika dosažení efektivnější rozvojové spolupráce je hluboká a koncept 3C představuje pouze jeden z jejích dílčích aspektů, resp. možností, jak větší efektivitu dosahovat. Z tohoto hlediska je také nutné na problematiku 3C nahlížet. Tedy ne jako na „všelék“, na něž je možno stoprocentně spoléhat, jak je někdy v zájmu zjednodušení problému prezentováno, ale jako na dílčí aspekt širší problematiky. Nicméně postupné profilování přístupu 3C v rámci EU napovídá, že EU začíná chápat problematiku přístupu k rozvojovým zemím v širších souvislostech. Od původně kladeného důrazu na efektivitu rozvojové pomoci (*aid effectiveness*) tak přístup 3C dokládá, že důraz se začíná přesouvat na důraz na efektivitu rozvoje jako takového (*development effectiveness*)⁴⁰, což je posun, který lze označit za cestu k efektivnímu přístupu k rozvojovým zemím. Je však potřeba najít dostatek politické vůle na obou stranách tímto směrem se posouvat.

⁴⁰ Lockhart, S.: From aid effectiveness to development effectiveness: strategy and policy coherence in fragile states. Working paper, Overseas Development Institute, Londýn, 2005, str. 1.

POUŽITÁ LITERATURA

1. Accelerating progress towards attaining the Millenium development Goals – Financing for development and Aid Effectiveness. Evropská komise, COM(2005)133 final.
2. Bergh, M.L.: *EU mechanisms that promote policy coherence for development*. Příspěvek z konference s názvem Promoting Coherence: Tools, Mechanisms and ways to put coherence into practise, Vídeň, 31.3. 2006.
3. Cassen, R.H.: *Does Aid Work?* Oxford University Press, Oxford a New York, 1986.
4. Complementarity between Community and Member State Policies on Development Co-operation. COM (1999) 218 final, Evropská komise, Brusel, 1999.
5. Cosgrove-Sacks, C.: *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. Palgrave, New York, 2001. ISBN 0-333-92032-5.
6. Dacosta, L., Jadot, Y., Sindzingre, A.: *Complementarity of European Union Policies on Development Co-operation: First elements of analylis and recommendations for an evaluation*. In: Hoebink, P.(ed.): *The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation*. Evaluation nr. 1, Evropská unie, Brusel, 2004.
7. Disch, A.: *Aid-Coordination and Aid Effectiveness*. ECON Centre for Economic Analysis, 2005.
8. ECDPM, ICEI: *EU mechanisms to promote policy coherence for development*. A scoping study, Maastricht, 2006.
9. Frederiksen, J., Haser, H.: *Better Aid Delivery or Deconcentration of Bureaucracy? A Snapshot of EC Devolution Process*. ECDPM, InBrief no 10, Maastricht, 2004.
10. Gill, G., Maxwell,S.: The Co-ordination of Development Co-ordination in the European Union. In: Hoebink, P.(ed.): *The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation*. Evaluation nr. 1, Evropská unie, Brusel, 2004.
11. Granell, F.: *La coopération au développement de la Communauté Européenne. Institut d'Etudes Européennes*, Université de Bruxelles, Brusel, 2005. ISBN 2-8004-1354-9.
12. Guidelines for strengthening operational co-ordination between the Community, represented by the Commission, and the Member States in the field of External Assistance. 5431/01, Rada EU, Brusel, 2001.
13. Hoebink, P.: Coherence and Development Policy: An autopsy with some European examples. In: *Österreichische Forschungsstiftung für Entwicklungshilfe – ÖFSE: Österreichische Entwicklungspolitik – Analysen, Informationen 2004. EU – Entwicklungspolitik – Quo vadis?*, Vídeň, 2004.
14. Lockhart, S.: *From aid effectiveness to development effectiveness: strategy and policy coherence in fragile states*. Working paper, Overseas Development Institute, Londýn, 2005.
15. Maxwell, S.: International Targets for Poverty Reduction and Food Security: A Mildly Sceptical but Resolutely Pragmatic View with a Call for Greater Subsidiarity. In: *IDS Bulletin*, vol. 30., nr. 2., Londýn, 2005.

16. Operational coordination between the Community and the Member States of the European Union in the field of development cooperation. COM(2000) 108 final, Evropská komise, Brusel, 2000.
17. Picciotto, R.: *Policy Coherence and Development Evaluation Background Paper*. Podklad pro seminář OECD, Paříž, květen 2004.
18. Policy Coherence for Development in the EU Council: Strategies for the way forward. Centre for European Studies, Brusel, 2006. ISBN 92-90-79-653-7.
19. Policy Coherence for Development: Accelerating progress towards attaining the Millenium Development Goals. COM (2005) 134 final., Evropská komise, Brusel, 2005.
20. Review of Aid Co-ordination and the Role of the World Bank. Světová banka, Washington, listopad 1999.
21. Shaping the 21st Century: Contribution of Development Co-operation. OECD, Paříž, 1996.
22. Smlouva o EU a smlouva zakládající Evropská společenství. 2002/C 325/01, Brusel, 2002.
23. Stokke, O., Hoebink, P.: *Perspectives on European Development Co-operation*. Routledge, Londýn, 2005. ISBN 0-415-26854-5.
24. Towards Improved Complementarity between the EC and Member States. Lomé 2000, nr. 10, ECDPM, Maastricht, březen 1999.
25. Wallace, H., Wallace, W.: *Policy making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford, 2005, ISBN 0199276129.

KONTAKT

Ing. Tereza Němečková
Fakulta mezinárodních vztahů
Vysoká škola ekonomická v Praze

RECENZIE

Keith Ewing: PARTY FUNDING AND CAMPAIGN FINANCING IN INTERNATIONAL PERSPECTIVE FINANCOVANIE POLITICKÝCH STRÁN A PREDVOLEBNÝCH KAMPAŇÍ V MEDZINÁRODNEJ PERSPEKTÍVE

Ing. Juraj Skovajsa

Oxford and Portland, Hart Publishing, 2006. ISBN: 1-84113-570-4.

Korupcia je v súčasnom hospodárstve a politike veľmi vážnym problémom. Množstvo korupčných škandálov je enormné a v niektorých krajinách sa korupcii prisudzujú zodpovednosť za hospodárske problémy celej krajiny (napríklad v prípade Japonska) a značné hospodárske straty ako i oslabenie základov demokracie a negatívny vplyv na morálne hodnoty celej krajiny. V tomto kontexte je téma korupcie a jej aspektov nanajvýš aktuálna.

Publikácia *Party funding and campaign financing in international perspective* sa zaoberá práve témou korupcie, presnejšie jedným z jej aspektov. Ide o financovanie politických strán a predvolebnej kampane politických strán. Publikácia vznikla ako spoločné úsilie akademikov z fakulty práva na Columbia University v New Yorku a Londýnskej Univerzity. Dielo pozostáva z príspevkov na danú tému, pričom každý predstavuje štúdiu problematiky v inej krajine resp. regióne, konkrétne išlo o USA, Veľkú Britániu, Austráliu, Európsku Úniu, Japonsko, Kanadu a Nový Zéland.

Autori identifikovali konkrétne problémy ako i používané stratégie na riešenie problému financovanie politických strán. Z hľadiska identifikácie problému sa celým dielom tiahne ako niť ústredná myšlienka, ktorou je konštatovanie, že politické strany a politici disponujú veľmi vzácnym artiklom. Tým je politická moc a schopnosť ovplyvňovať mnohé dôležité aspekty fungovania celého štátu. Takýto vzácny artikel vždy priťahoval, priťahuje a bude priťahovať záujem z najrôznejších strán a pokusy o korupciu. Taktiež na strane držiteľov tejto moci bude pokušenie a pokus o jej zneužitie.

Ako autor štúdie o Veľkej Británii Navraj Singh Ghaleigh z Londýnskej univerzity uvádza, existuje viacero nástrojov obrany, ktoré majú demokratické vlády k dispozícii. Arzenál nástrojov začína od pri priamych kriminálnych sankciách a končí pri regulácii finančných prostriedkov, ktoré plynú do a z politických strán. Autor v prípade Veľkej Británie odporúča zmenu v smere zvýšenia toku verejných financií do politických strán ako tomu je v iných krajinách Európskej Únie napríklad v Španielsku kde až 80% rozpočtu politických strán prichádza zo strany štátu. Podobne vysokú mieru financovania politických strán z verejných financií majú i Nemecko či Švédsko. V tejto stati sú však definované a vyhodnocované i iné možné nástroje.

Kniha ďalej zaraďuje krajiny do skupín, podľa uplatňovaných stratégií ktoré ich najlepšie charakterizujú. Napríklad Nový Zéland podľa autorov charakterizuje „jednoduchá transparentnosť“, kým Veľká Británia sa vyznačuje „silnou reguláciou“. Austrália a Japonsko sú považované za krajiny s „hybridným verejno-súkromným systémom“ financovania politických strán. Autori taktiež zdôrazňujú, že ich kategorizácia je len informačná a nedokonalá.

Celkovo sa kniha vyznačuje prepracovanosťou, obzvlášť zaujímavé je detailné objasnenie pozadia politických škandálov v jednotlivých krajinách. Práve pochopenie pozadia je kľúčom k pochopeniu mechanizmov fungovania korupcie. Do hĺbky sú rozobrané i škodlivé politické praktiky a možnosti ich odstránenia, taktiež sú tu pozoruhodne odokryté riziká a obmedzenia takýchto reformných snáh, ktoré sú vykreslené na pozadí silnejúcich hlasov v jednotlivých krajinách v smere vyriešenia a odstránenia korupčných praktík a zachovanie fungujúcej demokracie.

Kapitoly kanadských výskumníkov J. Hiebrta a C. Feasbyho poskytujú porovnanie medzi americkým a kanadským systémom financovania politických strán a orgánmi, ktoré tento problém riešia. Konkrétne je napríklad porovnávaný prístup najvyššieho súdu. V Amerike je zo strany najvyššieho súdu prísna snaha o reguláciu výdavkov na volebné kampane pričom otázka donácii zo strany jednotlivcov či firiem nie je nastolená, v Kanade je uprednostňovaný prístup smerom k zabezpečenia rovnosti všetkých pri uplatňovaní pasívneho a aktívneho volebného práva. Ďalej autori venujú pozornosť celému radu ďalších problémov a porovnaní, na konci je však konštatovanie, že kanadský prístup je oslabený a nedostatočný v dôsledku nedostatku pozornosti, ktorá je venovaná politickým zápasom a ich dôsledku na politické reformy.

Pozornosť si určite zaslúži už spomínaná štúdia o Veľkej Británii, kde autor využíva svoj prehľad a skúsenosti v danej oblasti. Text sa vyznačuje na jednej strane jednoduchosťou a prehľadnosťou, na druhej strane autor ponúka vyčerpávajúci prehľad problémov financovania politických strán, rozoberá platnú legislatívu a identifikuje hlavný problém, s ktorým politický systém v tejto krajine musí zápasiť. Pritom nezabúda uviesť množstvo užitočných detailov, ktoré objasňujú danú problematiku. Podľa autora je hlavným problémom prílišná závislosť politických strán od darov súkromných osôb či firiem. Pri analýze zdroja financovanie troch hlavných politických strán ukazuje do akej miery sú jednotlivé strany závislé na konkrétnych zdrojoch financovania. Napríklad Konzervatívna strana dostáva z verejných financií len necelých 30% svojich prostriedkov a zbytok (ktorý je potrebný na jej riadne fungovanie) musí získať z iných zdrojov. Minimálne na zamyslenie je fakt, že počet darov od súkromných osôb vyšších ako 250 000 libier!!! je osem a počet darcov, ktorí dali medzi 100 000 a 250 000 libier je ďalších jedenásť. Pri takto vysokých sumách je naozaj na mieste otázka nezávislosti týchto strán. Na základe mnohých štatistických údajov a ďalších faktov autor dospel k jednoznačnému názoru, že v prípade Veľkej Británie, by bolo potrebné výrazne obmedziť maximálnu výšku darov a na druhej strane zvýšiť financovanie z verejných prostriedkov.

Táto kniha dá čitateľovi podrobný pohľad o probléme financovanie politických strán a to v medzinárodnom kontexte. Autori sa jednoznačne zhodujú na fakte, že legislatíva v tejto oblasti vo všetkých skúmaných krajinách je nedostatočná a existuje priestor na jej zdokonalenie, avšak neposkytuje jednoznačné stanovisko a návrh opatrení na jej fundamentálnu zmenu. Zhodujú sa i na tom, že efektívna kontrola výdavkov na volebnú kampaň by znamenala prijatie opatrení, ktoré porušujú základné princípy demokracie. Išlo by teda o voľbu medzi dvomi základnými princípmi demokracie. Celkovo tak neexistujú opatrenia týkajúce sa financovania volebnej kampane, ktoré by do maximálnej miery eliminovali nežiaduce prvky s tým spojené a zároveň zabezpečili maximálnu politickú pluralitu a demokraciu. Konkrétne štúdie ukazujú, že každá krajina má vlastný prístup k riešeniu daných problémov a nie je možné uplatniť všeobecné pravidlá pre všetky. Vždy je potrebné brať do úvahy ústavné, politické či sociálne tradície ako i množstvo ďalších aspektov.

Jednoznačným záverom je, že platné pravidlá a existujúce mechanizmy na potrestanie prehrškov v tejto oblasti stále sú najlepšou cestou na boj proti korupcii. Autori obhájili tézu že tento systém je stále účinnejší ako preventívne opatrenia. To je pravda i napriek tomu, že pravidlá sú stanovované práve častými porušovateľmi (zákonodarcami), prípadne sú poopravené na nie vždy čisté zámery svojich tvorcov.

KONTAKT

Ing. Juraj Skovajsa
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: skovajsa@euba.sk

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník V., 1/2007.

Hlavná redaktorka:

Redakčná rada:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.

prof. Dr. Otmar Höll

prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.

Ing. Július Kostolný

JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.

prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.

doc. PhDr. Ján Lidňák, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Mgr. Boris Mattoš

doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.

prof. Dr. Joachim Osinski

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

prof. Ing. Eduard Urban, CSc.

PhDr. Peter Weiss, CSc.

prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.